

శ్రీ రామసేవ

శ్రీమదాంధ్ర వాల్మీకి రామాయణము

బాలకాండము (మందరము)



గ్రంథకర్త

శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బారావు

శ్రీ కూరాడ దుర్గా సుందరశర్మగారి
ద్రవ్యసహాయముతో ముద్రించబడినది.

15. కవికృతపూర్వగ్రంథ సంగ్రహపట్టిక	64
16. చిత్రరాగదికము	66
అంత్యకాలస్మరణము కదా ఫలవంత మిప్పుడే ధ్యానించి యేమిప్రయోజన మని శంక - సమాధానము.	68
అంతర్యాగము బాహ్యయాగము గ్రాహ్యములే యనుట	70
శ్రీరామాయణ ముత్తమోత్తమ కావ్యము	98
ఉత్సాహకారణ భగవద్దత్తాభయవాగ్దానము	104
17. అవతారిక	105
—♦ 1 వ సర్గము ♦—	
18. వాల్మీకికుశకు నారదుడు రామాయణ ముపదేశించుట	119
తపశ్శుభ్ర విచారణ	121
నారద పూర్వచరిత్రము	134
వాల్మీకిచరిత్రము	135
వాల్మీకి నారదు సంగ్రహించిన దేవరినిఁగూర్చి? యని ప్రశ్న - మోక్షదాతయగు భగవంతుని గూర్చి యని సిద్ధాంతము	150
ఘంటాకర్ణ చరిత్రము	151
నిరునిగురించి విను మని నారదు వాక్యముగదా, పరమపురుషుఁ డని చెప్పెద, వెల్లు పొసంగునని ప్రశ్నము	152
ఉత్తరము	153
వాల్మీకిప్రశ్న భగవంతుని గూర్చియైన సాకారుఁడా నిరాకారుఁడా యను మున్నగు ప్రశ్నము లడుగక గుణములగుఱించి యడుగ నేల? యని ప్రశ్న	153
తత్త్వవిచారమ కంటె గుణవిచారమే శ్రేయస్కర మనుట వివక్షితము	154
గుణవిచారమునందు నసిస్థాదులుండ శ్రీరామమూర్తి నేచెప్పవలసిన కారణమేమి యనుప్రశ్న-యుత్తరము	156
శ్రీరామచంద్రమూర్తి పరతత్త్వమగు శ్రీవిష్ణుమూర్తి యే యని నారదుడు నిరూపించుట	158
నారదుఁ డుపదేశించినది మనుష్యుని గుఱించి కాదు. మోక్షవిషయమైభగవంతునివిషయమనుటవివక్షితము	171
మాయావివరణము	197

శ్రీ రామ చంద్ర

శ్రీమదాంధ్ర వాల్మీకిరామాయణ కీర్తన
మందరము - విషయవివరణము

2. శ్రీమదాంజనేయ పటలము	2
3. శ్రీరామ రత్నమంత్రము	3
4. ఇష్టదేవతా స్తుతి:	5
వ్యాఖ్యానకృత్యాది	"	
వ్యాఖ్యాన రచనహేతువు	9
బాలకాండార్థ వివరణము	11
శ్రీరామమంత్ర వివరణము	15
నమశ్శబ్ద నిర్వచనము	18
నమశ్శబ్దమునకు స్థూలార్థము	19
శ్రీ సీతాదేవి స్తుతి	21
శ్రీశబ్దనిర్వచనము	22
బ్రహ్మస్తుతి	26
సరస్వతీదేవి స్తుతి	28
శివస్తుతి	30
రామపదముచే నుపాసించుటకు మూర్తియెవరు!	31
పార్వతీ పరమేశ్వర స్తుతి	32
రామదాస ఆంజనేయ స్తుతి	34
శ్రీరామ పాదసేవాసక్తుడైన సాధకునికృత్య మిందుఁ జెప్పఁబడెను.	35
1. సంస్కృతకవీద్రనుతి	37
రామాయణపఠనఫల మిందు వివరింపఁబడినది	39
2. ఆంధ్రకవిశ్వరవినుతి	45
ముక్తి విరోధులగు కృష్ణాదివృత్తులు ప్రయత్నపూర్వక } ముగ వదలవలయుననుట	46
3. మిత్రవ్రశంస	51
4. స్వవిషయము	56

రామచంద్రమూర్తి విష్ణ్వవతారమైయుండ నాయనకు శోకమోహములు కలుగునాయని యాత్మపము	225
ప్రత్యుత్తరము	225
సంచితము-ప్రారబ్ధము-ఆగామి వివరణము	266
భక్తులగు గృహస్థులకంటె సన్న్యాసశ్రమస్వీకారము చేసినవారా యుత్తము? లనుట వివరింపబడినది	268

—* 2 వ సర్గము *

19. వాల్మీకిమహర్షి తమసాతీరంబున విహరించుట - వక్త్రం వైలక్షణ్యము	272
20. బోయ క్రౌంచపక్షిని వధించుట-వాల్మీకిమహర్షి చూచుట	278
21. వాల్మీకిమహర్షి బోయను శపించుట-ఫలశ్రుతి భగవద్విషయ విచారసమయంబునఁ గర్మభంగభయము లేదు రేఫసంయుక్తాక్షర పూర్వాక్షరముల గురుత్వలఘుత్వ విచారణ	278
మానిషాద శ్లోకవిషయమున కతక తిలక వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయమును దాని యధార్థభావ వివరణము	283
స్నానశ్రమము	301
బ్రహ్మ వాల్మీకిని జూడవచ్చుట	302
బ్రహ్మ వాల్మీకిరామాయణముఁ జెప్ప నియమించుట	306
వాల్మీకి జాతిబ్రాహ్మణుఁడనుట చెప్పఁబడినది	307
వాల్మీకి వ్రాసినవిషయములు సత్యములు విశ్వాస పాత్రము లనుట	310
కవిత్వ మన నెట్టిది	315
కావ్యలక్షణము	316
ఉత్తరకాండము భల మను విషయము	320
కవిరాజవిరాజిత లక్షణము	321

—* 3 వ సర్గము *

వాల్మీకి యోగదృష్టిచే రామచరిత మంతయుఁ గనుట	321
విషయవైలక్షణ్యము	322
రామభద్రార్థ విచారము	334

—* 4 వ సర్గము *

ప్రబంధవైలక్షణ్యకథనము	335
కావ్యలక్షణవివరణము	342

సీతారామ తారతమ్యము	342
కావ్యవిషయిక బీజాది వివరణము	344
గ్రంథగుణకథనము	"
కుశలపులు రామాయణమును సమోధ్యాపురంబున గానము చేయుట	349
వీణల వివరము	353
యోగవాసిష్ఠాది రామాయణములను గుఱించి	354
రామాయణముగానము సేయు కుశలపుల శ్రీరాముడు పిలిపించుట	355
అఖండయతి	358
రామాయణరచనానంతరము జరిగిన కుశలవగానము పూర్వభాగమునందెల్లు వ్రాయఁబడెననుటనుగుఱించి	363
వార్షిక బ్రహ్మ సాక్షాత్కరించెననుట ఆత్మస్తుతికాదా అను ఆక్షేపము - సమోధానము	369
నాల్గవసర్గము తరువాతఁ జెప్పఁబడినదన్నట్లు తక్కిన మూడు సర్గములు తరువాతఁ జేర్పఁబడిన వని యేల చెప్పరాదని ఆక్షేపము - సమోధానము	369
విష్ణువరత్వ నిర్ణయము	371
2. ఉపాయవివేచనము	376
3. శరణాగతికి ముఖ్యఫలము	378
4. పురుషకారము	382
5. అధికార స్వరూపము	"
6. భగవత్పారతంత్ర్యము	"
7. భాగవతపారతంత్ర్యము.	"
8. అర్థపంచకజ్ఞానము	383
9. ఆకించితత్వము	"
10. ఆచార్యవరణము	"
11. ఔత్కంఠ్యత	"
12. నడివడి	384
13. వాసస్థానము	"
14. ఈ రామాయణము ద్వయార్థ వివరణరూపము	"
15. గాయత్రి	385

16. దుర్విచారపరిహారము	385
17. సంసారజహాన	"
18. చతుష్టపికళలు	"

—* 5 వ సర్గము *—

శ్రీరామాయణ కథారంభము	386
అయోధ్యాపుర వర్ణనము	393

—* 6 వ సర్గము *—

దశరథమహారాజ గుణవర్ణనము	399
అయోధ్యాపుర జనవర్ణనము	403

నా స్తికుఁడు లేనియెడల జాబాలి నా స్తికవాద మెట్లు చేసెనని ప్రశ్నము - ఉత్తరము	407
---	-------	-----

పాదాంతసంధివిషయము	409
అతిథినిరూపణము	413
బాష్టికాదిదేశనిరూపణము	415
భద్రాది గజవివరణ	417
మంత్రుల లక్షణమునుగుఱించి	424

—* 8 వ సర్గము *—

దశరథుఁడు తన పుత్రహీనతకు విషాదపడుట	426
అపుత్రకవిచారము	429
దశరథుఁ డశ్వమేధయాగముఁ జేయ యోజించుట	432

—* 9 వ సర్గము *—

దశరథునకు సుమంత్రుఁడు సనత్కుమారవచనంబులఁ దెల్పుట	440
--	-------	-----

—* 10 వ సర్గము *—

సుమంత్రుఁడు దశరథునకు ఋశ్యశృంగు చరిత్రఁ దెల్పుట	446
దీర్ఘబ్రహ్మచర్యము - వానప్రస్థము - సన్న్యాసము నిషిద్ధము లనుట	454

వేశ్యాస్పర్శాదులవలనఁ దపోహాని కలిగియుండ ఋశ్య శృంగుఁడు పొలిమేర నడుగుపెట్టినంత మాత్రమున వర్షించెననుట యెట్లు యుక్తము !	456
--	-------	-----

ప్రత్యుత్తరము	457
బ్రహ్మచేత్తకుఁ బ్రారబ్ధ మపరిత్యాజ్య మనుట	457
—* 11 వ పర్వము *—		
చంపానగరము	461
వసిష్ఠాదులు తమకుఁ దెలిసిన, దశరథునకు సంతానప్రాప్తి విషయమై యిన్ని దినా లేలదాచిరి ? ఇప్పుడై నను దాముచెప్పక సుమంత్రునిచేఁ జెప్పింపనేల ?	464
దానికి పరిహారము	465
దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగునిఁ దోడ్చి తేరఁ బయనించుట	”
దశరథుఁడు ఋశ్యశృంగునితో నయోధ్యఁ బ్రవేశించుట	469
—* 12 వ పర్వము *—		
దశరథుఁ డశ్వమేధయాగము సేయఁ బ్రయత్నించుట	470
—* 13 వ పర్వము *—		
వసిష్ఠుఁడు యజ్ఞసంభారముల సిద్ధముచేయించుట	478
వసిష్ఠుఁడు రాజులను బిల్వ సుమంత్రుని నియమించుట	483
యజ్ఞంబుచూడ నానా దేశపురాజు లయోధ్యకు వచ్చుట	487
—* 14 వ పర్వము *—		
అశ్వమేధయాగ ప్రారంభము	489
శ్రమణశబ్దము బుద్ధుఁడు పుట్టకముందునుండి యున్నదనుట	497
యూపస్తంభప్రతిష్ఠ	498
—* 15 వ పర్వము *—		
దశరథుఁడు పుత్రకామేష్ఠిచేయుట	510
దేవతా రావణుఁడు పెట్టు సంకటములు బ్రహ్మతో విన్నవించుట	511
శ్రీవిష్ణుమూర్తి దేవతలకుఁ బ్రత్యక్షమగుట	514
విష్ణుశబ్ద నిర్వచనము	519
విష్ణువుతో దేవతలు తమసంకటములు విన్నవించుట	522
విష్ణుమూర్తి దేవతల కథయ మిచ్చుట	528
కౌసల్యాదిదశరథుల పూర్వజన్మవృత్తాంతము	526
సపరివారుడై సపరికరముగ విష్ణు వనతరించె ననుట	529
—* 16 వ పర్వము *—		
దేవతలు విష్ణువును మానవావతార మెత్తఁ బ్రార్థించుట	531

శ్రీరామాది జననములకు శతస్సు కారణము కాదనియు } 586
వారిదేహము లప్రాకృతము లనుట

దశరథుడు తనభార్యలకుఁ బాయసముఁ బంచియిచ్చుట 588

పాయసభాగవివరణము 588

—* 17 వ సర్గము *—

బ్రహ్మదేవతలను వానరుల పృజింప నియమించుట 544

వానరోర్ని త్రి వివరణము 548

శివుడు రావణ పక్షపాతి యనుట 551

వానరసృష్టిసందర్భమున వరస్పర విరుద్ధములను గూర్చిన } 559
యాక్షేప సమాధానములు

—* 18 వ సర్గము *—

శ్రీకౌసల్యాదేవి గర్భము దరించుట 563

శ్రీభగవదవతారఘట్టము 566

అఖండము, అపరిచ్ఛేద్యము నగు భగవన్నూర్తి నాలుగు } 575
ఖండములుగ నెట్లయ్యెను ? - సమాధానము

శ్రీరాముని శైశవసర్గము 579

రాజకుమారగుణవర్ణనము 585

విశ్వమిత్రుడు దశరథుని జూడవచ్చుట 592

దశరథుడు విశ్వమిత్రునిరాకకుఁ గారణమడుగుట 597

—* 19 వ సర్గము *—

విశ్వమిత్రుడు దశరథునకుఁ దనరాకకుఁ గారణముఁ } 600
జెప్పుట

విశ్వమిత్రుడు శ్రీరామునిఁ దనతోఁ బంపుమని దశరథు } 602
నడుగుట

‘ఏనెఱుంగుదు రాజేంద్ర’ పద్యవ్యాఖ్యానము 605

—* 20 వ సర్గము *—

శ్రీరామునిఁ బంపఁజాలక దశరథుడు పరితపించుట 611

రామవయోవిచారము 613

దశరథుడు విశ్వమిత్రుని యజ్ఞవిఘ్నకరులగు రాక్ష } 624
సుల వృత్తాంత మడుగుట

దశరథుడు శ్రీరాములను బంప నిరాకరించుట 625

—* 21 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు దశరథుడైఁ గోపించుట	62
వసిష్ఠుడు దశరథునకు శ్రీరామునిఁ బంపుమని బోధించుట	632

—* 22 వ సర్గము *—

దశరథుడు రామలక్ష్మణుల విశ్వామిత్రువెంట నంపుట	636
పూవుఁబోడి శబ్దసాధుత్వవిచారము	639
విశ్వామిత్రశబ్దార్థము	641
విశ్వామిత్రుడు రామునకు బలాతిబల లనువిద్యల నిచ్చుట	"
యోజనశబ్దార్థము	648
బలాతిబలమంత్రము	"

—* 23 వ సర్గము *—

అరుణోదయమైన పిదప నిదురింపరాదనియు నట్లు నిదురించినఁ జేయవలసిన ప్రాయశ్చిత్త వివరణము	647
కౌసల్యాసుప్రజా యనుటకు గారణములు	649
నిద్రలేవఁగ నే చేయవలసినవిధి	651
విశ్వామిత్రుడు రామునకు నంగ దేశవృత్తాంతముఁదెల్పుట	658

—* 24 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు రామునకు సరయూవృత్తాంతముఁ దెలుపుట	656
గాయత్రివివరణము	"
విశ్వామిత్రుడు రామునకు మలద-కరూశముల వృత్తాం తము చెప్పుట	660
ఇంద్రునకు బ్రహ్మహత్య యెట్లు వచ్చెను?	661
విశ్వామిత్రుడు రామునకుఁ దాటకావృత్తాంతముఁ దెలుపుట	668

—* 25 వ సర్గము *—

తాటకను నగస్త్రుఁడు శపించుట	664
తాటకను జంప విశ్వామిత్రుడు రామునికి బోధించుట	667
శ్రీరామచంద్రమూర్తి తాటకను జంపుట దోషము గాదనుట	671

—* 27 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామునకు దివ్యాస్త్రములు లొసంగుట	678
అస్త్రమంత్రములు	"
బ్రహ్మాస్త్రము - దండచక్రము - కాలచక్రము - విష్ణుచక్రము - బ్రహ్మశిరము	680
నారాయణాస్త్రము - హనుపతాస్త్రము	681

—* 28 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు శ్రీరామున కుపసంహారాస్త్రము లొసంగుట	682
శ్రీరామున కుపసంహారాస్త్రదేవతలు ప్రత్యక్షమగుట	683

—* 29 వ సర్గము *—

శ్రీరామునకు విశ్వామిత్రుడు సిద్ధాశ్రమవృత్తాంతముఁ జెలుపుట	687
కశ్యప శబ్దార్థము	688
యాగ మనగా నేమి ?	689
తనయం దనవ్యభక్తిగల బలి నెల్లు విష్ణువు చెఱువఁ	691
దల్లిపెల్లి ననుటకు సమాధానము	691
పరిణామవాదము - వివర్తవాదము - వీని విచారము	697

—* 30 వ సర్గము *—

శ్రీరాములక్ష్మణులు విశ్వామిత్రయాగసంరక్షణం బొనర్చుట	700
శ్రీరాముడు మారీచునిఁ బాఱిదోలి సుబాహువును వధించుట	703

—* 31 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులను మిథిలా సగరమునకుఁ దోడ్కొనిపోవుట	705
--	------	-----

—* 32 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుడు తనవంశకథ శ్రీరామునకుఁ జెప్పుట	712
కుశనాభ పుత్రికల వృత్తాంతము	715
ముఖ - హస్త - మనోదగులగు బ్రాహ్మణుల కీకలి యందు శాపశక్తి లేదనుట	719

—* 33 వ పర్వము *—

కుశేనాథుసుతలు తమ్ముఁ బవనూనుఁ దవనూనించుటఁ } 721
దండీకిఁ బెల్పుట

బ్రహ్మదత్తు చరిత్రము 725

తపోవిశేషమున దర్శనస్పర్శ నాదులచేఁ బూర్వులు } 726
సంతానము గని రనుట

—* 34 వ పర్వము *—

ఎంతటి మహాత్ములయినను భగవత్సేవ యథాశక్తి } 730
చేయుట కర్తవ్యమనుట

రాత్రివర్ణము 731

—* 35 వ పర్వము *—

శ్రీరాములు గంగానదీవృత్తాంతము విశ్వామిత్రు } 736
నడుగుట

—* 36 వ పర్వము *—

గంగత్రిపథగ మైనవృత్తాంతము శ్రీరామునకు } 739
విశ్వామిత్రుఁడు పెల్పుట

పార్వతీదేవి దేవతల శపించుట 745

—* 37 వ పర్వము *—

కుమారస్వామి జనన చరిత్రము 746

శ్రీకుమారస్వామిజననము 751

—* 38 వ పర్వము *—

సగరచక్రవర్తి వృత్తాంత ప్రారంభము 753

సగరుఁడు క్యేష్టపుత్రుఁడగు వసమంజయి నెల్లు వదలె నని } 757
ధర్మసంజేహము

సిద్ధాంతము 758

రాజునకు ముఖ్యధర్మమేది ? ప్రజాపాలన మనుట 759

A Page from Indo-Egyptian History }
(By B. Das, M. L. A.)

Aryan Conquest of Egypt ... 760

Indo-Egyptian Relations	761
Aryan Civilisation older than Egyptian	762

—* 39 వ సర్గము *—

సగరకు డత్తమేధముసేయి నిండ్రుడు యజ్ఞశ్వ మపహరించుట	763
ఆర్యావర్తమధ్యజేత వివరణము	"
సగరకుమారుల లశ్వము నిమిత్తమై భూమిని ద్రవ్యుట	765
దేవతలు బ్రహ్మతో సగరకుమారుల వలన రాయిడివిన్నవించుట	767

—* 40 వ సర్గము *—

బ్రహ్మకల్ప వివరణము	769
సగరకుమారులు కపిలుని కోపాగ్నిని ధస్మి భూతులగుట	771

—* 41 వ సర్గము *—

అంశుమంతుడు యాజ్ఞశ్వమును పెదకఃబోవుట	774
పితృవ్యులకై వగచు సంశుమంతుని గరుడుం ధూరార్కుట	776
చండాలాదులచే దుర్మరణమునందిన పావులకు గంధోదకముచే దర్పణములు, కర్మములు చేయవలెను	779

—* 42 వ సర్గము *—

భగీరథుడు గంగకై తపంబు చేయుట	780
----------------------------	-----

—* 43 వ సర్గము *—

గంగ రుద్ర జటా జూటంబునక దిగుగుడువడుట	784
గంగ పవిత్రత్వమునకుఁ గారణము	788

—* 44 వ సర్గము *—

భాగీరథి ఆకాశగంగయే ఆకాశమునుండియే భూమికి వచ్చెను. అట్లుండ సుర లాకాశమందే మునుంగక భూస్పర్శయైనవిమ్మట నేల యట్లుచేసి రని సందేహము - సమాధానము	790
జహ్నుడు గంగాజలము నెల్లదాపుట	"
జహ్నునంత వివరణము	791
భగీరథునకు బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమగుట	792

గంగను గుఱించి యోగవిషయము	798
గంగకువక్తి-ప నడులవలె రజస్వలాదోషము లేవనియు సన్నిదై నను నందు స్నానము చేయవచ్చుననియు	794
గంగామహాత్మ్యకథనము	796

—* 45 వ సర్గము *—

శ్రీరాములు విశ్వామిత్రుని విశాలానగర వృత్తాంత మడుగుట	798
శివుడు హాలాహలము మ్రింగుట	800
క్షీరసముద్రము ధన్వంతరి లోనగువా రుడయించుట	801
ఇంద్రునకు నైన దుర్వాస శాపవృత్తాంతము-సముద్ర మథనమును గుఱించిన యోగరహస్యవివరణము	804

—* 46 వ సర్గము *—

దితి యింద్రునిఁ జంపుకొడుకునకై వ్రత మనుష్టించుట	805
దితి నిద్రావిషయకచర్చ	808

—* 47 వ సర్గము *—

సప్తమరుత్తుల యుత్పత్తి	810
సప్తవాయువివరణము	811
శ్రీరాములకు విశ్వామిత్రుడు విశాలాదేశ వృత్తాంతముఁ దెల్పుట	812
సుమతివంశకథనము	818

—* 48 వ సర్గము *—

సుమతి విశ్వామిత్రుల సంభావనము	814
గౌతమాశ్రమ వృత్తాంత ప్రారంభము	817
గౌతమశ్రద్ధార్థము	"
గౌతముఁ డహల్యను నింద్రుని శపించుట	819
అహల్య శిలగా నయ్యె ననుట వార్హికిమతముగా దనుట	820
జారత్వదోషమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము	821

—* 49 వ సర్గము *—

గౌతముని తపస్సు చెఱుచుట యెట్లు దేవకార్యముగ నని ప్రశ్నము	825
అహల్యాశాప మోక్షణము	827
ఇంద్రుఁ డహల్యాశారుఁ డను విషయమున Maxmuller's History of Sanskrit Literature 530 P.	828

—* 50 వ సర్గము *—

శ్రీరామాదులు మిథిలకుఁ బోవుట	829
-----------------------------	------	-----

—* 51 వ సర్గము *—

రేణుకావృత్తాంతము	832
శ్రీరాములకు శతానందుఁడు విశ్వామిత్ర పూర్వ వృత్తాంతముఁ దెల్పుట	834
పట్టణశబ్ద సాధుత్వవిచారము	835

—* 52 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుఁడు వసిష్ఠు నాశ్రమంబునకుఁ బోవుట	836
వసిష్ఠుఁడు విశ్వామిత్రునకు విందు సేయుట	838

—* 53 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుఁడు తనకుఁ గామధేనువు నిమ్మని వసిష్ఠు వడుగుట	840
--	------	-----

—* 54 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుఁడు కామధేనువును బలాత్కరించి పట్టుకొనిపోవుట	842
కామధేను కల్పితమై న్యముచే విశ్వామిత్రు సేన నాశన మగుట	845

—* 55 వ సర్గము *—

వసిష్ఠ విశ్వామిత్రుల యుద్ధము	849
------------------------------	------	-----

—* 56 వ సర్గము *—

వసిష్ఠవిజయము గాయత్రీవిజయమే	854
----------------------------	------	-----

తస్మిన్ విశ్వామిత్రులయుద్ధము ఆత్మలనాత్మల యుద్ధమునుట	854
—* 57 వ సర్గము *		
త్రిశంకుఃపాఖ్యానము	857
—* 58 వ సర్గము *		
త్రిశంకుః డను పేరువచ్చుటకు కారణము	861
దైవపౌరుషబలవిచారము	863
—* 59 వ సర్గము *		
బ్రాహ్మణున కయూజ్యయజ్ఞన మకర్తవ్య మనుట	866
—* 60 వ సర్గము *		
విశ్వామిత్రుఁడు త్రిశంకుని స్వర్గమున కనుచుట	869
—* 61 వ సర్గము *		
శునశ్శేఫాపాఖ్యానము	874
మగదిష్టల నమ్మరాజను న్యాయమెఱింగిన ఋషీరుఁడు శునశ్శేపు స్తులనమ్మె సని-చానికి సమాధానము	876
—* 62 వ సర్గము *		
శునశ్శేపుఁడు విశ్వామిత్రు శరణు జొచ్చుట	877
శరణాగర్చరక్షణప్రతి విశేష వివరణము	878
తల్లిదండ్రుల ధిక్కరించుట మహాద్వేషము అనుట	880
—* 63 వ సర్గము *		
విశ్వామిత్రుఁడు మేనకను మోహించుట	883
పండితులు స్త్రీల విచయమునఁ బ్రమాదపడరా దనుట	884
కండుని చరిత్రము	886
'లోపడు' శబ్దవిచారము	887
విశ్వామిత్రుఁడు మహర్షి యగుట	889
—* 64 వ సర్గము *		
రంభ విశ్వామిత్రుని తపంబుఁ జెఱుపఁజోవుట	891
విశ్వామిత్రుఁడు రంభను శిలగా శపించుట	893

జితేంద్రియఃపగుట - యోగమార్గముకంటా భక్తి } 893
మార్గమే శ్రేష్ఠమనుట

తపస్సిద్ధికి జితేంద్రియత్వ మావశ్యకమనుట 894

—* 65 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుఁడు ఘోరతపంబు సేయుట 894

బ్రహ్మ విశ్వామిత్రునకు బ్రహ్మస్థిత్వ మిచ్చుట 897

శిష్యుఁడు గురువరంపర గురుమాహాత్మ్యము తెలిసి
కౌనవలయు ననుట 899

బ్రహ్మవిదను కవచారము చేసిన సర్వకార్యములు విఘ్న
ములగును. కఠిన ప్రాయశ్చిత్తముచేగొని యాదోషము
పోదనుట } 90

—* 66 వ సర్గము *—

విశ్వామిత్రుఁడు జనకునితో రామలక్ష్మణులకు శివు
వింటిం జూపుమనుట 901

—* 67 వ సర్గము *—

జనకుఁడు రామలక్ష్మణులకు శివువింటిని జూపుట 905

శ్రీరాముఁడు హరివిల్లు విరుచుట 90

జనకుఁడు దశరథునొద్దకు దూతలఁ బంపుట 908

—* 69 వ సర్గము *—

జనకుఁడు దశరథుతోఁ గుశలప్రశ్న సేయుట 914

—* 70 వ సర్గము *—

వసిష్ఠుఁడు జనకునితో సూర్యసంశ్లేకమంటఁ దెలుపుట 918

—* 71 వ సర్గము *—

జనకుఁడు వసిష్ఠునకు నిజసంశ్లేకమంటఁ జెప్పుట 924

—* 72 వ సర్గము *—

గోదావరవివరణము 926

—* 73 వ సర్గము *—

యుభాజిత్తు దశరథుఁ జూడవచ్చుట 922

నీతాకల్యాణాఘట్టము	946
శ్రీనీతావివాహవిషయ చర్చ	947
—+ 74 వ సర్గము +—		
దశరథునకు మార్గంబున నవశేకునము లగుట	958
పరశురాముఁడు శ్రీరాములఁ జూడవచ్చుట	960
—+ 75 వ సర్గము +—		
దశరథుఁడు పరశురాముని శమింపఁ బ్రార్థించుట	962
శైవవైష్ణవ ధనస్సుల వృత్తాంతము	963
—+ 76 వ సర్గము +....		
శ్రీరాముఁడు పరశురాముని ధిక్కరించి నిస్తేజం జేయుట	973
పరశురాముఁడు తనపుణ్యలోకంబుపై నత్రుమేయఁ ప్రార్థించుట	977
—+ 77 వ సర్గము +—		
పరశురాముఁడు పోయినవార్తఁ దెలిపి శ్రీరాముఁడు } తల్లిడివిఁ బ్రయాణము జేయఁ జూచుట	980
దశరథుఁడు లయోధ్యాపురిఁ బ్రవేశించుట	981
శ్రీనీతారాములు స్వపురంబున సుఖంబు లనుభవించుట	983



శ్రీ రామచంద్రాయ నమః.
 శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.
 శ్రీ హయగ్రీవస్వస్వ.
 శ్రీ శారదాయై నమః.

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణకీర్తన మందరము

శ్లో॥ శుక్లాంబరధరం విష్ణుం, శశినర్జం చతుర్భుజం ।
 ప్రసన్నవదనం ధ్యామే, త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ।
 యస్య ద్విరదవక్త్రాద్యాః, పారిషద్యాః పరశ్శతమ్,
 విఘ్నం విఘ్నంతి సతతం, విష్వక్సేవం త మ్మాశయే.
 కూజంతం రామరామేతి, మధురం మధురాక్షరమ్,
 ఆరుహ్య కవితాశాఖాం, వందే వాల్మీకికోకిలమ్.
 వాల్మీకే ర్మునిసింహస్య, కవితావనచారిణః,
 శృణ్వన్ రామకథానాదం, కో న యోతి పరాం గతిమ్.
 యః పితన్ సతతం రామ, చరితామృతసాగరమ్,
 అత్యస్త స్తం మునిం వందే, ప్రాచేతస మకల్మషమ్.
 నోష్పదీకృతవారాశిం, మశకీకృతరాక్షసమ్,
 రామాయణమహామాలా, రత్నం వందే నిలాత్మజమ్.
 లంజనానందనం వీరం, జానకీశోకనాశనమ్,
 కపిశ మక్షహంతారం, వందే లంకాధయంకరమ్.

శ్లో॥ మనోజవం మారుతతుల్యనేగం, జితేంద్రియం బుద్ధిమతాం పరిష్కమ్,
 వాతాత్మజం వావరయూథముఖ్యం, శ్రీరామమూలం శిరసా నమూమి.
 ఉల్లంఘ్య సింధో స్ఫులిలం పలీలం, య శ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః,
 ఆదాయ తే నై వ దదాహ లంకాం, నమూమి తం ప్రాంజలి రాంజనేయం.
 ఆంజనేయ మతిపాటలాననం, కాంచనాద్రికమనీయవిగ్రహమ్.
 పారిజాతీతిరుమూలవాసివం, భావయూమి పవమాననందనమ్,
 యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనమ్, తత్ర తత్ర కృతమృత కాంజలిమ్,
 బాష్పవారిపరిపూర్ణలోచనం, మారుతిం నమత రాక్షసాంతకమ్.

వేదవేద్యే పరే పుంసి, జాతే దశరథాత్మజే
 వేదః ప్రాచేతసా దాసీత్సాక్షా ద్రామాయణాత్మజా.

శ్రీరాఘవం దశరథాత్మజ మప్రమీయం,
 సీతాపతిం రఘుకులాస్వయరత్నదీపం,
 ఆశానుబాహు మరవిందవిభావతామం,
 రామం నిశాచరవినాశకరం నమామి.
 వై దేహీసహిరం సురద్రుమరలే హైమే మహామంటపే,
 మధ్యే పుష్పక మాసనే మణిమయే నివాసనే సుస్థితమ్,
 అగ్రే వాచయతి ప్రభంజనసుతే తత్త్వం మునిభ్యః పరం,
 వ్యాఖ్యాంతం భరతాదిభిః పరివృతం రామం భజే శ్యామలమ్॥
 రామాయ రామభద్రాయ, రామచంద్రాయ వేదసే,
 రఘునాథాయ నాథాయ, సీతాయాః పతయే నమః॥
 నమస్తే పరమకల్యాణ, నమస్తే నిశ్వమంగళ,
 నమస్తే నాసుదేవాయ, రఘూణాం పతయే నమః॥

శ్రీమదాంజనేయపటలము.

శ్లో॥ శ్రీరాఘవాంధ్రీపరసీరుహాభృంగరాజం,
 సీతామహా ప్రియవచోనిచయానుమోదమ్,
 కామణ్యపూర్ణ హృదయం మునితాంతరంగం,
 భక్తాశ్రిరక్షణగుణం హనుమంతి మీడే.
 యోఽహస్కరస్య సవిధే వివిధార్థచేటీ,
 మామూయకోటి మతిశాతమనోవిలాసాత్,
 శిష్యాత్మనైవ గతవాత్ శ్రితబోధనార్థం,
 తం బ్రహ్మచారిణ మహం హనుమంతి మీడే.

శ్లో॥ యో రామకార్యకరణే పకలప్రచారః, తద్రామకీర్తనపటిష్ఠనచోభిరామః,
 తత్తత్త్వజల్పనపరస్తదతిప్రపన్నః, తం భక్తబోధనఘనం హనుమంతి మీడే.

శ్లో॥ ప్రాణావశిష్టరఘునాథసహోదరస్య,
 ప్రాణప్రయోజనసీతామహా మామధేభ్యః,
 బ్రహ్మేంద్రరుద్రపరమాద్భుతకార్యచర్యం,
 భక్తైః సమబోధనఘనం హనుమంతి మీడే.

శ్లో॥ యస్తత్త్వనేత్రా రఘునందనస్య, యస్తత్త్వబోధ్నా రఘునందనస్య,
 యస్తత్త్వయోక్తా రఘునందనస్య, తం దేవదేవం హనుమంతి మీడే.

శ్లో॥ యో భూద్రవాయనమహాగమపారదృశ్యా,
 యో భూదనంతగుణగోనకళాపపూర్ణః,

యో భూ దఖండఫలతారకతత్త్వవేదీ,
తం దేవదేవ మనఖం హనుమంత మీదే.

శ్లో॥ సవవ్యాకరణాన్యూప, ప్రజ్ఞాధారో జితేంద్రియః,
లంకాలంకారలుంటానో, హనుమాన్ పాతు మాం సదా.

శ్లో॥ శ్రీరామాయణమూలమంత్ర మఖలం యో వేత్తి భోగ్యం జపన్,
శ్రీరామాయణధర్మతంత్ర మఖలం యో వేత్తి వత్తుం పున్,
శ్రీరామాయణగృహ్యసూత్ర మఖలం యో వేత్తి శస్త్రం వపన్,
తం దేవం హనుమంత మందిరధియం ధ్యాయామి శుద్ధాత్మనే.

శ్లో॥ రక్షశ్శిఖరిపాకారిం, సామీరిం శాంతమానసమ్,
రామానుగ్రహముద్రాంకం, భద్రహం బ్రహ్మచారిణమ్.

శ్లో॥ స్వామిన్ తవ కృపై కాస్తు, కృపై కాస్తు తవ ప్రభో,
మయీతి కాంక్షయా నిత్యం, భగవన్ త్వాం సదా భజే.

శ్లో॥ న యాచే సంతతిం లక్ష్మీం, న యాచే ప్రాభవం బలమ్,
యాచే తవ దయాం శ్రీమన్, చిత్తశుద్ధిప్రసాదినీమ్.

శ్లో॥ జ్ఞానాజ్ఞానకృతాన్ దోషాన్, సంహర్తుం శక్తి రస్తి తే,
భవ్యమార్గగతిం చాతుం, భగవన్ శక్తి రస్తి తే.

శ్లో॥ ఆంజనేయపటలం మహాత్మభి, ర్భావితం బహుఫలద్రామకమ్,
రామచంద్రకరుణారసాశ్రయం, యః పఠేత్ స భవతి స్వయం సుధీః.

శ్రీ రా మ ర త్న మం త్ర ము.

శ్లో॥ శిరో మే రాఘవః పాతు, ఫాలం దశరథాత్మజః
కానత్యేయో దృశో పాతు, విశ్వాముతేః ప్రియః శ్రుతే. ౧
ఘ్రాణం పాతు మఖతాతా, ముఖం సానుత్రివత్సలః
జిహ్వం విద్యానిధిః పాతు, కంఠం భరతవందితః. ౨
స్కంధౌ దివ్యాయుధః పాతు, భుజౌ భగ్నేశకాన్ముఖః
కకానీతాపతిః పాతు, హృదయం జామదగ్న్యజితే. ౩
మధ్యం పాతు ఖరధ్వంసీ, నాభిం జాంబవదాశ్రయః,
స్మగ్ధివేశః కటిం పాతు పద్ధివీ హనుమత్ప్రభుః. ౪
జానువీ సేతుకృ త్పాతు, జంఘే దశముఖాంతకః,
పాదౌ విభీషణశ్రీదః, పాతు రామో ఖలం వపుః. ౫

ఈమంత్రములకు వ్యాఖ్యానముగ మంత్రరామాయణ మనుషేర లక్ష్మణాదు
లను మహానుభావుడు ఋగ్వేదములోనుండి గుర్తిం బుక్కులను గ్రహించి యవి

రామాయణకల్పవృక్షమున కంకురము లని విశదీకరించెను. కృత్యాదియం దాయన
చేసిపన్నీరమువలన నీమంత్రతత్త్వతత్త్వము తెలియఁగలదు.

శ్లో॥ రామాయణకుమం నౌమి, రామరక్షౌనవాంకురమ్,
గాయత్రీబీజ మామ్నా యమూలం మోక్షమహాఫలమ్.

దీనిని వివరించు భాగ్యము వ్యాఖ్యాతకుఁగలదేని గాయత్రీకి వేదమునకు
రామాయణమునకుఁగల సంబంధము సాక్షాద్యేదమును రామాయణరాపమున
వాల్మీకి వచించె నను సగస్త్యసంహితోక్తికిఁ గారణము స్పష్టపడును.



శ్రీ:

శ్రీ సీతారామకృష్ణానుమత్య మేతశ్రీరామచంద్రవరప్రహ్లాదే నమః.

శ్రీ హయగ్రీవప్రసన్న.

శ్రీ శారదామై నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణము.

బా ల కా ం డ ము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి:

శ్లో॥ జ్ఞానానందమయం దేవం, నిర్మలస్ఫటికాకృతిమ్
ఆధారం సర్వవిద్యానాం. హయగ్రీవ ముపాస్మహే.



మహిజాధపుండు, జడ* చేతనతేవవిభాత, సద్గరీ
యోమగభూరుహంబు, సమ*చారివిచారణశీలి, భక్తవా
రామృతదాత, సంభృతిశి*రాసకరాంబుజా, శౌంటిమిట్ట శ్రీ
రాముః దేవాయన రత్నమణు*రక్తిగిహించుతమన్న మిష్టమృత్.

మం ద ర ము

కం॥ నారదవాల్మీకికమలజ, భారతులకు మ్రొక్కి రామ*భద్రదశభాసూ
పారంబును మధియుంచెద, శ్రీరామకృపామృతంబుః * కేకొన విలుధుల్.
కం॥ మునుపటి వ్యాఖ్యాతలకున్, వనజభవునిసతికి మాని * వాల్మీకునకున్
జనకజకున్ రామునకున్, పానుమంతుని కెరంగి భక్తి * వ్యాఖ్యానింతున్.

సీ॥ ఇరువదిరెండవఁ యేట మా వినవలెడి, రామాయణం బనుఁగ్రహము చేసె
నానెంటనే వచ్చి * నావీటికిని దానె, కంపసముద్రనిఁకాయి వృద్ధు
చేల్చారి శ్రీనారఁసింహస్థరుఁడు శ్రీవైష్ణవమణి సాధుఁవర్తనండు
విష్ణుమచిత్తుండు * నిర్మలచరితుండు, నాకుజాతునకును * నారదుండు
పోతేశ్రీరామనంద్రుఁడుఁ బూనివలెకె, మఱియు నాచార్యులక్మీసఁమంద్రయంద్ర
లంద్రముగ నుపదేశించె * చమచెలంగ, నట్టిగురుల కొనర్తు సాష్టాంగనతులు.

గీ॥ బాలకుండ రిక్తహస్తంబుఁబడియు మీఁద, నైమహాప్రభంబులను నేనుఁనాదుతల్లి
తోడ దేహము పోషించుఁవాడె నగుట, సాహ్యమొకలవ మేనియుఁజలుపలేదు
ఎట్టిశిష్యుండ ఛీ ఛీ నాఁదేమి బ్రదుకు, సాధువర్తనుఁ డగునట్టి * పద్గురువకు
నర్హమగు కార్య మాప్రణయఁదాచురంచె. క్షుద్రచారిత్రుడై న శిష్యునకుఁదగిన
గతిని నడపించె నను రమాఁకాంతుఁ డకట, జనకులకుఁ బరిచర్యనాఁచార్యుసేవ
సలుపనట్టి మహాభంబు * దలఁగిపోవ. జానకీరామసేవను * జలుపువాడ
నారె జననియు జనకుండు * వారె గురులు.

కం॥ గురువులకు గురుఁడు తానై, పరమగురుండై న రామభద్రగురున్ శ్రీ
ధరణీతనయాము క్తునిఁ, గరములు జోడించి న్రాలి * కావించు నతుల్.

సీ॥ అటువది నైఁకొమ్మి * దరుగఁగ నేకులు, సాహసించితిని నసాధ్యకృతికి
నెల్లగునో యని * యేలసందేహంప, పర్వమునకు రామచంద్రవిభుఁడె
కలఁచారమేకుసంకల్పంచె కొనసాగు, నటువదిగడియ లహర్నిశమ్ము
జానకీశ్వరపదసారసంబుల నిల్పు, స్వాంతంబు లభియించె * నాధనంబు
చెలియ లున్నది నీతిమ్మ * సేవసేయ, సుజనవిసతుండు యామర్తిఁసుబ్బ సుకవి
మందరధురంధరక్రియ * మాధవునకునై న తేయునివిధమునఁ బాసటయ్యె.

కం॥ నాకును సభ్యులగు నా, లోకులకున్ మువముఁగూర్చ * లోలాక్మండనై
యీ కార్యంబును బూనితి, చేకొనుఁడి బుధులు కినుకఁసేయక కరుణన్.

కం॥ శ్రుతికి విరుద్ధముఁ బలికెడి, స్మృతులు ప్రమాణములుగానిరీతిని వల్మీ
కతనయుకృతికి విరుద్ధపుఁ గృతులు ప్రమాణములుగా గ్రహింపఁగ నేరన్.

కం॥ కనుఁగొని పంచాంగంబులు, జనునే పవరింపఁ జక్కఁచాలును దివి; నా
ధునికకృతుల్ గది యోడిమ, ఘనకృతి కర్థంబుఁ బలుకఁ * గార్యంబగునే!

కం॥ కుప్పించి యెగసి క్రోతులు తెప్పన సంధంబు చాఁతుఁ * డెగి మందర మే
త్రిప్పలు బడి మధియించుటఁ, దప్పక లెక్కాధ మెఱిగె * దైవము కరుణన్.

కం॥ మునుపటి వ్యాఖ్యానంబులు, గనుఁగొని తత్త్వజనుల * కరుణాం గది భూ
తనయాపతి ప్రేరించిన, మునుపున వదియించు నరేడె * యాచార్యుఁడుగన్.

గీ॥ పూర్వకృతులను బరియించి * బుద్ధితెలిసి, స్వప్రతిష్ఠకు లేదని * వదరునట్టి
వానికంటెఁ గృతఘ్నుండు * వానికంటె, మాయలొడుగు గలుగునే * తొలలమున!

క॥ అమృతత్వ మధిలపించిన, సుమనస్సులు దీనిఁ గనుఁడు * శుద్ధమతిన్ దుః
ఖములన్ మునుఁగఁగోరిన, విమనస్కులు పొందు దవ్వు * విన కిద్దానిన్.

గీ॥ తప్పు లెన్నగఁనైనను * దెప్పునైన, దీనికీర్తియె తెలుపంగఁ * బూనియెనఁ
జదివి లేదని కల్లాడు * జనునకైన, సంబలిఘటెంతు నిదె యసూ * యాత్మికునకు.

క॥ భాషాజ్ఞానముకొరయగు, యోహరత్నములు పూరు * పోర్తిరములు పం
తోపింప విశదఘటిత న, శేషము నెఱిగింతు భక్తి * స్థిరపడెత్తు కియన్.

గీ॥ నాకుజాతునికృతిఁ బ్రార్థు * పోకచదువు, తేరగాండ్రకు ఫలమేమి * గూరఁగలదు!
భక్తియుక్తివి ముక్తికై * పరన మొనరఁ, తేనెడి ప్రపన్నులకు నిది * సిద్ధసుధయ.

క॥ శ్రుతి పాంచరాత్ర మీకృతి, స్వతఃప్రమాణమ్ము లనుచు * శాస్త్రము లనుటన్
మతి శ్రద్ధబూని చదువుఁడు, మతిభక్తికొలంది ఫలము * మానవులారా !

క॥ కావున భక్తిప్రపత్తుల, తావలమై యుంట దీనిఁ * దత్పద్ధతినే
నే వివరించెదఁ దచ్చ, స్థానంతుల యుభయలోక * సౌఖ్యముపొందున్.

గీ॥ భక్తియునులారా! నాయాడు * సూక్తి వినుఁడు, ఖలులుదీనినిమాసింపఁ * గలతవలచు
కాళ్ల గీటుచు రతనంబుఁ * గందిగింప, కాదనుచుఁ గోడ్చిత్రోదిన * ఘనత చెడునె!

గీ॥ అజ్ఞులశ్రద్ధధానులు * నైవవారు, పంశయాత్ములు చెడుట ని * స్పంశయంబ
కానఁ బూర్వులు మూఘులన్ * గర్వముడిగ్నిపాజ్ఞ మూనులు చదువుడి * రామచరిత.

క॥ మందరనగంబు మోయుచు, బృందారకులకును నమ్మత * మిగు దేవుం దీ
మందరభారము మోయుచు, నందిచ్చుచు నమ్మతమున్ బు * ధావళికెల్లన్.

క॥ కలకాద్ధి మందరముచే, జలుకుం డమ్మతమ్ము మీకుఁ * జేయు నది తా
సెలవిచ్చి సిద్ధిఁగూర్చిన, జలజాత్యుడు దీన నల్ల * సాహ్యం బగుతన్.

క॥ మును కృతిఁ బలికించిన భూ, లేవయాపతి నేడు లేడె * తల్లిట మేలా
యని దీనిఁ దత్ప్రేరణ, మనఁబూనితిఁగాని గర్వ * మునఁ గాదు సుఁదీ.

శా॥ శ్రీరామాయణమంతశాస్త్రము నకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణధర్మరత్నమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణగృహ్యసూత్రమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణముక్తి శాస్త్రమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్.

శా॥ శ్రీరామాయణకావ్యరత్నమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణసమృరాణమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణయోగశాస్త్రమునకున్ * శ్రేష్ఠంబు లే దేదియున్
శ్రీరామాయణమే నిధానముసుఁదీ * శ్రేయోన్మూల వారికిన్.

గీ॥ ధర్మ మర్థంబు కామంబు + శర్మవంబు, నై న మోక్షంబు నను పురు+పార్థ ములను
ఇందుఁ జెప్పఁగఁబడిందే + యెందుఁ గలను, ఇందులేనిది వెదకిన + నెందులేదు.

గీ॥ కావ్యతరులందు శ్రీరాము+కథయ మేలు, ముక్తిమార్గంబులందును+భక్తిమేలు
భక్తిమార్గంబునన రామ+భద్రుకథను! వ్యాఖ్యరచియింతు సత్యవే+దాంతపరగి.

గీ॥ రాముచరితంబు లక్ష్యంబు + రామఃసనుజ, గీత లక్షణసూత్రంబు + ధాత్రినాచ
రణమురూపునఁజూపించె+రామఃఁడెద్ది, యదియె పోధించెఁగృహ్యఁడై + యుష్టునువకు.

గీ॥ చెప్పె నేధర్మచరితః బ్రా+తేతసుండు, సంగ్రహమ్ముగఁ గావ్యల+క్షణము చెడక
దానినే వివరించె వ్యా+ఖ్యానముగను, భారతామ్నాయ మనుపేర+వ్యాసమోని.

కం॥ ఏవంవిధమహిమము నీ, తావిభుచరితంబు దాని+తిత్వముఁ నెలియం

గా విభుఁడెవ్వఁ కభవుఁడో, యా వల్మీకభవుఁడో భవుఁడో+హనుమయొకక్కన్.

కం॥ పెద్దలుచూపిన త్రోవన, నద్దియ యావిష్కరింతు + హంధముఁవండున్
దిద్దఁడు తిప్పలుగలిగిన, బుద్ధి యొకరిసామ్ముగాదు + బుధు లెఱుంగరొకో.

కం॥ ఎవ్వఁడు శక్తుఁడు ధరనై, నవ్వల్మీకజనికృతికి + వ్యాఖ్య రచింపన్
అవ్వల్మీకియొ శివుఁడో, యవ్వనభవుండు యొండె + నాతనిపతియో.

కం॥ రామాయణార్థ మెఱిగిన, యా మానవుఁ డిలను గలుగఁ + డార్యులలోనన్
రామాయణార్థ మెఱుంగని, యా మానవుఁ డిలను గలుగఁ + డార్యులలోనిన్.

గీ॥ అమరభాషనుగలవు వ్యా+ఖ్యానవిలితు, లల్ల వాల్మీకికృతము రా+మాయణమున
కాంధ్రమునదానినెనయురా+మాయణమున, కాంధ్రమునవ్యాఖ్యయుంటయ+ర్థంబు

కం॥ కావున మిత్రులుఁ గొన, ల్యావరతనయుండు నెలిని + నంతస్పీమన్ [కా.దె.
వావిరి పెరకేఁపఁగ నీ, డీవిధముగఁ బూనుకొనియె + నీకృతిఁ బలుకన్.

కం॥ అననిజపతి గలఁ డనియెడు, పోవరొక్కటికక్కఁ గండ+పోవరేన్ జమవుం
జావరేనియు ధనముంగల, పోవరేనియు లేదు కృతిని + బూనుటయందున్.

కం॥ నేమిక్కై రాముఁడు తా, నాడుకొనందలఁచి యంటఁజట్టియు నెలమిన్
ద్రాడును విషయన నై చిన, నాడెడి నీ బొంగరం బ+హా యన జనముల్.

కం॥ సూత్రంబును గేలంగొని, సూత్రధరుఁడు లాగుచుండఁ + జాపలు లలరన్
గూత్రంబును గదలించు న, పాత్రపుడోల్పొమ్మ కేల + పరువుం జొగరున్.

కం॥ చదరంగపురీకంబున, నొదవిసక్రీడనక మనఁగ + మంచిపచోటన్
గదలకయుండుట నాపని, చదురకువఁగ నాకుఁ గలదె + స్వాతంత్ర్యంబున్.

కం॥ పలికించువాఁడు నేర్పిన, పలుకులెకద ప్రోదిచిలుక+పలుకుచునుండున్
బలికించువాఁడు రాముఁడు, పలికెడి నీరాముచిలుక + ప్రాజ్ఞులు మెచ్చన్.

కం॥ తెలియనిదానిం దెలుపఁగఁ, దెలివిడి యొనరింపఁ గొంత+తెలిసినదానిన్
బలికింప సాధుసూక్ష్మలఁ, గలఁడుగదా రామవిభుఁడు + కలఁక యిఁకేలొ!

శా॥ తానై రమ్మని పిల్చి నన్నిటకు మోక్షం బార కైంకర్యముం
బూసంకేసి నిద్రింతు తిరుగుచో * భూమిలో ననుచో భిక్షై
తావే తోడయి మున్నగు జనుచునన్ * ధన్యాత్ముఁ గావించుగా
నానాఁ దుండిన బాసకీవిధుఁడు లేదా నేడు నాచాలిటిన్.

మ॥ శిలివారంబులుమీఁద నిద్రించియునో * సారుల్ పరింపించుచున్
గృతిస్వీయంబు నిరంతరాయముగ సంక్రితిన బగల్గొమ్మమ్మమా
గతి సామూజ్యమహాభిషేకమును దా * గైకొన్న శ్రీబాసకీ
షితిబాకాంతులు నేడు లేరె కృతినిన్ * శ్రీమంతముం జేయఁగన్.

శా॥ శేషం బెల్లొకొ మూర్తిమంతిమగుచున్ * దీపించు పం చెంతయున్
నేఁ జుంపింపఁగ పండుమించి యహహా * శేషముద్రంబు నా
నైఁ జిత్రంబుగఁ బొద్దివచ్చెఁ బరికింపం దానిమధ్యంబునన్
దేబస్సీనుఁడు బాలుఁడొక్కఁ డొదవెన్ * దివ్యాద్భుతశ్రీలతో
నాజన్మంబుఁ దరింపఁజేయ నతఁడే * నాచాల నేఁ దుండఁడే!

చం॥ పనులు ఘటించినా రనుచు * బాలిశబుద్ధి పమాయఁజేసి యే
నరుఁడు తమోంధుఁడొచు జలఁసంజానరించు స్వశక్తి నెంచ కే
కరణీమహాకృతిం జలుపఁగా నిజ మాతఁడు లోకనిండుఁడొ
కరటము రాజహంపకథఁగా దె నిదర్శన మెట్టివారికిన్.

మ॥ పులినిం గన్గొని యట్లు కాదలంచి జంబూకంబు మై వాతలన్
కలయం గాల్చుకొనంగఁ దాను నొకవ్యాఘ్రుంబొనె తీసెత్తి దాఁ
బొలియుంగా, కలులే బుధామకృతికై * పూసంగ నజ్ఞండు దాఁ
బొలియున్ శాశ్వతదుర్యశేషలితుఁడై * భూమిజనుల్ నవ్వఁగన్.

ప॥ అయినను.

కం॥ దెలియును బాంపితిలేమియు, దెలియును దృఢతమపులేమి * జీమంజననుచున్
దెలిసియు రఘుపతిమహిమను, బలికెడఁ గర్తవ్యమగుట * స్వాధ్యాయంబున్
వ్యాఖ్యానారంభము.

“ప్రయోజన ముద్దిశ్య, న మందోపి ప్రవర్తతే” ఒకప్రయోజనము నోరక
యేబుద్ధిమాంద్యమగువాఁడును నొకకార్యమునఁ బ్రవర్తింపఁ దనఁ గవి యను
వాఁడు ప్రవర్తించునా ! అట్లవఁ గావ్యరచనలనఁ బ్రయోజన మేమిది? “కా
వ్యం యశిశే, ర్థకృతే, వ్యవహారవిదే. శివేగిర క్షతయే, సద్యః పరనిర్వృతయే,
కాంతాపద్మిత రయోపదేశియుతే” యని కావ్యప్రకాశకారుఁడు వచించెను, కీర్తి
కొఱకో ధవమునిమిత్రమో వ్యవహారజ్ఞాన మెఱుంగుటకో యశుభపరిహార
మునకో పరలోకసుఖముఁకో కావ్యము రచింపవలెను. కవిచే గద్యాత్మకము

గానో పద్యాత్మకముగానో గద్యపద్యాత్మకముగానో (చంపువు) రచింపఁబడినది కావ్యము. ఇది లోకులకుఁ బ్రయురాలు ప్రియునకువలెఁ దియ్యవిమాటలచే హితముపఁజేసించునదియై యుండవలయునుగాని, వేదవాక్కులవలె రాజాజ్ఞవలె శాసించునదిగా నుండరాదు. పురాణములవలె విశ్రవాణ్యమువలె బభ్యమైనను నప్రియుమై యుండరాదు.

ఇట్టి కావ్యములలో జన్మముచేరెను, గుణాతిశయముచేరెను నాఁటికి నేఁటికి నగ్రస్థాన మిలంకరించునది సంస్కృతమున వాల్మీకి రచించిన శ్రీమద్రామాయణము. ఓయీ! “కావ్యాలాపాంశ్చ వర్తియే” తని శ్రుతి నిషేధించుకార్యమునకుఁ బ్రహ్లాష్మి వాల్మీకియెల్లుమాగ్ధర్మకుఁ దియ్యననరాదు. కావ్యాలాపము కూడ దను నిషేధ వాక్యము ముద్రారాశి సాద్యసత్కావ్యవిషయమేకాని లోకహితముకొఱకై యేచే నొకమహాపురుషుని నాయకునిఁగాఁ గొని యుత్తమపురుషార్థముల నుపఁజేసించుకావ్యములవిషయము గాదు.

శ్రీమద్రామాయణమున నాయక సాక్షి చ్రీచీవి నీతి. నాయకుఁడో సాక్షి నృహవిష్టువు శ్రీరామచంద్రమూర్తి. వీరినువురు శ్రేతాయుగమున దుష్టశిక్షకు, శిష్టరక్షకు, ధర్మసంస్థాపనమునకై యవతరించి స్వానుష్ఠానరూపమున నిహవరసాధకంబులగు “స్వధర్మంబుల” శ్రీధర్మము నీతయుఁ బురుషధర్మము శ్రీరామచంద్రమూర్తియు లోకుల కుపజేసించినవారు. వారిచరిత్రమును వాల్మీకి రచింపకుండెనేని లిరువాతికాలమువా రావిషయ మెఱుంగక యందులై దురాచారవర్తనులై యుందురుకదా.

అట్టిమహోపకారము లోకమునకుఁ గావించిన వాల్మీకిమహర్షిని నెన రెన్ని విధములఁ బొగడినను బర్యాప్తము కాదు.

బ్రహ్మాష్మి వాల్మీకికృతిరామాయణము సంస్కృతభాషయందుండుటఁజేసి యది నేఁటికి నూఁటికిఁ దొంబడితొమ్మిదిమందికి దురవగాహమై యున్నది. మహాకవులు కొందఱ తాంధ్రమున స్థూలభావమునఁ గథాంశముమాత్రము గ్రహించి గ్రంథములు రచించిరి. ముఖ్యముగా గ్రహింపవలసిన సూక్ష్మవిషయములను వారు విశదీకరింపరైరి. ఈయాంధ్రగ్రంథకర్త శ్రీరామధర్మకోటిలోఁజేరి దానో హంభావము గలవాడై పరమభక్తియో ప్రపత్తియో మోక్షోపాయ మని యెంచినప్రపన్నుఁ డగుటఁ ద్రికరణశుద్ధిగాఁ దనయిష్ట దేవతాగ్రంథమును కైంకర్యరూపమునఁ దద్దేవతాంకితముగా రచించునెనమునఁ దన్నా మస్మరణము మననము సర్వదా లభింపఁజేసికొను నుద్దేశముతో వనమ్యుఁడై యీకృతి రచించెనని ఒరి వ పద్యమువలనఁ దెలియవయ్యెడిని. ఈ గ్రంథకర్త దీర్ఘరోగియు దుర్బలుఁడు నత క్తుఁడు నగుట దేవచ్ఛవముంజోలి యందు శ్వవృత్తి చే జీవించు

ముండినను శ్రీరామానుగ్రహంబునను భక్తకోటులయాశీర్వచనబలమునను
లూర్వజన్మసుకృతపరిపాకంబునను వైశ్ణవో దీనిని రచింపఁగలిగెను.

దీనిని బ్రకటించిన శ్రోత్రలో నొకనాఁడు చెన్నిపురమున నున్నది వ్యాయు
స్థానసమీపమున బొటవెంటఁ జోవు నీయనను బ్ర. శ్రీ రా. శ్రీ వ్యాపతి సుబ్బ
రావు పంతులుగారు చూచి 'యోయీ! మూలమునకు పరిగా రామాయణమును
వ్రాసితివి. మూలమునకువలె నీకృతికి వ్యాఖ్యాన ముండిననే యాంధ్రలోకమున
కెక్కువయుపయోగపడును. ఆమూలాగ్రము శోధించిన నీవే దానికి సమర్థుడవు.
దానికై యత్నింపు'మని హిత ముపదేశించిరి. ఆవల నొకనాఁడు బ్ర. శ్రీ. వావి
లాల శివావధానులవారు వాల్మీకియుటజమునకు బ్రహ్మజేవునివలె శ్రీరామ
జయమందిరమునకు వచ్చి యావిషయమునే జోధించిరి. ఇది యిప్పటికి నిరు
పదిరెండుసంవత్సరములవాఁటివృత్తాంతము. వారు మఱచియుండురుగాని గ్రంథ
కర్తమాత్రము దాని మఱవఁడయ్యె. గ్రంథకర్తహృదయకేదారమున నాటిన
విత్తన మీనాఁటికి శ్రీరామచంద్రులకృపాకటాక్షింబున ఫలవంతమయ్యె.

ఈ గ్రంథకర్తప్రవృత్తామహుఁడైన వావిలికొలను రత్నాజీవంతు లను
వారు రత్నాజీయమును కీర రామాయణమునకు వ్యాఖ్య రచించి రని వినికిడి
కలదుగాని యది యీ గ్రంథకర్తకు లభింపదయ్యె. దొరకివవాని సాయమున
యథాశక్తి యథామతి రచింప సంకల్పించి సర్వభారము శ్రీసీతారామచంద్రుల
పై వైచి తాను నిమిత్తమయి కృతికి దొరకొని నాంగముగ నెఱవేఱ శిష్టుల
మంగళాశాసనములర్పించుచున్నాఁడు. 'మత్కర్మకృత భవ, మత్కర్మపరమో
భవ' యని యుపదేశించిన భగవంతుఁడే యిట్టి యానుకూల్యమును నే దీవిధ
మున నీగ్రంథకర్తకు సంఘటించఁజేసెను.

బాలకాండము — శ్రీరామచంద్రమూర్తి బాలుఁడుగా నుండునప్పటివర్య
తెలుపునది కావున దీనికి బాలకాండ మనిపేరు. కాండ మనఁగా జలము. శ్రీరా
మాయణము మహోన్మేషముగఁ జెప్పుటచే నందలిజలము కాండ మనఁబడెను.
శ్రీరామాయణమందిలి యేడుకాండిములందును నేడువ్యాహృతులయర్థ
మిమిడింపఁబడినది. బాలకాండమందు 'ఓం ఘో' అనువ్యాహృత్యైక్యము కలదు.
అది గ్రంథపతనమునఁ దెలియఁగలదు.

శ్లో॥ శ్రీవిష్ణుః ప్రథమే కాండే, జగజ్జననహేతుతా
ద్వితీయే స్థితీహేతుత్వం. తృతీయే మోక్షదాయితా
చతుర్థే గుణసంపత్తిః, పంచమే సర్వహంత్వతా
షష్ఠే నేదాంతవేద్యత్వం, సప్తమే సప్రస్థహేతుతా
ఏవం విష్ణుః పరం తత్త్వం, రామాత్మేతి సునిశ్చితమ్.

అన్నట్లు బాలకాండమున శ్రీరామచంద్రమూర్తియగు విష్ణువే జగ
జ్జననకారణమనియు, రెండవకాండమందు ప్రపంచస్థితి కాయనేహేతు వనియు,
మూడవకాండమందు శ్రీరామచంద్రమూర్తి మోక్షదాత యనియు, నాలవ
కాండమం దాయన గుణసంపత్తియు, నైదివదానియందు సర్వసంహారకర్త
యనియు, నాఱవకాండమందు నాయన వేదాంతవేద్యుఁ డనియు, నేడవ
కాండమం దాయన బ్రహ్మకుహేతు వనియు నీవిధముగ శ్రీరామచంద్ర
మూర్తిగ నవతరించిన విష్ణువే పరతత్త్వమని సునిశ్చిత మని యర్థము.

జననముమొదలించునదియై జేండ్లవజ్రకు రాముఁడు జరపినచర్య యీ
కాండమునఁ దెలుపఁబడినది. పల్లెరెండవయేట వివాహమైనది మొదలు పట్టా
భిషేకయత్నము జరుగువఱకు విశేషకార్యము జరిగియుండలేదు.

ఇష్టదేవతానమస్కారముతో గ్రంథపీఠిక ప్రారంభింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ.....ధవుండు=సంపదనోపంగు భూపుత్రకయైన సీతాదేవికి ధర్మ
యైనవాఁడు. జడ.....విధాత = ప్రాణములేదివానికిని ప్రాణముగలవానికిని
జీవము ఘటించువాఁడు - అనఁగా జీవభూతిమయియుండువాఁడు. చేతనాచేతనము
లైన యన్నిభూతిములకు ధారణనోషణములు చేయువాఁ డని యర్థము. అచేత
నమువలెనుండిన యహల్యను మనుష్యులలోఁ గలియఁజేసెను.

మత్త|| నిన్నుఁ బొసి ధరాతమాజయు నేను నొక్క ముహూర్తమేని న్నిలం
గలవారమే తమనీటిఁబొసిన చేఁపల'ట్లని చెప్పిన లక్ష్మణువాక్యములను నయో
ధ్యాపురజనులవాక్యంబులను నిట ననుసంధించునది

సద్గతీ.....భూకుహంబు=సాధువులందు శ్రేష్ఠులయినవారికిఁ గల్పవృక్ష
మయినవాఁడు.

సమదా.....శీలి=మదముతోఁగూడినశత్రువుల తిల్చుస్వభావముగలవాఁడు.

భక్తవారామృతదాత = భక్తులసమూహమునకు మోక్షమిచ్చుదానగుణము
గలవాఁడు.

సంభృతేశరాసకరాంబుఱుండు = భరించిన కోదండముగల కరకమలముగల
వాఁడు.

అమాయవర్తనుడు = వంచనలేని నడవడిగలవాఁడు. 'రామోద్విర్నాభిభా
షతే' = రాముఁడు రెండుమాటలవాఁడు కాఁడు. ఒంటిమిట్ట శ్రీరాముఁడు =
ఒంటిమిట్ట యని నామాంతరముగల యేకశిలానగరమందు కెలసియుండు శ్రీ
రామచంద్రమూర్తి; మన్నమస్కృతులే = నా నమస్కారములను, రక్షిన్ =
ప్రేమతో, గ్రహించుతన్ = అంగీకరించునుగాక.

‘మనా కామ్యాభ్యసూచన’ మ్మను అక్షణమునుబట్టి యందుఁ గొంతెముగ శ్రీ రామాయణకథ సూచించబడినది. శ్రీ మహాబాధపుం దనుటచే నీతా కల్యాణకథయును, జడచేతనజీవవిధాత యనుటచే నహల్యాకాపమోక్షణము, నయోధ్యానగరవాసులులోనగువారి నేమయు, సద్గతియోమరభూరుహం బనుటచే ఋషిశ్వరుల కభయప్రదానము, సమదారివిదారణశీలియనుటచే భగవిరాధ కబంధరావణకుంభకద్వాదివధయు, భక్తివారాన్ముతేతాది యనుటచే జటాయు శబరియయోధ్యాపారులకు మోక్షమిచ్చుటయు నను రామాయణమందలి యేడు కాండలకథలు సూచితములయ్యెను. ఇది లీలావిభూతీయందలి శ్రీరామచర్య.

నిత్యవిభూతీయందలి లక్ష్మీనాథపర్యాయముగ నొకయర్థముగలదు. శ్రీరాముడు=రామో రామశ్చ ‘రామశ్చ’ యష్టష్టులు రాములు ముప్పురు గలరు. పరశురాముడు = ఈయన గండగొక్కలితో రమించువాడు - (గ్రీడించువాడు) బలరాముడు=బలముచేఁ గ్రీడించువాడు - కావున నీ రెండవతారము లంశావ తారములేతాని పూర్ణావతారములు గావు. శ్రీరామావతారమే పూర్ణావ తారము. ఆయన శ్రీయందు రమించువాడు, లక్ష్మీపతిత్వము భగవంతుడగు నారాయణునందుఁ దప్ప నితరు లేవరియందు నన్నియింపదు. కావున శ్రీయః పతియైన నారాయణుడే నీతాపతియైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి. “రాఘవశ్చే భవే త్సీతా దుక్కిణీ కృష్ణజన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేహవపాయినీ.” అని విష్ణుపురాణమునఁ జెప్పినట్లు నీతాదేవి సాక్షి లక్ష్మీయేకదా! శ్రీలక్ష్మీయే నీత విష్ణుండవే నీ పని బ్రహ్మాదులు స్తుతించిరికదా (యుద్ధౌ202 ప.) ఈ కారణముచేత శ్రీమహిళా యని నీతకు లక్ష్మీః నభేదము చెప్పబడెను. లక్ష్మీదేవీయైన నీత యని యర్థము గ్రహింపవలెను.

జడచేతన జీవవిధాత యనుచో “మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ.” భ.గీ.2-౮. ఈ సమస్తమయిన చేతనాచేతన వస్తుసమూహము చారము నందు రత్నములసమూహమువలె నాయందుఁ గూర్చబడినది. రత్నములు హారముగానునికిఁ దార మెట్లు లాభానమో యశ్శీ ప్రాణముగల ప్రాణములేవి సమస్త భూతములయునికిఁ నేనే యాధార మని యర్థము. ఈయర్థమునే “విష్ణో స్స్వరూపా త్వతోదితే ద్వేయాపే ప్రధానం పురుషశ్చ నిచప్రకృతి ర్యామయా భ్యాతా వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చా ప్యుభా నేనో రీయతే పరమాత్మని॥ పరమాత్మావ సర్వేషామాధారం పరమేశ్వరః । విష్ణునామా స వేదేషు వేదాంతే షుచ గీయతే॥ స్మృతి. విష్ణుస్వరూపమునండి ప్రధాన (ప్రకృతి) మని పురుషుడని రెండుకలిగెను. ప్రకృతి వ్యక్తావ్యక్తస్వరూపముగలది. అదియును బురుషుఁ డును బరమాత్మయందు లయించును. పరమాత్మయగు పరమేశ్వరుడే సమస్త మున కాధారము. ఆపరమేశ్వరుడే విష్ణు పని వేదములందు వేదాంతములందు

స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నాఁడు. 'యస్యపృథివీ శరీరమ్' ఎవనికి భూమిశరీరమో, 'యస్యాత్మా శరీరమ్' ఎవని కాత్మశరీరమో 'ఏష సర్వభూతాంశరాత్మా' ఈ యనయే సమస్తభూతములకు సంతరాత్మ, ఇత్యాద్యనేకశ్రుతివాక్యములు భగవంతుఁడు నారాయణుఁడే జడమైనప్రకృతికి చేతనులైన జీవులకు ధారణ పోషణములకు నాధార మని ఘోషించుచున్నవి.

సద్గరీయోమరభూరుహంబు=ఈ విషయంబున శ్రీ భాగవతమందలి యీ పద్యంబుల ననుసంధించునది.

చ॥ చలమున బుద్ధిమంతులగు * సాధులు నా హృదయంబు లీల నొం

గిలికొనిపోవుచుండుదు ర+కిగ్నిషభ క్తిలతాచయంబులన్

నిలువఁగఁబట్టి కల్పదురు * నేనుపుతో మదకుంభికై నదీన్

వలలకుఁ జిక్కి భక్తజన*వత్సలతం జనుచుండుఁ దాపసా!

తం. సాధులహృదయము నాయది, సాధులహృదయంబు నేను * జగములనెల్లన్ సాధుల నేన యెఱుంగుదు, సాధు లెఱుంగుదురు నాదు*చరితము విప్రా!

సమదారివిదారణశీలి=శిష్టరక్షణమువలె దుష్టశిక్షణము భగవంతుని కార్య మేకదా. దైత్యారిలోనై నవి యాయనకు లిరుదువాచకములేకదా.

.భక్తవారామృతదాత=మోక్షసాధనము భక్తియో, ప్రపత్తియో; మోక్ష మిచ్చువాడు శ్రీమన్నారాయణుఁ డొక్కఁడే. శ్రీరామపరత్వమునందిది సిద్ధాంతముచేయఁబడెను. శ్రీమన్నారాయణుఁడే శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

శ్రీనాయక రత్నముఁడు = సంభవా న్యాయమాయయా యన్నట్లు లవతార మందు మాయ గ్రహించును గాని నిత్యవిభూతయందు మాయారహితుఁడై యుండును. ఓంటిమిట్ట శ్రీరాముఁ డనాయక రత్నముఁ డనుటచే నొంటిమిట్ట యందలి యచ్చావతారమూర్తికి నిత్యవిభూతయందలి పరమూర్తికి నభేద మని కావము. పరమూర్తి దుర్లభుఁడు ఈ మూర్తి భక్తులకు సులభుఁడు. భేద మింతియ.

శ్రీరాముఁడు=(1) శ్రీమంతుఁడైన రామచంద్రమూర్తి (2) లక్ష్మీదేవి యందు రమించువాఁడు.

కా త్పు ర్య ము.

శ్రీ పీతాదేవివల్లభుండును, తేతనాచేతనముల కాధారము పోషణకర్తయు నగువాఁడును, సాధువులపాలిటికిఁ గల్పవృక్షమైనవాఁడును, మడించిన శత్రువుల సంహరించుస్వభావముగలవాఁడును, భక్త పరమాహ్మమునకు మోక్షమునిచ్చు వాఁడును, హస్తకమలమందుఁ గోదండము ధరించువాఁడును, ఏకశిలానగరమును

నామాంతరముగల యొంటిమీట్టయందు విజయంచేసియుండువాఁడును, వంచనములేని నడవడిగలవాఁడును, నిత్యవిభూతియందును నవతారదశయందును శ్రీరామచంద్రమూర్తియైనవాఁడును. నగు శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మము నా నమస్కారములను బ్రేమతో సంగీకరించునుగాక.

వి శే ష వి ష య ము లు.

ఈపద్యము మొదటిమూఁడు పాదములందలి మొదటియక్షరములు శ్రీం. ఓం. రాం. అని యగును. నాలవపాదంబుగు 'రామూఁ డగూయన ర్తనుఁడు రక్షిగ్రహించురె మన్నమస్కృతుల్' అనుచో, కావినవ. టావినవ. పావినవ - యాద్య మ్మక మ్మనుసాంఖ్యపండ్లలవలన రా=తి అగును - కావునఁ దొలియక్షర మైన 'రా' తరువాత రెండక్షరములు చదివి 'మాయ'యను రెండక్షరములు గ్రహింపవలయును. ఇప్పటికి రామాయ యని యేర్పడెను - ఆవల మాయ యనగా ౧౫ కావున 'రా' తరువాత ౧౫ అక్షరములు విడిచి రెండక్షరములు గ్రహించిన 'నమః' యనునది యేర్పడును, ఇప్పుడ 'రామాయనమః' అని నాలవపాదంబున నేర్పడియె. మొదటిమూఁడుపాదంబులయందలి మూఁడక్షరములు చేర్చి చదివిన 'శ్రీం. ఓం. రాం. రామాయ నమ' యని నీజాక్షరయు క్తమైన రామషడక్షర మంత్రమేర్పడును.

. ఈమంత్రమునే యీగ్రంథకర్త తన ౨౨వ యేట శంపనముద్రవాస్తవ్యులైన శ్రీమాన్ చేట్లూరి నరసింహాచార్యదేశికులవలన నుపదేశము నొంది నాటినుండి సవీరముగ జపించుచుండువాఁడు. కావున దానినే కృత్యాచియందు మొదటిపద్యమునఁ బొందుపఱచెను. శ్రీరామమంత్రోపదేశము లేక శ్రీమద్రామాయణము పారాయణము చేయరాదని పూర్వుల నియమము. సంస్కృతరామాయణపరినాధికారము మంత్రాధికారములేనివా రీపద్యార్థము మంత్రార్థము నెఱింగి యీ గ్రంథమును పారాయణము చేయుచున్నారు. ఇది యాంధ్రగ్రంథముకదా పారాయణమున కుపయోగించునా యని సందేహింపఁబడితేను. ఈవిషయంబున నప్పకవీయమందలి యీ పద్యంబులు స్మరింపఁదగినవి.

కం. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష * సమరినకావ్యం

బాయతిపురుషార్థంబులఁ బాయక సమకూర్పు దేవ*భాషయచోలెన్.

కం. సురభాష్యాము తెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును * దమతమనీమం

బరగిసమాటలఁ జెప్పిన, వరకావ్యము పఠనమున క*నశ్యక మయ్యెన్.

దాక్షిణాత్యులు వేదాంతార్థములఁ దమభాషయందు వ్రాసికొని దానికి వ్రావిడామ్నాయ మని పేరుపెట్టి పఠించుచు సంస్కృతముకంటె మిన్నగ గౌర

విందుచున్నాడుగదా. ఆంధ్రులకు మాతృభాష యాంధ్రము. మాతామహి భాష సంస్కృతము. సంస్కృతము తొలసినలెఁ బూజ్యమేకాని శిరమునఁ బూలను ధరింతురుగాని తులసిని ధరింపరుగదా. వెండ్రుకలందుఁ దులసి ధరించు బ్రాహ్మణుఁడు శూద్రుఁ డని ప్రమాణముకలదుకదా !

మంత్రముగా గ్రహించునపుడు ప్రణవము తొలుతఁ దరువాత శ్రీ వీజము గదా యుండవలయును. తాఱు మాఱుచేయనేల యని కొందఱు సందేహింప వచ్చును. వాస్తవమే. రహస్యమంత్రము లుపదేశకాలమున సక్రమముగాఁ జెప్పినను ప్రాయశఃపూర్వము చెప్పట మాంత్రికాచారము కాదు. గరుడమంత్ర మందు పక్షియనుటకు పక్షి యని చెప్పఁబడినది. ఈ పదమే వాడుకయందును విందార్థమున నుపయోగింపఁబడుచున్నది. అహిర్బుధ్నసంహితయందుఁ గొన్ని మంత్రములు తలక్రిందుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

నేదమంత్రములకు ఓంకారమువలె నాంధ్రకృతులయందు శ్రీకారమే ప్ర థానముగా గ్రహించుట యాంధ్రకవిప్రబాధయమై యున్నది.

శ్రీమద్రామాయణము 'సీతాయా శ్చిరితం మహత్' సీతాదేవిమహాచరిత యనియే వాల్మీకి చెప్పెను. అంతియగాక యూరక రామాయణమనక శ్రీమద్రా మాయణమనియేకదా యాయన జేరుపెట్టెను. 'అప్రమేయంహి త త్తేజ'యస్య న్నా జనకజాత్మజా' - జనకరాజశూరు లెవ్వనిదో వాని తేజమపరిమితముకదా ! రాముఁడు శ్రీరాముఁడగుటకు మహిజాధపుండ్రులయే కారణమని భావము. శ్రీ రామచంద్రమూర్తియు 'నాకునుక' తుభప్రద సుమహానుభావకథ' యని యంగీక రించియున్నవాఁడు. తండ్రికంటఁ బెద్ది పదిలం లేకున్న పూజ్యురాలు. సీతాదేవి యనుగ్రహము లభించిన రామానుగ్రహము తప్పక త్వరగా లభించును. ఈకా రణములచే శ్రీశల్కము తొలుతఁ బ్రయోగింపఁబడియె. మంత్రోచ్ఛారణమందుఁ బ్రణవము మొదటనే రావలయును. ఆఆక్షరముల రామమంత్రమందుఁ బ్రణ వము లెక్కకురాదు. ఏలన, 'రా'మ్యమనదియే ప్రణవార్థమును జోధించును. (శ్రీరామనామమాహాత్మ్యమును జూడుఁడు.) ఈ కారణముచేతనే ప్రణవోచ్ఛా రణమున కధికారులు కానివారును శ్రీ రామమంత్రమున కధికారులగు చున్నారు.

మంత్రమం దొకన్యాయమునఁ బ్రణవమును జేరుచున్నది. నారాయణ మంత్రమనం దక్షరము లెన్ని యని విమర్శింపఁబూని పూర్వులు-నారాయణ = ౦+౨+౧+౫=౮ కావున నారాయణమంత్రమున నక్షరము లెనిమిది యనియేసిద్ధాంతముచేసిరి. ఆ న్యాయ మనుసరించిన రామ = ౨+౫ = ౭ అగు చున్నది. రామమంత్రము వాస్తవమున నేదక్షరముల మంత్రమనియే గ్రహించు

టొప్పనుగాని యగ్నివీజము తవర్థమునే బోధించుటచేఁ బ్రణవమును దంత్రమున విడుతును.

'సర్వేషాం తాంత్రికంబువా' యని యందుటచేఁ బ్రణవములేకయే యన్ని వర్ణములవా నుచ్చరింపవచ్చును. దానివలన ఫలలోపము లేదు; మంత్రలోపము లేదు. ఎట్లనఁ, అష్టాక్షరమంత్రవిషయమున వైష్ణవ గ్రంథములు ప్రణవలోపము గలిగినను లోపములేదని,

“త్రోత్రైరాయణస్యాది, పంచమాన్ విష్ణు రంతరిః
వీజ మష్టాక్షరస్య న్యా, త్రేనాష్టాక్షరతా థ నేత్
పుండరీకోపి ధర్మాత్మా నారాయణపరాయణః
సమో నారాయణాయేతి, మంత్ర మష్టాక్షరం జపన్.

నారాయణపరాయణుడైన పుండరీకుఁ డను ధర్మాత్ముఁడు 'సమో నారాయణాయ' యను షష్టాక్షరమంత్రము జపించి ముక్తుఁ డయ్యెను.

శ్లో॥ అసీనావా శయానావా, తిష్ఠంతో యత్రక్షత్రవా
సమో నారాయణాయేతి, మంత్రైకశరణావయమ్.

కూర్చుండినను బండుకొనినను నెచ్చట నెచ్చట నిలుచుండినను 'సమో నారాయణాయ' యను మంత్రమే మాకు శరణ మని యందుటచేఁ బ్రణవలోపమునే దర్శింపవచ్చును. ముందుటచే మంత్రమునకు ఫలమునకు వైరుధ్యము లేదు.

'ఓం రామాయ' యనునపుడు ప్రణవము రామాయ యనుటకు విశేషణముగ గ్రహింపవలయును. ఈ విషయము అరణ్యకాండమున 'అగ్రవర్తినై శ్రీరామ చంద్రమూర్తియనుగుచుండె' నను పద్యవ్యాఖ్యయందు విమర్శింపబడును.

శ్రీరామషడక్షరమంత్రము కేవలమోక్షసాధకులుమాత్రమే జపింపవలయు ననియు నైహికకాంక్షగలవా రాపదలందును నుచ్చరింపరా దనియు నాంజనేయులు చెప్పినట్లు రామరహస్యోపనిషత్తునందుఁ గలదు.

శ్లో॥ ఐహి కేషుచ కార్యేషు, మహాపశ్చుచ సర్వదా
నైవ యోజ్యో రామమంత్రః, కేవలం మోక్షసాధకః.

తక్కి-సహారందము రామాష్టాక్షరి జపించుట శ్రేయస్కరముకావున శ్రీరామ థక్తులు శ్రీరామాయ నమ యనికాని రాంరామాయనమ యనికాని రామాయనమ యనికాని రామ యని కాని జపింపవచ్చును. శ్రద్ధాభక్తులకొలది ఫల మందఱకు సమానము. 'రామ' యను ఐండక్షరములందే సర్వశక్తులు కలవు. అందుకు వాల్మీకియే సాక్షి.

శ్లో॥ మహాలక్ష్మ్యర్థిక శ్చ స్వాత్, ధన్యా శేఫ ఉచ్యతే,

(ఈ) తుష్య త్యర్థో ఒ పరో నాదో, లిందుః దుఃఖహరార్థకః.

లక్ష్మీదేవ్యా దీప మేత, శ్రేణ దేవి ప్రపూజయేత్.

శ్రీం యమమంత్రమునది శకారమునకు లక్ష్మీయనియర్థము. శేఫమగ్నిదీపము కావున 'శ్రీయ మిచ్చే ధతాశనా' త్రిను ప్రమాణమునలది సది సంపత్కరము. 'ఈ' యత్కరమునకుఁ దుష్టి యని యర్థము. నాదమున కీశ్వరుఁ డని యర్థము. లిందువు దుఃఖహరము 'శ్రీం రామాయః సమ' యని జపించువా రీయర్థమును మనస్సుననిలిపి యీశ్వరయు క్షయ దుఃఖముల హరించి కుష్టిని సంపత్తును గలిగించునది యని శ్రీదేవిని ధ్యానింపవలెను 'శ్రీరామ' యన్నప్పడిట్టి శ్రీదేవి తోఁగూడిన రామచంద్రమూర్తియని ధ్యానింపవలెను.

శ్రీశర్దూర్థము రెండవపద్యంబున వినరింపఁబడినది. అందది విశేషికరింపఁబడును.

శ్రీమద్రామాయణమంతయుఁ బ్రణవాన్ధమునే తెలుపుచున్నది. రామచంద్రమూర్తి సాక్షా ద్విష్ణువని వాల్మీకియే చెప్పెను లక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న హనుమత్సుగ్రీవవిభీషణాదులందఱుఁ దాము దాసులమనియే చెప్పికొనిరి. ఈవిధముగా దాసత్వము తమస్వరూప మని యెఱిఁగినవారందఱు బాగుపడిరి. అది యెఱుంగని రావణాదిరాక్షసు లహంకారముచేఁ జెడిరి. నీతాదేవి పురుషకారముచేఁ గాకాసురుఁడు క్షేమపడెను. అమెపురుషకార మంగీకరింపని రావణుఁడు సమూలము చెడెను.

సమశ్శబ్దనిర్వచనము.

సమశ్శబ్దము సఖండముగను సఖండముగను సర్థము చేయవలయును. సమశ్శబ్ద మఖండ మైనప్పుడు సమస్కారమని యర్థము. సఖండ మైనప్పుడు స + మః = నాకొఱకుఁగాదు. అనఁగా 'సమస్కారము నాకొఱకుఁగాదు. ఏ జీవుని కొఱకుఁ గాదు.' అని యర్థము గ్రహింపవలెను. నాకే కానప్పుడు నా కుపకరణములైన ప్రకృతిపదార్థముల కెల్లు వచ్చును? కావున రామచంద్రమూర్తికి మూత్రమే యని యర్థము దృఢపడుచున్నది.

యాః కాశ్చై కృతయోమయ భగవతి సమమ తాసు మమతా నాస్తి-భగవతి ఏవతాః అమమోహం భగవతి అపానుపి సమమభగవతి ఏవాపా మస్మి ఇత్యేవ మమతాం యోజయ త్యతో సమమ.

నే నేకార్యములు చేయుచున్నానో యవి నాకొఱకై కావు. వానియందు నాకు మమత్వములేదు. అవన్నియు భగవంతునికొఱకే, నాకొఱ కనునదిలేదు. నాకై నేను లేనివాఁడను. నేనుగూడ నాకొఱకుఁగాదు. భగవంతునికొఱకై యున్నాను.

ఈవిధముగా మమత్వమును యోజించుటచే 'నమః' యేదియు నాశంజును గాదని యేర్పడుచున్నది. 'నేను నాది' యను పదంబులు విషములు. 'నీవు, నీది, నాదికాదు' అనునవి యన్యులములు. పమ యని మూడవశ్రింగియ్యము భావించి చెప్పినచో సహంకారమమకారములు రెండు నాశ మగుచున్నవి. రక్షణభారము సర్వము భగవంతునియందే పడుచున్నది. తరించుట కదియే మార్గము.

శ్రీమద్రామానుజమునకు శ్రీసీతాదేవి ప్రాణ మని విజ్ఞులు పెలవిచ్చిరి. అట్లులే శ్రీమద్రామానుజము దీర్ఘ శరణాగతి యనిరి. అట్టి శరణాగతికి నమశ్శ్రి జ్ఞము ప్రాణము నమశ్శ్రిజ్ఞము లేక శరణాగతి లేదు.

భక్తుల ప్రపన్నులచేతి సుదర్శనాయుధము నమస్సు భగవంతుడు సుదర్శన ముచే సర్వలోకముల జయించును. భక్తులు ప్రపన్నులు నమస్సుచే భగవంతుని జయించి నశేషజునుకొందురు. కావున నమశ్శ్రిబ్రాహ్మణ్యము నారి కనివార్యము ఈనమశ్శ్రిబ్రాహ్మణ్యము పార్వతీపతి నారదున కీ విధముగ నుపదేశించెనని యహిర్బుధ్న్య సంహితయందుఁ జెప్పబడినది గ్రంథవిప్లవభీతి మూలశ్లోకము అను వదింపఁ బడెనయ్యె. వలసినవారు గీ-తి వ యథ్యాయంబుపఁ గనవగు.

నమశ్శ్రిజ్ఞమునకు స్థూలార్థము.

ద్రమకంటె నుత్క్రిష్టఃకగు పరమః ముక్తేశ్చిరితి తమకుఁ దామే వివరముతో దేహమును వంచుటకు నమస్కార మనిపేను-లోకము ను తేరివర్ణము శ్రేష్ఠములు అశ్రేష్ఠము లని రెండువిధములే కావచ్చుచున్నవి. తేరివర్ణములేదు. కాలము చేతను, గుణముచేతను ఎక్కడ గొప్పరితము కానవచ్చుచున్నదో యక్కడ ముఖ్యవృత్తిచే (అక్షణచేఁగాదు) శ్రేష్ఠత్వ వనలంబింపఁబడుచున్నది. ఈ కారణముచే నందఱకంటె శ్రేష్ఠుఁడు పరముఁ డగు భగవంతుడే చేరినవర్ణ (తేరివర్ణ) మంతయు నాయనకంటె నిశ్చయ మని జ్ఞానులు చెప్పెదరు. శ్రేష్ఠుఁడైన పరముని శేషి యనియు, నశ్రేష్ఠుఁడైన జీవుని శేషుఁ డనియు వారికిరువురికు శేషి శేషత్వ స్వామిభృత్యసంబంధముఁ జెప్పదుగు. నమస్కరించువాఁడు శేషుఁడు జీవుఁడు. నమస్కరింపఁబడువాఁడు శేషిపరముఁడు (యశ్చేష్ఠివివియోగార్హం శేష శబ్దేవ కథ్యతే-యన్నట్లు భగవంతుడు తనయిష్టప్రకారము వివియోగించు కొనుటకు నర్హుఁడు శేషుఁడు. జీవుని దనయిష్టప్రకారము వివియోగపఱుచుకొను వాఁడు శేషి). ఈసంత్యసంత్యత్వభావము లోక ప్రయోజనముకోరి కలిగినవి కావు. కల్పించుకొనినవి కావు. నీచోచ్ఛ్రమములు స్వభావసిద్ధిములు. భగవంతుఁ డుపాధి రహితుఁడు. నేనుపాధిసహితుఁడను కావున నాకంటె భగవంతుఁడుపర్వదాశ్రేష్ఠుఁడు. అనుజ్ఞానముతోఁ జేతనుఁడుచేయునమస్కారమునకు నమన మని పేరు. అంతియ కాదు. అది భక్తవత్సలుఁడైన భగవంతుని, నీమన్తనము భక్తులగువారి విష

యమున నణఁకువతో వంగునట్లు (లోఁబడునట్లు) కేరించును. ఈ కారణముచేతను చాచికి నమ స్పంది చేరు. మునస్సుచే భగవంతు నుద్దేశించి చాక్కుచే నమ యనుచు దేహము విషయమున వంచిన నది తిరగణశుద్ధిగాఁ జేయుటచేత పూర్వనమస్కార మగును. ఈమూఁటిలో లేది లోపించినను నోఱఁజేయే. ఇదికరణపూర్తి యఁ బడును. అంగపూర్తి యాటవిధములు—అర్చనక్షేపము - మహావిశ్వాసము - కార్పణ్యము-ఆనుకూల్యపరికల్పము- ప్రాతికూల్యవర్జనము-నో స్పృశ్యవరణ మని. వీనివిషయముప్రప త్తిన్యాసమందు విధిషణశిరణాగతినమయంబునఁ జెప్పఁబడును.

ఇట్లుచేసిన నది సాంగోపాంగనమస్కారము. ఇది స్థూలార్థము- ఇక సూక్ష్మార్థము చెప్పెదను.

ఈవస్తువులు నావి నావారివి యను మమత్వమునకు మమ్య మని పేరు. అనాది గానుండువాసనకు నధీనమైన మిథ్యాజ్ఞానిబంధనముచే 'నిది నాది, యిది నావారిది' యని తాను స్వతంత్రుఁడ నని యుండు నజ్ఞానము 'నమే' నాదికాదు అను సమీచీనజ్ఞానముచేఁ దొలఁగిపోవును. ఇట్లు తొలఁగించునదికావున నిది నమ యనఁబడును 'నాహం మమ' నేను నాకుఁగాదు. అనఁగా నాయునికి నానిమిత్తమై కాదు. నేనుస్వతంత్రుఁడను గాను. ఈదేహాదీకములు నాకుఁగావు. ఇవన్నియుఁ బరమార్థవశములు. ఇవన్నియు నాయనవియే. ఈబుద్ధిచేనావి యని మమకార మును దొలఁగించును. అనాదివాసనలచేఁ బుట్టినానావిధవికల్పములు గలిగి'నేను స్వతంత్రుఁడను' అని దృఢముగ నాపీతమైయున్న చిత్తమును ఆఘ్రాంతి పరిగాదు. సర్వము విష్ణ్వర్తకము, ఆయనయే నాకు నంత యనుజ్ఞానము సమస్సుచే గలుగును, ఇది సూక్ష్మార్థము.

నమశ్శిబ్దమునందు నకారమునకు మార్గమని యర్థము. మకారముచేఁ బ్రథానము నిరూపితము. విసర్గము పరమేశ్వరునిఁ దెలుపును. కావున ననాదియుఁ బరమేశ్వరుఁడు నగువాఁడు శక్తిమంతుఁడు. పురుషోత్తముఁడు. ఆ భగవంతుని ప్రార్థికిది నమస్సు ప్రధానోపాయము. ఇది పరమార్థము, ఈ విధముగ నమశ్శిబ్దమునకు మూఁ డర్థములు.

కై వల్యముగాని సాయుజ్యముగాని కోరక నా నమస్కారములు గ్రహించును గాక యనుటచే నీ గ్రంథకర్త కేవలప్రపన్నుఁడని యేర్పడుచున్నది. 'సత్యం శపే వారణాశ్చైలనాథ, వైకుంఠవాసీనీ ప మేభిలాషా' ప్రమాణముచేసి చెప్పుచు న్నాను. నీవైకుంఠమందు నాకుఁ నోరిక లేదు అని కదా ప్రపన్నులు చెప్పుదురు.

'స్వగీయోమరభూరుహంబు సమచారివిచారణీలి' యనుటచేఁ బ్రణవమందలి అకారార్థము అవతారప్రయోజనమైన సాధుపరిత్రాణము, దుష్టవినాశము చెప్పఁబడెను.

దీరక శ్రీరాముడనక బంటిమిట్ట శ్రీరాముడనుటచే నానాటి విభవావ
తారమైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సర్వావతారమైయొంటిమిట్టయందు వెలసి
యందు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సభేదమెఱుంగునది. కాలభేదమునుబట్టి
యవస్థాభేదము, అయిదు విధములైన యవతారము లేకవిధము గావుగదా.
“అశీర్ష మస్మి”యా వస్తునిర్దేశోవాచి తన్ముఖం” అశీర్వాదముగాని నమస్కారము
గాని వస్తునిర్దేశముగాని కృతిముఖంబున నుండవలయును. అను వియమము
ప్రకార మీ తొలిపద్యంబున నమస్కారము చెప్పబడియె.

పద్యముత్పలమాల - భరణభరణ గణములు, ౧౦ వ యక్షరము యతి
స్థానము.

ఫలము - భవహేమమణివస్త్రపశుతనూజపరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణ
మునకు—అప్పకవి.

అని యుండుటచే భగణము తొలుతనుండుట శుభప్రదము.

గీ॥ వేదములకెల్ల నోంకార * మాదియైన, కరణి గృతులకునెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరులెల్లను * దానిచక్క, నితరవర్గంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.
—అప్పకవి.

వీలోత్పలశ్యాముఁ డగు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి కాలుకకంటి సీతాదేవి
నిజకటాక్షవీక్షామాలిక లర్పించి యలంకరించిన స్తుతిలమాల సమర్పణపూర్వ
కముగ భగవంతుఁ డర్పించబడెను.

చం. జగముల న్నాశయించి, శ్రీతఃసంతతి శాశ్వయభూతియై, వతో
క్తిఁ గరుణ విన్ను నాభివకుఁ * తెల్పుచు, గృత్తసమస్తదోషయై,
యగణితశక్తియుక్తివిఁబ* శాశ్వయయై, పతి భక్తిఁ గొల్పు శ్రీ
భగవతి మాత సీత విర*చాయసుఖాన్ముఖ జేయు భక్తులన్.

అర్ఘ్యము.

ఇది కృతినాయకయైన సీతాదేవిస్తుతి.

జగములన్ = అనేకకోటిబ్రహ్మాండములను. ఆశ్రయించి శ్రీతఃసంతతికిన్ =
తన్నాశ్రయించినవారిసమూహమునకు. ఆశ్వయభూతియై=అండయై. వతోక్తి
=నమస్కరించుదీనులమాటలను. కరుణన్=దయచే. విన్ను=వినుచు. నాభివ
కున్=తనభర్తకు. తెల్పుచు. గృత్తసమస్తదోషయై = చేదంపఁబడిన పక్షల
విధములయిన దోషములుగలదై. అగణితశక్తియుక్తివి = ఇంతమాత్రమని
లెక్కింపరానిశక్తితోఁ గూడినదై. పరాశ్రయయై = భగవంతున్నాశ్రయముగా
గొన్నదై. పతిభక్తి = పతియందుభక్తి. సలుపు=చేయు; శ్రీ = శ్రీ యను

జేనుగలది, భగవతి = కల్యాణగుణములు గలది. మాత = తల్లి. సీత = సీతా దేవి. భక్తులన్ = తన్ను పనురాగముతో నేమించువారిని. విరహాయసుభాస్మ్యులన్ = కాశ్వతమైన సుఖముతోఁగూడిన జీవులనుగా లేక స్వభావముగల వారినిగా. చేయున్ = చేయుఁగాక! (యని ప్రార్థనము).

తాత్పర్యము.

నమ స్తుప్రపంచములను నాశ్రయించి తిన్నాశ్రయించినవారి కండయై, తన్నుఁ గూర్చి నమస్కరించువారిదీనాలాపముల వయతో వినుచు, వారిని రక్షింపు మని భర్తకుఁ బలుపుచు, అట్టిరక్షణమునకు యోగ్యులగునట్లు వారిదోషముల నెల్ల ఖండించి పవిత్రులఁ జేయుచు, నింతయుని పరిమూలము చెప్పురాని శక్తిమహిమ గలదై భగవంతు నాశ్రయించి యాయవను బ్రతిఫలాపేక్షలేక యత్నింతుప్రేమతో సేవచేయునట్టియు, శ్రీ యను సార్థకమైన నామధేయమును, మెత్తివి మనస్సు, భర్తకు పరతత్త్వరూపుగా మండుట, దయ, క్షమ లోనైన కల్యాణ గుణములు గలదై ప్రపంచమునకెల్ల దల్లియైన సీతాదేవి భక్తులకు కాశ్వతసుఖమును బ్రసాదించుఁగాక.

‘శ్రీ రితి ప్రథమం నామ లక్ష్మ్యో’ యన్నట్లు అకారము సారాయణునకు మొదటిపేరై వట్లు శ్రీయనునది లక్ష్మీదేవికి మొదటిపేరు.

శ్రీయతే = భగవంతుని నాశ్రయించి యుండునది; శ్రయతే = భక్తులచే నాశ్రయింపఁబడునది; శృణోతి = దీనాలాపములను వినునది; శ్రావయతి = దీనుల రక్షింపు మని భర్తకు వినిపించునది; శృణాతి = శృణాతి నిఖలాన్ దోషాన్ అన్నట్లు భగవత్ప్రాప్తికి విరోధు లగు నాశ్రతిపాపములను పశింపఁ జేయునది; శ్రణాతి = అశ్రతులకు కైంకర్యగుణపరిపాకముఁ గలిగించునది;

శ్రీశబ్దమున కీ యర్థములు గ్రహించునది.

శ్రీశబ్దవిర్వచనము.

శ్రీ యను శబ్దము శ్రీయతే - శ్రయతే - శృణోతి - శ్రావయతి - శృణాతి - శ్రీణాతి యని యాఋవిధములుగ భగవచ్ఛాస్త్రములందు విర్వచనము చేయుఁ బడినది.

(1) శ్రీ - తమతమ యుజ్జీవనముఁ గోరునట్టి యీ చేతనులచే నాశ్రయింపఁ బడినదై వీరి ముజ్జీవింపఁ జేయుటకుగాను సర్వేశ్వరు నాశ్రయించియుండునది. తనయాజ్ఞామీతి వర్తించు జీవులవిషయమున భగవంతుడు తండ్రికాపున నొక్కొక్క-పరి కోపించి ‘తా నహం ద్విషతిః క్రూరాన్ సంహరేషు నరాధమాన్ షీషా మృజ్జన మశుభా నాసురీష్వేవ యోవిషు’ క్రూరులైన నరాధములను

శాశ్వతముగ ననుకయోనులందుఁ ద్రోయదును. 'నక్షమాని వసుంధరే' భూదేవి, నేను త్నమింపను అని పలుకునపుడు లక్ష్మీదేవి తల్లిగావునఁ 'దల్లి! తండ్రి నావిషయమానఁ గోపించెను. నీవు నన్ను కేవట్టిరక్షింపు' మని లేన్చు నాశ్రయించిన జీవుల విషయమనఁ జూచునర్హ్యశ్రయఁ డగు తపభర్తనుజూచి "కరుణాపాగరా! సర్వేశ్వరా! యిది యేమియిట్లు చేయఁబూనితిరి? విచ్యుకమీఁదనా బ్రహ్మాత్మము! నీవుగోపించిన వీరిగతి యేమి? వీరికి వేఱురక్షకు లెవ్వరు గలరు? ఇట్టి వారియందుఁ గాకుండిన నీదయాగుణ మెవరియందుఁ జూపఁగలవు? అపరాధులనెల్ల దండింపఁ బూనినచో లోకమున నపరాధము చేయని వా రెవ్వరు? నీరక్షకంకణ మెవ్వరి విషయమున పార్థికుమి?" అని బోధించి శాంతిపఱచి తనస్వాభావిక మగు వాత్సల్యముచే నీచేతనుల నుద్దీపింపఁ జేయునది. ఆయనవండుకేవలము నివర్తింపఁ జేయును. అట్లుచేయుటకే పురుషకార మని పేరు. ఒకనికి నొకకార్యము కావలసియుండఁగా నాకార్యము ఫలింపఁజేరికొనుటకుగాను వానికిఁ బ్రయత్నించవారి వేటొకని నాశ్రయించితమేని యట్లాశ్రయింపఁబడినవస్తువునకుఁ బురుషకార మని పేరు. విభీషణుఁడు రామానుగ్రహమునకై మిందు వానిరులుగదా నాశ్రయించెను. రాక్షసస్త్రీలు తిన్నాశ్రయించుటనఁగదా హనుమంతుఁడు వారిని జంపకుండ నీతాదేవి కాచెను. ఇచ్చట నొక యాక్షేపము రావచ్చును. ఈమె యనుగ్రహము నిమిత్తమై వేటొకని, వాని యనుగ్రహమునిమిత్తమై వేటొకని నాశ్రయింపఁబూనిన ననవస్థాకోషము రాదా? ఆ భయములేదు. 'దేవ్యా కారుణ్యరూపయా' యన్నట్లు మూర్తిభవించినభగవత్కరుణారసమే లక్ష్మీదేవి. కావున నామె వాత్సల్యము పౌలభ్యము స్వభావముగఁ గలతల్లి. భగవతి గావున భగవంతునియందు వాల్మభ్యముగలది - ఆమెమాట నిరాకరింపఁడు. ఇది సస్తుస్వభావముగావున లక్ష్మీదేవి యనుగ్రహమునిమిత్తమై వేటొకని నాశ్రయింపవలసిన పని లేదు. చిక్షకుఁ దల్లి పాలిచ్చుటనఁ బురుషకారము కావలయునా? వనవాస ప్రయాణసమయమున లక్ష్మణుఁడు నీతానుగ్రహము సంపాదించుకొనికదా రామచంద్రమూర్తి నాశ్రయించెను. ఈ విధముగ జీవులచే నాశ్రయింపఁబడునది - భగవంతు నాశ్రయించునది యని యర్థ మేర్పడెను. శృంగోపి=వినుచున్నది. శ్రావయతి=వినిపించుచున్నది యని యర్థము గ్రహించినపుడు 'తల్లి! నే నపరాధిని - నన్ను త్నమించి భగవంతుని పాదములందుఁ జేర్చు' మని భక్తులు ప్రార్థింపఁగా వారి యార్తవాదము విని వారిస్థితి సర్వేశ్వరునకుఁ దెలిపి వారికప్తములఁ బోగొట్టునది యని గ్రహింపవలయును. 'శృణు చావహి తం కాంత యత్రే వత్సోమ్యహంహితం, ప్రాణై రపిత్యయా నిర్వ్యం సురక్ష్యత్యేరణాగత' యని స్త్రీకపోతపక్షి మగపక్షికిబోధించెను. అవఁగా 'నాథా! నేను నీకు హితము చేప్పుచున్నాను వినుము. ప్రాణమిచ్చియైనను పర్వదా శిరణాగతుని రక్షింపు

వలయును.' ఈ ప్రకారము భగవంతునకు బోధించును 'సర్వజ్ఞునకు ముఱియొకరు చెప్పవలయువా? ఇది యాయనకు నేర్పవలయువా?' యనరాదు, నీతాదేవి నేను నీకు స్మరణమునకుఁ దెచ్చుచున్నానుగాని నేర్పరాలే దనికదా రామచంద్ర మూర్తికిఁ జెప్పెను.

“శ్రీకాతి నిఖిలాన్ దోషాన్” దోషములనెల్ల హరించును. భగవంతుడు లక్ష్మీవిశిష్టఁ డయియే లోకముల సృష్టించును; రక్షించును, హరించును. ఇంతకు దయయే కారణము. “లక్ష్మ్యసహ పృషీ కేశో దేవ్యా కారుణ్యరూపయా. రక్షక స్సర్వసిద్ధాంతే వేదాంతేపిచ గీయతే” భగవంతుడు కరుణాస్వరూప యగు లక్ష్మీదేవివిగూడియే రక్షకుఁ డగు చున్నాఁడని సర్వసిద్ధాంతములు వేదాంత ములు చెప్పుచున్నవి యని యర్థము దయాహీనుఁ డెవరిని రక్షించును. కావున శ్రీ యనఁగాఁ ద న్నాశ్రయించినవారి శ్రేయస్సునకు విరోధులగు పాపకర్మముల నెల్ల నశింపఁ జేయునది యని యర్థము.

‘శ్రీకాతిచ గుణైర్జగత్’ అను నర్థమున నాశ్రయితులకుఁ కైంకర్యపర్యంతము గుణపరిపాకము గలిగించునది యని యర్థము. దీనికిఁ గారణము కరుణయే. ఈ విధముగ జగముల నాశ్రయించియుండును. ఈ కారణములచే భగవంతు నే స్వరూపమున నాశ్రయించినను భక్తులగువారు లక్ష్మీవిశిష్టునిగా ననఁగా నీతా రామచంద్రమూర్తులను, దుక్కిణీ కృష్ణులను, రాధాకృష్ణులను, లక్ష్మీనారాయణులను నాశ్రయింపవలెను. బాలకృష్ణునిమాత్ర మొంటరివానిగానే భావింప వచ్చును.

శ్లో॥ యువత్యాదౌ తుల్యే ప్యవరవశతా శత్రుశమన
స్థిరత్వాదీన్ కృత్వా భగవతిగుణాన్ పుంస్త్వసులభాన్
త్వయి శ్రీ వైకాంతాన్ మదిమపతి పారార్థ్యకరుణా
క్షమాదీ న్యా భోక్తుం భవతి యువయో రాత్నిని భిదా.

అమ్మా! యౌవనము లోనగు గుణములయందు మీ రిరువురు (లక్ష్మీనారాయణులు) సమానులైనను న్యాయతత్వము (పరులకు వశిపవకుండుట), శత్రు సంహారము, శ్రేయము (తాను పూరినకార్యమునుండి చలించకుండుట), యీ మొదలగు గుణములు పురుషుఁడైన నీ భర్తకు సులభములు. శ్రీనైవ నీకో మృదులహృదయము, పాతివ్రత్యము (ఎరివిసేవించుటయే వ్రతముగాఁగలది పతివ్రత - దానిభావము పాతివ్రత్యము), కరుణ (ఇతరులదుఃఖము సహింప లేకుండుట), క్షమ (ఇతరులయపరాధముల నోర్పుట) యను నీ మొదలయిన కల్యాణగుణములు స్వభావములు. కావున మీయిష్టము నేవించుటయందు మీస్వరూపస్వభావవిగ్రహములం దీకేవము మనస్సునకు వచ్చుచున్నది.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి పురుషుడు గావునఁ దాను పూనికాచ్యములరక్ష గాని శిక్షగాని యిరుదులకు నశిపక్షక స్వల్పతించి తానేచేయును. సీతాదేవియో శిక్షించుట యనునది యెట్టిదో యామె యెఱుంగదు. 'నకశ్చిన్నా పరాధ్యతి' అప రాధముచేయనివాఁడే లేడుగావున శత్రువులనైఁ రక్షింపు మనియేకదా యామె చెప్పెను. అట్టిరక్షాకార్యమే తనకుఁ గేవలకృత్యముగా నుంచుకొన్నది కావున శ్రీసీతాదేవి యపరాధులగు పురులకు నశిపక్షి కష్టపడియైన వారిని రక్షింప నయథయములతో యత్నించును. తనమాటవారు వినిరా సంతోషించిసమయ మెఱిగి నయవినయములతో భర్తకుఁ దెలిపి వారిని రక్షింపఁజేయును. వినకపోయి రా యూరకుండును. వాకిచ్చిఁగోపింపను. 'వారిపాపములచే వారుహతులగుచుంది నేనుగూడ నేల వారిని జెఱుపెయత్నింపవలయు' నని యూరకుండును. రావణా సురునివిషయమందు సీతి యట్లులేకదా నర్తించెను. తన్ను నకలపాధలుపెట్టిన రాక్షసస్త్రీలదోషముల క్షమించి రక్షించెఁగదా. ఋషులరక్షింపఁగోరి రాక్షస వధకుఁగాను యత్నించిన శ్రీరామునకు విమా-రణవధ లిగదని బోధించెఁగదా. తన్ను రావణాసురుఁ డెత్తుకొని పోవుచుండ 'జటాయూ! రామచంద్రమూర్తికి నాస్థితిఁదెలుపు' మని కోరెనేకాని, 'వినితో యుద్ధముచేసి నన్ను విడిపింపు' మని కోరలేదుగదా! ఈమె మెదుట లేనప్పుడుగదా రామచంద్రమూర్తి రాక్షసుల నెల్ల వధించెను. పతిసేవకన్న సతికి వేరుగతి వ్రతములేదనికదా చిన్న నయస్సు వనే శ్రీరామచంద్రమూర్తి నెంటు పడివిడిఁ బోయెను. తనవలనఁ దనభర్త కప కీర్తిరాఁగూడదనికదా యంతిమ వటకు శ్రీరామచంద్రమూర్తి నదఁబాసి వాల్చి కాశముమున పన్నాసినివలె నుండినోర్చెను. భట్టలకింతకంటెను సేవింపఁ దగువారెవ్వరు లభింతురు! ఈ కారణములచేతనేసీతితోఁగూడిన శ్రీరామచంద్ర మూర్తిని సేవించిన శుభము గల దని చెప్పలు వదించుట.

'రామో విగ్రహవాన్ ధర్మ' అకారముగొనిన ధర్మమే శ్రీరామఁ డన్నట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి కేవలధర్మస్వరూపుడు. సీతయో 'దేవ్యా కారుణ్యరూపయా' కరుణాస్వరూపయగు దేవి యన్నట్లు కేవల మాకారము గొన్న కరుణ. ధర్మములేని కరుణ, కరుణలేని ధర్మము విపరీతఫలమిచ్చును. కావున రెంటిని విడఁచియరాదు. ఇరువురకు భేదములేదు. భగవతి-భగవద్బుద్ధి స్త్రీలింగరూపము భగవతి యనిమాత్ర ముద్భవముకాదు. భగవంతునందుఁగలనూన సంపత్తి యామెయందును గలదని భావము ఈ విషయమున ఏక్రిందిల్లకముల యర్థము గ్రహించునది.

శ్లో॥ యథా మయా జగ ద్ద్వ్యుత్తం స్వరూపేణ స్వభావతి,
తేయా వ్యాప్త మిదం విశ్వం నియంత్రిత త భక్త్యతీ.

స్వరూపస్వభావములచే నే నొట్లు జగత్తునందంతయు వ్యాపించియున్నానో యట్లులే యామెచే నీ విశ్వమంతయు వ్యాపింపఁబడియున్నది. నియమించు నీశ్వరి యామెయే.

శ్లో॥ దేవతీర్యబ్ధనుష్యేషు, పున్నామా భగవాన్ పారిః
శ్రీనామ్నా శ్రీశ్చ విశ్వేయా, నాన్యయో ర్విద్యతే పరమ్.

మైత్రేయా! దేవతలయందుఁ బశుపత్యోదులందు మనుష్యులందుఁ బురుషుల నామములు గలవన్నియు భగవంతుడైన పారియే. శ్రీనామములు గలవి లక్ష్మీయే. వీరిరువురకంటఁ బరమైనది జేయులేదు.

శ్లో॥ సర్వకామప్రదాం రమ్యాం, సంసారార్థవతారిణీమ్
శ్రీప్రసాదివీం లక్ష్మీం, శరణ్యా మమచింతయేత్.

సమస్తములైన కోరికలనిచ్చునదియు. రమ్యమైనదియు, సంసారపాగరము నుండి భక్తులఁ దరింపఁజేయునదియు, శీఘ్రముగ ననుగ్రహించునదియు, సర్వలోక శరణ్యయు నగు లక్ష్మీదేవిని సర్వపాపపరిహారార్థము తక్కిన ప్రాయశ్చిత్తముల నదలి శరణు చొరనలయును.

శ్లో॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రసంగేతు, సర్వపాపసముద్భవే
మా మేకాం దేవదేవస్య, మహిషీం శరణం వ్రజేత్.

ఈమెమాత. తల్లియగుటచే శీఘ్రముగ నమస్కారమాత్రమున ననుగ్రహించును?

ప్రణవమందలి యుకారార్థ మీ పద్యంబున విశదీకరింపఁబడెను.

చంపకమాలకు న-జ-భ-జ-జ-జ-ర గణంబులు పదునొకంజవస్థానంబున యతి.

సీతాదేవి - యోజనగంధి, చంపకామోద, చంపకవర్ణ, కాపున నామెనుఁ జంపకమాల సమర్పించఁబడియె.

'సర్వమ్ పరవశం దుఃఖ' మ్మన్నట్లు పరసాహాయ్య ముపేక్షించునదియు శ్రీమ సాధ్యము దుఃఖకారణము నగు ధనరూపకైంకర్యమున నియమింపక యుక్తేశ సాధ్యమగు పుష్పమాలికాసమర్పణకైంకర్యమున నియోగింపు మని కవియాశయ మొప్పు బుల్బులచంపకమాలల నర్పించుటచే నేర్పడుచున్నది.

సతోక్తి - ఇది ద్వితీయాంధంబునఁ బ్రథమగా గ్రహింపవలెను. ద్వితీయగానే సతోక్తి "గరుణ" యని చెప్పవచ్చునుగాని యాగ్రంథమం దెందును గవి నలించుక నిర్పించుకములకు లఘులఘు రేఖములకు శివ, రుద్ర లకు ప్రాసముఁ గలిపినవాఁడు కాఁడు.

కం. సత్యము వాక్యము, లోకము! సత్యము, తనవ్రాయనంబు * సత్యము, ప్రాయాత్ సత్య యగువాణేయపు విధి! బ్రత్యహమును గొలుతుఁ గృతికి! బ్రహ్మయువిదన్. 3

అర్థము.

ఇది బ్రహ్మస్తుతి. వాక్యము సత్యము = చెప్పినమాట తిప్పుదు. లోకము సత్యము = నీకులోకమునకు సత్యమనిపేను. సత్యలోకమందుగదా బ్రహ్మయొక్కట. తనవ్రాతసంబు సత్యము = తాను వ్రాసినవ్రాత వ్యర్థము పోవది. 'హరి నామహారేణాపి, బ్రహ్మణాపి సురైరపి, లలాటలిఖితారేఖా, పరిమాష్టకాంసకకృతే' 'నోసటన్ వ్రాసిన వ్రాతకన్నఁ గలదా నూతేండ్లు చింతించినన్?' అని కలదు గదా. ప్రోయాత్ = భార్య. సత్యయగు వాణి = సత్యవ్యూహపయగు సరస్వతి. 'సత్యా వాణి సరస్వతి' యని కలదుగదా. అవువిధిన్ = ఇట్టివాడైన బ్రహ్మదేవుని. కృతికిన్ = శ్రుగంధమునకు. బ్రహ్మయవున్ = బ్రహ్మయొక్క యాయుస్సును. ఇదన్ = ఇచ్చుటయఁగాను. ప్రత్యహమున్ = ప్రతిదినమును. కొలుతున్ = సేవింతును. ప్రోలు + అలు = ప్రోయాలు. ఇచ్చుటప్రోలనగా గృహమనియర్థము.

తాత్పర్యము.

ఎవనివాక్యము సత్యమో; యెవఁడుండులోకము సత్యమో యెవనివ్రాత సత్యమో, యెవనిభార్య సత్యయగు సరస్వతియో యట్టిబ్రహ్మదేవుఁ డీకృతికిఁ దనపరిపూర్ణాయువు నొసంగుటకై ప్రతిదినము ప్రార్థించెనను.

'బ్రహ్మదేవా; వాల్మీకికి,

కం॥ ఎందఁడఁ గులధరావళుఁ

లెందఁడ నదీనదంబు + లిల నెలయునో తా

నందఁడ రామకథ జగ

మందున్ స్థిరమగుచు నెలయునయ్య మునింద్రా !

కం॥ నీరామాయణకావ్యము

ధారణి నందఁడ నిలుచుఁ + దత్పర్యంతం

బారయ యశంబుం గని మని

మారమ్యజగంబుఁ జొందుమా యామీందన్.

అని నీ విచ్చినవర మీయాంధ్ర వాల్మీకిరామాయణవిషయమందును సత్యము కా నిచ్చి నీసత్యత్వము రక్షించుకొమ్మని ప్రార్థనము. శ్రీరామకథాశ్రవణమన మననాదులచే లోకమును దరింపఁజేయఁగోరికదా బ్రహ్మదేవుఁడు వాల్మీకిచే శ్రీరామాయణమును బలికించెను. దేశమున సంస్కృతభాషాజ్ఞానము క్షీణించుటచే నాయవసంకల్ప మిప్పుడు సార్థకము గానున్నది. ఆయన సంకల్పమును సార్థకపరచునది యీయాంధ్ర వాల్మీకిరామాయణ మొక్కటియే. కావునసంస్కృత రామాయణమునఁగల యనుగ్రహబుద్ధి దీనియం దుంప బ్రహ్మప్రార్థింపఁబడెను.

బ్రహ్మదేవుడు “శ్రీరామావతారంబు జగత్పావనంబును నష్టశ్రేష్ఠపాద కారణంబును” ననికదా వచియించె- భాగవ. ౨-౧౭౪. కావున రామదాసుడు రామభక్తుని రామకార్యమునకై ప్రార్థించుట సమంజసమేకదా.

ఫలదస్సు:—ఇది కందపద్యము-దీని మొదటిపాదంబున మూడుగణములు. రెండవపాదంబున నైదుగణములు. ఈపద్యమున భ-జ-న-నల-గగ లేప్ప మణి యేగణము రాఁగూడదు. ఇవి కవి యిష్టముకొలఁది ప్రయోగింపవచ్చును. శ్రమ నియమము లేదుగాని జగణము బేసివి నుండరాదు. కడపట గురువే యుండునల యును. ఏడవగణము ప్రథమాక్షరము యతిస్థానము. అక్షరము నల-జ లుండవలెను.

ఈపద్యమునందలి వాక్యముల నిట్లు త్రిప్పి చదువవచ్చును. వాక్యముసత్యము- లోకము సత్యము- వ్రాయుసము సత్యము - వాణి సత్యము, భగవంతుడు ‘బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి- నామరూపంవ్యాకరవాణి’ యని సంకల్పించి నామరూపంబులఁ బరీణామము నొందును. కావున బ్రహ్మము సత్యమేని శబ్ద బ్రహ్మము సత్యమే. రూపబ్రహ్మము సత్యమే. మన్ను సత్యమైన కుండముఁ గుడు సత్యములేకదా ! వాణి సత్యము, లోకము సత్య ముననవి యీ యర్థమునే సూచించును.

ఉ. నారసనాలతాగ్రమున * నవ్యగతి న్నటియించి పద్యశః
పూవము నించి తీజగతిఁ * బూర్వమునంద మదంబ ! వాణి ! సం
సారము నుత్తరింప రఘుఁచంద్రముసత్కృతికై తొడంగితిన్
సారసనీత్ర ! యేకరణి * సారదయం గృతి నుద్ధరించెదో

అర్థము.

ఇది సరస్వతీస్తుతి. నారసనాలతాగ్రమునన్ = తీగవంటి నానాలుకకొన యందు, నవీనగతిన్ = నవీనమైన క్షౌఘ్యమైన రీతిని. నటియించి=నాట్యమాడి. ఈజగతిన్ = ఈయంద్రదేశమందు. సత్యశఃపూరము = మంచికీర్తిప్రవాహము. పూర్వమునంద = ఇంద్రునిముందే, నించితి = నిండఁజేసితివి. (ఇప్పుడు)సంసారము నుత్తరింపన్ = సంసారమును జాఁచుటకు- ఛేదించుటకు, రఘుచంద్రము = శ్రీ రామచంద్రుని-సంస్కృతికై =మంచికావ్యమును జేయుటకై. తొడంగితిన్ =ప్రయత్నించితిని. సారసనీత్ర = కమలములవంటి కన్నులుగల. మదంబు = నా తల్లి ! వాణి=సరస్వతీదేవి! ఏకరణి = యేవిధముగా. నీకృతినుద్ధరించెదో- ఆ భారము నీదేయనుట

వికాళమై చలించని దృఢమైవరంగమునందు నాట్యమాడుట సులభముగాని చలించుచు నడుగుచెట్టిన క్రుంగిపోవు తీగమీఁద నాట్యమాడుట దుష్కరము. కావున నీసర్వప్రకమము నవీనము క్షౌఘ్యము నని భావము. దీనివలన గ్రంథ

కర్తయం దేహాండిత్యపటుత్వము లేదనియు, సరస్వతి తిలనేర్చుకొలఁది స్థలనము లేకుండఁ దానే నటించి కీర్తిమాత్రము తనభక్తుడైన యతినికి లభింప ననుగ్రహించెననియు వ్యంగ్యము. సటియించుటయందు పదవిన్యాసచమత్కారము చూపునట్టి గ్రంథమునందును పదవిన్యాసచమత్కారము గలదుగదా!

పూర్వమునందు=శ్రీకుమారాభ్యుదయ శ్రీకౌసల్యాపరిణయ రంగనాయక తతక ద్విపదభగవద్గీతరచనయందు.

మందంబు=నాతల్లి. తల్లికి నపమస్థుఁడయినకుమారునియందు వాల్మీల్య మెక్కువ. అట్లు లగుటచే నపమస్థుఁడయినను వాఁడును గీర్తిపరుఁడు కావలయును. ఈమెకుమారుఁడు వ్యస్థుఁడనుపేరు రాఁగూడదు. అట్లు వచ్చెనేని యాయవ మాసము తనకే యని యెంచి యామెకుమారుని నిమిత్తికర్తగా తన కీర్తిమాత్రము వానికి వచ్చునట్లు చేయును.

అట్లే యీగ్రంథకర్త నిమిత్తిమాత్రమనియు, బలికినది సరస్వతియే యనియు నాశయము. బ్రహ్మపనుపున సరస్వతీదేవి వాక్కున నిలిచిగదా శ్రీమద్రామాయణమును వాల్మీకిచే బలికించెను. తనతల్లినిరంగబాధ దుష్టలత్వము అల్పపాండిత్యము సహాయహీనత లోనగునని యాలోచించి యీకృతి భగవత్సంకల్పముచే నెఱవేఱెనుగాని స్వశక్తిచే గా దని కవ్యాశయము.

సంసారము నుత్తరింపన్ = ఎవని! రచనచే గ్రంథకర్తయు, జన్మపుటచే బాకకులు నని గ్రాహ్యము. ఈయ్యమునచ్చుటకయియే 'నేను' అనుకర్తృపదము లోపింపఁబడెను. ఉత్తరించుట యనుటకు దాటుట-ఖండించుట యను రెండర్థములు గలవి. సంసారము సముద్రముగానెంచిన దాటుటయనియు, 'ఊర్వమూల మధశ్చిఖిమ్, అశ్వత్థం ప్రాశు రవ్యయమ్, అపంగతస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్వా' అన్నట్లు సంసారమును రానిచ్చెట్లుగా నుపయించునెడల చేదించుట యనియుగ్రహింపవలెను. సంతకృతిన్ = "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్తయేత్" కావ్యాలాపములు కూడదను విశేషము కామపరకావ్యములవిషయమేకాని భగవద్విషయమై మోక్షకారణమైన శ్రీమద్రామాయణవిషయము కా దని తెలుపుటకై సత్కృతి యని చెప్పఁబడెను. కడంగితిన్=ప్రయత్నించుట నావంతు, దానిని సాంశముగా నెఱవేర్చుభారము నీవంతని యర్థము. సారపనేత్ర=హర్షముచే విచ్చివ కమలతోఁ బరిపూర్ణ కటాక్షములతో వీక్షింపు మని భావము.

కాత్వర్యము

నాతల్లీ! వికసించిన కమలమువంటి కన్నులుగల సరస్వతీదేవి! నీవే! యింతకుఁబూర్వమే నాచే శ్రీకుమారాభ్యుదయము, శ్రీకౌసల్యాపరిణయాది కావ్యములఁ బలికించి నాయశస్సాధ్యలోకమున వ్యాపింపఁ జేసినవి. ఇవియును

భగవద్విషయగ్రంథములేదానను నాదృష్టి యశస్సుమీఁద నుండుటచే నాఫలమే కలిగించి నాకోర్కీ నెఱవేర్చితివి. ఇప్పుడు నా కట్టి ఫలకాంక్ష లేదుకావున సంపాదవిషవృక్షమును చేడింప శ్రీరామచంద్రమూర్తి చరిత్రము రచింపఁబూనితిని. పరిపూర్ణదయగలదాననై యీసన్న్యాయము నెల్లు లుద్ధరింపవలెనో యది నీవే యీలోచించి కార్యసాఫల్యముఁ గూర్చుము. అనాఁడు రామాయణము వకు నెల్లు వాస్తవకర్తృత్వ తివో యిప్పుడు వట్లే కమ్ము.

నారసనాలతాగ్రమున ననుచో నేకదేశీయమాసము. నీకదేశీ సమాసములు సంస్కృతమందును గలవు.

అ- ఈ- వీ- తన- నా- నీశబ్దములతో నేకదేశీయమాసము లాంధ్రంబునఁ పెక్కులు గలవు. తనయతోవిశిష్యముక్తాపాధపాళికి(వసు), నీకంకార్పితకాలపాళము (భాస్కర), ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు.

కం. రామా! మారాముని వే

నామములకు సరియ రామ!నామం బడి పో

రాములకు విరామ మిడి ని

రామయసుఖ మిడెను ననెను! హరుఁడోముఁ గృతిన్.

24

అర్థము.

ఇది శ్రీరామచంద్రమూర్తిభక్తుడైన శివుస్తుతి.

రామా=సుందరీ. మారాముని=లక్ష్మీయంచు కమించు శ్రీవిష్ణువుయొక్క. వేన్నామములకు = వేయుచేర్లకు. రామయనుమే. సరియ=సమాసమే. అది = అనామమే. పోరాములకు = మరణజననములకు. విరామము = నిలుపుదలను. ఇడి=కలిగించి. విరామయసుఖమున్ = నడుమ నడుమ బాధలేని శాశ్వతము నిర్ల్యమునై సుఖమును. అనెగా మోక్షమును. ఇడెనున్ = ఇచ్చును. అనెడి=పలుకునట్టి. హరుఁడు = శివుఁడు, కృతిన్ = ఈగ్రంథమును. ఓమున్ = కడించుఁగాక.

రామా = 'సుందరీ రమణీ రామా' యని నిఘంటువు. అందగ తైఱులేరు. రామా మొదలు ఇడెనువఱకుఁ గలది శివుఁడు పార్వతి నుద్దేశించి పలికిన పాశ్యము. రామాశ్వరంతాషణమందును రామనామ మేవిధముగనైన నెన్నిమా ధ్నచ్చరించిన నంత్రేయమను లేలంపుతో నాశను పలుమాలు వచ్చునెల్లు శివుఁడు పార్వతిని సంబోధించుచున్నాఁడు.

'రమణీ! విష్ణుసహస్రనామములకు సరియయినది రామ యను నామము. ఇదియె వసవమరణము లనెడి సంకటములకు వారింది శాశ్వతనిత్యాపందమును

గలిగించును.' అని పాఠ్యునికి నుపదేశించిన శంకరుఁ డీ కృతిని రక్షించునుగాక. రామనామము జపముచేయువాఁడు రామాయణమును రక్షించుట విహిత కృత్యమేకదా.

ఈ సందర్భమునఁ బద్మపురాణమునందలి యాశ్లోకముల పదుసంధించునది.

శ్రీరామ రామ రామేతి, రమే రామే మనోరమే సహస్రనామ తి స్తుత్యం,
రామనామవరాననే' ఓపాఠ్యతీ ! శ్రీరామరామరామయని రామచంద్రమూర్తి
యందే నేను రమించుచుండును. ఆవిష్ణుసహస్రనామములకు రామనామము సమో
నము. అనియుపదేశించెను. కటపయాది సంఖ్య ప్రకారము రామ = 2 x 7 = 14
కావున రామ రామరామ 14 x 14 x 14 = 2744 రామ యను రెండక్షరముల
మంత్రము పంచెందులక్షలమాల్గు జపించినను సర్వాభీష్టఫలసిద్ధి యగును.

“శుద్ధస్ఫటికసంకాశం, కేవలం మోక్షకాండయా
చింతయన్ పరమాత్మానం భానులక్ష్మం జపే న్మమం
ద్వ్యక్షరో మంత్రరాజోయం సర్వాభీష్టప్రపంచం తితం.

—రామరహస్యచరిత్ర.

ఈరామపదముచే నుపాసించుటకు మూర్తి యెవరు? కొందఱు చెప్పునట్లు
రామనామక్రియలులేని శుద్ధచైతన్యమా? అవతారమూర్తియై యవని వచిత
రెంచి యయోధ్యయం కుండి రావణాదిరాక్షసుల వధించినట్లు శ్రీమద్రామా
యణమునఁ జెప్పఁబడిన మూర్తియా? ఈవిషయమున రామతాపన్యూననిష్ఠ
త్రిల్లు చెప్పుచున్నది.

శ్లో! చిన్మయే స్మిన్ మహావిష్ణౌ, జాతే చాశరథే హరా
రథుః, కులే ఖలం రాతి, రాజతే యో మహిష్ఠిః
స రామ ఇతి లోకేషు, విద్వద్భిః ప్రకటికృతః
రాక్షసా యేన మరణం, యాంతి స్వాదేకతోభవా
రామరామ భువి ఖ్యాత, మభిరామేణవా పునః
రాక్షసా వృర్త్య రూపేః, రాహుర్మనసిజం యథా
ప్రభావీనాం ప్రథా కృత్వా, రాజ్యాన్మాణాం మహీభృతాం
ధర్మమార్గం చరిత్రేణ, జ్ఞానమార్గంచ నామతః
తథాభ్యాసేన వై రాగ్య, మైశ్వర్యం స్వస్య పూజనాత్
తథారాత్యస్య రామాభ్యా, భూమి న్యా దథ తత్త్వతః
రమంతే యోగినో నంతే, విత్యానందే చిదాత్మని
ఇతి రామపదే నానా, పరబ్రహ్మభిధీయతే.

అర్థము:- జ్ఞానమయమునై హరియై మహావిష్ణునై యెవఁడు రఘువంశంబున దశరథునకుఁబుట్టి పరవదాతయై రాజ్యమును మహియించుండెనో యతఁడు రాముఁ డని జ్ఞానులు ప్రకటించిరి. ఏవనిచే రాక్షసులు మరణమునొందిరో యతఁడు రానుచంద్రమూర్తియని అభిరాముఁడని చెప్పఁబడును రాహువు మనసిజము (చంద్రుని) వలె నెవఁడు రాక్షసులను మనుష్యరూపమున తేజోహీనులఁ జేసెనో వాఁడు రామచంద్రమూర్తి. రాహువులైన మహిపతులవంశముల నెవఁడు భూమి పై స్థాపించెనో యతఁడు రామచంద్రమూర్తి. తననడవడిచే ధర్మమార్గమును, చేదుచే జ్ఞానమార్గమును, భ్యాసముచే నైరాగ్యమును లేన్నుఁ బూజించువారికి నైశ్వర్యమును నెవఁ డిచ్చునో వాఁడు యథార్థముగ రామచంద్రమూర్తి. అనం తుఁడు నిత్యానందుఁడు స్రత్యానందుఁడు. పాశాంతిరము. పాద్మపురాణము- పుట 237) జ్ఞానస్వరూపుఁడనైన యెవనియందు యోగులు రమించుచున్నారో అట్టి యారాముఁడే పరబ్రహ్మ మని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. జ్ఞానమయశరీరుఁ డును చెందనవాఁడు తనయంతటివాఁడు లేనివాఁడును అపరిచ్ఛిన్నుఁడును ఒకవిధ మైన శరీరములేక యాకాశాది నానావిధశరీరముల ధరించువాఁడును సగు బ్రహ్మ ము రూపము కల్పించుకొనుట యుపాసకులనిమిత్తమేకాని స్వప్రయోజనము నకై కాదు. బ్రహ్మమునకు రూపము నుపాసకులు కల్పించుచున్నారనుట సరి గోదు. భక్తప్రసాదీనుఁడగు భగవంతుఁడు భక్తులనుచికొలఁది రూపమును తానే ధరించి వారికిఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును.

ఈ యపవిషద్యాక్యమువలన 'యస్యాత్మాశరీర' మున్నట్లు అర్థము నంతర్యా మియై యుండు పరమాత్మయే దశరథకుమారుఁ డని కౌసల్యానందముఁ డని సీతాపతి యని ఖరదూషణరావణాదిరాక్షసహంత యని యయోధ్యాపతి యని జేరొందిన శ్రీరామచంద్రమూర్తి అని యేర్పడెను.

పోరాములకు = సంకటములకు. ఇనియు పోవచ్చునను క్రియనుండి కలిగిన వ్యతిరేకభావాన్ధకరూపము. శ ర. "నీ నీయలభ్యరత్నంబు దాపవలయు ప్రాణంబునై వచ్చునంతటి పోరామియందును నెవ్వరి కెలింగించుండునని." —హరి. పూ. శి. ఆ. పోరాములు = మరణజననములు.

తి. శ్రీమ సురాధమై విషము * మ్రొంగుట దాయుట స్థాణ్వప్లవితే సామజీ ద్యోపదీందు లవి * చక్కఁ దొలంపఁగ రామి రామనా మామృతభుక్తిఁ జేవఁగొని * యుంది మహేశ్వరపర్యమంగళ త్యామితీభూతి, మితాడెడు శివాపమకల్పలతల్ కృతీత్రముల్.

అర్థము.

ఇది పార్వతీపరమేశ్వరులస్తుతి.

సూర్యమై = దేవతల రక్షించుకొఱకు. క్రేమన్ = అనురాగముచే.
 విషముమ్రొంగుట = పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టి లోకములఁ గాల్చుచున్న
 హాలాహల విషయమును మ్రొంగుటచేత శివుఁడును. దాయుటన్ = ఆయనను
 దానిని సమీపించుటచేఁ బార్వతియు. స్థాణురన్ = స్థాణుర్వమును (1) 'స్థాణు
 గుద్ర ఉమాపతి' యని శివునకుఁ బేరు కావున శివుఁడు స్థాణునగుటయు (2) చెట్ల
 బోదెవలె నగుటయు. అష్టరత్నన్ = అష్ట యనఁగా పార్వతి. ఆకులు లేక
 పోవుట. అనఁగా శివుఁడు హాలాహలము మ్రొంగుటచే స్థాణువు = ఎండిపోయిన
 చెట్లబోదెవలెను. పార్వతి ఆ విషమును మ్రొపించిన కారణమున దావాగ్ని
 సెగకు కమరి ఆకులు రాలిపోయిన చెట్లవలె నగుటను. నామణి = సగము
 క్షయించి. శివుఁ డర్థనాతీశ్వరుఁడు సగము దేహము శివుఁడు, సగము దేహము
 పార్వతి గావున నిట్లు శుష్కించుటకుఁ గారణము విషము త్రాగుటచే నని
 హేమాశ్రేయ. ద్యోవదీందులు = ఆకాశగంగయుఁ జంద్రుఁడు. అని = పార్వతీ
 పరమేశ్వరుల కృతార్థమును. చక్కన్ = పూర్ణముగా. తొలంపగరాని = తొలఁ
 గింప రాకుండుటచే. అనఁగా విషతాపమును హరింప శీతోపచారమునిలు
 త్తము వారి తలమీఁద నాకాశగంగను చంద్రుని నుంచినను బాధ మానినది
 కాదు కావున విరుపుశిరములందు గంగను చంద్రుని నుంచినట్లు చెప్పినను
 తెప్పవచ్చును. శివుఁడు గంగాధరుఁడు చంద్ర శేఖరుఁడు. పార్వతిని 'చంద్ర
 కలాపతీ' యనికదా కాళిదాసు స్తుతించెను. రామనామామృతభక్తిక్ =
 రామనామ చును నమృతమును భుజించుటచే బాహ్యకై త్యోపచారము నిష్ప్ర
 యోజన మవుటచే. చేవఁగొని = బలముగలిగి లోపలి కీ ముంచిచ్చుటచే విష
 బాధ హరించుటయేగాక దేహమునకు బలము వచ్చెనని భావము.

మహేశ్వరపర్వమంగళాత్వామితభూతిన్ = మహేశ్వరత్వమును పర్వమంగ
 శీర్షము ననెడి మితిమించిన సంపదచే (భూతికి బూడిద యనియు సర్థము
 కలదు. శివుఁడు విభూతిధరుఁడేకదా) అనఁగా నీచికిత్సచే బలకొని శివుఁడు
 మహేశ్వరుఁడయ్యెను. పార్వతి పర్వమంగళయయ్యె ననిభావము. అంది =
 పొంది కలవారై. మీతడు = అతిశయించెడు; శివాసనుకల్పలతల్ = శివుఁడు
 శివ యను పేరుగల యనమాసకల్పవృక్షము- తీగలు. కృత్తితముర్ = కుగ్రంధ
 మును రక్షించువని యగునుగాక.

తాత్పర్యము.

దేవతలనిరుత్తమై, లోకమునిరుత్తమై క్రేమచే వారిని రక్షింపఁగోరి శివుఁడు
 సముద్రమథనకాలమున హాలాహలమును మ్రొంగి యాతాపముచే మొగ్గువాణి

పోయెను. ఆయనప్రక్కనున్న పార్వతి యాసెగతు నాకులురాలిన చెట్టువలె నయ్యెను. అయ్యా! మననిమిత్తమయి నీ రిట్లు సగమయిరే యని దేవతలు శీతోపచారములు చేయుచు వారిశిరములందు గంగను చంద్రుని నుంచిరి. కాని యవి ప్రయోజనపడవయ్యెను. అప్పుడు పైచికిత్స వ్యర్థ మని యెంచి రామనా మామృతమును ద్రావఁ జేసిరి. అయిమృతబలమువలనఁ దాపము హరించి బలము గొని శివుఁడు మహేశ్వరుఁ డయ్యెను పార్వతి సర్వమంగళ మయ్యెను. ఇట్లు రామనామముచే బాగుపడినవారు గావున పార్వతీపరమేశ్వరు లీ రామాయణ మును రక్షింతురుగాక యని తాత్పర్యము.

మహేశ్వరుఁడు = గొప్ప మైశ్వర్యముతోఁ గూడినవాఁడు. సర్వమంగళ = సమస్తమైన శుభములు గలది. అపర్ణ = శివునిగూర్చి తపస్సు చేసినపుడు పార్వతి యాకులనైన నాహారముగఁ గొన్నది కాదు. కావున నపర్ణయని పేరుపొందెను. స్థాణువు = ప్రలయమందు నుండువాడుగనుక స్థాణువు - ప్రలయము గావించు వాఁ డాయనయేకదా. శివ + అసమ; శివా + అసమ = శివాసమ - ఏవశేష వృత్తి. శివాత + శివశ్చ = శివౌ యని గ్రహింపవలయును. శివులు అసమాన కల్పలతలు. కల్పలతలకు దానమందు సమానములైనవి చింతామణి కామధేను మందార హరిచందనాదులు కలవు. అదియునుగాక కల్పాదులందు దాన గుణము కలదేకాని రక్షాగుణము లేదు. ఈ కల్పవృక్షములో దేవతలను లోకములను రక్షింపఁగోరికదా విషమునుమ్రుంగెను. ప్రేమ = లోకమునఁ జావఁ గోరివిషమును మ్రుంగువారు కలరు. విషవ్య విషమౌషధ మన్నట్లు విషమును జూరపాటున మ్రుంగి యిది హరింప వేఱుకవిషమును మ్రుంగువారు కలరు. కాని లోకరక్షణార్థమై పరులకై తాము విషము మ్రుంగువా రెందుఁ గలరు? తన ప్రాణములయం దుండు ప్రేమకన్న లోకులయందుఁ బ్రేమ యతిశయించుటచేఁ గదా శివుఁ డట్లు చేసెను! పార్వతి దాని సంగీకరించెను? అట్లు గాకున్న నేయిట్లాలు తనమగఁడు విషముమ్రుంగుదు ననిన సంగీకరించును? కల్పవృక్షము స్థావరము - శివకల్పవృక్షము చేతనము. రక్షాశక్తి గలది. కావున నీకల్పవృక్ష ములకు స్వర్గమందలి కల్పవృక్షములు సమానములు కావు.

౧॥ శ్రీరఘురామపాదపరశీరుహయుగ్మము నాత్మ నిల్పి, కూ
పారము దాటి, విఘ్నములఁ * జూఱఁగఁ దోలుచు, లంకఁ తొచ్చివీ
జూరమణిమణి గని, ముదంబును గూర్చి, రఘూత్తమాంబుపే
వారతి మీఱు పావని శిశువంకరుడై వెలయుంచు మర్కటశివ. 2
అర్థము.

ఇది రామదాసుఁ డగునాంజనేయ స్తుతి. శ్రీ రఘురామపాదపరశీ
రుహయుగ్మమున్ = శ్రీమంతుడై రఘువంశమునఁ బుట్టిన రామచంద్రమూర్తి

యొక్క పాదకమలములబంటను. ఆత్మ నిలిపి = మనస్సునం దుంచుకొని. అలలముచే. కూపారమున్ = సముద్రమును దాటి = తరించి. రామనామమును మనస్సున దృఢముగా నిల్పఁగా దానిమహిమవలనఁగలిగిన బలముచే హనుమంతుఁడు సముద్రమును దాటెను, లంకలోఁ జేయవలసిన కార్యములు చేయఁ గలిగెను గాని, తన కేవలదేహబలముచే గా వని భావము. ఇది యొంజనేయుఁడే 'శ్లో॥ నూనం రామప్రభావేన నై దేహ్యోస్సుకృతేనచ, యస్మాం దహనకర్మాయం నాదహ ద్ధవ్యవాహన॥' రామప్రభావముచేతను సీతాదేవిపాతి ప్రత్యమహిమచేతను నారిదాసుఁడైన న స్వగ్నిహోత్రుఁడు దహింపఁజాలఁడయ్యె. 'శ్లో॥ సీతాయాశ్చావృతంసేన తేజసా రాఘవస్యచ, పితుశ్చమమనభ్యేన నమీం దహతి పావకః' సీతాదేవికృపచేతను - రాముని తేజస్సుచేతను - నాతిండికి శ్నేహితుఁ డగుటచేతను అగ్నిహోత్రుఁడు వన్నఁ గాల్పించు - అని యంగీకరించెఁడ. విఘ్నములఁ బూఁతఁగఁ జోలుచున్ = విఘ్నములు దూరముగఁ బరువెత్తునట్లు తఱుముచు. మైనాకుండు - సురస - సింహిశ - లంక చీరు గావించినవిఘ్నముల మాహించునది. లంకన్ = లంకయందు, చొచ్చి = ప్రవేశించి. సీతారమణీమణిక్ = స్త్రీలయందు శ్రేష్ఠురాలయిన సీతాదేవిని. కని = చూచి. ముదంబునుఁచొచ్చి = ఆమెకు సంతోషముఁ గలిగించి. మరల వచ్చి. రఘూత్తమాంఘ్రిసేవారతి = శ్రీరాములచరణముల యంతరిప్రీతిచేత, మీఱు = అతిశయించు. పావని = పవనునికుమారుఁ డగు నాంజనేయుఁడు. శివంకరుఁడై = తుభము కలిగించువాడై. ఈకృతిన్ = ఈగ్రంథమును, వెలయుంచున్ = ప్రసిద్ధికెక్కఁ జేయునుగాక.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తిచరణారవిందద్వంద్వము హృదయంబున నిలిపి, విఘ్నముల నివారించుచు సముద్రమును దాటిపోయి, లంకలోఁ బ్రవేశించి, సీతను వెదకి చూచి, యామెకు ధైర్యము చెప్పి, సంతోషపఱిచి. మరలవచ్చి, శ్రీరామచంద్రులపాదసేవఁ జేయుచుండు పావనచర్మిఁడైన హనుమంతుఁ డీ ప్రబంధమును ప్రసిద్ధి కెక్కఁజేయునుగాక.

శ్రీరామచరణారవిందముల సదా ధ్యానించుచు, సంసారసాగరము దాటి యత్నించి, నడుమ నడుమ బంధులవలనను, స్త్రీలవలనను, శత్రువులవలనను గలిగెడి విఘ్నములనెల్ల నివారించుచు, లోచూపుగలవాడై యాత్మాన్వేషణము గావించి యాత్మసాత్కారము గలవాడై యాత్మసంతుష్టి గలవాడై దేహభిమానమును దగ్ధముచేసి (లంకాదహనము) మరల శ్రీరామపాదసేవ యుండే యాసక్తి గలిగిన పవిత్రచర్మిఁడైన సాధకుని కృత్య మీపద్యమును.

తెప్పఁబడెను. ఈయర్థమున హనుమంతుఁ డవఁగా పవిత్రమైన మనస్సు గల వాఁ డని గ్రహింపవలెను. ఆత్మావలోకనమై దేహాభిమానము వదలించుకొనిన పిమ్మట భగవద్ధ్యానము చెప్పటచే భక్తుఁ డాత్మావలోకముతోనే లేన యభ్యాసము నిలువరాదనియుఁ దగువారికూడ భగవత్సేవచేసి భగవదనుగ్రహము సంపాదింపవలయు ననియు గ్రహింపవలెను. ఆత్మావలోకమువలనఁ గలుగు తైవల్యము క్రిందిగూడ భక్తుఁడుస్వర్గనరకసుఖంబులవలెఁ దుచ్ఛముగానేచూచును. సీతను రామునితోఁ నూర్చువజ్రు సంతృప్తిపడని హనుమంతునివలె భక్తు డాత్మను భగవంతునియొద్దఁ జేర్చువజ్రు (దీనికే సాయుజ్య మని పేరు) భగవత్సేవ యనుకృతి (కరచరణాదులతోడఁ జేయుకార్యములేకున్న మానసిక ముగానైఁ) చేయక మానఁడు. “శ్లో॥ యస్త్యాత్మరతిలేన ప్యా, డాత్మత్వప్రకృ మానవః, ఆత్మస్యేవచ సంతృప్త, స్తస్య కార్యం నవిద్యతే.” భ.గీ. 3-౧౭.

అను వాక్యముచొప్పున నాత్మనిష్ఠుఁడు చేయవలసినకార్యము లేదని యేర్పడు చుండఁగా మరల భక్తిచేయు మనెద వేల యని ప్రశ్నింపరాదు. ఏలనఁ జేయ వలసినకార్యమే లేదని యాత్మనిష్ఠుఁడు శ్వాసముఁబీల్చుఁడా! ఆహారముఁ గైకొ నఁడా! మలమూత్రములు విడువఁడా! తెప్పలు వ్రాల్చుఁడా! మూయుఁడా! ఆత్మిధ్యానము కార్యముకాదా? కావున నాత్మనిష్ఠునకుఁ జేయవలసిన కామ్యకర్మ ములు నైమిత్తిక కర్మములు యోగసాధనములు ప్రాణాయామాదులు లేవని యర్థమే కాని భగవద్భక్తి నిషిద్ధ మని యర్థము కాదు. ఈశ్వరునందుఁ బరమప్రీతికి భక్తి యనిపేరు. అదిలేని సమస్తసాధనములు వ్యర్థములు. శ్లో॥ యోగినామపి సర్వేషాం, మద్భజే నాంతరాత్మనా, శ్రద్ధావాన్ భజతే యోమాం, స మే యుక్త తనోమామతి. భ.గీ. ౬-౪౭. అర్జునా! యోగులందఱలో నంతరాత్మ నాయందు నిలిపి శ్రద్ధగలవాఁడై యెవఁడు భక్తిచేయునో వాడు యోగసిద్ధి పొందినవార లలో శ్రేష్ఠుఁ డని నాయభిప్రాయము. అని శ్రీకృష్ణభగవానులే సెలవిచ్చిరి కదా. లోకమున శుకమహర్షిని మించిన జ్ఞానిగాని యోగిగాని విరాగిగాని లేఁడుకదా? ఇట్టివాడు భక్తిరసపూరితమైన భాగవత మేల యధ్యయనము చేసిను, ఏల పరీక్షితున కుపదేశించెను; అని ప్రశ్నిరాఁగా నట్టిజ్ఞులకైనను నట్టియోగులకైనను భక్తియే సేవ్య మని చెప్పఁబడెను.

“ఇట్లు భాగవతంబు నిర్మించి మోక్షార్థ మైనశుభవిచేఁ జదివించె నని చెప్పిన విని శోషకుండు నిర్వాణాతిర్భవండును సర్వోపేక్షకుండును నైన శుక యోగి యేమిటికి భాగవతం బభ్యసించె ననవుడు సూతుం డిట్లనియె.

కం॥ ధీనులు నిరపేక్షులు నా, త్మారాములు నైన మునులు * హరిభజనము ని

హరిణము సేయుచుందును, నారాయణుఁడట్టివాఁడు * సవ్యచరిత్రా. భాగ. ౧౨-౧౩౭.

కం॥ హరిగుణవర్ణనకరుండై । హరితత్పురు డై న బాదశిరాయణి శుభత
త్పరలం బశించెఁద్రుజగద్రవమంగళమైన భాగవతవిగమంబున్. భాగ ౧-౧౩౪.

ఈకాలమున శ్రీరామకృష్ణవరమహంసగారిని మించినవారు లేరుకదా. అట్టివాని సమాధ్యంతము యోగము సాధించియు బాలరామునితో (విగ్రహముతో) నాడుకొనుచుండినట్లు లాయనచరిత్రము చెప్పుచున్నది. కావున నిశ్చేయసకాములైనవారి కెవ్వరికైనను హనుమదాచార్యుడు చూపించిన మార్గమే యనుష్ఠేయము.

పావని = పవనునికుమారుడు. పవనుడు అనగా (1) పవిత్రముచేయు వాడు; (2) శోధించువాడు. ఇట్టివాని పుత్రుడు అట్టివాడుగాక యెట్టివాడగును? లంక = లం + క = లం అనునది పృథివీతత్త్వమును దెలుపు బీజాక్షరము. పృథివీతత్త్వ మెక్కువగాఁ గలిగినది దేహము. కావున లంక యనగా దేహము. “లక్ష్మణునికాథయేచాహ్లాదనేపిత” యని నిఘంటువు. ఈప్రబంధము వినరంహజోపున కీపద్యముపందలివిషయమే కావున నిట్టియభ్యాసములైన భక్తులు తమవలె దక్కినవారును దరించుటకై యీగ్రంథమును లోకమునఁ బ్రసిద్ధి చేయుదురుగాక.

ఉ॥ శ్రీమహిళాయనంబును, ప్రకృష్టసుకాండము, స్వాదుస్సద్రహ
ద్దామగభీరతాధ్వనివిధాలసితంబు, మనోహరంబు నౌ
రామకథాసుధాంబునిధిఁ గదచ్చి, బుధుల్ విమలామృతోజ్జ్వలుల్
గా, మహిఁ జేయు నాదికవికంజకఁ బ్రాంజలిన్ భజించెదన్. ౮

సంస్కృత కవీంద్రుని.

అర్థము.

శ్రీమహిళాయనంబును = (౧) శ్రీ = లక్ష్మీదేవియనెను, మహిలా = స్త్రీ. ఆయనంబును = వాపస్తావమును “ఆయనం నిలయేమాగ్ధే” నానా. ర. ఇది పాల సముద్రముపర్యాయమైన యర్థము. (2) శ్రీ = లక్ష్మీస్వరూపిణియగు, మహిలా = మహి + లా = “లఘండనే త్రిషాదానే స్త్రీ” నానా. ర. భూమిచేఁ బుత్రికగా గ్రహింపఁబడినదికావున మహిల యనగా నీతాదేవి ఆమెయొక్క, ఆయనము = చరిత్రము - రామాయణపరమైనయర్థము. ప్రకృష్టసుకాండము = (౧) మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనరసము (పాలు) గలది; (2) మిక్కిలి శ్రేష్ఠములైన కాండము లను విభాగముగలది. అనగానొక్కొక్క-కాండముపఠించినొక్కొక్క శ్రేయస్సు గల దని భావము. స్వాదు...లసితంబు = (౧) స్వాదు = పాలు కావునఁ దియ్యఁదినముయొక్కయు సద్రహ = కావుననే మంచురుదయొక్కయు, ఉద్దామగభీరతా = మిగుల లోతుయొక్కయు, ధ్వని = అలలనప్పుడు

యొక్కయు, విధా = అధిక్యముచే, లసిలేంబు = ప్రకాశించునది. (౨) స్వాదు = మధురమైనది. ఎన్నిమాన్లు చదివినను మరలఁ మరలఁ జదువ నాశే గలిగించునది - రామాయణము. "యః పిబన్ సతతం రామచరితామృతసాగరమ్, అత్పస్త" యని రామకథామృతసముద్రమును సర్వదా త్రాగుచుండినను దృష్టికలుగ లేదనికదా చెప్పబడెను. అగస్త్యుడు ద్రావినది యుష్మనిర్లసముద్రము. కావున నొకసారి ద్రావఁగానే రోతిపుట్టి మరల నాయన యీషని కీయకొనఁ దయ్యె. వాల్మీకియో రామకథాక్షీరసాగరము పానముచేసెను. ఒకసారి కమ్మని పాలుత్రావినవాఁడు మరల నాకుఁ బాలు వలదనువా? సద్రస = (౧) మంచి నీళ్లతోఁగూడినది; (౨) "రసోవై స" యన్నట్లు రస మనఁగా నానందము. రామాయణము మిగుల నానందముగలిగించునది సద్రస = శృంగారకోస్వాసన వరసములతోఁ గూడినది. ఉద్దామ గభీరతా = (౧) మిగులలోతైనది; (౨) రామాయణము మిగులలోతగు వర్ణముగలది. భవని = (౧) పాలసముద్ర మలలచప్పుడుగలది; (౨) రామాయణము విశేషవ్యంగ్యార్థములు గలది. విధా = అతిశయముచే. లసిలేంబు = ప్రకాశించునది. మనోహరంబు = మనస్సు నాకర్షించునది. రామకథాసుధాంబునిధి = శ్రీరామచరిత్ర మనడి పాలసముద్రమును. త్రచ్చి = ముగించి. బుధుల్ = (౧) దేవతలు; (౨) జ్ఞానముగలవారు. విమల = నిర్మలమైన, అమృతోజ్జ్వలుల్ = (౧) అమృతపానముచే దేజోవంతులైన వారు; దేవతలు. అంతవఱకు దుర్వాసమునిశాపముచే నిశ్చ్రీకులై తేజోహీనులై యుండిరి; (౨) మోక్షసుఖముచే బ్రకాశించువారు. శ్రద్ధాభక్తులతో రామాయణమును బఠించువారు. కాన్ = అగున్న - మహిన్ = భూమి యందు పాలసముద్రములోఁబుట్టిన యమృతమును ద్రావినవారు దేవతలు స్వర్గమం దుండువారు. అంతకుమించిన యమృతత్వము భూలోకమున మనుష్యులకుఁ గలిగింపఁ బరోపకారబుద్ధి శ్రమించినవాఁడు వాల్మీకి. ఆదికవి = కవుల యందు మొదటివాఁడు. వాల్మీకికిముందు కావ్యము రచించినకవి లేడు. నేవము లందు శ్లోకము లున్నను నవి వియమరహితములై చాలుమూలలేనివై యున్నవి. శ్లోకముల వియమబద్ధముచేసినవాఁడు వాల్మీకియే. కావున నాయనకు నాదికవి యని విరుదము. "బుషేప్రబుద్ధోసి, వాగాత్మని బ్రహ్మగే ర్మహ్నహి రామచరి తమ్ | అత్యాహతశ్శృతి రాగ్నంతే ప్రతిభం చక్షుః | అద్యుకవి రసి" అని బ్రహ్మ వాక్యము - ఉత్తరరామచరిత్ర. కంజజన్ = బ్రహ్మను. కమలమందుఁబుట్టిన వానిని. ప్రాంబలిన్ = రెండుచేతులు జోడించినవాడనై. భజుచెన్ = సేవిం చెదను. వాల్మీకిని బ్రహ్మ యనుట విహారణస్తతి గాదు. ఇంపురకు సామ్యము గలదు. (౧) ప్రపంచసృష్టియందుఁ బ్రథమకర్తబ్రహ్మ కావ్యసృష్టియందుఁ బ్రథ మకర్త వాల్మీకి. (౨) ఈసృష్టియందు "మ. జగదుత్పాదనబుద్ధి బ్రహ్మకు

మిదిన్ * సంధిపడగా నెంచియే భగవంతుండు సరస్వతిం బయవ నాచువ్యాప్యతా
వవిభుక్, మగనింగా వరియించి నన్నువనవాఁడ్రూఢ్యస్థితిన్ పృష్టిపాఁగఁగఁజేసెన్
మును" అని శ్రీభాగవతమునఁగలదు అట్లులే కావ్యపృష్టికి బ్రహ్మచే బయవఁ
బడి సరస్వతి వాల్మీకిజిహ్వాయందు నిలిచి రామాయణము రచింపఁజేసెను. (3)
సృష్టికిఁ బూర్వము తోలుత భగవంతునిచే 'తప తప' యని యుపదేశింపఁబడి
తపస్సుచేసి యావల బ్రహ్మలోకముల సృజించెను. వాల్మీకియుఁ దపస్వియై తపో
బలంబున రామాయణము రచించినట్లు ముందు చెప్పఁబడును. (౪) బ్రహ్మపృష్టి
జీవకోటి యుపకారార్థము వాల్మీకికృతియు లోకోద్ధారణవిమిత్తియు. (5)
బ్రహ్మదేవుడు వేదముల నాధారముచేసికొని 'ధాతా యథా పూర్వ మకల్ప
య' త్రినునట్లు నామనామ సృష్టి సలిపెను. వాల్మీకియు వేదైశ్వ సమ్మితమ్
'వేదః ప్రాచేతసా దాసీ త్సాక్షా రామాయణార్థినా' యన్నట్లు వేదమున
రామాయణసూక్తముగ నుపబృంహణముగ రచించెను. (6) బ్రహ్మ కమలము
నుండి నెలువడిను. వాల్మీకి పుట్టలోనుండి నెలువడిను.

ఈగ్రంథమున ఫలశ్రుతి యుత్తరకాండమున నిల్లు చెప్పఁబడిను.

కం॥ మానవి శ్రద్ధను శ్రీసీతానాయకుచరిత వినిన * ధన్యుఁడు ఘోరా
ఘానీకంబులఁ బాయుచుఁ | దా నెలకొను విష్ణుపన్నిఁధానమునందున్.

ఆ॥ నె॥ ఆదికావ్య మిద్రి * యాస్తంబు పూర్వంబు, వల్మీకోద్భవన్తి * భాసితంబు
నియతి భక్తిచేత * నిరతంబు వినువాఁడు, మాధిగాఁగ విష్ణుఁరూపుఁగాంచు.

కం॥ నిరతము రామునిచరితముఁ | బరమమతి నిన్వినెడివాఁడు * భక్తివశమునన్
బరపూతుండై బహువత్సరములు జీవించి మోక్షసంగతి నెలయున్.

ఈరామాయణమును వినుటచే దరించువారు విన్నవారుమాత్రమే కాదు.

కం॥ జనకుండు జనకజనకుఁడు | జనమనితాతయును సరసిజంతుండును ద
జ్జనకుఁడును విష్ణులోకంబున నిలుతురు రాముకథను * బోరిబోరి విన్నన్.

ఈరామాయణమును విన్నవారికి యుట్టిఫలము గలుగఁగాఁ జదివినవారి
కెట్టిఫలముగలదో.

శ్లో॥ ఇదం పవిత్రం పాపఘ్నం, పుణ్యం వేదైశ్వ సమ్మితమ్,
యః పఠే ద్రామచరితం, సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే.

ఏత దాఖ్యాన మాయుష్కం, పఠన్ రామాయణం సరః,

సమ్రతవ్రత స్సగణః, శ్రేత్య స్వగ్నే మహీయతే.

బాల. ౧. ౯౮-౯౯.

పవిత్రములను జేయునట్టిదియు, పాపముల ధ్వంసముచేయునట్టిదియు. పుణ్య
ఫల మిచ్చునదియు వేదములతో సమానమైనదియు పగు సీరామాయణము
నెవఁడు చదువునో వాఁడు అగామిసంచితములైన పాపములచేమాత్రమేగాక

ప్రమాదమువలనఁ గలిగిన యుత్తరాఘంబుచేతను బూర్ణముగా విడువఁబడును. అయ్యున్నను వృద్ధిచేయు నీరామాయణము నెవఁడు చదువునో వాఁ డీలోకము నందుఁ బుత్రప్రాప్తిసేవకులతో సుఖించి మరణింప వారితోడ మోక్షమును లొందును. ఈరామాయణమును వినిదివాఁడు తనవంశమువారినిమూర్తమే తరింపఁజేయును. చదివినవాఁడు తనయందు భక్తివిశ్వాసములుగల పరిజనమును సూడ ముక్తులఁ జేయును. ఇట్టిగంభమును రచించిన వాల్మీకిమహర్షి వంద నీయుఁ డగుట కేమి నందియము? అల్లు వసుస్కరింపనివాడు కృతఘ్నులు. పూర్ణ శ్రద్ధాభక్తులుగలవారికిఁ బూర్ణఫలము కలదు. అల్పశ్రద్ధాభక్తులుగలవారికి నల్ప ఫలమే. శ్రద్ధాభక్తులులేనివారికి శ్రమముమూత్రము ఫలము. శ్రద్ధానుసారము ఫలము.

వినులామృతము = పాలసముద్రమునఁ బుట్టిన యమృతముఁ బ్రాచీన దేవతలకుఁ బ్రలయమందు మరణము కలదు. అవల మరల జన్మము కలదు. అది యునుగాక యది యాయువును జెందువేకాని పాపహారము కాదు. ఈరామాయణము పాపమును హరించి పునర్జన్మము లేకుండ ముక్తి సుఖమును గలిగించును.

ధ్వని యనగా మాటలవలనఁ జోచునర్థమేకాక విశేషార్థమునకు పంజ్ఞ. కావ్యమునకు ధ్వనియే ప్రాణము. పాలసముద్రములో నుండినీలిన్నట్లు చెప్ప వచ్చునా యని సందేహింపఁబనిలేదు. పాలవలె తెల్లని నుదిగల నీళ్లు కలచే పాలసముద్రము 'క్షీరోదమథనం కృత్వా రసం ప్రాప్స్యతి తతః కై' పాల సముద్రమును ముఖించి యమృతమును లొందుడ మని దేవతలు తలచిరి. అది బాల, రశ్మి-గరి. 'అప్పు నిర్మథనాదేవ, రసప్రస్మా ద్వరస్త్రియః' నీళ్లును జలు కఁగా రంఘి పుట్టెను. అందుండి యుత్తమస్త్రీలు జన్మించిరి. అప్పు లనగా నీళ్లు. దానినుండి పుట్టిరి కావున నాస్త్రీ అస్సరస లనఁబడిరి.

తాత్పర్యము.

అక్షిణీదేవికి స్థానమై, నుండినీరుగలదై, తియ్యనిరసము తెలియరానిరొండు విశేషధ్వని గలదై, మనోహరమైన పాలసముద్రమును ముఖించిన దేవత లెల్ల మృతము ననుభవించిరో యట్లులే సీతాదేవిచరితంబును బాలకాండము అయో ధ్యాకాండము లోనగు జేతుకాండములు గలదియు, మనోహరమైన నవరస వర్ణనము, అష్టగాంధీర్యము, నానావిధధ్వన్యర్థములు గలదియు, పితిపారి చదివిన మతియొకసారి చదువుదయా యని మనస్సున కింపై యుండునదియు నగు నీరామాయణమును జదివినవారికి నిహమందు సుఖము, పరమందు మోక్షము కలుగును.

కం॥ పంచజనకక్షిరార్థము, పంచమవేదంబుఁ దెలియుఁ బల్కిన లీలా

పంచజన పంచములు న, భ్యంచితమతిఁ గొలుతు నామ్యః * తాదాశ్చ్యుత్.

అర్థము.

పంచజనరక్షణార్థము = మనుష్యుల భర్తన ర్తములై - దురాచారముల పాలై
చెడత సద్భర్త సచాచారములను జేసి కాపాడునిదిత్తమై పంచమవేదంబున్ =
శ్రీమహాభారతమును. తెలియన్ = జేయుచువుట కథికారములేని స్త్రీలకు-
శూద్రులకు బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాభాసులకు సులభముగ జోధపడునట్లు “స్త్రీ
శూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిసోచరా” భాగ-౧౫-౦. “దీవవత్సలుం
డయిన వ్యాసుండు స్త్రీశూద్రులకుం దైవస్థితాధములకు వేదంబులు విన వర్తం
బులుగావు కావున మూఱులకెల్ల మేలగు నని భారతాఖ్యానంబుజేసి” ఆంధ్ర-
భాగ-౧౫-౦-౪౪౪. లీలాపంచజన పంచముఖున్ = విలాపార్థముగా జనించిన
నారాయణుని. అయ్యన్ = గొప్పవానిని. పారాశర్యున్ = పరాశరునినుచూ
రుడైనవ్యాసముహూని. అభ్యంచితమతిన్ = భక్తిచే నొప్పునునప్పుచే. కొలు
తున్ = సేవించును.

కాత్వర్యము.

జ్ఞానహీనమనుష్యుల నిహపరంబుల రక్షింపఁగోరి వేదము విన నధికారము
లేని స్త్రీలు-శూద్రులు-నధము బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యులు ధర్మాధర్మము లెఱింగి
బాగుపడుటకై శ్రీమహాభారతమును రచించిన వ్యాసముహూని సేవించెదను.

పంచజనులు = అయిదు భూతములనలనఁ బుట్టినవారు. పంచజనపంచ
ముఖుఁడు. నరసింహావతార మెత్తిన విష్ణువు. పారాశర్యున్ = పరాశరముహూనికి
ఉపరిచరవసువునకుఁ బుట్టినసత్యవతి యను క్షత్రియస్త్రీయందు జన్మించినవాఁడు.
సత్యవతి బ్రహ్మవానిచేఁ బంపఁబడిన దేకాని జాతిచేతి బ్రహ్మది కాదు.

పంచముఖము = నెడల్పుయిన ముఖముగలది. కావున సింహమునకు
పంచాస్య మని పంచముఖ మని పేరు. నాలుగు వేదములలోని ముఖ్యాంశములు
గలవుకావున భారతమునకు నైదవవేద మని పేరు.

- సీ॥ ఏనర్క-ఏంద్రువాఁచాసముజ్జ్వలభణ, వింతతాలము నేర్పు + వేధసతికి
నేవాకృతిపటిష్ఠఁవావమాకతి తార్కి, కగజకోటికి సింహఁగర్జనంబు
ఏమహామహుమతిఁ రామానుజాచార్య. మఠమహీనితప్రతిఁమహితదంష్ట్ర
యేనైష్టవ్వాగఁగోభావమార్గము ముక్తి, భామినీసాధవాఁపాసపంక్తి
- తే॥ యట్టికవితార్కిగోగ్రహంఁచాస్యమూర్తి, సాధుపాఠకీర్తి నైష్టవఁదృశవర్తి
ధీసురాచార్యువేదాంతఁదేశికాద్యు, మేకటాచార్యుఁ గొలుతు నేవేలగతుల. ౧౦

అర్థము

ఏనర్క-ఏంద్రు....జ్వలభణ=ఏనుకవిశ్రేష్ఠుని వాక్కు-యొక్క విశేషవికాసము
వేధసతికిన్=సరస్వతికి. వింతతాలము = క్రొత్తతాలము. నేర్పున్ = నేర్పునో.

ఇచ్చట నొక్కయైతివ్యము కలదు 'కంతుకక్కా' విరుదముగాఁగల దిండిమథట్టు కవి వేదాంతదేశికులతోడ వాదమునకై వచ్చి 'యాధక్కా' నీవు వాయింపుము' అప్రకారమునేను కవిత్వముచెప్పెదను. నేను వాయించెదను, నీవుకవిత్వము చెప్పు' మని పన్నిదము చఱచెను. సర్వతంత్ర స్వతంత్రుడైన వేదాంతదేశికులు తా నా ధక్కాతీసికొని వివిధకాలములు తాత్రప్రకారమువాయించెను. ఆధాటికి పరిగా దిండిమథట్టు చెప్పులేక తికమకలాడి 'నేను వాయించెదను. నీవు కవిత్వము చెప్పు' మనినను, అట్లులే కానిమ్మని ధక్కా యనిచేతికిచ్చెను. అతఁ డెట్లులేన కవితార్కిక సింహుని నోడింపవలె నని తాత్రమూర్ఖము తప్పింది చేతికి వచ్చినట్లు తాఱు మాఱుగ వాయింపసాగెను. దానికి దగినటులే వేదాంతదేశికులు రామాయణ కథ గద్యముగాఁ జెప్పెను. దానికే రఘువీరగద్య మని పేరు. ఉప్రకారముగ నాశుభారగ పాదుకాసహస్ర మని రామ లపాదుకలపై వేయి శ్లోకములఁ జెప్పెను. ఇట్టి ఏవేకములు గలవు. ఇవి యాయన కవితాపాండిత్యసామర్థ్య మును తెలుపును. ఏవాక్పతి=ఏచతుర్ముఖునియొక్క. పటిష్ఠ = మిక్కిలి నామర్థ్య ముతోఁగూడిన. వాదమాకత = యుక్తియుక్తముగ మాటలాడుట యుందలి రామర్థము. తార్కికగజకోటికిన్ = తార్కికు లనెడి యేనుఁగులసమూ హమునకు. సింహగర్జనంబు = సింహముయొక్క కంఠధ్వని. అనఁగా సింహ గర్జనము విన్న యేనుఁగులగుంపు లెల్లు బెదరి పాఱునో యట్లు తర్కపా దము నీయన ప్రారంభింపఁగనే విపక్ష తార్కికులు లేచి పాటిపోదు రని భావ ము. ఈ కవిత్వతర్క తాత్రములందలి పాండిత్యాతిశయనముచేతనే యాయ నకు కవితార్కికసింహుఁ డని బిరుదు గలిగెను. ఏమహామహామతి = గొప్ప మహిమగలయెవ్వనిబుద్ధి. రామానుజాచార్యమత = విశిష్టాద్వైతమతము నుద్ధరించి శారీరమీమాంసకు భాష్యము (వాసి భాష్యకారు లని పేరొందిన శ్రీరామానుజాచార్యులవారి మతస్సనెడి. మహి = భూమికి. సితవృత్తి = శ్వేతవరాహమూర్తియొక్క మహితవంష్ఠ) = గొప్పకోట. రామానుజా చార్యులవారు స్థాపించిన విశిష్టాద్వైతమును భూమిని శ్వేతవరాహమూర్తి కొమ్మున జెత్తి సముద్రమున మునుఁగకుండ రక్షించినట్లు రీయన రక్షించె నని భావము.

ఈయనప్రాసిషగంధములే లేకుండిన విశిష్టాద్వైతము నామావశిష్టమై యుండును.

ఏదైష్ణవ్యాగ్రణి = దైష్ణవులందు గొప్పవాఁడైన యెవని. భావమూర్ఖము = అభిప్రాయమూర్ఖము. ముక్తి....పంక్తి=ముక్తి కాంతియొక్క మేడమీఁదికిఁ జోవుటకు మెట్లవకునయో అనఁగా ముక్తికాంక్షించువారి కీయన చూచినదే మూర్ఖము.

అట్టి = అటువంటిమహిమగల. కవిత్వార్కికగ్రంథాస్యమూర్తి = కవి
త్వార్కికసింహావిరుదముగలవానిని. సాధునుతకీర్తి = సాధువులచే ప్రశంస
చేయఁబడికీర్తిగలవానిని. వైష్ణవచక్రవర్తి = వైష్ణవులకెల్ల శ్రేష్ఠుడైవవానిని
ధీసురాచార్యున్ = బుద్ధియందు బృహస్పతిని. వేదాంతదేశికాచార్యున్ =
వేదాంతదేశిక లను ప్రఖ్యాతిఁ గాంచినవానిని. వేంకటాచార్యులన్ = వేంక
టాచార్యు లను పేరుగలవానిని. వేదేయగతులన్ = అనేకవిధముల, కొలుతున్ =
సేవింతును.

ఈవేదాంతదేశికలు విద్యారణ్యస్వాములవారిపనుకాలికుఁడు, సతీస్థుఁడు,
అయినను ఆయన భోగమార్గమును యాయన త్యాగమార్గమును నవలంబించిన
వారు. ఈయన కేవలవిరక్తుడై భిక్షాచర్యచే జీవించెను.

జృంభణశబ్దము చర్మితాదులలోఁ జేరుటచే మువర్ణలోపము.

వేదశబ్దము తత్సమమున వేదశబ్ద మగును. 'వేదపురోధపురోధసుఁడు' సులభ
వ్యాకరణము. తత్స. ౯౫ సూ. ఇది పాఠ్యవాంఙ్మృతికమాసము.

తాత్పర్యము.

ఎవ్వఁడు సరస్వతీదేవిని క్రొత్తక్రొత్తతాలములప్రకారముగ వాడఁజేసెనో.
ఎవనివాడనై ఖరి తార్కికు లను నేనుఁగులకు సింహగర్జనమో, ఎవఁడు రామా
నుజాచార్యులవారు స్థాపించిన విశిష్టాద్వైతమును శ్వేతవరాహమూర్తి భూదే
వినివలె నుద్ధరించెనో, ఎవని యభీప్రాయప్రకారము వర్తించువాడు మోక్షలక్ష్మిని
'శేషత్వేదరో' అట్టి కవిత్వార్కికసింహావిరుదుగలిగి సాధువులచే జాగడఁబడు
కీర్తిగలిగి వైష్ణవశ్రేష్ఠుడయిన వేదాంతదేశికులకు నమస్కరించెదను.

కం॥ కవికేసరి యన దేశిక, కవికే సరిగాక యితరకవియుం గవియే!

పవనఖనఖముఖభయదనపుపు పులియుం బులియు నీగఃపులియుం బులియే! ౧౦

అర్థము.

వేదాంతదేశికవిషయమే మఱియొకపద్యంబునఁ జెప్పఁబడెను. కవికేసరి
యనన్ = కవిసింహ మనియెడి పేరు. దేశికకవికే = వేదాంతదేశిక లను కవికే.
సరిగాక = తగునుగాని. ఇతరకవియున్ = కవి యని పేరు పెట్టుకొన్న యిత
రుఁడు. కవియే = కవి యగునా? ఎట్లనో పవి....నపుపు = వజ్రాయుధముతో
నమానమైన నోళ్లకొనలచే భయముకలిగించు దేహముగల. పులియును = పులి
యు. ఈగపులియున్ = ఈగపులి యని పేరుగల నాలెపురుగు. పులియే = పులి
యగునా?

తాత్పర్యము.

వాడియై భయంకరమైన గోర్లు గలిగి మృగములఁ జేర్చి నైచువులికిఁ బలియను పేరుతగునుగాని సాలెపురుగువనుఁ దగువా ! అటులే కవిశేషి యను విరుదము దేశికకవికిఁ దగునుగాని యాపేరు పెట్టుకొన్నంతమాత్రమున నితరులకుఁ దగ దని తాత్పర్యము. కవిసింహవిరుద మాయనయందు సార్థక మని భావము.

శీ॥ కాలిదాసుని రఘువంశశర్తఁ జెలిచి, పూతవాన్మూతి కాభవఃపూతి తెరఁగి
యల్ల జయదేవు వినుతమహామభావు, రాజశేఖరుని మురారిఁబ్రస్తుతింతు. ౧౨

అర్థము.

రఘువంశశర్తన్ = రఘువంశ మను శావ్యమును వ్రాసిన, కాలిదాసున్ = కాలిదాసుఁ డను పేరుగల కవిని, తెలిఁచి = స్తుతించి. అభిజ్ఞానశాకుంతలము, మేఘసందేశము లోనగుగ్రంథములు వ్రాసినకవి యాయనయే. పూతవాన్మూతిన్ = పవిత్రమైనవాక్కనిడి సంపదగల. భవభూతికిన్ = భవభూతికి, ఎరఁగి = కనుస్కరించి. ఈయన పూర్వరామాయణమును, మహావీరచరిత్ర యను పేరను ఉత్తరరామాయణమును, ఉత్తరరామచరిత్ర యనుపేరను నాటకముగా రామకథ రచించెను. వినుతమహామభావున్ = స్తోత్రముచేయుఁబడిన గొప్ప మహిమగల. జయదేవున్ = ప్రసన్న రాఘవ మనుపేర రామచరిత్రమును నాటకముగా రచించిన జయదేవకవిని. రాజశేఖరున్ = రాజశేఖరకవిని. మురారిన్ = అనర్థ రాఘవమును వ్రాసిన మురారికవిని. ప్రస్తుతింతున్ = స్తోత్రముచేయుదును.

తాత్పర్యము.

రఘువంశ మను గ్రంథమును రచించిన కాలిదాసకవిని మహావీరచరిత్ర ఉత్తరరామచరిత్ర వ్రాసిన భవభూతికవిని ప్రసన్న రాఘవము వ్రాసిన జయదేవకవిని, బాలరామాయణము రచించిన రాజశేఖరకవిని, అనర్థ రాఘవమును వ్రాసిన మురారికవిని వీరు రామచరిత్రమును వ్రాసినవారగుటచే వీరిని నుతించెదను.

—* అంధకవిశ్వరవినుతి. *

శం. అయకవితావిభవుల నన్నయ నెఱ్ఱాపెగడ దిక్కవలఁ బూర్వకవి
త్రయము మూర్తిత్రయముం, వ్రయివోలె నుతింతు పతశిరస్కుండ పగుచున్.
ఇఁక నాంధ్రకవులు పొగడఁబడుచున్నారు.

అయకవితాపిభవులన్ = భుభమును గలిగించుకవిత్వమే సంపదగాఁగల.
 వన్నయన్ = వన్నయభట్టనుకవిని (ఈయనయే శ్రీమహాభారతమును దెనిగింప
 నారంభించినవాఁడు). ఈయనకుముం దార్భకపు లుండిన నుంచుకుగాక, లేకుం
 డిన లేకపోదుకుగాక, సంస్కృతమున వాల్మీకివలె నాంధ్రమునఁ గవిత్వమును
 స్థాయికిఁ దెచ్చి యాదికవి యని సార్థకలిగువమును జూచినవాఁ డీయనయే.
 ఎఱ్ఱాచెగడన్ = శంభుదాసుఁ డను బిరుదు వహించి రామాయణము రచిం
 చిన కవి యాయనయే. ఈయనయే యరణ్యపర్వశేషము, స్పృహపురాణము,
 హరివంశమును దెనిగించెను. ఈయనరామాయణము నామావశిష్టము. తిక్క
 నన్ = ఉత్తరరామాయణము వ్రాయ నారంభించినకవి యాయనయే. ఈయ
 నయే శ్రీమహాభారతము విరాటపర్వముమొదలు ౧౫ పర్వములను దెనిగిం
 చెను. పూర్వకవిత్రియమున్ = ఈ పేర్లుగల ముగ్గురుకవులను. త్రయి = మూఁడు
 వేదములు. మూర్తిత్రయమున్. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులను నుతించినట్లు, సత
 శిరస్కుండ నగుదున్ = వంచితలగలవాఁడై; నుతింతున్ = స్తోత్రముచేసె
 వను. ప్రగడ-ప్రగడ అసాధురూపములు.

తాత్పర్యము.

అంధభాషకుఁ దొలుత లక్షణ లక్ష్యభిక్షచెట్టిన వన్నయభట్టారకుని
 ఆయనమార్గ మవలంబించి యాయనపూనిన మహాభారతమును సాంగము
 చేసిన యెఱ్ఱాచెగడ తిక్కనలను వేదములు త్రిమూర్తులను స్తోత్రముచేసినట్లు
 స్తోత్రముచేసెవను. ఇందుఁ గాలక్రమ మనపేక్షితము. తిక్కనకు వెనుకటి కవి
 యెఱ్ఱాచెగడ.

- సీ॥ అంధీకరణశక్తి * నతకరించెను జాల, పర్వజ్ఞ లనఁబడు*సకలకవులఁ
 బరమమధూన్తుల * భవ్యకవితఁ నూర్చె, గొద దీఱ నమ్మతంబుఁ * సూరికూరి
 భక్తిరసైకసం*పద గర్భితముఁ జేసె, సకలరసావళి* జ్ఞాఘ్యరీతి
 హరివర్గ నాసమ*యమునను స్వశరీర, విష్ణుతి గనఁబడ * వెలసె నట్టి
 తే॥ పోతినామాత్యు సత్కవి * పూగజాత్యు, దర్పితాదిత్యు రఘుపతి * ధ్యాననిత్యు
 సహజచాండిత్యుఁగృతకృత్యు*శ స్తపత్యుఁగీసురామాత్యుఁగొలిచెద*వాసిచెలఁగ.

అర్థము.

అంధీకరణశక్తిన్ = సంస్కృతగ్రంథమును దెనుగున వ్రాయునామర్థ్యమందు.
 పర్వజ్ఞ లనఁబడు సకలకవులన్ = పర్వజ్ఞ లని పేరుపొందిన కవిశ్వరులనందఱను,
 చాలన్ = మిక్కిలి, అతకరించెను. = అతిశయించెను. పరమమధూన్తులన్ =
 మిక్కిలితియ్యని సమాదలచే. గొదదీఱన్ = కొఱఁదిలేకయుండునట్లు. అమ్మ
 తింబున్ = అమ్మలమును. కూరికూరి = ఎంతవఱకు కూరనాధ్యమో యంత

వఱకు మీఁదమీఁద గట్టిపడువల్లు చొప్పించి చొప్పించి. భవ్యకవిత = శుభమై యోగ్యమైన కవిత్వమును. కూర్చెన్ = కూర్చెను. సకలరహవళిన్ = అన్ని రసములసమూహములను. క్షామ్యురీతి = పొగడఁదగినవిధముగ. భక్తిరసైక సంపదగర్భితము = భక్తిరసమే ప్రధానసంపదగా లోపల విమిడియుండువల్లు. చేసెన్ = చేసెను. వీరసము వర్ణించినను దానియందు భక్తిరస విమిడియే యుండును. హరివర్ణనాసమయమునన్ = నారాయణవిష్ణోత్తముచేయుసమయ మందు. స్తుతిపర్యాయమునందు వర్ణనా యనియు చూపముగలదు. స్వశరీర విస్మృతి = భక్తిపారవశ్యముచేఁ దనదేహమును మఱచి పోవుట. కనఁబడన్ = అగపడువల్లు. వెలసెన్ = నెలసెను. అట్టిపోతనామాత్యున్ = బమ్మెరపోతనా మాత్యుని. సత్కవిప్రాగజాత్యున్ = సుకవులసమూహమందు శ్రేష్ఠుని. 'పూగస్తు క్రముకే గణే' నానా. "జాత్య శ్రేష్ఠమకులీనయోః" నానా. తర్పితాదిత్యున్ = సంతోష పెట్టఁబడినదేవతలను సూర్యుని గలవానిని. రఘుపతిభ్యావనిత్యున్ = శ్రీరామభ్యావ మెడఁచెగక చేయువానిని. సహజపాండిత్యున్ = గురుశిష్య లేకయే భగవదనుగ్రహమునఁ గలిగిన పాండిత్యముగలవానిని. కృతకృత్యున్ = భూమిమీఁదఁ బుట్టి జన్మముపార్థకముచేసికొనుట కేకార్యము చేయవలయునో యది చేసినవానిని. శస్త్రసత్త్యున్ = ప్రశస్తమైన సత్యగుణముగలవానిని. ధీసు రామాత్యున్ = బుద్ధియందుబృహస్పతియైనవానిని. వాసి = మేలు. చెలఁగన్ = అతిశయింప. గొలిచెదన్ = సేవించెదను.

తాత్పర్యము.

సంస్కృతగ్రంథమును దెనిఁగించుటయందు సర్వజ్ఞు లని కేరొందిన సకల కవిత్యైకులను రసపోషణమందు మించెనో, అమృతము కూరికూరి పోసిన క్లేవని కవిత్వము భగవద్విషయముగుటచే శుభకరమై తియ్యనై చెవులపండువునై యుండునో, వీరసము వర్ణించినను దానియందు భక్తిరస విమిడియే యుండునో, భగవంతుని వర్ణించుచు వ్రాయువపుడు భక్తిపారవశ్యముచేఁ దనదేహము తానే మఱచిపోవునో, యులువంటి కవిశ్రేష్ఠుని, దేవతోపాసకుని, శ్రీరామ చంద్రచరణారవిందయులను సదా దేంద్రమందు నిలిపినవానిని, భగవదనుగ్రహ ముచే గురుశిష్యలేకయే పండితుడైనవానిని, శ్రీభాగవత మాంధ్రీకరించి యయాదిత్యుత్తి తేవించి జన్మసాఫల్యము కలిగించుకార్యముచేసినవానిని, సత్య ప్రతీతిముగలవానిని, బుద్ధియందు బృహస్పతితో సముఁడైనవానిని, బమ్మెర పోతనామాత్యుఁ డను కవీంద్రునిఁ గొలిచెదను.

శ్రీభాగవతమును దెనిఁగించిన మహాకవి యీయనయే. ఈయన వీరభద్ర విజయ మను గ్రంథమును వ్రాసె నందుచు తాని యది యాయన పేరు పెట్టు

కొని యెవఁడోయొక యవలక్షణకవి వ్రాసినదే కాని యాయన వ్రాసినది కాదు. (పోతరాజువిజయముఁ జూచునది). ఈకవి పరమభాగవతశిఖామణి. జన్మముచే నైపుఁడయినను భక్తిచే నైష్ఠ్యవోత్తముఁడు. 'వరాణాం క్షీణపాపానాం, కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే, పాపములన్ని నశించినఁగాని నిష్ఠభక్తి జనింపదు. 'సుఖసంతాపసిద్ధ్యర్థ' మనక 'శ్రీకైవల్యపదంబుఁ జేరుటకునై' యని గ్రంథంబుఁ బ్రారంభించినవాఁడు. 'భాగవతముం దీనిం దెనింగించి నాజననంబున్ పథలంబుఁ జేసెదఁ బున్యవృంబు లేకుండఁగన్' అని నిశ్చయబుద్ధిగలవాఁడు. శ్రీరామ చంద్రమూర్తిచే "నికు భవబంధంబులు తెగు" నని వరముపొందినవాఁడు. ఇంతటిభక్తవరంపడైనను, అజన్మమున ముక్తికి నాయవవృత్తి ప్రారబ్ధనూపమున వడ్డుపడినది. ఈవిషయమై మనుస్మృతివాక్యము లుదాహరించెదను.

శ్లో॥ వైశ్యవృత్త్యాపి జీవంస్తు, బ్రాహ్మణః క్షత్రియోపివా

హింసాప్రాయాం పరాధీనాం, కృషిం యత్నేన వర్జయేత్.

బ్రాహ్మణుడేని క్షత్రియుడేని వైశ్యవృత్తిచే జీవింపబూనినను భూమిలోని జంతువుల హింసించుటలోనగునవి కలిగి, యెద్దులు మొదలగు జంతువుల యధిపతైయందు కృషిని (సేద్యమును) ప్రయత్ని పూర్వకముగ వదలవలయును.

శ్లో॥ కృషిం సాధ్యతి మన్యంశే, నా వృత్తి పుద్విగర్హితా

భూమిం భూమిశాయాంక్రైస్తవ, హంతికాష్ట మయోముఖమ్.

యాచనలేకుండుటచే, నిర్వితండ్రతనపమగుటచే గొందఱు కృషి శ్రేష్ఠమైనదని తలంకుదు కాని యిది సజ్జనులు విందించువృత్తి. ఏలన, నాగలికొల్లు పాత మొదలగునినుప మొనలుగల దున్నెడిసాధనములు భూదేవిని, భూమిలోని పెక్కు-జంతువులను హింసించుచున్నవి. ఈదోషము పోన నాయన వేషోకచిహ్న మెత్తవలసివచ్చెను. కాలవిలంబనమే కాక భగవద్వాక్యము వ్యర్థముగపోదు. భరన్యాయముచేసి కృషివై నను భగవత్సేవగా వత్స్రీత్యర్థ మని చేసియుండ వచ్చునేమో గాని యదియైనను ఫలించియుండునా యని సందేహము.

శ్లో॥ నవేదబల మాశ్రిత్య, పాపకర్మ నుచి ర్భవేత్

అజ్ఞానాచ్చ ప్రమాదాచ్చ, దహ్యతే కర్మ నేతరత్.

మను.

గొందఱు రామ రామ యనినఁ బాపముపోవునుగదా! నేను పాపము చేయుచుండును, రామ రామ యనుచుండు నందును, ఇది కేవలదురభిప్రాయమని పైశ్లోకము తెలుపుచున్నది. అజ్ఞానమువలనఁ బొరపాటువలనఁ జేసినపాపములు వేదములందుఁ దెప్పిన ప్రాయశ్చిత్తముఁవలనఁ జోవునుగాని బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేసినవి నశింపవు. మఱి యెక్కువశిక్షయుఁ గలుగును. అట్లులే పోతనానూన్యుఁడు

భరన్యాసముచేసియుండినను బుద్ధిపూర్వకముగ గ్రహించిన హింసాత్మకవృత్తి మణుజస్వము రాకుండఁ గాపాడియుండదు.

అధఃకరించెను దీనితదృశము అతఃకరించెను.

కం. నుచ్చుఁడు సరిగా దనినను, స్వచ్ఛప్రబోధనకవిత్వసంపద చెడుదే? స్వేచ్ఛ జఱఱి దూపించిన, వచ్చపత్రివ్రతను జాప * మంటుట గలదే? గగి ఈపద్యము బమ్మెరపోతనవిషయమే.

నుచ్చుఁడు = నీచుఁడు. అల్పగుణము = అల్పబుద్ధిగలవాఁడు. సరిగాదనినను = ఈయన వ్రాసిన కవిత్వము సలక్షణముగా దని చెప్పినంతమాత్రమున. స్వచ్ఛ ప్రబోధనకవిత్వసంపద = నిర్మలమై, శుద్ధమై, సలక్షణమైన పోతనామాత్యుని కవిత్వసంపద. చెడుదే = చెడిపోవునా? పోదనుట. ఎల్లవఁగా. జఱఱి = అంతు టాలు. స్వేచ్ఛన్ = తన యిష్టమునచ్చిరల్లు. దూపించినన్ = నిందించినంత మాత్రమున. వచ్చపత్రివ్రతను = నిర్మలమైన శీలముగల పత్రివ్రతను. పాపమంటుట = పాపముపొందుటయు. కలదే = కన్నదా?

తాత్పర్యము.

అంతుటాలోకతే యొకపత్రివ్రతను అంతుటా లని నోరార దూపించినంత మాత్రమునఁ బత్రివ్రత అంతుటా లగునా? అంతుతనముచేసినచోష మామె స్పృహనా? అంటుదు. అట్లులే లక్షణలక్ష్యజ్ఞానములేనివాఁడొకఁడభిమానము వహించి బమ్మెరపోతనకవిత్వము సలక్షణము కా దని నిరసించినంతమాత్రమున పోతనకవిత్వమందుఁ గల మాధుర్యలక్ష్మి తొలగిపోవునా? పోదు.

అంతుటా లని యుపమానముగాఁ జెప్పిటచేఁ బత్రివ్రతయం దదియారోపించు చోషము దానియందే కల దని భావము.

అప్పకవిని మనస్సున విడుకొని యీగ్రంథకర్త యీపద్యము వ్రాసె నని తోచుచున్నది.

అప్పకవీయమందు ౨ అ. ౨౩౪ పద్యము.

గి|| బమ్మెరపోతరాజకృతిభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొకువ * యెంతయు నాకసిమాజఁజూడ లే
ఘమ్ములు జాలుమం గలిసి * ప్రాసములైన కతంబునంగదా
యమ్ముల నాదిలాక్షణికు * లెల్లను మాని నుదాహరింపఁగన్.

సీ|| అఖలజీవాంతవిఃప్యాక హాస్యవిదుండు, సహజపాండిత్యవిశారదుండు
మత్రిక్షితీశాధఃమస్త్రవ్రవిముఖుండు, శంభుపదాబ్జ పూజారతుండు
పటుతరకవితావిభాసిత ప్రతిభుండు, పకలాంధ్రలక్షణచక్రవర్తి
రఘుకులేశవజేశఃరచితమహాభాగ, వలేపురాణుఁడు పుణ్యవర్ధనుండు

గీ॥ బుధజనహితుండు బుద్ధుర*పోతగుకవి, యెన్న రేఖకారంబు * లెఱుంగఁడనుచు
 నజ్జ లొకకొండ తాడుదు*రమ్మహాత్ముకవిలె కెందును లోపంబు*గలుగ దభవ!
 నీ॥ ఘనఁడు పోతనమౌతి * మును భాగవతము రచించి చక్రికి పమ*ర్పించునెడల
 సర్వజ్ఞ సింగయ * త్నౌవరుం డది దన, కిమ్మని వేడిన నిడకయన్న
 నలిగి యాపుస్తకం * బవనిఁ బాఁతించినఁ, జవికి యం దొకకొంత*శిథిలమయ్యె
 గ్రమ్మట నది నెలి * గండల నారప, రాజను మఱి జొప్ప*రాజ గంగ
 రాజ మొదలగుకవివరు* శ్రీజమెసఁగె, జెప్పి రాగ్రంథములయందె, తిప్పులొదనఁ
 గాని పోతకవీంద్రుని*కవితయెందు, లక్షణం బెందునిప్పదు*దక్షిణారణ! ౨౬౬
 — లక్షణసారసంగ్రహము శి ట.

కౌసల్యాపరిణయటీకయం దీవిషయము చర్చింపబడినది.

కం॥ రామాభ్యుదయకవీంద్రుని, ధీమహితులఁ దిక్కనాచ్యుఁ * తిమ్మన మల్లం
 బామణి భాస్కరుఁ బాపన, రామకవుల రంగనాథుఁ * బ్రణతి యొనర్తున్. ౧౬౭
 రామాభ్యుదయకవీంద్రునిన్ = రామాభ్యుదయ మను గ్రంథమును వ్రాసిన
 అయ్యలరాజ రామభద్రుని. ధీమహితులన్ = బుద్ధిబలముచే గొప్పవారైన.
 తిక్కనాచ్యున్ = ఉత్తరరామాయణము వ్రాసిన తిక్కన్నను. తిమ్మనన్ = అచ్చ
 తెనుఁగురామాయణము వ్రాసిన తిమ్మకవిని. మల్లంబామణిని = కుమ్మరమల్లమ్మను.
 భాస్కరున్ = తిక్కనతాతయగు భాస్కరకవిని. పాపనన్ = కంకంటి పాపరాజును.
 రంగనాథునిన్ = ద్వీపద రామాయణము వ్రాసిన రంగనాథుని. రామకవులన్ =
 రామకథవ్రాసిన యెఱ్ఱురుకవులను (రా+మ=౨+౧=౩) వీరిని నుతించెదను.
 మొల్లరామాయణము - మొల్లమ్మ యని వ్రాసినకాని యీతరు మల్లమ్మ
 యనియే యుండవలయు నని తోచుచున్నది. ఈమె వాసస్థానమయిన గోప
 వరము నెల్లూరు - కడపమండలముల సరిహద్దునందు కడపమండలమున సిద్ధ
 వలము తాలూకాలో నొంటిమిట్టకు మూఁడామడలోనేయున్నది. దీనికి గేవల
 సమీపమంటే మల్లెమకొండ యని పర్వతము గలదు. (మల్లెమ్మకొండ యనునది
 సరియయినదేరు). మల్లికేర్వరుఁ డనుచేర శివుఁ డీ పర్వతముపై నున్నాఁడు.
 ఈపాఠములవా రాచేరు తఱుచుగా నుంచుకొనుచున్నారు. కావున నీమె
 కేమి మల్లెమ్మ యనియే యుండవలయును. ఈగ్రామమున కవతిదూరంబున
 నుండు అత్తకూరు అథుకూరుగా మాతెనేమో లేక అనుకూరే యాత్మకూ
 రయ్యెనో.

తాత్పర్యము.

రామాభ్యుదయమురచించిన అయ్యలరాజ రామభద్రుని నుత్తర రామా
 యణకర్తఁ దిక్కనను నిర్వచనాంధ్రరామాయణమును వ్రాసిన తిమ్మన్నను మల్ల
 4)

న్దును భాస్కరకవిని కంఠంబి వాచరాజును రంగనాథుని రామచరిత్రము వ్రాసిన యాయేద్దురుకవులను నుతించెను.

౪౫. శ్రీరామాయణపూర్వభాగము రచించి యే ధర్మక్తి నాంధ్రంబుగా ధీరుం డార్యజన ప్తవాంఛఁడును, పృథ్వీదేవతాశేషుఁ, దు ర్విరామాత్మిభవేశభక్తుఁ, డగునోపీనాథ వేంకయ్య, కా సూరిం గూర్చి నమస్కరించెదను సత్సూక్తిం బ్రశంసించుచున్. ౧౬

శ్రీరామాయణపూర్వభాగమున్ = బాలకాండముమొదలు యుద్ధకాండ ము తుదవరకుఁ గల శ్రీమద్రామాయణమును. ధర్మక్తి = ధర్మక్తి. అంధం బుగాన్ = తెలుగుభాషయందు నెవఁడు రచించెనో యట్టి, ధీరుండు = పండి తుండు, అర్యజన ప్తవాంఛఁడు, పృథ్వీదేవతాశేషుఁడు = బ్రహ్మగోత్రిముఁడు. దుర్విరామాత్మిభవేశభక్తుఁడు = భూమిలన యావతయగు శ్రీరాముల భక్తుఁడు లగు నోపీనాథము వేంకయ్య యను. సూరిన్ = పండితుని. సత్సూక్తిన్ = మంచిమాటలచే. ప్రశంసించుచున్ = మెచ్చుకొనుచు, నమస్కరించెదను.

తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము బాలకాండము మొదలు యుద్ధకాండము తుదివరకు నాంధ్రీకరించివట్టియు, పండితుఁడు పెద్దలస్తుతికియోగ్యుఁడు బ్రాహ్మణుఁడును శ్రీ రామభక్తుఁడు నగు నోపీనాథము వేంకయ్య యనుకవిని మంచిమాటల ప్తాఘించుచు నమస్కరించెదను.

ఈ వేంకయ్య రమారమి రం సంవత్సరములక్రింద మరణించెను. ఈయన వేం కటగిరి ప్రభుపోష్యవర్గములోఁ జేరినవాఁడు. ఈయన రామభక్తుఁ డయినను ప్రభుప్రీతికై రామాయణమును గృష్ణున కంకితమిచ్చినవాఁడు. ప్రభుప్రీతికి బ్రహ్మచందకేతక మను నొక పర మాశ్లీలగ్రంథమును రచించెనుగాని లోక ప్రచారమున కయోగ్యమగుటచే ముద్రింపఁబడలేదు. సేవకులు ప్రభుప్రీతికై యెట్టి దుష్కార్యమయినఁ జేయవలసివచ్చును. ఈయన భగవద్గీత బ్రహ్మకైవర్త పురాణము లోనగు పెక్కుగ్రంథముల రచించెను. ఈరసకునతోడఁ గలసి మెలసి తిరిగినవారు నేటికున్నారు.

కం. కరములు తిరమునఁ జేరిచి, వరగతి భజయింతుఁ గృతిఁ గృతిపారతిఁ గనగా వరకవి తాచగులన్ హిత, కరగుణులన్ వర్తమానకవ్యగ్రణులన్. ౧౭

కృతిన్ = ఈయాంధ్రవాల్మీకిరామాయణమును. కృతిపారతిన్ = దయతోడి ప్రేమచే, కనగాన్ = చూచుటకుగాను, వరకవి తాచగులన్ = శ్రేష్ఠమైన కవిత్వమునందు వేర్పుగలవారిని హితకరగుణులన్ = మేలుకల్గించుగుణము కలవారిని. వర్తమానకవ్యగ్రణులన్ = ఈ గ్రంథకర్తకు సమకాలికులయిన

యప్పటికవిశ్రేష్ఠులను, కరములు శిరమునః తేరిచి = చేతులు తలపై నుంచుకొని, వరగతిన్ = ఉత్తమవిధమున, అనుగా దేవతలకు నమస్కరించినట్లు, భజయింతున్ = సేవింతును.

తాత్పర్యము.

అల్పజ్ఞుడగు పండితుడు దీర్ఘతమతమకత్వాపరోగి, పరాధీనతవి. సారతంత్ర్యపరకనివాసి యగు తల్పగ్రంథమునం దెన్నియో దోషము బుండునగాన నా కారణముచే నిరసింపక శేవలనయచే నాదరించుటకుఁగాను సత్కవిశ్రేష్ఠులను నితరులకు మేలుచేయుగుణములుకలవారిని నీకాలపుటత్తిమకపులను శేతులు తలపై జోడించి నమస్కరించెదను.

ఈమొక్కులను గైకొని వర్తమానపండితకవిశ్రేష్ఠులందఱు నేకగ్రీవముగ నీకృతిని నాదరించి యాదరించుచు నీ గ్రంథకర్తకు “నాల్పవాల్మీకి” యని శీర్షసంగి యామోదించిరి. ఉత్తమకపులందఱు దీనిం నాదరించిరి. కృతిధన్యతకు దానిని దైవము తన్నిములైన పండితకపు లాదరించుటకన్న నేమి కావలయును ?

కం॥ నతిః శేసేద సీ రాముల, కృతి సారదయార్ద్రదృష్టిః + శీతి రక్షింపన్

శతగతులన్ బుధతతులన్, గతికల్పషమతుల భావి+కవితారతులన్.

౧౯

అర్థము.

ఈరాములకృతిన్ = ఈ యాల్పవాల్మీకిరామాయణమును, దయార్ద్రదృష్టిన్ = దయారసముచే దశినిసమాప్తచే, శీతిన్ = భూమియందు, రక్షింపన్ = కాశ్వతముగానుండుఁ గాపాడుటకుఁగాను, శతగతులన్ = నూలువిధములఁ బుధతతులన్ = పండితులసమాహములను, గతికల్పషమతులన్ = కల్పషముతోఁగూడిన మనస్సుగలవారుకానివారిని, భావికవితారతులన్ = ఇంకముందు కవిత్వమందుఁ బ్రీతిగలకపులను, నతిః శేసేదన్ = నమస్కరించెదను.

తాత్పర్యము.

గ్రంథమునందు సారములేకపోయినను రామాయణముకదా యను గౌరవబుద్ధిచేతైనను నిశఁ ముందురాఁగలపండితులను అసూయామాత్సర్యాదులచేఁ గనుమాలమైన మనస్సులు లేనికపులను నీకృతిని దయతోఁ పంగీకరింప నమస్కరించెదను.

—+ మిత్రప్రశంస +—

సీ. సీతాంబికాగర్భ+సింధుసంధాంశుండు, వీరరాఘవవంశ + వృద్ధికనుఁడు

శ్రీ కుప్పమాంబికా+హృత్కంజమిత్రుండు, మల్క-శాసారవి+శారదుండు

నిర్మిలుత్తకదయానిర్మిదమానసుం, జంకహిన్ద్రప్రతిభాంచితంతుం
కలిరవాక్యామృతాంభలితకవిత్వంతుం, కౌశికసోమ్రుం జంగళితయశుంతుం
ప్రథిత లంకలపల్లెసోద్యంతజాతుం, జనభు వేంకటసుబ్బయ్యుం * చార్యహితుంతుం
కృతు లొవర్చుంతుం బెరచేచికిర్తింబెచ్చెనాను నీమ్యుంతుంగాడోకోనామహితుంతుం.

ఎవనితల్లి సీతమ్మయో, యెవనితల్లి రాఘవయ్యయో, యెవనిభార్య
మప్పమ్మయో, హూణాంధ్రద్రావిడ కన్యాలు మహారాష్ట్ర హిందీభాషల నెవ
డెఱుంగునో, యెవడు కారణములేని దయగలవాడో, లోకములోలేని ప్రతిభ
గలవాడో, యెవడు మృదుమధురవాక్కులచే గవిత చెప్పగలడో,
యెవడు కౌశికసోత్రసంభవుడో యెవనియింటిపేరు లంకలపల్లెయో, యట్టి
వేంకటసుబ్బయ్యుండు, గ్రంథములురచింపఁబడినది కీర్తిగలిగించెనో యట్టివాడు
స్తోతాత్తుండేకదా.

సీ॥ వేంకటసరసాఖ్యవిభ్యాతదై నజ్జ, సత్తమపార్వాత్థిచంద్రముంతుం
సరమాసతీగర్భవరకుత్తిముక్తాఫలాయమానుంతుం సాధుగీయమానుం
డన్న పూర్ణావధూహల్లకామృతరోచి, హరితసన్త్రాభ్యుదయకరుంతుం
శ్రీరావు చెల్లమాంబారావుకరుణాకటాక్షసంలభరమాఖికుంతుం

తే॥ రామకృష్ణయ్యననుజుంతుం * ప్రకటక్రొత్తపల్లికులభనిమణిదయాపరుంతుంతుం
మద్యయస్యంతుం హితుంతుం సోహృద్గర్తుంతుం నవ్యగుణహారిశ్రీపద్మనాథశాస్త్రి.
తాత్పర్యము.

ఎవనితల్లి వేంకటసరసయ్య యను శోభితుండుడో, యెవనితల్లి సరమ్మయో,
యెవనిభార్యయన్నపూర్ణమ్మయో, యెవడు హరితసన్త్రావుడో, యెవడు కోలంక
వీరవరముగ్రామముల జమీందార్లైన శ్రీరాజా రావు చెల్లమాంబారావుగారి
యశాచార్యముచే సంపదగలవాడయ్యెనో, యెవనియన్న రామకృష్ణశాస్త్రియో,
యెవడు క్రొత్తపల్లెయను నింటిపేరుగలవాడో, యెవడు సగుణములచే గొప్ప
వాడో, యెవడు సహృద్ప్రవర్తనము గలవాడో, యట్టిపద్మనాథశాస్త్రి నా
స్నేహితుండు.

ఇందు బేర్కొనబడిన శ్రీ శ్రీరాజా రావు చెల్లాయమ్మరావు బహదర్
వారును, ఈమెకోడలు శ్రీ శ్రీరాజారావు రామాయమ్మ బహదర్ వారును
నీ గ్రంథకర్తకును దల్లులవలె బూజ్యులు. ఆయాచితముగ శ్రీకృష్ణలీలామృత
ము ముద్రణమువకై సహస్రరూప్యంబులును, రు ౨౬౦౦లు శ్రీకోదండరామ
కైంకర్యార్థమైయు నొసఁగిరి.

చరి॥ హితము సతంబుఁ గూరిచెద * రెక్కటి సుక్కిసఁ బెక్కుచిక్కులక
నెలఁ బడఁ జావునెల్లఁ జెయిపడ స్వకీయులు పూర్వహామితుల్.

మరిగొని యాదుకొం చునును * మందుల నిల్పిరి; పూర్వజన్మసం
చితసుకృతంబు కాక ధరః * ఇట్లుదురే యిటువంటిమిత్రముల్ ?

౨౨

అర్థము.

సతంబున్ = ఎల్లవేళ, హితమున్ = శ్రేయస్కరమయినదానినీ, కూరిచె
దను = సంఘటించెదను, ఎక్కటి = ఒంటరిగా-నసహాయుడనై, స్మృతి-వన్ =
శుష్కింపఁగా, పెక్కుచిక్కులన్ = అనేకకష్టములచే, నెరిపడిన్ = బాధపడుచుండఁగా,
చావునెఱ్ఱన్ = మరణమానన్నమై పడుకనై; బడియందువేళ; పూర్వపోషి
తుల్ = ముందునాచేఁబోషింపఁబడినవారగు; స్వకీయులు = అన్నవమ్ములు లోపగు
సమీపబంధువులు; చెయివీడన్ = అదరణతీర్చి సహాయముచేయుటమానఁగా;
అట్టిసమయంబునన్ = అటువంటికష్టకాలమందు; మరిగొని = మనస్సునెఱ్ఱి;
అదుకొంచున్ = సహాయపడుచు; మందులన్ = క్రొవధములచే; ఉసుమునిల్పిరి =
ప్రాణమురక్షించిరి; ఇట్లు మీరు కష్టకాలములో సహాయపడుటకుఁ గారణము,
నాయొక్క; పూర్వజన్మసంచితసుకృతంబు = పోయినజన్మములందు సంపాదించి
చేర్చియుంచుకొనినపుణ్యమే; కాని యితర కారణములేదనుట; కాక = అటు
గానిఁజేయున; ధరన్ = భూమియందు, ఇటువంటి మిత్రముల్ = ఇటువంటి
స్నేహితులు; చిట్లుదురే = దొరకుదురా? దొరకరనుట - నిర్వాజమిత్రులు
దుర్లభులు.

తాత్పర్యము.

వాకు నెల్లవేళల శ్రేయస్సులచే కలిగించిరి. ఒంటరిగా ననేకకష్టములచే
శుష్కించి బాధపడుచు నాచే ముందుపోషింపఁబడిన సమీపబంధువులు నేను
బయ్యట్లగు సిద్ధముగానుండు సమయమందు చేయవదలిపోగా నట్టికష్టవేళ మీరు
మనస్సునెఱ్ఱి సహాయపడి వారే చేరివల్పునెట్టి మందులిచ్చి ప్రాణముకాపాడిరి.
(ఈకార్యము చేసినవాఁడు పద్మనాభకాశ్మీయే)- పూర్వజన్మములందుఁ బుణ్యము
చేయకుండిన నట్టిస్నేహితులు లభింపరు.

ఎక్కటి = అసహాయుడు; పెఱ్ఱ - ప్రకృతి శయ్య; నెరి - ప్రకృతి వ్యధ;
ఏకః ప్రకృతి, ఎక్కటి వికృతి.

కా॥ ప్రేరింతుర్ శుభకావ్యసంఘటనకై * ప్రేరించి మధ్యంబునం
చేరోగంబున నైన డిలుపడ నెం* తేఁ గూర్పు రుత్సాహముం,
బారం బందఁ బ్రశస్తి సేయుదురు, నా*భాగ్యంబు గాదే మహా
దాసుల్ ధీనులు ధీరశాంతు లిటు ల*త్యంతా ప్తులై యబ్బుటల్.

౨౩

అర్థము.

శుభకావ్యసంఘటనకై = సత్కావ్యములమరచించువల్లు, ప్రేరింతుర్ = ప్రోత్సా
హము కలుగఁజేయుదురు. ప్రేరించి = ఉత్సాహముకలుగఁజెప్పి, యాపకార

మీగ్రంథకర్త కావ్యరచనకై పూనుకొని పనిచేయుచుండుమున; మధ్యంబు నందున్ = పడును, గ్రంథముపూర్తికాకముందే; ఏరోగంబుననైనన్ = శ్వాస కాపజ్వరములోనగు వ్యాధిచేతనయిన; డిలుపడన్ = ఈకార్యము నావలనఁ గాగలదా, యేల వ్యభిక్రమమని నిరుత్సాహి నైవపుడు; ఎంతేన్ = మిక్కిలి; ఉత్సాహమున్ = ఉత్సాహమును; కూర్తులు = కలిగింతురు; పారం బందన్ = కావ్యరచన పూర్తికాఁగా; ప్రశస్తి నేయుదురు = లోకమున వ్యాపించి కీర్తి గలుగఁజేయుదురు; మహోదారుల్ = మిక్కిలి గొప్పగుణము గలవారు; ధీరుల్ = పండితులు; ధీరశాంతుల్ = శివుముతోఁగూడినబుద్ధిచేఁ బ్రసన్నమైన మనస్సుగల బ్రాహ్మణులు; ఇటు = ఈప్రకారము; అత్యంతా త్మరై = కేవల హితురై; అబ్బుటల్ = లభించుటలు; నాభాగ్యంబుగాడే = నాయదృష్ట ఫలముగాదా.

తాత్పర్యము.

ఈయిత్రులు నన్ను సత్కావ్యములు రచింపఁజేరించి వారిమాటప్రకారము రచించుచు నడుమనడుమ ద్వయశ్వాశాసము లోనగు వ్యాధులచేఁ బీడింపఁబడి సత్తువలేక నిరుత్సాహి నైయుండఁగా మరల మరలఁ జేరించి కావ్యములు కోస సాగించి సాంతమైన తరువాల వానిని బ్రతురించి లోకమునఁ గీర్తి తెచ్చిరి. ఎంత భాగ్యమో లేకున్న నిలువంటి మిత్రులు లభింతురా?

కం॥ ఎక్కడి చింతలపూడియో, యొక్కడి రఘునాథపురమో + యొక్కడి కడపా చిక్కనినెయ్యము ముపురకు, నెక్కరణియో, దైవచిత్ర + మే మనవచ్చుకే! ౨౪

అర్థము.

చింతలపూడి = పడమటిగోదావరిమండలమున నేలూరునొద్ద నున్నది. రఘునాథపురము = ఆరణిసమీపమున నున్నది. కడప = కడపమండలమున నున్నది. చింతలపూడి గ్రామనివాసి పద్మనాథశాస్త్రి, రఘునాథపురనివాసి నేంకటసుబ్బయ్య, కడపపురనివాసి యీ గ్రంథకర్త; చిక్కనినెయ్యము = గాఢమైన స్నేహము; ముపురకున్ = ఈముగ్గురకు; ఎక్కరణియో = ఏవిధముగా, కలిగెనో, దైవచిత్రము = ఆశ్చర్యకరమైన దైవశక్తి; ఏమనవచ్చున్ = ఏమని చెప్ప సాధ్యమగును?

తాత్పర్యము.

పద్మనాథశాస్త్రి యుండు చింతలపూడి యొక్కడో నేంకటసుబ్బయ్యయుండు రఘునాథపురమొక్కడో ఈ గ్రంథకర్తయుండు కడపపురమొక్కడో ఒకదానికొకటి యేవిధమయిన సంబంధములేదే. మూఁడు మూఁడుచిక్కుల నున్నవే. ఇట్టి ముపురకు నిహారణగాఢస్నేహము కుదురుటయొక్కడ? విచిత్రమైన దైవతంత్ర మెవ్వఁ జూచును? ఏమని చెప్పసాధ్యమగును?

అ! అడవియుసిరికయును * సంబుధిలవణంబు, తేరి నట్టటంచు * చెప్పుచుండు
మైత్రిఁ బలుకుచోట; * మాయెడ నయ్యది, సత్యమయ్యె రామ * చంద్రుకరుణ.

అర్థ ము.

మైత్రిన్ = స్నేహమునుగూర్చి, పలుకుచోటన్ = చెప్పుడుసందర్భమందు,
అడవియుసిరిక = అడవిలోనుండు నుసిరికకాయయును. సంబుధిలవణంబు =
సముద్రములోనుండు నుప్పు, చేరినట్టటంచున్ = కలిసినట్లని, చెప్పుచుండు =
చెప్పుచుండును. అయ్యది = ఆ యుపమానము, మాయెడన్ = మా మువ్వర
విషయమున. శ్రీ రామచంద్రులకరుణన్ = శ్రీ సీతారాములయనుగ్రహముచే
సత్యమయ్యెన్ = యథార్థపడియెను.

తాత్పర్య ము.

లోకములో దూరముననుండువారి స్నేహమునుగూర్చి మాటలాడునప్పు
డడవిలోని యుసిరికకాయ సముద్రములోనియుప్పు కలిసినట్లని చెప్పుటకలదు.
కాని యది శ్రీరామచంద్రుల యనుగ్రహముచే మావిషయమున సత్యమయ్యెను.

పద్మనాథకాస్తుత్రీగ్రంథకర్తను రోగబాధవేళ మందులిచ్చి కాపాడుట
యటుండ శ్రీకౌసల్యాపరిణయము, అర్ధవార్షికరామాయణము, సుధద్రా
విజయము ముదిలేమగుట కాయవయే కారణభూతుండు. రాజకీయకలా
కలయం చార్ధపండితపదవి లభించుటకుఁ బద్మనాథకాస్తుత్రీ కారణము.
అనేకపండితుల పరిచయము లభించుటకుఁ బద్మనాథకాస్తుత్రీ కారణము. ఇన్ని
కార్యము ల్ని జరిపించుటకు శ్రీరామచంద్రమూర్తి కరుటాకటాక్షమే కార
ణము. పద్మనాథకాస్తుత్రీతోడిమైత్రికి వేంకటసుబ్బయ్య కారణము. ఆయనతోడి
మైత్రికి శ్రీకుమారాభ్యుదయము కారణము, దానికిఁ బితృవ్యభిక్షి కారణము.

కం! ఫలకాంతౌరహితంబుగఁ, బలువిధముల నాకుఁ జోడుపడు మిత్తులకున్
గలిమియు సంఖముఁ జిరాయువుఁ, గులవృద్ధియుఁ గలుగఁజేయఁగోరెద రామా!

అర్థ ము.

ఫలకాంతౌరహితంబుగన్ = ప్రతిఫలముమీఁదికోరికలేక; పలువిధములన్ =
అనేకరీతులను; నాకున్ = నాకు; గ్రంథకర్తకనుట. తోడుపడుమిత్తులకున్ =
సహాయముచేయు స్నేహితులకు; గలిమియున్ = సంపదయును. సంఖము, చిర
ాయువు = దీర్ఘమైనయాయుస్సు; గులవృద్ధి = సంతౌప్రచాస్తియు; రామా - కలుగఁ
జేయఁగోరెదను.

ఇది వ్రాసినదిమ్మట వారిరువురికు రామునికరుణచే సంపత్తి సంతతి రెండును
కలిగెను. ఈగ్రంథమును బ్రకటించినదిమ్మటను జాలఁగలము వితిరువురు జీవించి
యుండిరి.

తా త్వ ర్య ము.

నావలనఁ ప్రతిఫలమేదియుఁగోరక స్నేహభావమునే పురస్కరించుకొని య నేకవిధముల ఫలాయనమున యీ స్నేహితులకు పంపిస్తూ, శాశ్వతము, సంతానము కీర్ణాయువు రామా! కలిగింపుము.

—* స్వవిషయము *—

శా! భారద్వాజపవిత్రశోత్రజుఁడ నాప పుంజసత్సూతుఁడన్

బారావారసంతాధినాథపదసేవలోల శోక్లోండవే

పారిన్, సత్కవిమిత్రుఁడం, కనకమాంబారామచంద్రచాప్యాయో

దారానుత్తమదంపతిపజల మధ్యస్థుండ, సుబ్బాఖ్యుఁడన్.

౨౭

ఈపద్యమున గ్రంథకర్త తన విషయము చెప్పికొనుచున్నాఁడు.

అర్థము.

భారద్వాజపవిత్రశోత్రజుఁడన్ = భారద్వాజమహర్షియొక్క పరమపవిత్రమ యైన శోత్రమందుఁబుట్టినవాఁడను; ఆప పుంజసూతుఁడన్ = ఆప పుంజసూత్ర ముల ననుసరించినవాఁడను, బారావార శోక్లోండవేపారిన్ = సముద్రము కూతురైన లక్ష్మీదేవికి భర్తయైన శ్రీమన్నారాయణుని పాదములు సేవించుట యం దాపక్తిగల శోక్లోండవేపారికులముఁబుట్టినవాఁడను. సత్కవిమిత్రుఁడన్ = సంతిపులకందజకు స్నేహితుఁడను. కనక....మధ్యస్థుండన్ = కనకమ్మ రామ చంద్రరా ననెడి పేర్లుగల యుత్తమదంపతుల కుమారులలో నడిమివాఁడను. సుబ్బాఖ్యుఁడన్ = సుబ్బుఁ డను పేరుగలవాఁడను.

తా త్వ ర్య ము.

నాది భారద్వాజశోత్రము; ఆప పుంజసూత్రము; శ్రీమన్నారాయణుని పాదసేవచేయు శోక్లోండవ్యాపారిశాఖవాఁడను; సంతిపులకు స్నేహితుఁడను; వాల్మీకిమృగచక్రము; నాతఁడీరామచంద్రచాపు-అయిదుపురకుమారులలో నేను నడిమివాఁడను.

భరద్వాజుఁడే భారద్వాజుఁడు; కనకము నారకము, పుంజము పూరు ముఁడు, రమ రామ, నరాయణుఁడు నారాయణుఁడు, అన్నట్లు. 'ఆశ్వేషామరి ద్విశ్వేతి' యని వ్యాకరణసూత్రము. 'భారద్వాజమహామునీంద్రుఁడగఁడే' యని శ్రీనాథుఁడు. అటుగాకున్నను భర-భార శబ్దములు రెండునుగలవు. 'భరింపుమీ ద్వాజు' యనియే నని వ్యుత్పత్తి. సత్కవిమిత్రుఁడన్ = ఈకవికి స్నేహితులు ముండు పాక సాత్వతీశ్వరశాస్త్రులు, చారికుమారుఁడు, దేవులపల్లె సుబ్బారాయశాస్త్రులు వారిశిష్యుఁడు తిమ్మనశాస్త్రులు, తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు, మాడభూషి వేంకటాచార్యులు, కోకోండ వేంకటరత్నమువంతులు, వేదము వేంకటరాయ

కాస్త్రీలు, అద్దంకి లిగుమల తాతాచార్యులు, ఆత్మకూరు శ్రీనివాసాచార్యులు నింకను బెక్కులు గలరు. ప్రసిద్ధకవులందఱీయనస్నేహితులే.

వ్యాకరణము.

కనకమాంబ. — శ్లో॥ ఆర్యాంబాదికశబ్దస్వర్యః శ్రేష్ఠార్థవాచకాయతః

తరస్తదంతశబ్దభ్యో, నైవశ్రేష్ఠార్థసోచరాః॥ అధర్వణః॥

అనగా ఆయ్య అమ్మ మొదలగు శబ్దములు పదాంతమందుండు నేని శ్రేష్ఠార్థము ను దెలుపును. అవియే మరల రెండవసారివచ్చునేని శ్రేష్ఠార్థమును దెలుపవు. ఈ సూత్రప్రకారము రెండవశబ్దము శ్రేష్ఠార్థమును దెలిపినను దెలుపకున్నను సట్టిపద మసాధువని యధర్వణుడు చెప్పలేదు. ఇట్లుండ నొకఁడు లక్కమాంబ రామయ్యుం డనునవి యసాధువు లనెను. ఇట్టి ప్రయోగము లసాధువు లగునని మొదటియపరాధి నన్న యభిప్రాయుఁడే. “నిర్విపర్యవచను మర్థిను రాధిసాచార్యు సుజను నన్న పాఠ్యుఁజూచి” యని తనపేరు నన్నపాఠ్యుఁడని ప్రాసితోనెను. ఇట్లులే తిక్కనాచ్యుడు పెద్దనాచ్యుడులోనైనవి. నామములు వీరు దులు సంస్కృతశబ్దములతో సమాసమగునపుడు సంస్కృతపదములుగానే భావింపఁబడుచున్నవి. నేగీదేశము. అట్లులే లక్కమాంబ యనుచో లక్కమ్మ యను నది నామము. లక్కమ్మయను నంబ లక్కమాంబ. అట్లుగాదేని శ్రీవాచకాంతశబ్దముల సంధిలేదుగదా, తనర్థక్షిప్త సంధియైగలిగెను! ‘తిర్మలమహారాయోక్తిన్.’ నను. ౧-౪. ఇందు గుణసంధియైట్లు! తిరుమలేంద్రశ్రీమహారాయనిన్, మహారాయ - ఇది యేసమాసము! కావున లక్కమాంబ యను పోతన్నప్రయోగ మసాధువుగాదు. ఇట్టిప్రయోగము లాంధ్రగ్రంథములందుఁ బెక్కులు గలవు.

శ్లో॥ భవే ద్విరుదశబ్దేషు, యథేచ్ఛం వర్ణకల్పనా ।

గ్రామమానుష్య విరుద, శబ్దానామపి పా మతా.

రానులతో శబ్దభవమురావుతు - రాను, అనగా గుఱుముపై నెక్కి యుద్ధము చేయువాఁడు. ఈరావుతు శబ్దములోఁ దుదవర్ణము లోపించి ‘రావు’ అయ్యెను. ఈశోలకొండవేపారులకుఁ గలమోక త్తియో తవనోపాయము. వీరు శోలకొండ నవాబుబొద్ద మంత్రులు మొదలైన పదవులందును సేనానాయకులుగాను నుండిన వారు. హైదరాబాదుసీమయందు వీరికి వేపారులనియే పేరు. ఈ ప్రాంతముల మాధ్యులకు నాపేరుండుటచే శోలకొండనుండివచ్చిన వీరుశోలకొండ వేపారులైరి. శోలకొండవేపారు లందఱు విశిష్టాద్వైతులే. వీరు పంచసంస్కారములైన వియోగులు.

ఉ॥ పూలేచర్మికులున్, విబుధఃపూతకులున్, సుయశోమనోపార

స్థితపవిత్రమూర్తులును, శ్రీరమణీయవిజాలయాంగులన్,

శ్రీతరుణీశపాదపరఃసీమహాసంకలితాత్మమందిరుత్,
మా తలిదండ్రులం దొరయః మా తలిదండ్రులై శక్తు లిద్ధరన్.

౨౮

అర్థము.

పూతచర్మతులున్ = పవిత్రమైన నడవడిగలవారును, విబుధపూజితులున్ = పండితులచే గౌరవింపఁబడినవారును, సుయశోమనోహరస్ఫీరత పవిత్రమూర్తులు = మంచికీర్తిచే మనోహరమై యాధిపతిమైన మంచిగుణములచే పావనమైన యాకారములుగలవారు. శ్రీ ... గణుల్ = సంపన్నుచేనందమయిన యింటియింగిలి కలవారు; శ్రీ....మందిరుత్ = లక్ష్మీదేవి భర్తయైన నారాయణుని పావకములములతోఁగూడిన తమయిండ్లుకలవారు. ఇట్టి మాతలిదండ్రులన్ = ఇటువంటి మాతలిదండ్రులతో; దొరయన్ = సమానమగుటకు, మాతలిదండ్రులై = లక్ష్మీదేవితలిదండ్రులయిన గంగాక్షరసాగరులే, శక్తులు = శక్తిగలవారు. మాతలిదండ్రులతో సమానులు గంగాక్షరసాగరు లని చెప్పుటచే నిరువురయందు సమానగుణములుండవలెను కావున గంగాక్షరసాగర పర్యాయమున సర్థము చేయఁదగును. పూతచర్మతులన్ = తమయందు స్నానముచేసినవారి పవిత్రులఁజేయు నడవడిగలవారిని. 'గంగాపాపం; శశీతాప' మన్నట్లు గంగ తనలో స్నానముచేయువారి పాపమును బోగొట్టును. సముద్రస్నాన మట్టిదేకదా. విబుధపూజితులు = దేవతలచే గౌరవింపఁబడువారు. దేవతల కాహారమైన యమృతము నొసంగుటచే దేవతలకు సముద్రుఁడు పూజ్యుఁడు. భగీరథుఁడుగంగఁ దెచ్చునపుడు గంగాదేవిని దేవతలందఱు పూజించిరికదా. సుయశో మూర్తులు = మంచికీర్తివలె జితేశయమైన పావనత్వముగల యాకారములుగలవారు. గంగయుఁ బాలసముద్రము నిరువురు లేలుకే. పత్నీర్తి లేలు పని కవి సమయము. శ్రీ....గణుల్ = లక్ష్మీదేవి క్షీరసాగరవాసివియేకదా. శ్రీ....మందిరుత్ = నారాయణుఁడు పాలసముద్రముననుండువాడేకదా. కావున నుపమానోపమేయములందు సమానగుణములు కానవచ్చుచున్నవి. మా = లక్ష్మీదేవి. 'ఇందిరా లోకమాతా మా' - నిఘంటువు.

కం. గురువులఁ బరమదయాళుర, ధరణిం బ్రత్యక్షదైవతంబుల నన్న

త్కరణకశీబరదాలిల, నిరతము భజియుతు నఘముః నిర్మలంతున్.

౨౯

అర్థము.

గురువులన్ = తలిదండ్రులను; పురుషులకు ముగ్గురుగురువులు. "పూరుషున కాచార్యుండును దల్లియున్ జనకుండున్ గురులైరి మత్స్వరు" నని యయోధ్యాకాండము ౧౧౧ వ సర్గమునఁ గలదు. పరమదయాళురన్ = మిక్కిలిదయగలవారలను, ప్రత్యక్షదైవతంబులన్ = కంటికిఁ గానవచ్చుదైవములను, 'మాత్ప

జేవోభవ, పితృజేవోభవ' యని శ్రుతికలదుగదా. 'స్వాధీనజేవతల వింశాధర! తన తల్లి, తండ్రి నాచార్యవదున్' (అయోధ్య ౮౫౮ ప) అని శ్రీరామచంద్ర మూర్తి సీతకుఁ దెప్పెనుగదా. అప్పుత్ కరణశతేబరదాతలన్ = నాకుధర్మసాధన మున శుపకరణములయిన యవయవములతోఁగూడిన జేహమునునిచ్చినచారిని; నిరతము = ఎల్లప్పుడు; భజియింతున్ = సేవింతును, దానివలన, అభుమున్ = పాపమును, నిర్మూలింతున్ = వేర్పఱచి నాశముసేయుదును.

తాత్పర్యము.

గురువులై దయావంతులై కన్నులకుఁ గానవచ్చు జేవతలై నాకు ధర్మ సాధనమైన శరీరమునిచ్చిన తల్లిదండ్రులను గొలిచి పాపము సమూలము నాశముచేసెదను.

జేహసాహాయ్యములేక జీవుఁ జేకార్యము చేయలేడు. ఏధర్మకార్యముగాని యేయోగముగాని సాధింపవలెననిన జేహమావశ్యకము. అవిచేయక తరించు మార్గములేదు కావున నట్టి గొప్ప యుపకారముచేసిన తల్లిదండ్రులు పర్వదా వాకు జీవించినను మరణించినను బూజ్యలేకదా. అట్లు పూజింపఁజేసి పుత్రుడు కృతఘ్నుడై వరకము పాలగును.

తా! బాల్యంబందున తండ్రి వాసి చన సద్బాధనంబునన్ మమ్ము ము
న్గత్యాణాత్మకుడై పశ్యండు కృపం + కౌరవ్యసంజాతకౌ
టిల్యం బందకయుండఁ బాండవులఁ బాఠించెన్ గదా యట్ల దా
గల్యుండై ననుఁ గాచు పిన్నజనకుం + గాడే ప్రశంసించఁగన్.

30

అర్థము.

బాల్యంబందున = నేను బాలుఁడుగానున్నప్పుడే, తండ్రివాసించనన్ = తండ్రి మరణింపఁగా; సద్బాధనంబునన్ = మంచియర్చిపాయముతో, మమ్మున్ = మాయస్పదమ్ములను, మున్ = పూర్వమందు, కల్యాణాత్మకుడై న కృష్ణుడు = శుభ కరముయిన మహర్షుగల కృష్ణుడు, కృపన్ = దయతో, కౌరవ్యసంజాతకౌటిల్యంబందకయుండన్ = దుర్యోధనాదులయందలి కుత్సితమునుబాందకయుండు నట్లు, పాండవులన్ = పాండవులను, పాఠించెన్ గదా = అదరించెగదా, అట్లు = అట్లులే, తాన్ = తాను, గల్యుండై = నేర్పరియై, ననున్ = ఇన్ను, కాచుపిన్న జనకున్ = రక్షించుపిన్నతండ్రిని, ప్రశంసించఁగన్ = ప్రతిముచేయఁగా, కాడే = తగదా!

బాల్యంబందున, అందున అవధారణార్థకము బాల్యమందే అందునన్ అని ద్రుతాంతముగాఁ బ్రయోగించుట సరిగాదు.

తాత్పర్యము.

నా బాల్యమునందే యనగా నా పదునొకండవయేట మాతండ్రి మరణించగా, దుర్యోధనాదుల కత్తిత చేష్టలకు లోబడిచెడిపోకుండ నెల్లు కృష్ణుడు పాండవులను రక్షించెనో. యల్లు ధృతరాష్ట్రునివలె దురర్థిపాయముతోఁగాక మంచిమనస్సుతో మా యన్నదమ్ములను మా తల్లిని సమర్థుడై రక్షించిన మాపినతండ్రిని బ్రశంసించుట న్యాయమేకదా. అల్లు చేయకుండిన గృత ఘ్నుఁడఁగదా నగుదును. పాండవుల యుపమానము చెప్పుటచే బాల్యము నందు సీగ్రంథకర్త బంధువులు జ్ఞాతులును వీరితల్లి, యన్నదమ్ముల విషయమున ద్రోహముచేయ యత్నించిరనియు, వారియత్నము కొనసాగినియకుండఁ బినతండ్రి లక్ష్మణరావు రక్షించెననియు నేర్పడుచున్నది.

కం. కఱపెను విద్యాబుద్ధులు, నెఱపెను మజ్జననంబు + నీతియు గుణముం
గఱపెను లక్ష్మణరాయఁడు, మఱవంగా వశమె సుజనమాన్యుఁ బితృవృత్. 3౧

అర్థము.

విద్యాబుద్ధులు = విద్యయు బుద్ధియు వచ్చునట్లు, కఱపెన్ = నేర్పెను మజ్జననంబు నెఱపెన్ = నాబ్రతుకు న్యాపించునట్లు చేసెను. నీతియుగుణమున్ = నీతితోవర్తించువిధము - మంచిగుణమును. కఱపెన్ = నేర్పెను. లక్ష్మణరాయఁడు = ఇది పిన్నతండ్రిచేను. అటువంటి; సుజనమాన్యున్ = పజ్జనులచే గౌరవింపఁబడువానిని; పితృవృత్ = తండ్రితమ్ముని; మఱవంగావశమె = మఱచుటకు సాధ్యమగునా?

తాత్పర్యము.

ఎవఁడు చదువునేర్చి జ్ఞానముగలిగి ప్రవర్తించినేర్పినో యెవఁడు నాపదునొడవయేటనే క్షయము ప్రారంభమై పీడింపఁగాఁ దనయొద్ద నుంచుకొని నానావిధచిత్తులుచేయించి బ్రతికియుండఁజేసెనో యెవఁడు నీతిమార్గము సుగుణముగలిగి వర్తించినేర్పినో యట్టి పజ్జనులచే గౌరవింపఁబడు నా పినతండ్రి లక్ష్మణరావును మఱచుటకు శక్యమగునా? కాదు. అల్లు మఱచుటయే కలిగిన నాయన నేర్పినదంతయు వ్యర్థమేకదా?

ఈగ్రంథకర్త యీ పినతండ్రివిషయమునఁ దనకుఁగల కృతజ్ఞతచూపుటకై తోలుత వంశావళి వ్రాసి యం దీయనను స్తుతించెను. 'మా వంశావళి లోకమున కేమి ప్రయోజనకారికాఁగఁడు. అది యెల్లు శాశ్వతముగా నిలువఁగల'దని యొకంచి దానిని గ్రంథస్థముచేసెను. ఆ గ్రంథమే శ్రీ కుమారాభ్యుదయము. ఆ గ్రంథము నుత్పత్తికి నీయవలెను గ్రంథస్థముచేసి శాశ్వతస్వర్గపుణ్యము కలిగింపవలయు నను కోరికయే కారణముకాని యితరము కాదు.

ఆంధ్రవాల్మీకి



వావిలిక్‌లను సుబ్బరావు 1920.



శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి తల్లి కనకమ్మగారు



శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి ధర్మపత్ని రంగనాయకమ్మ.



శ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరావుగారి పితంబ్రాహ్మణులై వంగూరి సీతమ్మగారు

శే॥ గీ॥ దుష్కృతము లెన్నిచేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటిసలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దన నూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడపు నిజము
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మిన్నిటికిఁ దొడపు.

కం॥ పురివఱద వీరు సోదావరిని గలిసి యోగ్యమైన * వడుపునఁ గడుకు
ల్పిరితుండై నను గావ్యాం । తరమునఁ జెప్పఁబడి పావ*నచరిత్రుఁ డగునీ.

—అపకవీయము. ౧ ఆ

మీరఁజెప్పిన ఫలము సత్కృతులందుఁ జెప్పఁబడినవారికే. దుష్కృతులందుఁ
జెప్పఁబడినవారు పురివఱదవీరు అమేధ్యపురొచ్చులోఁ బడినట్లు గుఱురు.

కం॥ అన్న యగు శేషగిరి రా, నన్ను వ యగురంగరాయఁ * డాత్మగృహిణి యై
చెన్నలకు రంగనాయకి, పన్నులేకావ్యములే నాదు * సంతానముల్. ౩౨

అర్థము.

అన్నవ = చిన్నవాడు, గృహిణి = భార్య, సంతానములు = బిడ్డలు.

తాత్పర్యము.

నాయన్ను పేరు శేషగిరిరావు - నాకంటఁ జిన్నవానిపేరు రంగరావు -
నాభార్య రంగనాయకి - నాసంతానములు పక్షములచే నులింపఁబడు నాకావ్య
ములే. శేషగిరిరావు క్రీ. శ. ౧౫౦౫ లోను - తల్లి ౧౫౦౮ లోను భార్య
౧౫౧౦ లోను - తమ్ముడు ౧౫౧౨ లోను మరణించిరి.

పూర్వజ్ఞాంబున ఋణమిచ్చుటయు బుచ్చుకొని ముంచివేయుటయు లేని
కారణముచే ఋణానుబంధము కొలఁది పుట్టు మనుష్యసూపసంతానము కలుగ
లేదు. కాని యిహపరసాధకమయిన మానససంతాన మింకను గలుగుచున్నది.
భగవంతుడు దేహదార్శన్య మనుగ్రహించినది నింకను వెలువడఁగలదు.
ఇది దుష్టసంతానమో సత్సంతానమో నిర్ణయింపఁగలవారు లోకులే. ఈ
సంతానములోఁ జెప్పఁవాడు శ్రీరామచంద్రమూర్తియే. ఆయన కలిగినవిమ్మ
టనే తక్కిన సంతానము కలిగెను. ఆమనయే యాయనకు సంస్కర్త.

సీ॥ శాంతచిత్తుల మేలి*బంతి యెవ్వం డన, నాతఁ డంచన వర్షఁ * డైనవాడు
అతిసాధుతన నుదా*హరణ మెవ్వం డన, వాడెచో యని చూపఁ*బడెడివాడు
సత్యవీత్తివతా*చరణకు గుఱియెవ్వఁ, డనిన వా డన యోగ్యఁ * డైనవాడు
బంధుసత్పలలికుఁ * బట్టుగొ మ్మెవఁ డన, నాయన యనఁగఁ బా*లైనవాడు
సారస్వభాత్రమున రామ*చంద్రుసాటి, యెవ్వఁడనఁపిడవఁగఁ గీర్తి*నెవఁగువాడు
బుద్ధికాణాది, నెయ్యంబు*భూమి, గ్రుచ్చునన్నతిను సిరియన్న, శే*షన్న నిజము. ౩౩

అర్థము.

మేలుబంతి = అక్షరములు కుదుర్చుటకై బాలుని వ్రాయునపుడు పెన్ వారు వ్రాసియుచ్చు మొదటిపంక్తి. దానివలె దక్కిన పంక్తి లుండవలెను. దీనినే మానా యందురు. సోభాత్రము = సోదగుతనము. కాగాచి = ఉనికి పట్టు. సిరియన్న = చంద్రుడు.

కవి దెలియనికతమున భావిక, పులు మద్విషయంబునందుఁ * పొరవడకుండన్ బలికితి నాదుకుటుంబముఁ, గలరు సిర్పవ్యజాలు తల్లి * గల దిప్పటికిన్ 3ర

అర్థము.

భావికపులు = ముందు రాజోపు కవులు; సిర్పవ్యజాలు = పివతృద్రిమమా రులు; ఇప్పటికిన్ = ఈగ్రంథము ప్రారంభించునప్పటికి.

గ్రంథారంభము ౧౯౦౦ సంవత్సరము. ౧౯౦౪ లోఁ గవిత్వల్లిగారిమరణము. కవి మావంశము తెలుఁ గంతయు, మావృత్తాంతంబుఁ దెలియఁమహూర్వకృతం జై వెలయు రాఘవదయనం, జే విస్తృత మగుట నొడువ * చే నిట మరలన్.

అర్థము.

మహూర్వకృతము = వాచే బూర్వముచేయఁబడినది. రాఘవదయము = శ్రీ కుమారాఘవదయము. శ్రీకుమారాఘవదయము = మన్మథుని చర్చితము. 'శృంగారయోని శ్రీపుత్రః' నిఘంటువు. కుమారాఘవదయము = మన్మథునిచర్చిత- 'కుమారో మాసుతే స్కందే' యని ||నానా|| మారాఘవదయము = మన్మథునిచర్చిత. "మదనో మన్మథో మార" యని యమరము. రాఘవదయము = మన్మథునిచర్చిత. "రః పుమాన్ పాపకేకామే" అని ||నానా|| శ్రీకుమార = కుమార = మార = ర = మన్మథుఁడు. విస్తృతము = విస్తరింపఁబడినది. నొడువన్ = పలుకను.

తాత్పర్యము.

ఇప్పటిచర్చితకారులు పూర్వకవులమగుజీంచీ తాముమాటుగ వ్రాసివల్లు నన్నుఁగుజీంచీ రాజోపుచర్చితకారులు కవులు పొరపాటుపడకుండుటకై నా జన్మఫలము మా వంశవృక్షములోనైనవి శ్రీ కుమారాఘవదయమునందే వ్రాసియుండుటచేఁ జర్చితచర్వణ మేల యని మరల నిట వ్రాయలేదు.

కా॥ పారామాత్యతమాభవుం డగుచుఁ జేజఃపుంజమైతత్త్రియూ పారాశం జగీకరించి ఋషియై ప్రస్థితయోగాఘ్యుడై తారామండలమానిస స్తకమునం దా నొక్కఁడై వెల్లు శ్రీ భారద్వాజుని సంస్తుతించెదను చాత్పర్యంబు సంధిల్లంగన్.

- కం. ఆరినికి విర్మలతనూ జాతుండై వెలసె వసుధ పవనారంభో
ద్యౌతఘనభూమమున ఘనమారితముగ ధూమయోని యని కేరందన్.
- కం. అరినికి గారిలిరిమ్ములు | కీ.తిలో రత్నాక్ష యవంగఁ గృష్ణాక్షయు నా
నమలితగుణమణిహారులు | విరతయశుల్ గలరు వేదవిదులై యందున్.
- తే|| గీ|| విష్ణుచితులు నాంచారు కేరందరంగులలనయందుఁబొంగించె లలితగుణుల
జలగి శ్రీలక్ష్మణాదుని శ్రీనివాసురంగరాయాహ్వాయుని సుధీప్రధిరిమనుల.
- కం|| అమ్మహాసీయులు శ్రమమున | సమ్మతి నుద్వాహమైరి సరసతమై వం
గమ్మను గుప్పమ్మను లక్ష్మమ్మను శృంగారవతుల నాధ్వీమణులన్.
- చ|| లలితసుధీసుధీరగుణ లక్ష్మణలక్ష్మణమంగమాంబలం
దలరంగఁ బుట్టి రంతట విరంతిరసత్కుండ రామచంద్రుడున్
జలఁగెడు నీతిమాంబయును శీతిమరీచియు లోకమాతయుం
గలశపయోధివీచికలఁ గాంతిని సంపదఁ బుట్టినట్లుగన్.
- స|| అలెందు.
- కం|| పరపూతగుగోచితన్ | పరకీల్నాత భువనవంద్యన్ నీతన్
గరిమంబునఁ దాఁగైకొనె | బరమవిధి న్రామచంద్రుభాతిం బ్రీతిన్.
- కం|| ఆవరదంబులకు నసుదేవునకుం దేవకికి విధి జనకుభాతిం
బావన తేజఁడు కృష్ణుఁడు | భావింపఁగఁగలిగె వంశవాచనుఁడగుచున్.
- కం|| పరమోదరమున ఫణిపతి | గిరికిం బ్రహ్మాల్నివంబు కేళిం గనఁగా
నరిగి యట బంధు లలరంగ | వరరతిమతి చుక్కిణి నిన్వాహంబయ్యెన్.
- చం|| అరయంగఁ గీర్తిధన్యమగు నామిధునంబువకుం జవించి రా
హరిభుజకుల్యులై దళరథావనినాథ తనూనాపర
స్ఫురదురుమూర్తులో యవంగఁ బోణిమి నల్వరు సత్కృపానిధుల్
వరగుణశీలభాసులు ప్రభావవిభావసులై వసుంధరన్.
- అ|| రామచంద్రరావు రహిమీజ లక్ష్మణరావు శ్రీనివాసరావు వేంక
టనరసింహరావు నఁగనొప్పిరి వారు | బుద్ధి వలువ యందుఁ బెద్దవాఁడు.
- కం. ఆశామచంద్రరాయఁడు | హరిగుగోదారఁ గనకమాంబను దనకుం
దారంగఁ గైకొనె మువ్వరు | వారికి సుతులైరి పెద్దవాడై వెలసెన్.
- చం|| విసయవివేకపోషుఁ డతివిశ్రుతి సత్యవచోవిశేషుఁడు
వ్రతనుతపోషుఁడున్ భువివిశాలయశస్సువిశేషుఁడున్ మనో
వనజసమర్పితాచలనివాసక శేషుఁడు ధూరిదోషుఁడుం
బానరంగఁ గంజజాతకులభూషుఁడు శేషుఁడు మామ్యుఁ డన్నిటన్.
- తే|| శేషగిరిరావునకు మితభాషణునకుఁ | దమ్ములిరువురుగలరు యశమ్ముఁగూర్చు
సుబ్బరాయఁడు శేమునీస్ఫూర్తి మెజయ | గంగరాయఁ డనంగ పద్మంగరతులు.

ప|| అందు.

కం|| సకలుండ వాసువాసుడ | సుకరపారివ మైకలబ్ధసుందరతరవా
జ్జుకరందలించుతుందిల | ప్రకటకవిత్వాతిముడిలిబంధుజ్ఞుండన్.
తే|| నాదులెండవవీవలెండి నయగుణుండం | శ్రీనివాసాఖ్యుఁడార్థమ్యక్త్యష్టపుత్రి
కామతల్లిక వంగూరి రామరావు | ధర్మపత్ని గుణార్థవీరమ్యయనఁగ.

కం|| నా కింతికాచిపోయఁగ | నాకాంతిపతవయుండె నాఁ కీతేళన్
నాకాయము రక్షింపఁగ | తేకోన సీతమ్మ నాదు చెల్లెలు కరుణన్.
కం|| ఘటికాచలవాసిని వాన్ని బతున్ రప్పించి రాఘవేంద్రుఁడుసేవన్
ఘటియింప నాజ్ఞ సేయుట | నిట నే గైంకర్యకాంత నిచ్చ నిలిచితిన్.

చం|| అదిసుత యెంటివాని నను సాదిరదృష్టిని జూచి యోర్చిమై
నడలక కన్య మంచనక వంచనలేక పహాయభూతయై
ప్రిదు లని శ్రద్ధయున్ మిగులఁ బ్రేమముఁగూడఁగ దేవకార్యమున్
మదిగొని అన్న దానమును మానుగ నాయనుజాత పల్పెడున్.

కం|| ఆసాధ్యమణిసాయము | శ్రీసీతాపతిఘటింపఁ తేయఁడయే నీ
దాసుఁడు దాస్యము లవమేన్ | తేసియయుండండు నిజము సిద్ధం చివటన్.

చ|| ఓడ ద దెంతగాసికిని, నోర్చిగుణం బొక లేకమేనియున్
వీడదు, స్వాత్మబంధు లని వింతజనంబుల నాదరించు, మా
తాడదు కోపగించినను, స్వాత్మసుఖార్థము కాసునేనియున్
నేడదు, వాడ దెల్ల, పవనీతిముహో హృదయంబుచూడఁగన్.

తే|| దానమును తేయుచున్నట్టి మానవతులు | గలరు ధరణిని వేసవేల్ కాని యిల్లు
కాయకన్యంబు నోర్చి విహ్నిమలోక | దై వసేవయుఁ జలిపెడి తరుణీలేదు.

తే|| జపములేటికి వేయాలు తపములేల | యోగమేటికి సర్వసంత్యాగమేల
సాధ్యగుణమును నిల్లు విహ్ని-మసేవ | చేయుభాగ్యంబు గలిగివచ్చేడియలకు.

కం|| రాముఁడె పతియగుటను శ్రీరాముఁడె పతి దై వ మనుచు శ్రద్ధామతినిన్
ప్రేమించు నీమె కిమ్మా | నామప్రియ భర్తతోడ సాయుజ్యంబున్.

ఒంటిమిట్టయంచలి శ్రీరామసేవాకటీరమున నన్న దానకార్యము దేవతా
కార్యము నిర్వహించుచుండునది యీమెయే.

—* కవికృతపూర్వగంభసంగ్రహపట్టిక *—

కం శ్రీపతి యగుసీతాభానూపతికృపలలిమి శ్రీకుమారాభ్యుదయం
బాపయి శతకము కౌసల్యాపరిణయకావ్య మొందు * నయ్యెం బలుకన్. 3౬
అర్థము.

శ్రీపతి = లక్ష్మీనాథుడు; శ్రీకుమారాభ్యుదయము; శతకము = తల్పగిరి
రంగనాయకశతకము. కౌసల్యాపరిణయము.

కం॥ కృష్ణానతారతర్త్వముః, గృష్ణసూరీలామృతముః + గీర్తిచిత్తిః, త
తృష్ణానిష్ఠాతుడన వగుచుఁ బల్కి + నగదితి ద్విపదన్. ౩౭
అర్థము.

కృష్ణానతారతర్త్వము = కృష్ణసూరీలామృతము; ద్విపద భగవద్గీత పలికితిని.
తృష్ణానిష్ఠాతుడను = తృష్ణయందలినేర్పు - అనగా మిక్కిలి తృష్ణగల
వాడను.

ఈ గ్రంథము ప్రాయశఃపట్టికి రచింపఁబడిన గ్రంథము లివియే ఈవల సుభద్రా
విజయనాటకము, ఇది రామాయణరచనమధ్య కాలమునఁ జెప్పఁబడెను. తను
వాత సులభవ్యాకరణము, ఆర్యకథానిధులు, ఆర్యచరిత్రతనవరీమాళికా
గ్రంథములు, హితవర్ణమాళికాగ్రంథములు, భక్తిప్రసూనమాళికాగ్రంథములు,
అధునికపదవరచనావిమర్శనము, పోతననికేతనచర్చ, పోతరాజవిజయము
లోనగు పెక్కుగ్రంథములు రచింపఁబడెను. భక్తిసంజీవని యను మాసపత్రిక
యందుఁ గొన్ని గ్రంథములు వెలువడుచున్నవి. కొన్ని వెలువడఁగలవు.
ముద్రితములైనవిగాక సంపూర్ణముకానివి రెండు గలవు. అంకొకటి రామా
శ్వమేధము. రెండవది యాంధ్రజయము. ఆంధ్రభారతమే యాంధ్రజయము.
ఆంధ్రవాల్మీకిరామాయణము సాంతమైనతరువాత దానివలెనే భారతమునం
తయుఁ దెనిగింపు మని యా గ్రంథకర్తను బ్రేరించి లం॥ వేంకటసుబ్బయ్య
యాదిపర్వము మొదలు శ్రీపర్వము కడవఱకుఁ దాను దెనిగించునట్లును శాంతి
మట్ట మీ గ్రంథకర్తను దెనిగింపు మనియు జోధించెను. అట్లేకాని మృది
యగువు, కొక్కదినమందే ప్రారంభించిరి. ఈ గ్రంథకర్త శాంతిపర్వమున
సగము, కడపటి నాలుగుపర్వములు తెలిగించెనుగాని వేంకట సుబ్బయ్య
రెండువందల పద్యముల కెక్కువ వ్రాసిననాఁడు కాఁడు. అదియును
గాక యాకార్యమున కితరులు పూనుకొన్నట్లు తెలియవచ్చెను. ఇతరులుచేయు
కార్యమును దానుఁజేయుట యాయవకు సమ్యక్మైనది గాదు. అట్టిసమయమందే
ఆర్యకథానిధులు ఆర్యచరిత్రతనవరీమాళికా వ్రాయవలసివచ్చెను. భారతరచన
కన్న నీ గ్రంథములు రచించుట లోకమున కెక్కువ లాభకారిగాఁ దోచెను.
ఈకారణములచే నాంధ్రజయము నిలిచిపోయెను. తీసిలోని కొన్ని పద్యములు
శ్రీకృష్ణసూరీలామృతమున ననువదించఁబడెను. రామాశ్వమేధము పూర్తికామికి
ప్రోత్సాహకులయుఁజేయ నొందెనుట్లు కోదండరామస్వామికి వంకితి మీయ
గుండుటయుఁ గారణములు. ఈయనపేరుపెట్టని దేవకృతియు సాంతమగుట లేదు.
ఇది యనుభవవిదితము.

—* వితర్కాదికము *—

సీ॥ కనులకుఁ గలఁకఁడను * గరళంబు మదికి నై, లపియింపఁజేయ విత్తిమ్ము లేదు
కాళ్ళింబందా బురికిత్రాళ్లు కున్నకకు నొ, విడ్డలజంజాట * ముక్కు లేదు
మొదిసిప్పుర లేద * స్ఫురియింప నీయని, యంతటిభోగంబు * లమర లేదు
కాపుఁట హరిహరీ * యేహలఁ గడచు న, వ్హార్తివ్యర్థితి యింతయును లేదు
రాముఁ దలంపఁజేయనామయం బుండఁగ, సౌఖ్య మరయుపొంటె * జాయ యుండ
వింతవలను గలుగ * నిప్పుడ శ్రీరాముఁ, దలంపకున్న సెప్పుడుదలఁచువాడె. ౩౪

అర్థము.

కలఁక = ఇదియొకవ్యాధి; మదికిన్ = మనస్సునకు; గరళంబు = విషము;
విత్తిమ్ము = భవము; బందాలు = బంధములు. కల్లు; ఆమయము = రోగము;
అరయుపొంటె = విచారించుకొనుట; జాయ = భార్య.

తాత్పర్యము.

కనులకుఁ గలఁకవంటిదియు, మనస్సునకు విషమువంటిదియునై బాధపెట్టు
టకు భవములేదు. ఇట్లు కదలనీయక కాళ్ళకు బంధములు, కున్నకకు మరీ
త్రాళ్ళు వగు విడ్డలజంజాటనూ లేదు. ఇది మొదిది యిది చెడ్డది యని తెలియ
నీయని యంతటి భోగములూ లేవు. 'హరిహరీ యీపూట యెట్లుకడచును? ఆహా
రమనకుఁ ద్రోవయేది' యని దుఃఖపడఁజేయు పేదతీకమువలన భయమునులేదు.
రాముని దలంపఁజేయుటకుఁ దీవ్రవోగ మున్నది. (అపద్ధశయందే భగ
వంతుఁడు స్ఫుతికి వచ్చునుగాని సంపద్ధశయందు రాఁడు. కావున భగవంతుని
స్మరింపఁజేయుచే న్యాధియు మేలుచేసినదే.)

భగవంతుఁ డిచ్చినవానిని నండి వేళ కింన వేయుటకు భార్యయున్నది. ఇన్ని
యనుకూలము బుండఁగా నిప్పుడే శ్రీరాముని స్మరింపకపోయితినేని మఱి
యెప్పుడు నేను స్మరింపఁగలను? ఇంతకంటె ననుకూలమైన కాల మెప్పుడు
రాగలదు? రా దని భావము.

విస్తారభవము లేకపోవుట - విడ్డలులేకపోవుట - భోగములులేకపోవుట - కూటి
విచారమందే మనస్సును బోనిచ్చు పేదతీకము లేకయందుండుము - రోగబాధ -
భార్యయునికి యివన్నియు వినేకే యగుభగవన్నామదింపింపని ననుకూలములే
కాని, ప్రతికూలములు గావు.

చం॥ ప్రతి కింబు కంఠమున * బాధలు పెట్టడివేళఁ జూపఁబుట్
గింకని తైలం బ్బుం డీఁగఁ * గార్యము లే దనువేళఁ, గింకను
బ్బుండఁగ ప్రాణవాయువులు * లొగడివేళలఁ, నాలుఁ అట్టముల్
అబలల లాడువేళలఁ దలంపఁగ శక్యమె రామనామమనన్?

అ ర్థ ము.

చూడఁబుల్ = చూచువారలు; కింకరుల్ = యమకింకరుల్. 'చెలియే మృత్యువు, చుట్టమే యముఁడు సంసేవాస్థితే కింకరుల్'.... ఖాగ.

తా త్ప ర్య ము

కథము గొంతులోఁ బేరికొని శ్వాసచూడక ప్రాణముపోక యెగయూపిరి విడుచునపుడు, చూచువారిక బ్రతుకఁడు, నక్షత్రమెట్టిదియో యేమో, జైట పట్టుడు. లేకున్న యిట్లు పాకుపడును, అని బంధువులకు జోధించుకాల మున, యమకింకరులు పాశములువేసి జీవాత్ముని చెలికిలాగుపనుయమున, పెండ్లాలు బంధులు పోయెడిప్రాణమును సుఖముగఁ జూనియక బాధపడుచును నైఁబడి లబలబ మొక్తుకొనువేళ రామనామము స్మరింపశక్యమా? ప్రాణము పోవుటలేప్పు డక్కి-న వన్నియు నీ గ్రంథకర్తకుఁ బరిచితిములే.

సీ! దంతంబులూడున * స్పృంతపుట్టకమున్న, కనుదోయి మసకలు * గొనకమున్న ముడులిలచే మేను * మిడుకులాడకమున్న, నడఁకునఁ గాల్గడఁజనకమున్న పెండ్లము కడుఁ గడఁగండ్లు పెట్టకమున్న, నందను ల్లిమఁ జూచి * నగకమున్న గడ్డించి బుడుతలు * బుద్ధి చెప్పకమున్న, చెకురోగములఁ దెల్పి * చెడకమున్న

పూని పైద్యుండు చెప్పక * పోకమున్న

కాలభటదర్శనంబును * గాకమున్న

రామశ్రీరామశ్రీరామ*రామయనుచు

ధ్యానమొనరించువాఁడెవో * ధన్యతముఁడు.

రం

అ ర్థ ము.

దంతవనచింత = దంతము లూడునేమో యను విచారము; కడలుటకు ప్రారంభించినదియెదలుకొని యని యర్థము. మసకలు = చీకట్లు; మేను = దేహము; కడగండ్లు = బాధలు; నగక = నవ్వక; మున్న = ముందే; బుడుతలు = చిన్నవాండ్రు; గడ్డించి = ధిక్కరించి; ధన్యతముఁడు = ధన్యులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

తా త్ప ర్య ము.

అయ్యో, పండ్లంగులాడుచున్నవే, చిగుళ్లు నొప్పియెత్తుచున్నవే, గట్టి పదార్థములు నమలి తినుటకు లేకపోవునేమో యను విచారము పుట్టకముందే, కన్నులు రెండు చీకటి క్రమ్మునల్లయి చక్క-గాఁ గానరాక దృష్టిబలము తిగ్గకముందే, ముదిమిచే దేహమునందు ముడుతలు కలుగకముందే, నడువఁ జోయినఁ గాళ్ళు నడఁకకముందే, పిలిచిన రాక యేమి లూ ముపలి నోఁ జని పెండ్లాము బాధలు పెట్టకముందే, తన కొడుకులే తిమ్మఁ జూచి నవ్వకముందే, పిన్నవాండ్రు ధిక్కరించి 'తాతా! నీకుఁ చెలియును. నీ వూరక

చేసినది తిని మూలఁబడియుండుము. నీ కెవ్వరు చెప్పినా రీ పెత్తన'మంభిక్కరించి బుద్ధిచెప్పకముందే, తీవ్రవ్యాధులచే బుద్ధిబలము చెడకముందే, వీడు చచ్చునని నిశ్చయించుకొని, యిక్కడ నుండి ప్రయోజనములేదని, పోయెదనని చెప్పిన కోగిబంధువు లుండుమని పీడింతురని, చెప్పకయే వైద్యుఁడు పోకముందే, యను కింకరుల దర్శనముకాకముందే శ్రీరామ శ్రీరామ శ్రీరామ యని యెవఁడు ధ్యానించునో వాడే పార్థకవన్ముడు. తక్కినవారి బ్రదుకు వ్యర్థము.

శంక.

బాల్యమందు నయస్సునందే శ్రీరామధ్యానము చేయఁ బ్రారంభించినను పండ్లురాలకపోవునా? కనుచూపుబలము తగ్గకపోవునా? మృత్యువురాకపోవునా? కాబట్టి చిన్నప్పటినుండి యేలచేయవలయును? అదియునుగాక, భగవద్గీత ౮ అధ్యాయము ౫వ శ్లోకము.

శ్లో॥ అంతకాలేచ మామేవ, స్మరన్ముక్త్వా కళేబరమ్

యప్రయాతి స మద్భావం, యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః.

మరణకాలమున నన్నే స్మరించుచు నెవఁడు దేహమువిడుచునో వాడు నా స్వభావము పొందుచున్నాఁడు. అసఁగా న న్నేమూర్తిగా ధ్యానించునో యట్టి యాకారమును బొందుచున్నాఁడు. సందేహములేదు. అది యంత్యకాలస్మరణముకదా ఫలవంతమని కృష్ణుఁడు చెప్పెను. ఇప్పుడే ధ్యానించి యేడ్చిప్రయోజన మని శంక.

సమాధానము.

పుట్టింపుటినుండి రామ రామ యని భగవద్ధ్యానము చేసినంతమాత్రమున పండ్లురాలకపోవు, చావురాకపోదు. రామనామస్మరణముచేయుట యీఫలముఁబ్రేరేపించుఁగాను. మరణకాలమున భగవంతుని స్మరించువాని కేముక్తి కలుగుటయు సత్యమే. అయినను చిన్నప్పటినుండి సర్వకాలసర్వావస్థల చేదిని విశేషముగ స్మరించుచుండుమో యదియే యంత్యకాలమున సభ్యాసబలముచే స్మరణమునకు వచ్చునుగాని మఱియొకటి మారినముగ రమ్మనివరాదు. కావుననే కదా భగవద్గీతయందు ౮ అధ్యాయము ౬ శ్లోకము.

శ్లో॥ యంయంవాపిస్మరన్ భావం, త్యజ త్యంజే కళేబరమ్

తం తమే వై తికాంతేయ సదా తద్భావభావితః.

'ఎవఁడు మరణకాలమున నేయేభావమును స్మరించుచు దేహము విడుచునో వాడు ఎల్లప్పుడు అభావమునే స్మరించుచున్నవాడగుటచే దానినే పొందును.' అనికదా కృష్ణభగవానుఁడు బోధించెను. కావున, జరకాలము మనస్సు చేది యం దుండుదుమో యదియే మరణకాలమందును మనస్సునకు వసంతకుఁ జానే వచ్చును. ఆకారణమున పట్టిజన్ముమే మరలఁగలుగును. ఇదిభరతుఁడు శంకగాఁ

బుట్టలేదా? కావున బాగున్నప్పుడు సర్వకాలసర్వావస్థల భగవంతుని స్మరించు వానికి మరణకాలమందును భగవత్స్మరణము కలుగునుగాని యితరులకుఁ గలుగదు. అదియునుగాక ప్రాణముచోవుపమయమున మనస్సు మనస్వాధీనమై నందు నని యేమిసమ్మతము? ఆకస్మికముగ నెందఱు చచ్చుటలేదు? మరణ కాలమున ప్రాణముచోవుటకు ముందే స్మృతిలేప్పిపోయినవా రెందఱు లేరు? కావున మరణకాలమందు భగవంతుడుస్మృతికివచ్చుననుట నమ్మరానివిషయము. అదియునుగాక—

శ్లో॥ పత్యం బ్రవీణి మనుజాః స్వయం మూర్ఖాన్ బాహూః
యో మాం ముకుంద నరసింహ జనార్ద నేతి
జనన్ జప త్యనుదినం మరణే ఋణేన
పాపాణకాష్ఠసదృశాయ దదామి ముక్తిమ్.

శ్లో॥ స్థితే మనసి సుస్వప్నే, శరీరే సతి యోనరః
భామనామ్యే స్థితే స్మరతః విశ్వరూపంచ మా మజమ్
అహం స్మరామి మద్భక్తం, నయామి పరమాం గతిమ్.

‘మనుజులారా! స్వయముగ నేను తేయై త్రి పత్యము పలికెదను. శీవించియుండు సమయంబున నెవ్వఁడు ప్రతిదినము ముకుందా! నరసింహా! జనార్దనా యని నన్నుఁ బలుమాఱు పిలుచుచుండునో నా నామము జపించునో యట్టివాఁడు నిర్యాణసమయమునఁ బాపాణమువలెను కట్టినలెను స్మృతిలేక పడియుండినను నప్పుగొన్నవాఁడు మరల నప్పుచెల్లించినవిధమున వానికి ముక్తి నిచ్చెదను.’

చంచలమగు మనస్సు కుదిరికతోనిలిచి శరీరము స్వప్నమై వాతపిత్తశ్లేష్మ భాగోవులు సమయముగానుండు సమయమున నెవ్వఁడయినను నెట్టివాఁడైనను నెఱ్ఱియినను నన్ను విశ్వరూపుఁడ నగుటఁ జేసి యంతిలను వ్యాపించి అజఁకు నగుటచే నెప్పుడు నన్నిహితుఁడనై యుండు నన్ను స్మరించునో (అన్ని పదార్థములు నామయమే కావున నేది చూచినను నేను జ్ఞాపకమునకు వస్తువుగదా) యావల నే నదియై నెవముగాఁగొని మరణకాలమున జాతివలెఁ గట్టినలెఁ బడి యున్నవానినైనను నా భక్తుని నేనే స్మరించి పరమపదంబు నొందింపెనని అని భగవద్వాక్య ముండుటచేతనే.

శ్లో॥ కృష్ణ! త్వదీయపదపంకజపంజరాంతః । ముద్వైన్వ మే విశేష మాంశరాజహంసి
ప్రాణప్రయాణసమయే కథవారిపిత్తైః । కంఠావరోధనవిఘ్న స్మరణం కుతస్తే

కృష్ణా! నీ పాదపంకజము లను పంజరమందు నామన స్పృశితి రాజహంస యిప్పుడే ప్రకాశించునుగాక. ప్రాణముచోవుపమయమున కథవారిపిత్తములు కంఠము నిరోధించినపుడు నీ స్మరణ మొక్కడిది?

అనికదా కులశేఖరాశ్వాసులు ముఖందమాలయందుఁ జెప్పిరి. కావున జేవించి బాగుగనున్నప్పుడే భగవన్నామస్మరణము సర్వదా చేయుచుండవలెను. అట్లు చేయువాని జన్మమే సాత్వికము. తక్కినవానిజన్మము వ్యర్థము. కావున సర్వకాల సర్వావస్థలయందును భగవన్నామము స్మరించుచునే యుండవలయును.

కం॥ సంగతివాక్యంబుల హృత్స్పంగతు రఘురాము భక్తిఁ దలఁచుటకన్నన్
రంగగుమేలువిధంబు గ,నంగా రా దింక నెన్ని నయమార్గములన్. రం

అర్థము.

సంగతివాక్యంబులన్ = మనస్సున కింపైనమాటలచే; హృత్స్పంగతున్ = హృదయస్థానమును జొందియుండు, రఘురామున్ = రఘువంశముఁ జన్మించిన శ్రీరాముని, భక్తిన్ = ప్రేమతోడిసేవచే, తలఁచుటకన్నన్ = స్మరించుటకంటె, రంగగుమేలువిధంబు = నాశెయైన శుభమునిచ్చుమార్గము; ఎన్ని నయమార్గములన్ = ఎన్ని నీతిమార్గముల శోధించినను; కనంగారాదు = కానరాదు - లేదనుట.

తాత్పర్యము

మీఁదఁజెప్పిన కారణములచే మనస్సునకు ప్రియమైన మాటలచే హృదయ ప్రదేశముననుండు రఘురాముని భక్తితో స్మరించుటకంటె నెన్ని నీతిమార్గముల శోధించి చూచినను శ్రేష్ఠమైన మార్గము వేరొకటిలేదు. తక్కిన మోక్ష మార్గములన్నియు నేదే నొకకారణముచే దీవికిఁ దిక్కువయే.

‘హృత్స్పంగతున్’ అనుచోట ‘సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టః-ఈశ్వరస్సర్వ భూతానాం హృద్దేశే న్నన తిష్ఠతి’ యను భగవద్గీతావాక్యంబులు స్మరించునది అంతర్యామియై భగవంతుఁ జన్నిప్రాణులయందు నున్నాఁడు. అంతర్యామి గానుండు నాభగవంతుఁడే విభవావతారంబున కౌసల్యానందనుఁ డన నెలసెను. ఆయనయే యర్చావతారంబున కోదండరాముఁ డన నొంటిమిట్టయందు వెలసిన వాఁడు. కావున నవతారభేదమే కాని వస్తుభేదములేదు. అట్లునుటచే లోపల వెలుపలఁగూడ నెవరు భగవంతుఁ బూజించెదరో యెవ రీరెంటికి నభేద మునుట గ్రహింతురో వారే నిజమైనభక్తులు.

అంతర్యామి కాని బాహ్యయాగము కాని త్యాజ్యము కాదు. రెండును గ్రాహ్యములే.

‘హృత్స్పంగతు రఘురాము’ ననుటచే హృదయకమలమందు నుండు నీతావిశిష్ట రఘురామమూర్తియే ధ్యేయము. వెలుపల మన మేమూర్తిని సేవింతుమో యామూర్తి నే లోపల నివశ్రురాంకార సాయుధుఁగా ధ్యానించుట శ్రేయ స్కరము. ఈమార్గమే శ్రీభాగవతిమన ద్వితీయస్కంధమున ౨౬ వ వచనం

బునను, విష్ణుపురాణంబున భాండీక్యశ్రేణిధ్వజసంవాదంబునను గొనియాడఁబడినది. భక్తులకుఁ బ్రశస్తమార్గ మిదియే.

కెం! పూర్వులు నెవ్వరుఁ బలుకరు, పూర్వోత్తరరామకథల * ముని పల్కిన యత్తైర్వునఁ బెలుగువ గావున, సర్వము నెఱిగింతు రామోచంద్రుని కరుణన్.కతి అర్థము.

శ్రీరాములస్మరించుట శ్రేయస్కరమేకాని యెట్లు స్మరింపవలయును? యితరకామ రామ యనుచుండవలయునా? లేక మఱి యేమార్గమైనఁ గలదా? యని యాలోచింపఁగా రామ రామ యని స్మరించుట శ్రేయస్కరమేకాని యది స్మరించువానిని మాత్రమే తరింపఁజేయును. తరింపవలసినవారు పెక్కురుండఁగాఁ దానొక్కఁడు తరించిననెంత? తరింపకుండిననెంత? 'ఏక స్వాదు నభింతిత' మధురాహారము తా నొక్కఁడే తినరాదు. నలుపురకుఁ బెట్టి తాను తినవలెను. కావునఁ దనతో నాలు లోకులుకూడ బాగుపడు కార్యముచేయుట శ్రేయస్కరము అట్టి మార్గ మేది యన.

పూర్వులు = ఇంద్రునిముందు రామాయణము వ్రాసినవారెవ్వరును నేభాషయందును నేదేశమందును; ఎవ్వరు=ఎవ్వరైనను; పూర్వోత్తరరామకథలన్ = పూర్వరామాయణమును, ఉత్తరరామాయణమును; మునిపల్కినయత్తైర్వునన్ = వాల్మీకిపలికినవిధముగా; పెలుగునన్ = అర్థభాషయందు; పలుకరు = వచించినవారుకారు. కావునన్ = ఆకారముచే; కామచంద్రునికరుణన్ = శ్రీరాములదయచేతి; సర్వము = పూర్వరామాయణ ముత్తరరామాయణముకూడ; ఎఱిగింతున్ = తెలియఁబలికెదను.

తాత్పర్యము.

పూర్వకపు నెవ్వరును బూర్వరామాయణము సుత్తరరామాయణమును బూర్ణముగఁ జెలిగించినవారు లేరు. కావున నారెంటిని బూర్ణముగ లోకమున కెఱిగింతును.

నారదుఁడు వాల్మీకికి రామచరిత ముచేదేశించినది మొదలు రావణవధానంతరము శ్రీరాము లయోధ్యలోఁ బట్టాభిషిక్తుఁడగువరకుఁ గలది పూర్వరామాయణము పట్టాభిషేకము మొదలు నిర్యాణమువఱకుఁ గలది యుత్తరరామాయణము.

ఈరెంటిని సమగ్రముగా యథామూలముగాఁ బలికినవారు పూర్వకపు లందును లేరు. నేటికపులందును లేరు. నేటిరామాయణములందు మూలానుసరణముగా నుండునది సమగ్రముకాదు. సమగ్రమయినది మూలానుసరణముగాదు. 'తనదికొంత. తాల్ల పాకవారిదికొంత' యన్నట్లు గ్రంథకర్తలు తమయధి

ప్రాయములను విరహుల యగ్నిప్రాయములను మూలమునఁ జేర్చి చెప్పిరని యది వాల్మీకివలికిన దెల్లుగును!

భగవంతుని స్మరణముచేఁ దాని లోకులుకూడ బాగుపడు కార్యము చేయుట శ్రేష్ఠమని రామాయణము రచించెన నంటివే. అది రక్తి-సవానికంటె నెక్కుశ్రేష్ఠము! తీర్థస్నానములు - శ్రేతవర్జనములు దేవాలయనిర్మాణము లోనైనవి మంచివికా దనను. వానిని జేయవలయు ననిన భవముకావలయును. దేహదార్శ్యము కావలయును. వ్యయప్రయాసములు లేక తక్కి-న యాముసంతాన ములుగాని భావకర్మయోగ భక్తిమార్గములుగాని సాధ్యపడునవికావు. పుణ్య తీర్థక్షేత్రాదు లవి యున్న చోటికిపోయినవారికిమాత్రము ఫలము నొసంగునే కాని యితరుల కియ్యఁజాలవు. పల్కెతియో యల్లు కాదు, అది వారివారి యిండ్లకుఁ బోవును. వానిని వారివారి కనుకూలమైన కాలమందే పఠింప వచ్చును. పరులకు వినిపింపవచ్చును. తక్కి-నవియన్నియుఁ గొంత కాలమునకుఁ గాకున్నఁ గొంతకాలమునకైన నశించును. సుకృతి యట్టిది గాదు. నీవిధముగఁ జూచినను భగవత్కథ రచించుటయే శ్రేయస్కరము. అందు నిది కల్పితముకాదు. పర్యమైనది. కావున భగవచ్ఛ్రుతియు రచించుసుకవి తాను దరించి లోకులను దరింపఁజేయును. భగవచ్ఛ్రుతియు లేన్నియో యుండ రామాయణరచనకుఁ బూనఁ గారణ మేమి యనిన

చరిత్రభవబంధమోచననివాన నుటంచు నెఱింగి ఘోరపం

పుత్తి దృఢపాశబంధనము + ఛేదయొనర్చుగ. శాశ్వతోరుషా

ఖ్యతతి నెసంగ. నిత్యము నిరామయ మైనముకుందలోకపం

గతిఁ జెలువార, రామకథఁ + కైకొనితిన్ రచియింప నీగతిన్.

౪౩

అర్థము.

చరిత్రభవబంధమోచననివానము = విస్తారమైన సంసారరూప జన్మమరణ బంధమునుండి విడిపించుటయందు మొదటికారణమైనది; అటంచునెఱింగి = అని తెలిసికొని; ఘోరపంపుతి = భయంకరమైన సంసారముయొక్క; దృఢ=బలస్థిమైన; పాశ = త్రాళ్ళయొక్క; బంధనము = కట్టను; ఛేదయొనర్చుగన్ = త్రొంచుటకు; శాశ్వతోరుషాఖ్యతతిన్ = శాశ్వతమై గొప్పతన సాఖ్య సమూహానుభవముచే ఎసంగన్ = అతిశయించుటకు; నిత్యము = నాశము లేనిది; నిరామయము = ఏవిధమైన బాధలేనిదియైన; ముకుందలోకపంగతిన్ = వారాయణుని లోకముయొక్క మీదికచే - వనఁగా వారాయణుండు వైకుంఠమునందు; చెలువారన్ = అనంతముచే పరిశయింపఁగా - అనఁగా సాయుజ్యమునొందుటకై; ఈగతిన్ = ఈవిధముగ - రచియింపన్, రామకథన్, కైకొనితిన్ = పూనితిన్.

“పరిపూర్ణబ్రహ్మనుభవాత్మికా ముక్తి” యని; ముక్తి యనగాఁ బరిపూర్ణ బ్రహ్మనుభవవ్యూహముగావున నట్టి యానందానుభవమే యిందుఁ జెప్పఁబడినది. అపార్థమైన యాత్మలయమును భక్తుఁడు నోరఁడు. రామాయణముమోక్ష ప్రదమనుటకుఁ గొన్ని ప్రమాణవాక్యములు ముందే వ్రాయఁబడినవి.

ఈగ్రంథకర్తసంకల్పము నెఱవేఱు ననియే నమ్మఁబడియున్నది. ఏలన విని జాతకము శోధించిన కైవల్యశిఖామణులు కూడాగూళ్లగ్రామనివాసులు బ్రహ్మశ్రీ గంధారి లక్ష్మీనారాయణప్పగా రీవిధముగ వ్రాసియున్నారు.

“తను జాతకచక్రంబులకు జన్మకాలంబునకు తను వ్యయాధిపతియగు శనియు పంచమాష్టమాధిపతియగు బుధుఁడు పరివర్తనయొగయుక్తులై పంచమాధిపతి బుధుఁడు మోక్షస్థానమందు రవికుక్రులతోఁ జేరి పంచమస్థానమును గురువృష్టి గలిగియుండుటచేత జ్ఞానసిద్ధిగలిగి ద్వాదశమందు సుఖతపస్థానాధిపతి శుక్రుఁడు రవిబుధులతోఁ గలిసియున్నందున ఫలము

శ్లో॥ బుధసారి రవిర్యంతే । భృగుస్వాప్యేనవిక్షితే
విష్ణులోకం భవేత్తస్య యోగః కైవల్యసంజ్ఞకః ॥

అని చెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ యోగే కైవల్యకో జాతః । బ్రహ్మజ్ఞాన పదా రతః
అంత్యే మూర్ఖోభవేత్సర్వం । ముక్తిలాభం నసంశయః॥

“అని యిత్యాది ప్రమాణశ్లోకములు గలవు.”

వివి వాక్యము యధార్థపడునుగాక.

తాత్పర్యము.

జననమరణరూపకమైన సంసారబంధమునుండి విడిపింప మొదటికారణము రామకథయని ప్రమాణవాక్యములచేఁ దెలిసికొని భయంకరమైన సంసారమునెడి గట్టిపగ్గములను త్రెంచివేయుటకుఁగాను శాశ్వతమైన గొప్పసౌఖ్యమునొందుట కును నాశములేనిది, బాధలేనిది యగు నైకుంఠవద్రాప్తిగలిగి భగవత్పాయుజ్యము నొందుటకును శ్రీ రామాయణమువ్రాయఁ బ్రారంభించితిని.

చం॥ కవికిని యోగివర్యునకుఁ * గానము భేద మొకింత, నెల్లు నా

నవరశభక్తియుక్తిని మునినోంబుజవిధిని నిల్పి శ్రీహరిం

బ్రవిమలవిష్ణుఁ దన్మయత * భాసిలి తద్గుణవర్ణనాన్తరే

నవరతకాలయాపన సమంజసుఁ జొంగద సత్కవింబ్రతుఁడున్.

రశ

ఓయీ! చిత్తవృత్తులనెల్ల నిలిపి మనస్సు నేకాగ్రముచేసి యోగిని భగవద్భావము నిరంతరము తెఱచితేక చేసినఁగదా ముక్తి. అటుచేయుక పుస్తకము

వ్రాయుచుఁ గూర్చుండిన ముక్తి యెట్లువచ్చునను సందేహమునకు నీ పద్యమున సమాధానము చెప్పఁబడుచున్నది.

అర్థము.

సర్వవిద్రుతుఁడు; అవిరళభక్తియుక్తిన్ = దిట్టమై తైలధారవలెఁ బ్రెంపులేని భక్తితో; మనోంబుజవిధిన్ = మనస్సునడి కమలప్రదేశంబున; తన్మయతన్ = తన్మయత్వముచే; తన్మయత్వమునగా దేనిని భ్యానించుచున్నాఁడో యా యాపమే తానయి తనరూపము నునికిని బూర్ణముగ మఱచిపోవుట; తద్గుణ వర్ణనాస్థితే = భగవద్గుణ వర్ణనమునందలి యాశీచే; అవిరళకాలయాసన సమంజసుఁడు = తేజవిలేక కాలముద్రోయుటచే నొప్పినవాఁడు.

తాత్పర్యము.

వాస్తవము విచారించినఁ గవికిని యోగికిని భేదములేదు. యోగి యే ప్రకారము చలించని మనస్సుతో ప్రత్యాహారభ్యాసభారగాసమాధులం దున్నవాఁడై తన్మయత్వముచెందునో యట్లులే సర్వవిశ్వముఁడు పరమభక్తితోఁ గూడినవాఁడై హృదయపద్మమునందు శ్రీమన్నారాయణుని నిలిపి నిర్మలమైన నిష్ఠచే నాయవగుణములనే వర్ణించుచు కొంచెమైనను కాలము వ్యర్థముగాపోనిక తన్మయుఁడై ప్రయాసపడి సమాధిలో యోగి యనుభవించు నానందమును ప్రతిపద్యమందు ప్రతిపదమందు ననాయాసముగా ననుభవించును. గావున కవికి యోగికి భేదములేదు. చిత్తవృత్తినిరోధము యోగమని పతంజలి చెప్పెను. చిత్తవృత్తినిరోధమే లేదేని కవి కొకపద్యమైన సాగెను. 'సమత్వం యోగ శిష్యతే' యని భగవద్గీత. సుఖదుఃఖములందు సమఁడుగానుండుట యోగము. కవిత్వము చెప్పఁబూనిన కవికి సుఖదుఃఖములు మనస్సున నంటవు. తన లోకమే తనది. ఆ యా కవియానందము ఆ యా కవికిఁ దెలియవలయునేకాని యితరులకుఁ గుకపులకు భక్తిహీనులకుఁ దెలియదు. వ్రాయునపుడు తన్మయుఁ డై యుండుటచే నెవరై నవచ్చి యెదురుగా నిలిచినను వారు కవికి గంటలకొలది కానవారు. వ్రాయుటచాలించి యితరకార్యముచేయునపుడును 'యోహాహరమివ ప్రయ'మన్నట్లు వానిమనస్సు తాను వ్రాయుచు విడిచినచ్చి వానియందే యుండును. ఇవన్నియు మహాకవులకు ననుభవనోచరములే. ఏండ్లకొలది జన్మముల కొలది సాధించి సమాధియందు యోగి యనుభవించు నానందము కవికి నప్రయాసమున ప్రతిపద్యమందును గలుగుచుండును. శ్రద్ధాభక్తినిష్ఠాహీనులై పండితంమన్యులగు కుఱకుఱకవుల కిది శశవిమాణము.

“శ్లో॥ సంగీత మపి సాహిత్యం, సరస్వత్యాస్త్రవద్యయమ్

ఏకమాపాతమధురం, ద్వితీయం చింతనామృతమ్” మృని కలదుకదా. -

ఇంతయేల! ఈ గ్రంథమును జదివిన పెక్కురు మీడివిషయములు కొన్ని యనుభవమునకు వచ్చినవారుకలరు. ఊరక పైపై చదువువారికే యట్టిభావోల్పూర్ణతయుకలుగుచుండఁగాఁ గవికెట్లులందునో యది సమీపముననుండి చూచిన వారికిఁ గొంతకుఁ గొంత తెలియును. కావున యోగికి. గవికి భేదములేదు. అందుఁ గవి శబ్దముచై నపక్షమునఁ జెప్పవలసిన పనియేలేదు. [కవి యవగా బ్రహ్మజేత్ర]. ✓

ఆ॥ మనసు కారణము + మనుజునిబంధమో, మముల కౌట మనసు + సారసాక్షి నందు నిల్చి ముక్తి + నందుట సుకరకా, ర్యంబటంచుఁ దోచెనాత్మయందు. ౪౫ అర్థము.

మనుజుని బంధమో మములకున్ = మనుష్యుడు సంసారమందుఁ బ్రకృతిచేఁ గట్టువడియుండుటకు, దానినుండి విడిపించుకొని పోవుటకు, మనస్సే కారణము. మనస్సు కామక్రోధలోభములకుఁలోబడి విషయములవెంటఁ బోవుచుండెనా మనుష్యుని గాఢముమీఁదఁబెట్టి త్రాళ్లతోఁ గదలకుండ గట్టిగ బిగించివల్లు సంసారమున కదలకుండ బంధించి సరకముల పాలుచేయును. అటుగాక యా మనస్సే కామక్రోధాదులకు లోబడక భగవచ్చింతనయందు వ్యవహరించు చుండెనా ప్రకృతిబంధములు తొలఁగి మోక్షార్హుఁ డగును. అత్మకు నాత్మయే బంధువు. అత్మకాత్మయే శ్రమనని కృష్ణమూర్తి చెప్పెను. సారసాక్షి నందున్ = నారాయణునందు; సుకరకార్యంబు = కష్టములేక జేయఁదగినపని.

తాత్పర్యము.

మనుష్యుడు ప్రకృతిపాశబద్ధుడై సంసారసాగరముఁగూలి నరికముల పాలగుటకు మనస్సే కారణము. దానినుండి విడిపించుకొనిపోయి ముక్తుడగు టకు మనస్సే కారణము. కావున నొగుపడఁదలచినవాడు ప్రకృతిపదార్థము లందుండు మనస్సును ప్రపాకృతదివ్యపురుషుడైన భగవంతునందుంచిన సులభ ముగా ముక్తుడు కాఁగలఁడని తోచెను.

‘శ్లో॥ మనవీవమనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయో’ యను వాక్యము నిట ననుసంధించునది.

ముక్తి లక్షణము శ్రీభాగవతంబున నిల్లు చెప్పఁబడెను.

సీ॥ జీవుండు భగవత్కృపావశంబునఁజేసి దేహధర్మంబులై ధృతి నవేక జన్మానుచరితదృత్యములై న యజ్ఞరామరణంబు లాత్మధర్మంబులై న భుసభ్యుద్యాపాపనికాయనిర్మోచన స్థితి నొప్పి పూర్వసంచితములై న యపమాతిపాపైవత్వాదృష్టతద్గుణవంతుడై తగ భవచ్ఛరీర

గీ॥ భూతుడై పారతంత్ర్యాత్మ బుద్ధివృద్ధిః దివ్యమాల్యామలేషవ భవ్యగంధ
కలితమంగళదీప్య విగ్రహవిశిష్టః జగదు పారిహాపయెందుల యనఘః॥ముక్తి.

—భాగవత-౩-౨౬౭.

'మనుసాధర్మ్యమద్భావమాగతా' యను భగవద్భాష్యములు 'పరమం సామ్యముపైతి (మిక్కిలి సమావర్తము పొందుచున్నాఁడు)' అను శ్రుతివాక్యము సాయుజ్యశబ్దమునకు సమావగుణక స్పృహ క్కను వ్యాసాచార్యవచనము ఈ యర్థమునే తెలుపుచున్నది.

మ॥ అటుగా కైహికవృత్తిమై, విషయతంత్రాధీనుడై శీరుఁడుం
బటువాన్వైభవజ్ఞంభణంబు తరుణీః ప్రత్యంగదుర్వర్ణనా
ర్భటి వ్యర్థంబుగఁ జేయఁ వత్కలితహృద్యాపారదుశ్చింతనా
స్ఫుట ఘోరాఘసుదగ్ధచిత్తుఁ జగదుచున్ సుకుంఠదా యెంతయున్. ౪౬
అర్థము.

శీరుఁడున్ = పండితుడైనను; అటుగాక = అప్రకారముచేయక, యనగా మనస్సు భగవంతునిపై నుంచి గ్రంథములువ్రాయక; విహికవృత్తిమైన్ = ఈ లోకవ్యాపారముచే; విషయతంత్రాధీనుడై = విషయవ్యాపారములకు లోబడిన వాడై; బటువాన్వైభవజ్ఞంభణంబు = నేర్పుతోఁ గూడిన మాటలసంపద ధైయిక్క యతిశయము; తరుణీ = వయస్సుస్త్రిలయొక్క; ప్రత్యంగ = ఒక్కొక్కయవ యవముయొక్క దుర్వర్ణనా = చెడుస్మరణములయొక్క; అర్భటిన్ = మ్రోతచే; వ్యర్థంబుగఁజేయన్ = ప్రయోజనములేని దానిగాఁజేసినయెడల; తత్కలిత.... చిత్తుఁడు = దానిచేఁగలిగిన మనోవ్యాపారమైన చెడ్డధ్యానముచే లభించినప్పట్ల మైన భయంకరమైన పాపములచే గాల్పఁబడిన మనస్సుగలవాఁడు; అగుచున్; ఎంతయున్ = మిక్కిలి; సుకుంఠదా = శీఠించునుగదా.

తాత్పర్యము.

మోదఁజెప్పినప్రకారము మనస్సును భగవంతునిపై నుంచి యాయన గుణ ములు వర్ణించి కవిత్వముచెప్పక స్త్రీల ప్రత్యవయవమును ననగా కన్నులు చన్నులు ముక్కులు చెక్కులు జొడ్డులు ముడ్డులు నీనిని మిక్కిలి చమత్కారముగ వర్ణించుటయందే తమ నేర్పంతయుఁజూపి వాగ్విభిచారము చేయువాఁడెంతటి పండితుడైనను ఆ వర్ణనాసమయమందును నుపమానోత్పేక్షాదులకై వెదకు సమయంబునను నా యా యవయవములందే మనస్సు నిలుపుటచే సంపాదించి భయంకరపాపములచే దగ్ధమైన మనస్సుగలవాడై మిక్కిలి చెడిపోవును గదా. అనగా పరలోకమారుఁ జగను. అసూయాకామక్రోధదాసులు పద్మగంధ

ములు వ్రాసినను మనస్సు నిర్మలముగాక భక్తి లేకపోవుటచే బాధ్యతలము రాదు.

ఉ॥ రామకథాసుధాంబుధి నిరంతరమజ్ఞాన మాచరించెదన్

రామకథామృతంబుఁ ద్రుఱు * ద్రావుచు దారుణత్పిష్ట నారైదన్

రామకథానులాపమునఁ * గ్రాలుచు నుందు నహర్నిశంబు, నే

రామకథాషధంబున నిరారమయశాశ్వతసౌఖ్య మందెదన్.

౪౭

అర్థము.

ఆకారణముచే, రామకథాసుధాంబుధి = రామచరిత్రమనిడి శ్రీరసాగర మందు, నిరంతరమజ్ఞానము = ఎడఁదెగనిస్నానము, ఆచరించెదన్ = చేసెదను. రామకథామృతంబున్ = రామకథయనిడి యమృతంబును. తమిన్ = అపేక్షచే, ద్రావుచున్ = ద్రావుచు, దారుణత్పిష్టన్ = భయంకరమైనదాహమును, అరైదన్ = సతీంపఁజేసెదను, రామకథానులాపమునన్ = రామకథనే చెప్పుటచే, గ్రాలుచున్ = ప్రకాశించుచు, ఉందున్ = ఉండెదను, అహర్నిశంబున్ = పగలులేయి, రామకథాషధంబునన్ = రామకథయనిడి మందుచే. నిరా.... సౌఖ్యము- నిరామయ = దుఃఖరహితమై, శాశ్వత = ఎల్లకాలముండునది మైన, సౌఖ్యము = సుఖము, అందెదన్ = పొందెదను.

తాత్పర్యము.

మనస్సు భగవంతునిపై నుంచిన జననమరణబాధ తొలగిపోవును గాన స్నానము నిత్యకృత్యమగుటచే నెల్లప్పుడు రామకథయనెడు పాలనముద్రమునందే స్నానముచేయుచుండెదను. అకలి దప్పి పోన రామకథయనెడు సమృతమునే పావముచేసెదను. ఉబుసుపోకకు ముచ్చటలాడుటకు మాటుగా రామకథలే పల్లవించుచుండెదను. రోగినిగావున రామకథ యను మందు తీసికొని మరల దుఃఖము రోగము లేక శాశ్వతసౌఖ్య మనుభవించెదను.

నిత్యకృత్యము కావున స్నానముచేయక లేప్పదు. స్నానముచేయుట యేల? దేహమునందలి ముఱికిపోవుటకని స్నానముచేయుట వ్యర్థము. స్నానముచేసిన కొంతసేపటికే దేహమున ముఱికి వెలువడుచుండును. దేహము చులభాంశయి కదా. కావున ముఱికిపోవలయుననిన గంటగంటకు స్నానముచేయుచుండవలయును. స్నానముచాలించుటచే త్రిషవణస్నాన మేర్పాటుచేయబడినది. తార్కాధికారయోగ్యతకలుగుటకని చేయుట ముఖ్యము కావుననే కర్మణ్యతా సిద్ధ్యుమ్మని స్నానసమయంబున సంకల్పముచెప్పుట. ఏకర్మముచేయుటకు? భగవత్కర్మచేయుటకు. కావున భగవదాచార్యనమందు. స్నానముప్రథమకర్మమగుచున్నది. స్నానముచేయక యేకర్మముచేయరాదు. కావుననే ప్రాతస్నానము

నిధింపఁబడినది. వైవకర్మములు పితృకర్మములు చేయుటయేల! ప్రతికార్యము చేసిరామార్చణము, కృష్ణార్చణము బ్రహ్మార్చణము నారాయణార్చణ మని చెప్పి టచే గ్రమముగ మనస్సు భగవంతునందే దృఢపడి స్థిరముగా నిలుచును. ఎవనిమనస్సు భగవంతునందు నిలిచినతో వాడు లోకపంగ్రహార్థము ప్రమాదము రాకుండుటకుఁగాను గర్మములు చేయవలయును గాని యాత్మార్థముగాదు.

అట్టివాడు స్నానాదికర్మలుచేసినఁ గలుగులాభము లేకు చేయుకుండినఁ గలుగులోపము లేదు. మేడయొక్కినవానికి నిచ్చెనతో నేమిపని! సప్తవిధ స్నానములలో మానసస్నానము ముఖ్యము. 'మానసం హరిచింతిత' మ్మనుష్యః భగవద్ద్వితీయమే మానసికస్నానము. ఇదిలేక వారుగస్నానము వ్యర్థమే. వారుగస్నాన మనఁగా నీటమునుఁగుట, మూడుకోట్ల యేడులక్షల తీర్థములందు మునిగినను రాగద్వేషములు పోవు. భగవద్ద్వితీయమచేతనే యవి పోవును.

శ్లో॥ జ్ఞానప్రాచే ధ్యానజలే, రాగద్వేషమలాపహే
యస్సాన్నితి మానసే తీర్థే, సయాతి పరమంపదమ్.

యోనిత్యమాచరేత్తత్తు సతై నారాయణస్మరః. యని శిష్టబుడెను.

కావున ప్రాకృతిజలములందు మునిగినను మునుఁగుకొన్నను, జ్ఞానయుక్తమైన భగవద్ద్వితీయచే గాలము గడపెదనని కవిభావము.

స్నానముచేయుకుండినఁ బ్రాణముపోదు. ఆహారములేకున్నఁ బ్రాణముపోవునే యనిన "కాదంబరీరప జ్ఞానా దాహోపి నరోచతే" కాదంబరీరపజ్ఞానమువలన నాహారము రుచింపదు. (కాదంబరి = (1) కల్లు (2) బాణకవికృతగ్రంథము) కాదంబరియందే యంతగుణముండిన రామకథయు తెలిసిగుణములేదు! ఈ పని చేయునపు డాహారమెవలెనఁ దెచ్చిన, వారు విఘ్నకారులగు రాక్షసులుగాఁ గవికిఁ దోచుచును. వాస్తవముగ నాఁగలిగివప్పులు తెలియవు. దేహధారణము విడిచితిమి యాహారగ్రహణము. ఆత్మోద్ధరణమునకు రామనామచింతన.

రోగి యేయకాషధము తీసికొనినను మరల నారోగమో మణియొకరోగమో రాకమానదు. రామనామమను నౌషధమును తీసికొనిన మరల రోగమురాదు; ఏలూధయు లేదు; శాశ్వతసుఖమే కలుగును. కావున నాపనియే చేసెద నని భావము.

తే॥ రామనామమాహాత్మ్యంబు + రా దెలుంగ,
సల్లసర్వజ్ఞునకు నైన + నట్టిచోట
నేను రామాయణముఁ బల్కు + నేర్తుననుచుఁ,
బూను బుట్టివివేకమో + బుధులకెఱుక.

తాత్పర్యము.

రామ యను రేం డక్షరముల మాహాత్మ్యము సర్వజ్ఞుడైన శివునకే తెలియునో తెలియదో - అటుండ నేను రామాయణము వ్రాయుచునని పూనుట యెంత యవివేకమో - యెంతసాహసమో పండితులకే యెఱుక. శ్రీరామ నామమాహాత్మ్య మనుగ్రంథమున నీ విషయము కొంచెము వ్రాయఁబడెను.

కా॥ భావిబ్రహ్మనో పార్వతీపతినో దుర్వాసుండనో కాక నే
భావించన్ రఘురామసద్గురువు విశ్వమిత్రసమ్మోచనో
యావిశ్వజ్ఞుడనో వసిష్ఠుడనో లీలాంభోజసంభూతుఁడో
నావార్హ్మికినో పల్కనోన సకలం * బారామచార్మిత్రమిన్? ర

అర్థము.

భావిబ్రహ్మనో = హనుమంతుడనా పార్వతీపతినో = శివుడనా! దుర్వాసుం
డనో = దుర్వాసుడనా! విశ్వమిత్రసమ్మోచనో = విశ్వమిత్రమహ్మదీనా!
యావిశ్వజ్ఞుడనో = సర్వము తెలిసిన వసిష్ఠుడనా! లీలాంభోజసంభూతుఁడు = లీలా
బ్రహ్మనా! రామచర్మిత్రము సకలము వ్రాయనాధ్యమా!

తాత్పర్యము.

* అంజనేయునివలె శ్రీరాముని సన్నిధానమందు చాసుడై యుండి యాయన
విషయ మెఱింగినవాడనుగాను. రామనామమాహాత్మ్య మెఱింగిన సర్వజ్ఞుడగుశివుఁ
డనుగాను. రామాయణము వ్రాసిన దుర్వాసుఁడనుగాను. రామునకు గురువైన
విశ్వమిత్రుడనుగాను. పురోహితుఁడుగానుండి యాయనవిషయమంతయు తెలిసిన
వసిష్ఠుడనుగాను, శతకోటిగ్రంథవిస్తరమైన రామాయణము లేనయెద్దనుంచుకొని
తన కది వ్రాసాడముగ నెంచుకొనిన బ్రహ్మయొక్క యవతారమగు వార్హ్మికిని
గాను. ఏరికందఱకు రామునితో సంబంధముగలదు. నా కేవిధమైన సంబంధము
లేదు. ఇట్టి నాకు రామాయణమంతయు వ్రాయ నాధ్యమా! కాదు.

కం॥ రాముకథఁ బలుకఁ జేసియు, నేమెయినేన్ సుకవి గాఁడో డెట్టిబుధుండున్
ధీమహిమలమత మోటిది, రామాయణమును రచించు * శ్రద్ధాయుక్తిన్. గం

అర్థము.

ఏమెయినేన్ = ఏవిధముగానైనను, బుధుండున్ = పండితుడైనను, ధీమహి
మలమతము = గొప్పబుద్ధిగలవారి యభిప్రాయము. శ్రద్ధాయుక్తిన్ = శ్రద్ధతో.
నీకు నాధ్యముగాదని తెలిసి తెలిసి యేల యిటువంటిపనికి బూనిదనందు
లేని దానికి గారణములు తెలుపుచున్నాఁడు.

తాత్పర్యము.

ఎట్టిపండితుడైనను రామకథ కొంచెమో గొప్ప గద్యముగానో పద్యముగానో చెప్పనియెడల వాడు సుకవి యనిపించుకొనడు. ఇది గొప్ప కవిత్యకుల సంప్రదాయము కావున రామాయణము శ్రద్ధతో రచించెదను.

కం॥ రాముడు పరదైవత మా, రాముడే నాపాలివేల్పు * రక్షింపగ శ్రీ

రామకృపాసంలభికి, రామాయణమును రచింతు * శ్రద్ధాయుక్తిన్.

గీ॥

సుకవి యనుచుడు సంపాదించుటకా నీవు రామాయణము వ్రాయఁబూనితి వందురేమో- అటుకాదు. పూర్వజన్మసుకృతమువలన బాల్యము నుండియుఁ బద్యము లల్లువిద్య రామానుగ్రహమునఁ దనంతటఁదానే లభించినది అల్లు లభించినదానిని దుర్విషయముల వ్యర్థముపక పద్విషయంబున వినియోగించి నుంచినను తెన్నుకొనుట వింద్యముకాదు అది గొణము. ముఖ్యకారణ మేమనఁగా.

అర్థము.

రాముడు పరదైవతము = దేవతలందుఁ శ్రేష్ఠుడయినవాడు, దేవతలకెల్ల దేవత, మోక్షమిచ్చు పథికారముగలవాడు రాముడు, ననారక్షించుటకు నాపాలివేల్పు = దేవత. ఆరాముడే. కావున శ్రీరామకృపాసంలభికిన్ = శ్రీ రామానుగ్రహము కలుగుటకుఁగాను, రామాయణమును రచించెదను.

తాత్పర్యము.

దేవతలకెల్ల దేవతయు, మోక్షదానాధికారియు నన్ను రక్షించుదేవతయు శ్రీరాముడే. కావున నాయన యనుగ్రహమునకై రామాయణమును రచించి వ్రాసూపకైంకర్య మొనర్చెదను. ఇది ముఖ్యకారణము. ముందుఁజెప్పిన సాలో క్యసాహస్యములు, సుకవిత్వలబ్ధియవియన్నియు గొణములు, అనుమంగిళములు.

కం॥ రామాయణమును బూర్వులు దాము వచింపఁగనె యేమి! * తల మొరుసుకృతం బోమునె యితరులఁ గావున, రామాయణమును రచింతు* శ్రద్ధాయుక్తిన్, గీ॥

అర్థము.

ఒరుసుకృతంబు = ఒకఁడుచేసివుణ్యము. ఇతరులనోమునె = ఇతరులను రక్షింపఁగలదా?

తాత్పర్యము.

పూర్వము రామాయణమును గొందఱు వ్రాసియున్నారగుచా. మరల రామాయణ మేల వ్రాసెదవనిన నెవనిపుణ్యము వారిది. ఒకరిపుణ్యము మఱి యొకరిని రక్షించునా? రక్షింపదు. కావున నేను భగవదనుగ్రహము సంపా

దించుకొన రామాయణము రచించెదను. రాముకథ “యెవ్వ రెన్నిగతులన్
వర్ణించినన్ గ్రాలజే” కం. పా. అనియు “స్వపూర్తివాం పాత్రం రఘులిలక మేకం
కలయతాం కవినాం కో కోష” యనియు బూర్వలే చెప్పిరికదా. అదియును
గాక యేకోవిషయమును, నిష్పదైవమునకుఁగాక వేఱొకరికి నంకిత మిచ్చునట్లు
గాక యిష్టదైవతమైన శ్రీరామునకు నాయనచరిత్రమునే వ్రాసి యాయనకే
సమర్పించుట త్రికరణశుద్ధమైన ప్రశస్తమార్గముగదా.

కం! అమిక యిది గాదు సుషీ, రామధ్యావక్రమంబు * రాగిల్లుట కై
బొములు తొలఁగుటకొఱకై, రామాయణమును రచింతు * శ్రద్ధాయుక్తిన్. ౧౩

అర్థము.

అమిక = అహంకారము - గర్వము; బొములు = జన్మములు.

పూర్వులకంటె గొప్పవాడ ననించుకొనవలెననికాని పూర్వులు వ్రాసిన
కానికంటె బాగుగ వ్రాసెదననికాని గర్వముచే నిది వ్రాయఁబూనలేదుసమా.
ఈ విధముగా రామధ్యావక్రమమునందు, రాగిల్లుటకై = రంజిల్లుటకై - అను
రాగము పుట్టుటకై, బొములు = భవములు - జన్మములు, తొలఁగుటకొఱకై =
మరలరాకుండఁ జేసికొనటకై.

తాత్పర్యము.

లోకులారా! ఇది గర్వముచేఁ జెప్పుటకాదు. వాస్తవము చెప్పుచున్నాను.
రామధ్యావక్రమమునందు ననురాగముపుట్టుటకును మరల జన్మములేకుండఁ జేసి
కొనుటకును రామాయణము రచించెదను.

భవము దీనితద్భవము బొము. అహంకార తద్భవము అమిక.

౧౪ ఆరయ మోక్షమార్గము లుపాయము పురుషకార, పూర్వయిన
భారతముం దుపాయ మభివర్ణిత మయ్యెను, రాముపల్లెఁగన్
గౌరవ మారఁగాఁ లురుషకారము విస్తృత మయ్యె, బేర్చి పెం
పొరహిఁ కోను భాగవతశ్రీమందు ననుత్తమవిష్ణుతత్త్వమున్. ౧౪

అర్థము.

మోక్షమార్గములు = ముక్తిలభించుకోవలు, రెండు. అందొకటి - యుపా
యము = సాధనము. రెండవది - పురుషకారము = పురుషస్వయత్నము.
విస్తృతమయ్యెన్ = విస్తరింపఁబడినది. అనుత్తమ = జేసికంటె నుత్తమమైనది
లేదో యది యనుత్తమము - విష్ణుతత్త్వమునకంటె గొప్పతత్త్వము లేదనుట.

తాత్పర్యము.

మోక్షమునకు మార్గములు రెండు. అందోకటి యుపాయము. రెండవది పురుషకారము. ఈ రెంటిలో భారతముం దుపాయము విస్తరింపఁబడెను. రామాయణముందుఁ బురుషకారము విస్తరించి చెప్పఁబడెను. శ్రీభాగవతముందుఁ దేనికంటె గొప్పతత్త్వములేదో యట్టి విస్తృతత్త్వము చెప్పఁబడెను. ✓

ఉపాయము = సాధనము. ఏయోగమును సాధనముగాఁ గొని మోక్షము సాధింపజెందుమో దానికి నుపాయ మనిపెను. భక్తి - జ్ఞాన - కర్మ - యోగాదు లుపాయములే. అన్నియుపాయములలో శ్రేష్ఠమైనది సిన్ధోపాయము భగవంతుడే. సేవకులయుగ్రహము సంపాదించుకొని వారిమూలమునఁ బ్రభు ననుగ్రహము యాయనపాదములపైఁ బడుట సిన్ధోపాయము. భారతమునఁ బాండవులు శ్రీకృష్ణునినే సాధనముగాఁ గొని తరించిరి.

పురుషకారము - తన కొకకార్య మొకనివలనఁ గావలసియుండేనేని దన యందుఁ బ్రీతిగలిగి యితరునియందు వాల్లభ్యముగలిగి కార్యముఁ జక్కఁబఱచు మధ్యవర్తికిఁ బురుషకార మని పేరు.

రామాయణమున సీత - పానుమంతుడను పురుషకారభూతులే.

కంఠమును వాల్మీకిరీతపజ్జనసుతకావ్యంబు రామచంద్రునితనయుల్

వినిపించి; రిపుడు దేముఁగునఁ, జూనరింపఁగ రామచంద్రపుత్రుండఁ గదా! ౫౫

అర్థము.

మును = పూర్వము, వాల్మీకిరీతపజ్జనసుతకావ్యంబున్ = వాల్మీకిచేఁ జెప్పఁబడి సజ్జనులచే మేలుమేలని హస్త్రముచేయఁబడిన సంస్కృతకావ్యమును, రామచంద్రునితనయుల్ = రామచంద్రునికుమారులు - కుశలపుత్రే, వినిపించిరి = రామునకు లోకమునకు వినిపించిరి.

తాత్పర్యము.

పూర్వము వాల్మీకిచే రచింపఁబడి దేవతలు, ఋషులు, లోకులందఱు మేలు మేలని జ్ఞాపించినసంస్కృతరామాయణమును శ్రీరామచంద్రునికుమారులే లోకమునఁ బ్రకటించిరి. ఆంధ్రమున వల్లీ చేయుటకు నేనును రామచంద్రునితనయుడనే కదా. కుశలపుత్రుడనేకదా. కావున వట్టి యధికారము నాకుఁ గలదు.

కం॥ తనయులు మును దమచరితము, వినిపింపఁగ వినివయట్టివీనుల మరలన్

వినుఁగాత రాముఁ డిట్లీ, తనయుడను వినిపింపఁగోరు + తమచరితంబున్. ౫౬

అర్థము.

వీనులు = చెవులు.

కాల్పర్యము.

పూర్వము తమ చరితమును దమ మిత్రులు వినిపించగా వినినచెవులతో నిష్పక్షి తిరుగుడు వినిపించు తమ చరితము మరల రాముడు వినునుగాక. ✓

తే॥ రామచంద్రుడు కృతిభర్త + రామచంద్ర
సుతుడు కృతివర్త విషయంబు + శుద్ధమోక్ష
మహితభావప్రదంబు రామాయణంబు
గలుగఁగలదె నైలక్షణ్యములను గొఱుత.

౫౭

అర్థము.

కృతిభర్త = ఈ గ్రంథమున కధిపతి శ్రీరామచంద్రుడు, రామచంద్రసుతుడు
కృతివర్త = రామచంద్రునికుమారుడు గ్రంథమును బలుకువాడు, విషయం
బు = ఈ గ్రంథమందు విషయమో, శుద్ధ.....ప్రదంబు = మరల జన్మ
మునకు బొత్తుగ రాకయుండుట యను గొప్ప భావమును గలిగించునట్టి, రామాయణము = శ్రీరామచరిత్రము, నైలక్షణ్యములను = విలక్షణసంపత్తులందు,
గొఱుతగలదా!

ఉత్తమకావ్యములందు విశేషలక్షణములు మూడుండవలయును. ఆ
మూడును నీ గ్రంథమందు గలవు.

కాల్పర్యము.

కృతిపతి శ్రీరామచంద్రుడు. కృతివర్త శ్రీరామచంద్రమూర్తికుమారుడు.
కృతియందలి విషయము శ్రీరామచరిత్రము. కావున నైలక్షణ్యములందేలో
పములేదు. కృతిభర్త మనుష్యుడైనను, కృతివర్త దుర్నితపరుడైనను విషయ
మహితమైనను అది యుత్తమకృతికాదు.

ఉ॥ శ్రీమహిమంబు వాల్మీకి వశించె గదా యని యుల్పహించి శ్రీ
రామకథార్థవంబును దశరథె తరింపగ నాదుబోటికిన్?
భీమతిరస్వియా హనుమ + వేగము దాండ్ల నటంచు నీరధిం
తమయు. దాండు బూస నికఁ + తెప్పెడిదేని వివేకగుంపదన్?

౫౮

అర్థము.

శ్రీమహిమంబు = తపశ్శక్తి - యోగబలము - బ్రహ్మనుగ్రహము నను
సంపత్తిచే గొప్పవాడు. శ్రీరామకథార్థవంబు = రామకథ యను సముద్ర
మును; నాదుబోటికిన్ = నావంటివానికి; తరింపగన్ = దాండు; దశరథె =

సాధ్యమా! భీమతరస్వి=భయంకరమైన బలము వేగము గలవాడగు; హనుమ = హనుమంతుడు; నీరధిన్ = సముద్రమును.

తాత్పర్యము.

తపశ్శక్తి=యోగబలము - బ్రహ్మానుగ్రహము గల వాల్మీకి రచించిన రామాయణమును నేశక్తియులేని నాయుట్టియుల్లుడు వ్రాయఁబూనిన సాధ్యపకువా! మిగుల బలము వేగము గల హనుమంతుడు సముద్రమును దాటినది చిమసూడ నేను దాటినది నని పూనిన దాని తెల్పిగుఱించి యేమనిచెప్పవలెను! అవివేక ప్రసంగమేకదా!

కం॥ ఓపి యగ స్త్యుడు నీరధి, వాపోశవ మెత్తెఁ గాదె + యని యిరువులు దా మావనికై పూనిన దుద, యేపారునో లోకమెల్ల + నిహిహి యనదే! ౧౯

అర్థము.

నీరధిన్ = సముద్రమును; అపోశవమెత్తెన్ = అరచేతిలోఁగి దీసికొని త్రావెఁగదా; నిహిహియనదే = నవ్వదా!

తాత్పర్యము.

పూర్వ మగ స్త్యునుబొద్ది సముద్రమువంతయు సరచేతిలోఁగి దీసికొని త్రావెఁగదా యని యిరువు లెల్లు చేయఁజూచిరేని లోకము నవ్వదా!

కం॥ నోవించుడు ము న్నెత్తెఁడె నోవర్ధన మనుచు నెట్టిగొల్లం వొకఁ డా గ్రావం బెత్తెఁడ బూనిన, నేవిధమున సఫల మగు నశీష్టాంబులో? ౨౦

తాత్పర్యము.

నోపాలకృష్ణుడు నోవర్ధనమెత్తె నని నెట్టిగొల్లవాడొకఁడు తాను నల్లు చేయఁబూనినది వానికోరిక మెల్లు సఫలముకాఁగలదు! గ్రావము = పర్వతము. ఆ రామకోటి నేను + వ్రాయంగ మఱివ బై, రాగితేషములను + తాత్రి గలను బోధ మునరఁజేయు + పుణ్యాస్మ రీకృతి, నిర్వహింతు గాక + నిఖలవిధుల. ౨౧

తాత్పర్యము.

మహాకార్యభారము పూనుటకు ముగ దజ్ఞానముచేతనో, ధైర్యముచేతనో యుత్తరమూచునదనలె బ్రగల్భములు పలుకవచ్చునుగాని భారము వహింపవలసి వచ్చినపు డెట్టివాడును జంకకమానఁడు. అట్లులే యీగ్రంథకర్తయు వైద్యర్య పడియు మరలఁ గొన్ని నిదిర్శనములచే భగవంతుడు తనపాలఁ గలఁ జని ధైర్య ము తెచ్చుకొనుచున్నాడు. నేను రామకోటి వ్రాయు మఱివఁగా నియమము బై రాగులు వచ్చి రామకోటి వ్రాయుట యేల విడిచితివి వ్రాయరాదా యనిబోధిం

చిరి. ఈ యిరువురు రామలక్ష్మణులేకాని యితరులు కాదు. నా శ్రేయస్సునోతి శదా నా రివిపు ర్జ్ఞు బోధించుట? బట్టివారివృత్తిల గ్రంథరచనవిషయమున నహాయపడకుండును! అవశ్యము తో డగుచును. వాళే నిర్వహించును. ఈ కల (౧౦౯౨) నెల్లూరిలో తిప్పరాజువారిసత్రమునొద్ద రామమ్మగారి యింటిలో గొప్పరమున్న సమయమున వచ్చెను. ఇప్పు డోషధముల విక్రియించు శర్మగారీ రామమ్మగారి యల్లుడే.

తే॥ అద్భుతంబుగ మట్టమధ్యాహ్నమునను, బుష్కరాఖ్యవిరాగినిఁ బుణ్యరామ భక్తి నామదిలోపలఁ * బ్రజ్వలించ, నెఱపఁ బంపినఘనుఁ డిదిఁ నిర్వహించు. ౬౨
తాత్పర్యము.

అశ్చేర్యకరమైన విధముగా నొకనాటి మధ్యాహ్నముం దొక బైరాగి పుష్కరుం డనుజేరుగలవాఁడు వచ్చి రామభక్తివిషయమై కొన్నిసంగతులు బోధించి యుత్సాహవంతునిఁ జేసిపోయెను. ఇదియు భగవత్ప్రేరణమేకదా! ఇది యాశ్చర్య ప్రారంభవశయంజే చరిగెను. ఈబైరాగి నెవఁడు పంపెనో వాడే యాశ్చర్యిని నిర్వహించుకొనును ఇదియును నెల్లూరిలో సంతసేటలో నుండ జరిగెను. ఈకాలముం దీగ్రంథకర్త నెలకు రు. ౨౫-౪ ల యుపనేరనములో తీవించుచుండెను. ఈగ్రంథ మారంభించిన కొలఁది కాలమునకే చెన్నపురియందుఁ దిరువర్ధిక్కేణి హిందూ హాస్కూల్ అను పాఠశాలయందు నెలకు రు. ౨౦-౦-౦-లు ప్రేరసిముగల యాంధ్రపండితవనవి లభించెను.

ఇవన్నియు రామానుగహనివర్కవములే యని గ్రంథకర్తవిశ్వాసము.

తే॥ అన్నచేత నిరస్తుఁడై * యార్తిఁ గూరి
శరణుఁబొచ్చిన రాక్షసు * శత్రుననుజుఁ
బ్రేమఁ జేపట్టి నట్టి దయామయుండు
ప్రోచు న న్నెచ్చ నాదోషపుంజ ముఁదచి.

౬౩

అర్థము.

అన్నచేతన్ = తనయన్నయగు రావణాసురునిచే, నిరస్తుఁడై = వెడల్పద్రోయ బడినవాడై, అర్తిఁగూరి = అర్తినిపొంది, శత్రుననుజున్ = విరోధితమ్ముని చేపట్టి, = అభయహస్తమిచ్చి, రక్షించినట్టి, దయామయుండు = కరుణా కాకుర్చియని చిరుదుగల కృపాస్వయాపుండు, దోషపుంజమున్ = దోషసమూ హమును, అఁదచి = పోగొట్టి.

తాత్పర్యము.

అన్నయగు రావణాసురునిచే నెడలఁగొట్టఁబడి దీనుడై శరణుఁబొచ్చిన పగ వానితమ్మునికి నభయహస్త మిచ్చి 'రిపూణామపి వత్సలా' శత్రువులందును దయ

గలవాడని పేరు గొన్న దయామూర్తి తనకనుకూలముడై భృత్యుడై వత్తిండు నన్ను నాతోపములనుజూగొట్టి రక్షించునుగాక.

శం॥ మందరవగభరమునకై, బృంచారకు లెల్ల మొలలు + వెట్టివఁ బ్రతి
స్యందనుఁ డై సాయముపడు, నిందిరపతి నాకు శరణఃపాదకార్యమునన్. ౬౪
అర్థము.

మందరవగభరమునకై = మందరపర్వతభారమును మోయుఁజాలక; బృంచా
రకులు = జీవరిలు; వెట్టివఁడై = పక్షివాహనముగాఁగలవాడై; నింది
రపతి = లక్ష్మీదేవిభర్త; శరణము = దిక్కు - రక్షింతుడు.

తాత్పర్యము.

మందరపర్వతభారము వహింపలేక జీవరిలెల్ల కుయ్యో, మొట్టొక యని
మొల వెట్టిఁగా గుడుడవాహనముగాఁగలవాడై వచ్చి యాభారమును దాను వహించి
నారికిఁ దోడుపడిన శ్రీమన్నారాయణుఁ డీ కార్యనిర్వహణమందును భారము
తనపై వైచిగొని నిదుర్తమాత్రముగా నన్నుంచుకొని నాకు దిక్కులు రక్షించును
గాక.

చ॥ అమృతము లల్లి మోను గలశాంబుధిఁ ద్రచ్చ, నటంచుఁ నన్మహో
ద్యమమున బాస బాను, నమృతం విడి ప్రోచె నిలింపకోటి నే
విమలుఁడు, వాడే తోడగుత + ఏడక నే నమృతోపభోగినై
యమరఁగఁ చల్చు రాఘవకథామృతపాగరమథవంబునన్. ౬౫

అర్థము.

గలశాంబుధిన్ = పాలసముద్రమును, ద్రచ్చన్ = చిలుకఁగా, అమృతము,
లల్లిపాను = లభించును, అని బోధించి, నన్మహోద్యమమునన్ = ఆ మహా
ప్రయత్నమందు, బాసబానున్ = సహాయముఁడగుచు, అమృతం విడి = అమృత
మిచ్చి; నిలింపకోటిన్ = జీవతలసమూహమును, ఏవిమలుఁడు = ఏపాపరహి
తుఁడు, ప్రోచెన్ = రక్షించెనో, వాడే = ఆభగవంతుడే, ఏడక = వదలక,
నేను, అమృతోపభోగినై = అమృతము సమభవింపఁ గోరినవాడనై, అమరఁ
గన్ = చక్కఁగ, చల్చు = చేయుచు, రాఘవకథామృతపాగరమథవంబు
నన్ = రామకథ యనెడి శ్రీరసాగరమును చిలుకుకార్యమువందు, తోడగు
తన్ = సహాయపడునుగాక.

తాత్పర్యము.

'జీవతలారా! మీకు శ్రీరసాగరమును జలికిరియ యు దమృతము లభించు'
నని బోధించి నా రా మహాప్రయత్నమునకుఁ బూని మందరము తేలిక పడి

త్రోవలో నీడిగిలబడ వప్పుడు తాతే దానిని నొచ్చితెచ్చి పాలసముద్రమున నైచి చిలుకఁజేసి యుం దమ్మరియి. పుట్టుగా దానిని దేవతల కిచ్చి రక్షించి పభగవంతుఁడు రామాయణకథ యను పాలసముద్రమును మందరముఁజేఁ జిలుక పూనిన నామఁ దోడియి శాశ్వతమునొనవేర్చి యమ్మతము ననుభవింపఁజేయును గాక.

౬౪, ౬౫. పద్మము లప్పటికంటె నిచ్చు పెక్కువ స్థానములు.

ఉ॥ శ్రీరామచంద్ర! యొనఁగించెద నే నొకమన్వి; నాదరం బారఁగ నప్రమాదమతి * నై వినుమీ కనుమీ, నచింపఁ ద్వ ద్భూరితరప్రబంధమును * బూనితి, దానిని నిర్వహింపఁగా భారము నీభుజంబుననె * వైచితి, నల్లన వీక్ష నమ్ముమీ! ౬౬

గ్రంథకర్త యొక బరోక్షప్రార్థనము మాని రామునిఁ బ్రత్యక్షముగా సంభోధించుచున్నాఁడు.

అర్థము.

అప్రమాదమతి నై = పరాకులేనివాడనై. త్వద్భూరితరప్రబంధమున్ = మిగుల గొప్పదైన నీ కావ్యమును. భారము=బరువు.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రప్రభూ! నే నొకమనవిచేయుచున్నాను. నీ రావణికపు తీవి యావలఁబెట్టి ప్రీతితో పరాకులేక విని యావల దానిని నొనవేర్చ నాలోచింపుము. నీమనవి యేమో చెప్పు మనదవా! నీ గొప్పచరిత్రమును తెప్పఁబూని నాడను. సంకల్పించుట నావంతు. దానిని నిర్వహించుట నీవంతు. 'నీవు చేయుకార్యములన్నియు నా కర్పణముచేయు' మని నీవు చెప్పితివి గనుక దానిని సాంలేముచేయుభారము నీ భుజములందే వైచితిని. నీవు నల దనినను వదలను. ఈమాట నమ్ముము.

చ॥ కవి నను గాథ గర్వమునఁ * గాదు; మహత్తర మైన బుద్ధి నై భవమునఁ గాదు; నిష్ఠులితి * పాండితి పెంపునఁ గాదు రయ్య, యీ ప్రవీణతీకావ్యసంఘటన * భారము నే నిటు పూనుఁబెల్లి, రా భువ! భవనీయపచ్చరణ * కంజయుగంబు స్మరింపఁగాఁ జూచి. ౬౭

తాత్పర్యము.

రామచంద్రనిమూర్తి! యీ గొప్పకావ్యమును రచించుభారమును పూనుటకుఁ గారణము నేను కవి నను గొప్పగర్వముకాదు. విశేషమైన బుద్ధిసంపద గాదు. అసమానమైన పాండిత్యముయొక్క యతిశయము గాదు. ఈ కావ్యము

నకుఁ బూనినయెడల నీ పాదకమలములకు స్మరించుచుండుట కనుకూలపడు నను నాశయేసుమా!

చం॥ చిఱునగ నొచ్చు నేమిటికో * శ్రీమధురామ! భవన్ముఖ్యామం
దెఱుగఁగఁ దెల్పవే, తెలిసె * 'హి యితఁ డెక్కడఁ దుచ్చమానవుం
మఱు నగుమత్కథం బలుక * మామట యెక్కడ? నేమి సాహసం?
బుటక పయోధి నీచుటకు * మావఁ గదే' యనుచున్ హసించెదే? ౬౮
తాత్పర్యము.

రామచంద్రమూర్తీ! నీ ముఖకమలమందుఁ జిఱునవ్వు కావనచ్చుచున్నదే యేల? తెలియఁజెప్పుమా! తెలిసెదెలిసె. నీవు చెప్పవలసిన పనిలేదు. 'ఎట్టి శక్తిసామర్థ్యములులేని యథమమమమ్యుఁడు నీఁ డెక్కడ? బ్రహ్మరుద్రాదులకుఁ బూర్ణముగఁ దెలియరాని నాకథను జెప్పఁబూను' టెక్కడ? నీఁ డెంతటిసాహసి? లక్ష్మణములేక సముద్రము నీచుటకు యత్నించుచున్నాఁడే' యనికదా నవ్వెదవు!

చం॥ తెలియుము రామ! నీవ యొకఁధీరుఁడ నంచుఁ దలంపఁ జోకుమీ,
జలనిధి నీదు 'ఁంత పని? * జన్మము లెన్నిటి నెత్తినాఁడనో,
యలయక ఘోరసంస్కృతిను*హంబుధు లెన్నిటి నీడినాఁడనో,
యలయక యున్నె? నైజముసుమా బహుళాస్తులు జేహఘారికి? ౬౯
అర్థము.

ఘోర....అంబుధులు = భయంకరమైన సంసార మను సముద్రములు.

తాత్పర్యము.

నీవు నవ్వివ నవ్వుచువుగాక. నే నొకవిషయము చెప్పి దను తెలిసికొనుము. నీవే యొకధీరుఁడవు, సముద్రము దాటితి నని తలంపకు. నీవు జేతువుకట్టించుకొని యరకాలు తడిగాళండగదా దాటితివి. నేనో యెన్నిజన్మము లెత్తినాఁడనో యెన్ని భయంకరమైన సంసారసముద్రముల నలసటలేక యీడినాఁడనో. ఇన్ని యీడినను నిప్పటికిని నాకేమైన యలఁరియున్నదా? ఇంక జన్మము లెన్నయిన నెత్తి యెన్ని సముద్రములైన దాటుటకు సిద్ధముగా నున్నామగదా! ఏల నీ కలసట దోషలే దంచువా? జేహఘారులకు దుఃఖములు స్వభావములు, కావున నవి దుఃఖములుగాఁ గానరావు. అమేధ్యములో బుట్టి పెరుగు పురుగులు దాని ససహ్యించుకొనునా?

చం॥ తావకవర్తనాసరణే * దప్పులు గల్గినఁ గోపగించుచుం
క్రొవకు నన్ను, నావలన * దోషము లే దఁబమాత్రమేవియున్
భూవరచంద్ర! నీవు తెలు*పో నలుపో నిజ మే నెఱుంగి, నా
కీవట కెన్నఁదే తెలిపి*తే కనిపించితే యున్న మాపమున్? ౭౦

అ ర్థ ము.

తావకవర్గనాసరణేన్ = నీప్రాత్రముయొక్క పద్ధతియందు; తప్పులుగల్గినన్ = అసత్యము లుండనేని; కోపగించుచున్ = అగ్రహపడుచు; నన్నుఁ బ్రోవకు = తోలఁగఁ బ్రోయవలదు. అణుమాత్రమైపను = కొంచెమైనను; దోషము = తప్పు; నావలన లేదు = నాయందు లేదు; భూవరచంద్ర = ప్రభువత్తమా! నీవు తెలుచో నలుచో = నీవు తెల్లనివాఁడవో నల్లనివాఁడవో; నిజమున్ = యథార్థమును; ఏ నెఱుంగన్ = నాకుఁ దెలియదు. ఈవఱకు = ఇంతవఱకు; ఎన్నఁడేన్ = ఏనాఁడైనను; తెలిపితే = తెలియఁజేసితివా? ఉన్నరూపమున్ = నీయథార్థస్వరూపమును, కనిపించితే = చూపితివా.

తా త్ప ర్య ము.

మహాప్రభూ! శ్రీరామచంద్రా! నిన్ను వర్ణించుటయందునేనైన దోషము లుండిన నే నసత్యమాడితి నని నామీఁద నీవు కోపించి నన్నుఁ గడ కీడువ వలదు. ఏలయంటివా? నాయందు దోషము కొంచెమైనను లేదు. నీవు నల్లనివాఁడవో తెల్లనివాఁడవో నిజము నాకుఁ దెలియదు. ఏల తెలియ దందువా? నీవు నా కెన్నఁడైన నేను నల్లనివాఁడ ననికాని తెల్లనివాఁడ ననికాని చెప్పితివా? నీ స్వస్వరూపముతో నాకుఁ గనఁబడితివా? రెండును లేనప్పుడు న న్నెట్లు తప్పులు పట్టదవు. చెప్పనిదోషము కనఁబడనిదోషము నీజే. తెలియనివాఁడ పూర కుండవలె. అసత్యము లేల వ్రాసెదవందువో.

కం॥ పలువురు పరిపరివిధములఁ, బలికిరి యుం దెంత నిజమొ * ప్రభున! యెఱుంగన్;
బలికెద యథార్థ మిట నీ, కలహాపుం దెలిపి తేని * కారుణ్యవిధి! 2౧

అ ర్థ ము.

పలువురు = అనేకులు, పరిపరివిధములన్ = అనేకరీతుల, నివిషయమై, పలికిరి = చెప్పిరి, అందు = వాచీవాక్యములందు, నిజము, ఎంతో = పర్యమెంతో, అసత్యమెంతో, ఎఱుంగన్ = నాకుఁదెలియదు, నీకలహాపున్ = నీ యథార్థ స్వరూపమున, తెలిపితేని = తెలిపినపక్షమున, ఇటన్ = ఈ గ్రంథ మందు, యథార్థము = ఉన్నదున్నట్లు, పలికెదన్ = చెప్పదను.

తా త్ప ర్య ము.

మహాప్రభూ! నేను నిరాధారముగా వ్రాసెడివాఁడఁ గాను; అనేకు లనేక రీతుల నివిషయమై వ్రాసిరి. ఒకడు నీవు తెలుపని మఱియొకరు నలుపని మఱియొకరు బంగారుచాయ యని వ్రాసిరి. ఒక యుగమున నలు పని మఱియొక యుగమునఁ దెలు పని మఱికొందఱు వ్రాసిరి. నే నొకఁడనే నాలుగురూపముల

ధరించి జనించెద నని చెప్పితివికదా. నీవు నలుపెట్లు! లక్ష్మణుడు తెలు పెట్టు! ఒక్క-పదార్థమునకు రెండువర్ణము లేక కాలమున నుండునా! నీ యాంతరంగికు లైన మహర్షులు స్పృహిహాసపురాణకర్తలు చెప్పినదానిని విశ్వసించి నేను తెప్పెదను. పోనీ యిప్పుడు మించిన దేమి! ఇప్పుడైన నీవు నీయథార్థస్వరూపముతోఁ గావనచ్చి యిదితప్పు అది యొప్పుని చెప్పుము. అట్లులే వ్రాసెదను. లేదా నేను వ్రాసినదే సరి యని యంగీకరింపుము.

౩౦౧ మీమహిమ మీర రెఱుంగరు, శ్రీమహికానాథ! యిట్టి * చిత్రచర్మితో
ద్వాముల మిముఁ దెలియంగా, నేమానవుఁ జోవు, నీవ * యెఱింగింపుదయన్. ౩౨

అర్థము.

మీమహిమన్ = మీగొప్పతనమును - ప్రభావమును, మీరెఱుంగరు = మీరే తెలిసినవారు కారు, శ్రీమహికానాథ = లక్ష్మీనాయకా! ఇట్టి = ఇటువంటి, చిత్రచర్మితోద్వామున్ = అశ్చర్యకరమైన నజవడిచే గొప్పవారైన మిమ్ము, భార్యాభర్తలను; నేమానవుడు తెలియఁగానోవున్ = నీమనుష్యుఁడు తెలిసికొన నమర్థుఁడగును. కాదు. కావున దయన్ = కృపచే, నీవే, యెఱింగింపుము = నీవే తెలియఁజేయుము.

తాత్పర్యము.

మీతత్త్వము నాకుఁదెలియదని మీ రాజ్ఞాపించవలసినపనిలేదు. అకాశము పరిమాణము అకాశమునకే తెలియనట్లు మీమహిమ యెంతో యెట్టిదో మీకే తెలియదు. మీజ్ఞానమున కెట్లంతములేదో. మీమహిమకు నట్లంతము లేదు. అంతములేనిదానిని మీరుమాత్ర మెట్లుతెలిసికొఁగలరు! సర్వజ్ఞులు సర్వజన్తులైన మీ కసాధ్యమైనది నాయుట్టి యజ్ఞునకు నెట్లు తెలియఁగలదు. అపాకృతమునైన మీచర్మితమును ప్రకృతిబద్ధుడైన శుచ్ఛమహమ్మండవండు తెలిసికొనఁగలడు. కావున నీవే దయచేఁ దెలియఁజెప్పుము.

తే॥ చక్కఁగా ని స్మృతింగిని * సత్యవచన
పరుఁడు పలుకుట నీతనూభవులే పాడ
నీవు ప్రత్యక్షముగ విని * నిక్క మనుచు,
మెచ్చి యుండుట నీకథ * నచ్చినాఁడ.

౩౩

అర్థము.

సత్యవచనపరుఁడు = ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు, - ఋషయః పుత్యవచనాః అమరము-యథార్థము చెప్పువారు గనుక ఋషులకు సత్యవచనమిది జేరు. అట్టివారి

యందు శ్రేష్ఠుడు. తనూభవులు = కొడుకులు. పాడన్ = గానము చేయఁగా. నచ్చినాడన్ = నమ్మినాడను.

తాత్పర్యము.

ఓయీ యితరముషీశ్వరులుమాడ నాచరిత్రమును వర్ణించి చెప్పిరికదా దీనిని నీవు ప్రమాణముగాఁ గొని నేను కారణమందువా? తండ్రి! చెప్పెదను వినుము. ఋషీశ్వరులు సత్యవచనులు గావున వారసత్యముఁజెప్పను. అట్టి వారిలో శ్రేష్ఠుడు కావున వాల్మీకి యసత్యమాడఁడు. వాల్మీకిమహర్షి నీతో సమకాలికుడు; నీకుఁ బరిచితుడు; నీతండ్రికి స్నేహితుడు చిత్రకూట ముం దాయన యున్నప్పుడు మీ రాయన యుశ్రమమునకుఁ బోయి యుంటిరి. ఆయనను తెలిసి నమ్మిగదా సిద్ధార్థును ఆయన యుశ్రమములో విడిచితివి. నీతా దేవి తన యుశ్రమముం దుండుసమయంబునఁగదా వాల్మీకి రామాయణమును రచించెను. పొరపా టుండిన నామె నవరించియుండునుగదా. నీకొడుకులు గానము సేయఁగా నీవు నీతమ్ములతో సుగ్రీవాదివాసనులతో విభీషణాది రాక్షసులతో విని సత్యమని యామోదించితివికదా. ఎవ్వ రెవ్వరీ చరిత్రమునఁ జెప్పఁ బడినో వారందఱు విని యామోదించినవారేకదా. అసత్యమయ మొక్కఁటి చెప్పియుండినను దీనివలెనే నీ వసత్యమాడితి వని వాల్మీకి నప్పుడే ఖక్కరించి యుందువుకదా. వాల్మీకి చెప్పినదానిలో నసత్య ముండ దని బ్రహ్మ వరమిచ్చెఁ గదా. వసిష్ఠవామదేవాదులవలె నీయొద్ద మివ్వోగమందుండి నీయనుగ్రహముఁ గోరి యిచ్చకాలు చెప్పువాఁడు వాల్మీకి కాదుకదా. అట్టిచ్చకాలమారి యైవచో నీరోషములను, (నసత్యమాడ సుమంత్రుని బ్రేరించుట - యుద్ధముందు వెనుకంజపట్టుట - వారిని చాటుగ నుండి కొట్టుట,) చెప్పియుండఁడుగదా. ఒక వేళ చెప్పినను నవరించి చెప్పియుండునుగదా. కావున సత్యముచెప్పవలయు నని యాయన యుద్దేశమేకాని నీయనుగ్రహ మెట్లులిపి సంపాదించవలెనని యాయన యుద్దేశము గాదు. అట్టివాఁడు చెప్పినదికనుకనే విజయి నేను నమ్మినాడ నని తాత్పర్యము.

వాల్మీకి పేరుతోనుండు నితరరామాయణము లాధునికకల్పితములు. వారివారి మతిసిద్ధాంతబోధగమనకై వ్రాసి ప్రకల్పిత వాల్మీకిజేను చెప్పఁబడినవి కావున వాస్తవచరిత్ర యెఱుంగఁగోరినవారి కవి విశ్వాసప్రాప్తములు గావు. ఆయా మతాభిమాను లా యా గ్రంథముల నభిమానింతురు. వాస్తవకథలనుకావున శ్రీమద్రామాయణము సర్వజనసేవ్యము. కావున శ్రీమద్రామాయణములోని విషయములు చర్చించునపు డా గ్రంథమును దానికి విరోధించని యితర గ్రంథములలోనివిషయములను బ్రమాణములుగఁ గైకొనఁబడునుగాని తక్కినవి యర్వాచీనములుకావునఁ గైకొనఁబడవు.

అవతారిక - ఓయీ వాస్తవచక్రముకావున నాభ్యాంబులవలె వికోడముగాఁ బరింపవచ్చుననియూ నీ శ్రమమునకుఁ గారణము.

కాదు. కాదు. భగవద్విషయము కల్పితమైనను గ్రాహ్యమేకాని కల్పితమందు శ్రద్ధాభక్తులు కుదురవు. కావున ఫలము వ్యల్పమే. వాస్తవ భగవచ్ఛక్తిలములందు శ్రద్ధాభక్తులు కుదురును. కావున విశేషఫలము కలదు. భక్తి లేక చేసిన కార్య మిదెంత గొప్పదైనను వ్యర్థమే.

సీ॥ అమ్నాయపఃసంబు + అడవియేడ్చులె కదా, తావకభక్తి యభావమైన నిత్యకర్మశక్తి + నిగిడి చచ్చుటకే కా, తావకభక్తి యభావమైన సఖలతీర్థస్నాన + అగచాట్లకే కదా, తావకభక్తి యభావమైన పట్టినామంబులు + భయపెట్టుటకునికా, తావకభక్తి యభావమైన సీదుభక్తిలేమి + నిఖలంబు వ్యర్థంబు, ప్రాణహీనమైన వపువులలోలే నీదుభక్తిగలుగ + నిఖలంబు వ్యర్థంబు, నదిఁ దరించు పిదప + నావయట్లు. ౭౪

అర్థము.

తావకభక్తి యభావమైనన్ = సీభక్తి లేకపోయెనేని; అమ్నాయపఃసంబులు = వేదము లధ్యయనముచేయుటలు, అడవియేడ్చులుకదా = మనుష్యసంచారములేని యడవిలో నేడ్చిన విచారించువారెవరు? కావున భక్తిలేని వేదాధ్యయనము వ్యర్థము. నిత్యకర్మశక్తి = ఎడతెగక తన వద్దాశ్రమములకుఁ దగిన శాస్త్రీయకర్మములఁ జేయువ్యాపారము. నిగిడిచచ్చుటకేకా = నిగిసిల్లి చచ్చుటకేకదా. అఖలతీర్థస్నానము = లోకముపరగల సార్థిత్రీకోటితీర్థములందు మునుంగుట. అగచాట్లకేకదా = కేవలము శ్రమమునకేకదా. పట్టినామంబులు = పట్టెవర్ధనములు - పట్టెలుపట్టెలుగా పుండ్రములుధరించుట, భయపెట్టుటకేకదా - తొన్నచేని కావలివెలుబొమ్మలవలె జూచినవారిని భయపఱుపనేకదా. ఇవన్నియు సర్వకర్మములేయైనను భక్తి లేకచేసిన వ్యర్థంబులు.

ప్రాణహీనమైన వపువులలోలేన్ = ప్రాణములేని జేహమువలె భక్తిహీనకార్యంబులన్నియు వ్యర్థములు. నదిఁ దరించుపిదప నావయట్లు = నదిని దాటిన జెనుక నోడవలె భక్తికుదిరిన సర్వకర్మములు వ్యర్థములు. కర్మములన్నిచేయుట భగవంతునందు భక్తి కుదురుటకే. భక్తికుదిరినపిమ్మట సాధనములు లేకున్న హానిలేదు.

తాత్పర్యము.

భక్తిలేదేని వేదాధ్యయనము శాస్త్రీయనిత్యకర్మానుష్ఠానము, సర్వతీర్థస్నానము, పుండ్రధారణము లోనైనవి వ్యర్థములు. ఇవన్నియు భక్తితోక

చేయవలయును. దానివలన భక్తి బాగుగ చిటపడును. భక్తి బాగుగ చిటపడిన తరువాత సభ్యయవము తీర్థస్నానము లోనైనవి లేకుండిన దోషములేదు. లోకసర్వగ్రహార్యమై ప్రమాదరాహిత్యమునకై చేయవలయును గాని భగవత్ప్రాప్తి కుపాయము లని గాదు. ఎట్లనగా నేనుదాటువలెను దెప్పతోఁ బని గలదు. ఏమిదాఁటి యావలయుండు చేరినవిక్రుతుల పడవను మోచికొని పోవల యునా?

కా॥ ప్రారబ్ధంబులు పెక్కు- లెప్పుడు నను * న్బాధించెడిం, గాన నా
తీరత్వం బతిచంచలత్వముఁ గనెం * తె లేవెదె, విఘ్నానభుల్
చేరం జొచ్చి కలంచుచు న్మనము ని, జ్వరంగ రా నీయ నీ
ఘోరాపజ్జలరాశిభంగముల ముగ్ధుం జొచు క్షీణింతునో.

౭౫

అవతారిక - అన్ని కర్మములకు భక్తిప్రాణమై యుండ నట్టిభక్తి నాయందుఁ గుదురు నుపాయము లేదే. నేను గడితేలు మార్గ మొలులో నేనుతేయు నీ నేన వ్యభిమగునేమో! అధోగతులపా లగుచునేమో యని గ్రంథకర్త విహదపడు చున్నాఁడు.

అర్థము.

ప్రారబ్ధంబులు = పూర్వజన్మములఁజేసి యాజన్మమున ఫలానుభవమునకై వచ్చియుండు పుణ్యపాపకర్మఫలంబులు, పెక్కులు = అనేకములు, ఎప్పుడు = సర్వకాలసర్వావస్థలందు, బాధించెడిన్ = నన్ను బాధపెట్టుచున్నవి, గానన్ = కావున, నాతీరత్వము = నాదైర్వ్యము, అతిచంచలత్వముగనెన్ = మిక్కిలి చలింప సాగెను. తె లేవెదెన్ = తెలివి నశించెను. విఘ్నానభుల్ = విఘ్నముల సమూహములు. కలంచుచున్ = కలవరపెట్టుచు; మనమునీ = మనస్సును, నిన్ జ్వరంగరానీయపు = నిన్ను సమీపింపనైన సమీపింపనీయపు - కావున ఘోరా పజ్జలరాశిభంగములన్ = భయంకరమైన యాపద యను సముద్రముయొక్క యలలందు, ముగ్ధుంజొచున్ = మునిగినవాడనై; క్షీణింతునో = నాశమగు చునేమో.

'కొన్నియెడల మధ్యమోర్తిమ పురుషంబులకు బ్రభవ పురుషమగు, (సు - వ్యా - కారక - ౪౦) ముగ్ధుండనొచు ననుటకు ముగ్ధుం జొచునని ప్రయోగిం పఁబడియె. ఇట్లు 'పాంచుభూపరువకుఁ గోడలైతి' - తిక్కన.

తాత్పర్యము.

పూర్వజన్మములందుఁ జేసిన పుణ్యపాపఫలములనన్ననుభవించు సన్ననుభవించు మని సకలకాలములందు చొకటి వెనుకనొకటిసముద్రమునందలి యలలవలె విరాదు

ములేక నాపైఁబడిబాధించుచున్నవి. కావుననాగుండెచెదరి వికలమై నాడైర్వము నిలుకడ తప్పెను. ఆకారణముచే జ్ఞానము నశించెను. సత్కార్యముచేయుదమనిన విఘ్నములు గుంపులైపచ్చి యాకార్యమును కొనసాగనీయకున్నవి. మనస్సు వైస నీయొద్దకురానీయకున్నవి. ఇట్లయిన నే నేమిబాగుపడఁగలను? ఈభయం కరమైన యాపద యను సముద్రములో నీయల యలుగొట్టి నాయల యలుగొట్టి నెటుపోవలేక దరిచేరలేక మునిగిపోచునేమో, శ్రీరామచంద్రమూర్తి! నన్నేమి రాచేయనునదవు? నేను దరి జేరుమార్గ మేది? తల్లీ!

ఉ॥ ఎంతటి జ్ఞానహీనుడ, న * చెంతటిమ స్తుడ, నెంత వ్యర్థుడన్,
జెంతలుచున్నవాడ నెటు * చేకులు నాయభికాంక్షీతం బటం
చెంతయు, నీవు రాఘవ! యఃపీనకృపామతి భీతిఁ బాపుచుం
జెంతలబాపై నిలువఁ * జేడ్చడ నేల వ్యభావిలుండనై!

౭౬

అర్థము.

జ్ఞానహీనుడన్ = జ్ఞానములేనివాడను. మ స్తుడన్ = ముడించినివాడను. వ్యర్థుడన్ = నిష్ప్రయోజనముగ జీవించువాడను. అపీనకృపామతిన్ = అతి శీయించిన కృపగలమనస్సుతో; భీతిన్ = భయమును, పాపుచున్ = పోగొట్టుచు, చెంతలన్ = సమీపమందు. బాపై = తోడై. వ్యభావిలుండనై = నేడనచే గలంతటొందిన మనస్సుగలవాడనై. చేడ్చడ నేల = ఏలబాధపడవలయును!

తాత్పర్యము.

రామచంద్రప్రభా! నీవు వింతాచుడయితో నా భయమును పోగొట్టుచు నా యొద్దనే తోడై యుండఁగా నే నెట్లు కడతేలుదునా, సముద్రములో మునిగి పోవుచునేమో, నన్ను రక్షించువా రెవ్వరు, నాకోరిక యెట్లు నెఱవేలు నని దిక్కులేనివానివలె నీ ప్రకారము దుఃఖించుచు నేడనచే మనస్సుచెదర బాధ పడుచున్నవాడనే నే నెంతటి నెలివిమూరినవాడను. ఎంత తెలుడ బెఱుంగక తిరుగువాడను. ఎంత వ్యర్థజీవిని! ఛీఛీ!

చ॥ 'మనమున నెప్పు డేది నొకఁమాటె తమిన్ స్థిరసత్ప్రపత్తిచే
నను శిరగాలు జొచ్చిన జానంబుల శే సభయం బొసంగెదన్
మిను మిది న్నావరం' బనెడు * నీదగువీశులవాక్య మూఁతగాఁ
గొనితిని స్థైర్యభైర్యములు * కూడ, నపాస్తము లయ్యె శంకలున్.

౭౭

అర్థము.

ఒక్కమాటె = ఒక్కవారియే, తమిన్ = కుతూహలముతో, స్థిరసత్ప్ర
పత్తిచేన్ = చలించని శరణాగతభావముతో, వీశులవాక్యము = ప్రసిద్ధమైన
మాట, అపాస్తములయ్యెన్ = తొలగిపోయిన వయ్యెను.

తాత్పర్యము.

“వివ్వజైవను వీడు వాడనక యేజసంబులయినను శవించియుండు కాలములో నెచ్చజైవను నొక్కసారియే (పలుమాఱు లక్కఱలేదు) నన్ను చలించని భక్తితో ‘రామా నీవే శరణు - నీవాడను నేను’ అనినంత మూత్రమున నెవ్వరినలన భయములేకుండ రక్షించెదను. ఇది నావ్రతము” అని నీవు జగమొలుంగఁగా కోట్లకొలఁదులు వినుచుండఁగాఁ జెప్పినవాక్యము నాథారముగా సంగీకరించితిని. దీనివలన నామనస్సు చలనముమాని కుదుటఁబడెను. సమ్యక్ముగా దరిఁజేరితి నని తైర్థము వచ్చెను. సందేహము లన్నియుఁ దొలఁగిపోయెను.

కం॥ నీవాడని యొకపరియే

యేవాడేన్ శరణు వేడినీని సకల భూ

తావళి కభయంబును నే

వావిరి ఘటియింతు నిదియ వ్రతమగు నాకున్

—యద్ధ. ౩౮౭ ప.

అని విశేషణు విషయంబున శ్రీరాములు చెప్పినమాటల (చరమశ్లోకము) నిట ననుసంధించునది.

ఉ॥ ఉల్లమునందుఁ దోచెను ము + తొండు భవల్లపితంబు, నెవ్వఁ డేన్
పెల్లగు సర్వధర్మముల + వీడి, దృఢోద్యదసన్యభక్తి సు
ధిల్లఁగ, నన్ను నొక్కరు, హృదిన్ శరణు బన, మత్పిదాత్తి రా
జిల్లఁగనీని విఘ్నములఁ + జెండెదఁ జింతిల కంచుఁ బల్కవే

౭౮

అర్థము.

మతొండు = మరియొక, భవల్లపితంబు = నిమాట, ఉల్లమునందున్ = మన
స్సునందు, తోచెన్ = స్పృశింపవచ్చెను. అదియేమంటివా. పెల్లగు = అనేకము
లయిన. సర్వధర్మములు = కర్మయోగ-జ్ఞానయోగ - భక్తియోగములులోనైన
యోగసాధనములన్నింటిని, వీడి = వదలిపెట్టి, దృఢోద్యత్ = స్థిరముగాఁబట్టిన,
అసన్యభక్తిన్ = ఇతరులయందు భక్తియుంచును. సంధిల్లఁగన్ = కూడఁగా,
నన్నునొక్కరున్ = నన్నొక్కనినే, హృదిన్ = మనస్సునంగు; శరణుబనన్ = శర
ణమంటివేని మత్పిదాత్తిన్ = నాపదమును పొందుటను, రాజిల్లఁగనీని = సు
తోషపదనీయని. విఘ్నములన్ = అంతరాయములను. చెండెదన్ = స్వంఘము
చేసెదను. చింతిలకు = శోకింపకుము. అని నీవుపల్కవే = నీవు పలుకలేదా?

తాత్పర్యము.

నీవు రామావతారమునఁ జెప్పిన వాక్యమేకాదు. నీవు కృష్ణావతారమునఁ జెప్పిన మిత్రయోగ వాక్యముకూడ స్మరికివచ్చినది. అది యేమంటివా? మోక్ష వాఙ్మనము లని చెప్పఁబడిన యుపాయము లేవేవిగలనో వానినిన్నిటిని వదలి పెట్టుము. వాని ననుష్ఠింప నీవు ప్రయోశపడవలదు. నిశ్చేయమైనమనస్సుతో నితరులయం దెవ్వరియందు మనస్సున భక్తిసేయక నన్నొకనిమాత్రము శరణము ఆనుము, చాలును. ఈమాత్రము నేను జేసెదను. నీవేమిచేసెద నందువా? నన్నుఁ బొందనియక నిన్ను బాధలపెట్టు నిఘ్నరూపకములైన పాపముల నన్నిటిని నేను ధ్వంసముచేయువాఁడను. శోకింపకుము. అని నీవు చెప్పలేదా. ఇచ్చట

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణావ్రజ.

అహం త్వా సర్వపాపభ్యో, మోక్షయిష్యామి మాశుచ.

యను భగవద్గీత (౧౮ అధ్యాయము-౬౬వ శ్లోకము) చరమశ్లోకార్థ మనుసంధించునది.

కం॥ కావున నిర్భీకుడ నై, కావించెద నీదు చరితః + కావ్యముగాఁగక నావలనఁ దప్పు గలిగిన, నీవలననె కలిగె ననుచు + నే మది నెంతున్. ౭౯

అర్థము.

కావునన్ = మీఁదఁజెప్పిన కారణముచేత, నిర్భీకుడనై = భయమువడ లిడవాడనై; నీదుచరితన్ = నీచరిత్రమును; కావ్యముగాఁగన్ = కావ్యరీతిగా; అనఁగా కావ్యలక్షణములు పోషించుచు; కావించెదన్ = రచించెదను; నావలనఁ దప్పుగలిగినన్ = నాయం జేసిన దోష ముదయించెనా; అది నీ వలననె కలిగెననుచు = అదోషమునకుఁ గారణము నీవే నేను గానని; మదిన్ = మనస్సునందు; ఎంతున్ = తెలంతును.

తాత్పర్యము.

'శ్రీరామచంద్రమూర్తి! నామనస్సునందు భక్తియనునది లేదు; భక్తిలేక నీసేవచేసినఁ బ్రయోజనములేదు; ఇక నాగతియేమి' యని దిగులుపడుచుండి తిని. నీవు రామావతారమందుఁ గృష్ణావతారమందుఁ జెప్పిన యభయ వాక్యములందు శరణువేడుమని చెప్పితివేకాని భక్తితో శరణువేడుమని చెప్ప లేదు. కాబట్టి భక్తిలేదను భయము నా కింక లేదు. కావున భయము విడిచి నీచరిత్రమును కావ్యరూపముగా రచించెదను. దానిలో నేదైనఁ జారపాలు వచ్చెనా, యాదోషమునీదే. నాది కా దని నాయభిప్రాయము.

నీ నాడించివట్లు నే నాయనాడికేకాని నా దోష మేమున్నది? కావున దోషమేదియు రాకుండునట్లు కనిపెట్టవలసినది.

సీ భవ్యమై చూచి సంభావ్యమై సుజూను, భావ్యమై నవరసభావ్య మగుచు హృద్యమై భక్తి సంపేద్యమై కావ్యాళి, నాద్యమై సతతానందద్య మగుచు శుభ్యమై పద్యనిఘట్టమై శాస్త్రు సం, బద్ధమై నిగమాఢ్యసిద్ధ మగుచు బూతమై కలితసంగీతమై మూనిరా, చ్చాతమై ధర్మనిశేత మగుచు

తే త్రావ్యమై పర్వలోకసంప్రద్య మగుచు, దివ్యమై సార్వజీవాజశేవ్య మగుచు నవ్యమై గుణమణిగణ, దీవ్యదర్శ మయిన కావ్యంబురచియింతువాఁడభావ.

అవతారిక :- ఓయీ! రామాయణము వ్రాయఁబూనితివే. దానియందేమి మహిమ గల దను ప్రశ్నమునకు నమాధానము వ్రాయఁబడుచున్నది.

అర్థము.

భవ్యమై = భవ్యంకుశేరసత్వేచ, యోగ్యభావినికు త్రిషు' అని నిఘంటువు. కుభమై పత్యమై యోగ్యమైనది. సంపత్సంతతీ రామకథాత యను వాక్యమునుబట్టి యిహలోకసుఖమేగాక పరలోకసుఖమును గలిగించునది కావున కుభమైనది. ముందుపద్యములందు జెప్పిన కారణములవలన పత్యమైనది. కల్పితకథకాదు. కొన్ని గ్రంథములు కొందఱు చదువవచ్చును. కొన్ని గ్రంథములుకొందఱు చదువరాదను నిధికారనియమము గలదు. దీని కా నియమము లేదు. ఎవరైనను నా చండాలుము స్త్రీలు పురుషులు చదువవచ్చును, వినవచ్చును. కావున పర్వజనగ్రాహ్యమైనది.

మూనిసంభావ్యమై = మునిశ్వరుల గౌరవమునకుఁ బూర్తమైనది. కుశలపులు యోగిశాలలయొద్ద రామాయణము చదివినపు డందఱు మేలుమే అని జ్ఞాపించిరి.

సుజనానుభావ్యమై = సాధువులచే ననుభవించఁదగినది; నవరస భావ్యము = శృంగారము - హాస్యము - కరుణము - విరము - శౌచము - భయానకము - బీభత్సము - అద్భుతము - శాంతము అను లోక్కుదిరసములు గలది.

హృద్యము = మనస్సున కింపయినది, భక్తిసంపేద్యము = భక్తిచే జెలిసి కోఁదగినది. భక్తి లేనివారి కిందలి తత్త్వార్థము బోధపడదు. కావ్యాళి = కావ్యముల పంక్తియందు, అద్యమై = మొదటిదై. కావ్యములందు శ్రీమద్రామాయణమే మొదటిది. కనుకనే దీనికి నాదికావ్య మనిపేరు.

సతతానందద్యమై = ఎల్లప్పుడు దోషరహితమైనది. కొన్ని గ్రంథము లొక వేళ చదువవచ్చును, ఒకవేళ చదువకా దను నియమము గలదు. దీని కల్పనియమములేదు. రామాయణము భోజనమునకు ముందు వెనుకల భారాయణము

చేయవచ్చును. శుక్తమై=నిర్మలమై; పద్యనిబద్ధమై = పద్యములచేతనే కూర్చుంటున్నది. ఇందు గద్యములులేవు. శాస్త్రసంబద్ధమై=శాస్త్రముల కల్లుబాట్లుగలదై విగమార్థ సిద్ధమై = వేదముల యర్థముచే సిద్ధమైనది. పూతమై = పవిత్రమై, చదివెడివారలను బుద్ధులఁజేయునది. కలితపంగీతమై = సంగీతముతోఁ గూడినదై : అనగా రాగజ్ఞానముగలవారు రాగయుక్తముగఁ జదువ సాధ్యమైనది. మోనిరాజ్ఞాతమై = మునిశ్రేష్ఠునివలనఁ గలిగినదై; ధర్మనికేతమై = ధర్మవిషయములకు ప్థానమై, ఎవ్వ రేయధర్మయందు నెట్లిట్లు వర్తించిన రాగుపడుదురో యావిధముల నెల్లఁ దెలుపునది.

బ్రావ్యము = విం నింపై నది - వివేచింపదీ. పర్వలోక సంప్రవ్యము = సమస్తజనులచేత స్మృతముచేయఁదగినది. జైనులు - బౌద్ధులు కూడ రామకథ వాదించినవారే.

దివ్యమై = దేవసంభవమైనదై : పార్వతీశాసన సేవ్యము=పార్వతి - శివుఁడు బ్రహ్మ - వీరిచే సేవింపఁబడునది. నవ్యమై = భాగ్యమై.

గుణమణిగణదీప్యద్యమై = కావ్యగుణములను గుణసమూహముచేఁ బ్రకాశించు నర్థముగలది.

తాత్పర్యము.

శుభకర్తమై, పత్న్యమై, యోగ్యమై, మునీశ్వరులచే గౌరవింపఁబడినదై, సజ్జనులనుభవింపఁదగినదై, నవరసయుక్తమై మనస్సున కాహ్లాద మొనఁగునదియై, భక్తిచేతనే రిత్త్యమొలుగఁ దగినదై, మొదటి కావ్యమై, దోషరహితమై, శుక్తమై, పద్యములచే నిబంధింపఁబడినదై, శాస్త్రబద్ధమై, వేదార్థమునుగలదై, పవిత్రమై, సర్వాదియుక్తమై, గానమొనఁపుటకుఁ దగినదై, మునీశ్వరుని వలనఁ గలిగినదై, ధర్మప్థానమై వినుట కింపై. సమస్తజనులచే స్మృతమాచేయఁబడునదియై, దేవతాసంబంధమై, పార్వతీ పరమేశ్వర పరమేష్ఠులచే సేవింపఁబడునదియై, భాగ్యమై, కావ్యగుణము లనెడి మణుల సమూహముచేఁ బ్రకాశించు నర్థముగలదైన కావ్యమున నాంధ్రభాషయందు రచియించెదను.

శ్రీమద్రామాయణ ముత్తమోత్తమకావ్యము.

కవి తనువగు శబ్దార్థములు । ధ్వని తన మలంకరియావితానము పొమ్మనఁ దనగుగుణములు గుణములు । ఘనవృత్తులు వృత్తు లొర కావ్యోపవిరమన్.

—చరణభూ.

కావ్యలక్ష్మికి నర్థవంతములైన శబ్దములు దేహము, ధ్వని ప్రాణము; శబ్దాలంకారములు అర్థాలంకారములు పొమ్మలు; గుణములు గుణములు; వృత్తులు వృత్తులు.

ఉత్తమకావ్యమందు శబ్దములు వ్యాకరణదుష్టములుగాక సమయసందర్భోచితములై యర్థ సంతములై యుండవలయును. ధ్వనియవగా వ్యంగ్యము. అవగా శబ్దమునుబట్టియో యర్థమునుబట్టియో తోచు విశేషార్థము.

వీడు పండితపుత్రుఁ డనిక వినితల్లి పండితుఁడేగాని వీడు శుంకయని భావము. రామాయణమంతయు ధ్వనిగుంభితము. శబ్దాలంకారములు ఛేదానుప్రాసము, లాటానుప్రాసము, వృత్తినుప్రాసము యమకము లోనైనవి.

అథాలంకారములు-ఉపమ, ఉత్పేక్ష, స్వభావోక్తి లోనైనవి. గుణములు-శ్లేషము, ప్రసాదము, మాధుర్యము, హేతుమార్గము, సమత, అర్థవ్యక్తి, ఔచిత్యము, ఓజము, సమాధి, వృత్తులు - కైశిక, అరభటి, సార్వత్రి, భారతి. రీతులు - వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి.

ఈ లక్షణములుగలది యుత్తమకావ్యము - ఇవియున్నియు మూలకామాయణమునందునలె నీ యాంధ్రరామాయణమందును గలవు.

ఈ అమరభాషను బలికెరామాయణము

యాంధ్రభాషను వ్యాకృతికాద్యుఁ డయ్యె

నట్టివాల్మీకి మనమున నలరకున్నె,

యస్మదీయాంధ్రపద్యరామాయణమున !

౪౧

అర్థ ము.

అమరభాషన్ = సంస్కృతమందు, వ్యాకృతికిన్ = వ్యాకరణమునకు, ఆద్యుఁ డయ్యెన్ = మొదటివాడయ్యెను. అలరకున్నె = సంతోషపడుతున్నా !

తాత్పర్య ము.

సంస్కృతభాషను శ్రీమద్రామాయణము రచించెను. ఆంధ్రభాషావ్యాకరణము రచించినవారిలో మొదటివాడయ్యెను. ఇట్లాదికావ్యకర్తయు ఆంధ్ర వ్యాకృతికర్తయునైన వాల్మీకి తానురచించిన శ్రీమద్రామాయణమునకు పరిమైసదియుఁ దాను రచించిన వ్యాకరణలక్షణములచే బద్ధమైనదియు నైన యాంధ్ర పద్యరామాయణముచే సంతోషపడుతున్నా !

వాల్మీకివ్యాకరణ మను నొక చిన్న తాళపత్రగ్రంథము ద్విగ్రంథక రీతికి శేషులైన గుమ్మహూను దేవకటరింగాచార్యు నొద్దనుండిఁ జూచెను. వ్రాసికొని యిచ్చెననిమ్మనిన నికోయడో యని కాలహరణముచేసి గుడికడి యెవరికో యిచ్చి యుండువు లేకుండిఁ జేసెను ప్రాకృత భాషకు వ్యాకరణము వ్రాసిన వాల్మీకి యాంధ్రమునకు వ్రాయకుండునా ?

కం. ఉండగ నెందతో నేల్పులు, కొండాడెద రొక్కరాముః * గోవిదు లేలా?
పండినమామిడి దండినె, యుండగఁ గీరంబు లొండు * నొల్లునె చేరన్! ౮౨

అర్థము.

ఎందతో నేల్పులు = దేవతలెందరో యుండఁగా, గోవిదులు = పండితులు
ఒక్కరామునే = రామునొకనినే, విశేషించి, కొండాడెదరు = ప్రాత్రము చేసె
దరు. ఏల = నీమినిమిత్తము. పండిన మామిడిచెట్టు, రండనె = తమనమీస
మండె, కీరంబులు = చిలుకలు, ఒండు = మఱియొక చెట్టును చేరన్ = చేరు
టకు. ఒల్లునె = ఇష్టపడునా?

తాత్పర్యము.

దేవతలెందరో యుండఁగాఁ గోవిదులందఱు రామునొక్కనినే స్తుతించెద రే
దాని కేమి కారణము! బాగుగఁ బండిన తియ్యమామిడిచెట్లు తమ పరీష
మండేయుండఁగా జిలుకలు తక్కినచెట్లకై యేలపోవును! గోవిదులు అనఁగా
“కింవామనవే తీతికోవిదః విద జ్ఞానే” అదియిదియను నిశుమములేక సర్వము
తెలిసినవారు - గురుబ్రాహ్మణభోధిః ‘కో ర్వేదస్యవిదః! యద్వా కవి వేదే! విదా
యస్య- విదా జ్ఞానేత నిర్దిష్టా మనీషాయాం ద యోషితి’ యని రామూశ్రమి. గోవి
దు అనఁగా వేదవేత్తలు. సర్వము తెలిసినవారు. ఇట్టివారు శ్రీరాముని ధ్యా
నించునపుడు వేదములయందు వేదాంతములయందుఁ దెలియఁబడువాండను నేనే
యనుటకు వారు రామునియం దవ్వయించి కదా యల్లు చేసియుండును! కావున
వేదవేత్తల యభిప్రాయమున పరితత్త్వము శ్రీరాముడే. ఆయనయే మోక్ష
దాత. శ్రీరామ పరత్వము. జాడుడు.

శ్లో! స్వపూ త్త్రినాం ప్రాతం రఘుతిలక మేకం కలయతాం

కవీనాం కోదోష! స్పృశ గుణగణానా మవగుణః

యదేతై ర్ని శ్చేషై రపరగుణబద్ధై రివ జగ

త్యసా వేక శ్చక్రే సతతసుఖసంవాస వసతిః.

కవులందఱు తమ మంచివాక్కులకుఁ బ్రాత్రునిగా రామచంద్రమూర్తి నొకనినే
చేయుచున్నారే ఇది కవుల దోషమా! కాదు. పద్మగుణములయందుండు
గుడ్డిగామే. ఏలనో అన్ని కల్యాణగుణములు గట్టబడినట్లు పోయి యాయవ
యందే సుఖముగ నివసించ నేమి కారణము! పద్మగుణములను వర్ణించుట కవి కా
ర్యము. కావున నవి యెవరియం దున్ననో వారిని వర్ణించుచుకాని యితరులను
వర్ణింపదు. పండిన పండ్లగల తియ్యమామిడి చెట్టును వదలి యేచిలుక వేప
కాయలకుఁ దుమ్మకాయలకుఁ బరువులు చెట్టును! ✓

తే॥ తత్సవిత్వరంశధారిణీః ధవవరేణ్యుః, భర్గవిధిదేవతాసముః సాస్యమానుః

ధీమహితునధియోగియోః క్రిప్రమహాప్ర, చోదనార్థంబుయోత్వరిః స్తుతియొనర్తు.

అవతారిక.- రామాయణము గాయత్రీగర్భితము. సంస్కృతమున వేయి గ్రంథముల కొక గాయత్ర్యక్షర ముంపఁబడినది. గాయత్రీ మంత్రము భగవత్పరమే కావున గాయత్రీమంత్రమును గర్భితముచేసి రామపరముగ నీపద్యము చెప్పఁబడినది. గాయత్రీమంత్రమువచ్చిన వారు సులభముగా నిందు జాని నెఱుంగఁగలరు. కావున వ్రాయఁబడదయ్యె.

అర్థము.

తత్సవిత్వరంశధారుణీధవవరేణ్యున్ = ప్రసిద్ధికెక్కిన సూర్యవంశపురాజులలో శ్రేష్ఠుని. భర్గవిధిదేవతా సముః సాస్యమానున్ = శివుఁడు బ్రహ్మమొదలయిన దేవతలచేఁ జక్కఁగా నుపాసించఁ బడుచున్నవానిని.

ధీమహితున్ = బుద్ధిచే గొప్పవాని, అధియోగిన్ = యోగులనందఱు నతిశయించినవానిని. యోక్తీప్రన్ = గోపవతిని (యోక్తీము = పలువు - అదిగలవాఁడు యోక్తీ = గోపకుఁడు - వారిని పాలించువాఁడు యోక్తీప్రఁడు) మహాప్రచోదనార్థంబు = మనస్సును ప్రేరించుకొఱకు; యాత్వరిన్ = యాతు + అరి = రాక్షసవిరోధిని - “నైర్వృతో యాతు రక్షసీ” యని. యాతువు అనఁగా రాక్షసులు. స్తుతి = స్తోత్రమును. ఒసర్తున్ = చేసెదను.

తాత్పర్యము.

ప్రసిద్ధికెక్కిన సూర్యవంశపురాజులలో శ్రేష్ఠుఁడును. బ్రహ్మశివాది దేవతలచే నుపాసించఁబడువాఁడును - బుద్ధిచే గొప్పవాఁడును - యోగీశ్వరుఁడును - యోగేశ్వరుఁడును - గోపాలకవతియును నగు వానిని వామనర్పు తనయందే వర్తించు నటుల ప్రేరించుటకై స్తుతించెదను.

గాయత్రీయందు భగవంతుని తేజస్సు(శక్తి) చెప్పఁబడినది ఇందు భగవంతుఁడే చెప్పఁబడినాఁడు.

మూలమందు గాయత్ర్యక్షరములవలె నీరామాయణమందీ పద్యాక్షరములందందు నిముచ్చఁబడనవి. అవి పెద్దయక్షరములతో ముద్రింపఁబడినవి. అవి వేయిపాదముల కొకటివంతునఁ గననగు.

ఉ. ఖండితపాతకోత్కృతః, నఃఖండయశోజయభాగ్యకాలి, మా

ర్తంధకుల్లప్రకాండు, నహి, తాండవపన్నగనైరి, పత్కృపా

మండనభూషితుం, గడప, మండలవాసుని, నొంటిబిట్టతో

వండరఘ్నాత్రిము, విన్దియతిః సాస్యమున న్భుజియింతు భక్తిమై.

౮౪

అర్థము.

అవతారిక - ఇంక నైదు పద్యములచే గ్రంథకర్త కృతిపతిని సంతోషించుచున్నాడు.

ఖండిత పాతకోత్కృతున్ = నాశనబడిన పాపముల సమూహములు గలవానిని అఖండయశోజయ భాగ్యశాలిన్ = సంపూర్ణమైన యశస్సుచేతను, జయించుచేతను, భాగ్యముచేతను ప్రకాశించువానిని, మార్పిడిమండుల ప్రకాశున్ = సూర్యవంశము వారిలో శ్రేష్ఠుని, అహితాండజపన్నగవైరిన్ = విరోధుల నెడిది పాములకు గనుత్పంతుఁడైనవానిని, పత్తిపామండల భూషితున్ = మంచి దయయే యాభరణముగాఁ గలవానిని, కడపమండల వాసున్ = కడప మండలమందు వసించువానిని-పింటిమిట్ట కోదండరఘూర్తమున్ = పింటిమిట్టయను గ్రామంబున నెలసిన శ్రీకోదండరాముని, నియత దాస్యమునన్ = దాస్యముననే నియమముగా నుంచుకొన్నవాడనై, భజించెదన్ = సేవించెదను.

తాత్పర్యము.

భక్తుల పాప సమూహమును ఖండించువానిని పూర్ణమైన యశో జయలక్ష్మిలచేఁ బ్రకాశించువానిని సూర్యవంశమునఁ బుట్టినవారిలో శ్రేష్ఠుని విరోధులను నర్పములకు గనుత్పంతునివంటి వానిని దానాహమ్ భావమే నియమముగా నుంచుకొని కడప మండలమందలి పింటిమిట్టయందలి శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సేవించెదను.

ఉ॥ బమ్మెర పోతరాజు నిర * పాయసుఖస్థితుఁ చేయుపొంట వా

కృష్ణముల నిల్చి భాగవత * మార సుధారసధార లొల్కఁ, బూ

ర్వమ్మును నేడు నింక సరి * వారలు మిన్నలు లేక యుండు సా

రమ్ముగఁ బలుకు నేకశిల * రాముఁడు నాకుఁ బ్రసన్నుఁడయ్యెనున్.

౩౫

బమ్మెర పోతరాజున్ = ఆంధ్రభాగవత గ్రంథకర్తయైన బమ్మెర పోతనామాత్యుని, నిరపాయ సుఖస్థితున్ = ఎడబాయని సుఖమందుండు వానిగా, చేయుపొంటన్ = చేయుటకొఱకై, వాకృష్ణములనిల్చి = ఆయన మాటలయందుండి 'పలికెడిది భాగవతము, పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండట' యని యాయనయే చెప్పెనుగదా. భాగవతము = శ్రీభాగవతమును, ఆరన్ = పూర్ణముగా సుధారసధారలు = అమృతరసధారలు, ఒల్కన్ = ఒలుకుచుండనలులు. పూర్వమ్మును = ఆయనకు ముందును, నేడు ఈ కాలమందును, ఇంకన్ = ఇవిష్యత్కాలమందును. సరివారలు = సమానులు, మిన్నలు = గొప్పవారు, సారమ్ముగన్ = సారము గలుగువల్లు, పలుకు = పలికిన, నేకశిల యను పేరుగల పింటిమిట్టయందుండు శ్రీరామచంద్రమూర్తి నాకున్ = నాయందును, ప్రసన్నుఁడయ్యెనున్ = అనుగ్రహబుద్ధి గలవాఁడగునుగాక.

తాత్పర్యము.

బమ్మెర పోతనామాత్యునికి సోమవియ్యదలంచి యాయన వాక్యములగు నిలిచి యమ్మతరసభారలు చిలుకునట్లు తియ్యచిమాటల భాగవతమును నాయనకు ముందుగాని యిపుడుగాని యింకముందుగాని యాయనకు సరివారలుగాని యాయనకంటె గొప్పవారుగాని లేకయుండునట్లు తానే పలికిన యొంటిదుట్ట శ్రీరామచంద్రమూర్తి యాయనయందువలె నాయందును ననుగ్రహబుద్ధిగల వాడగునుగాక.

ఉ॥ అమ్మక! కోనెలందుఁ దనియమ్మయు నొంటిఁబు వీడిపోవ, శే
పద్మినయాఁకటన్ శిశువుఁ పాలకు నేడ్వఁగ, నాలకించి, తా
నమ్మగ ప్రవ్యమిచ్చినదయామయి! న న్నన నమ్మ! యమ్మ! నీ
తమ్మ! భయక్షుధార్తి తునిసయ్యలరాజుకులోద్వహుంబలెన్.

౮౬

అర్థము.

అమ్మక = ఔరా, ఆశ్చర్యార్థకము. కోనెలందున్ = గుడియందు, తన యమ్మయు = తనతల్లికూడ, ఒంటిఁబు = ఒంటరిగా, వీడిపోవన్ = వదలిపెట్టి పోవగా, శే = రాత్రియందు, పద్మినయాఁకటన్ = అతిశయించిన యాఁకలి చేత, శిశువు = బిడ్డ, పాలకున్ = పాలకై; ఏకువన్ = రోతనముచేయఁగా, అలకింఁచి = విని, తాన్ = తాను, అమ్మగ = తల్లివలె, ప్రవ్యము = చను బాలు, ఇచ్చిన, దయామయి = దయాస్వరూపిణి, 'లక్ష్మ్యైకామ్యూరూపయా' యని ప్రమాణము, భగవంతుని దయాశక్తియే లక్ష్మి, ఆమెయే సీత లయ్యల రాజుకులోద్వహున్ బలెన్ = అయ్యలరాజువారి వంశమునఁ బుట్టిన కామ భద్రునివలె, నన్ = నన్ను, అమ్మ = తల్లి, నీతమ్మ = నీతాడేవి, కననమ్మ = చూడవమ్మ.

తాత్పర్యము.

ఔరా ! యేమియాశ్చర్యము ! జేవాలయమందుఁ దండ్రీయేగాక తల్లియును శిశువును వదలిపోగా రాత్రివేళ యాఁకలికై యాబాలుఁడేకువ దయాస్వ రూపిణియైన నీతాడేవి! నీవు చనుగుడిపి యాయయ్యలరాజు రామభద్రుని గానా దితివికదా! అట్లులే సంసారసాగరమునఁ బడి మునుగుచు లేలుచు మరణభీతిని విరాయనుగ్రహమనెడి యాహారములేక పతితపించుచుండువానిని నన్ను నాయనకు వలెనే తల్లి, నీతాడేవి ! కలుగకటాక్షములచే నీక్షించి రక్షింపవమ్మా !

ఈ గ్రంథకర్త ప్రార్థనము బగన్మూరి సీత వ్యర్థము చేసినదికాదు. అష్టాత్మరశతి వారంబులు శ్రీమద్రామాయణము పారాయణము చేసి సామాన్య పట్నాధి పేకము చేయ సంకల్పించిననాటి రాత్రియిండి మూడుకార్యములు ముగియువఱకు

సీతాదేవిసాహాయ్యమే యీగ్రంథకర్తకు విశేషముగఁ గలిగెను. ఇప్పటికిని గలదు.

—* ఉత్సాహకారణభగవద్దత్తాభయవాగ్దానము *—

కం॥ ఏమ్మొయి నగునో ప్రారంభ మొనరింపఁగ ని దందుఁ * బ్రాప్తింప నినున్
'లెమ్మొ హరిశార్దూలా! యిమ్మహితార్థ వము దాటుమీ' వని యనవే! ౮౭
అర్థము.

ప్రారంభ మొనరింపఁగన్ = మొదలు పెట్టితి నేని, ఏమ్మొయినగునో = ఏవిధముగా నగునో - యని నిన్ను ప్రార్థింపఁగా హరిశార్దూలా! లెమ్మొ, ఈసముద్రముదాటుము అని నీవు చెప్పలేదా?

తాత్పర్యము.

శ్రీరామాయణరచనమా గొప్పకార్యము; కష్టకార్యము; దీర్ఘకాలము పట్టునది. నేనా రోగిని. ఒకకాలువీట, నొకకాలు కాట నుంచుకొని యేదిన మే మగుదునో యని బ్రతుకుపాటు నిశ్చయములేని దీర్ఘమారరోగిని కావుననే జీవన్మృత్యుఁడను. ఇట్టిసందర్భములో నేనాకృతి రచించఁబూనినఁ బూర్తియగునో కాదోయని సందేహము కలవాఁడనై నీయనుమతి తీసికొనఁగోరి రామాయణ మందుఁ బ్రశ్న వేయుఁగా, 'ఉత్తిష్ఠ హరిశార్దూల లంఘయస్వ మహార్థ వమ్' అని ప్రత్యుత్తర మీయలేదా.

కం॥ కావున నీవాక్యమే. కేవల మాధారముగను * గీర్తించెద నీ

పావనవివ్యచరిత్రం, బావల నేమైనఁ జేయుమా శ్రీరామా !

౮౮

అర్థము.

శ్రీరామా ! కావునన్ = కనుక, నీవాక్యమే = నీమాటయే, ఆధారము గఁగొని. నీ పావనవివ్యచరిత్రమున్ = పావనమైన వివ్యమైన మీ చరిత్రమును, గీర్తించెదన్ = స్తుతించెదను, ఆవలన్ = అటుపిమ్మట. ఏమైనఁ జేయుమా.

తాత్పర్యము.

నీవాప్రకార మభయవాక్యమిచ్చి నీదేవకులయిన హరులలో వన్నెకనిగఁ గ్రహించితివి. కావున 'రామో ద్విర్నాభిభాషతే—రాముఁడు రెండుమాటల వాడు కాఁ' డను నిశ్చయబుద్ధిగలవాఁడనై నీపలుకే యాధారముగ నీమాట నీవు దక్కించుకొందు నను ధైర్యముతో నాలోపములను లక్ష్యపెట్టక నీవివ్యమైన చరిత్రమైన చరిత్రమును గీర్తించెదను.

ఆవల నియిమ్మి మేమిచేసినను; తిక్షించినను పంతోషమే, రక్షించినను సంతోషమే అవిచారము నాకేల! నేను జేయవలసినపని నేను చేసెదను.

శ్రీరామార్పణమస్తు. ✓

శ్రీరామచంద్రాయ నమః
 శ్రీమతే రామానుజాయ నమః
 శ్రీ హయగ్రీవ ప్రసన్న.
 శ్రీ కారదాంద్రాయ నమః

శ్రీమదాంధ్రవాల్మీకిరామాయణకీర్తన

మందరము

అవతారిక

శ్రీకాంతుడును, నవా ప్రసమ స్తకాముడును, హేయప్రత్యేవీకసమ స్తకశ్యాణ
 గుణాశరుడును, సర్వేశ్వరుడును, సప్రాకృతి దివ్యమంగళ విగ్రహుడును,
 శ్లో॥ వైకుంఠేనుపరీతోకే శ్రీయాస్థానంజగత్పతిః । అస్తేవిష్ణురదంత్యాత్మాభక్తై
 ర్భాగవతైస్సహ । సమ శ్లోకములకుఁ బ్రభునై పాలించువాడును, లోకములో
 గవనచ్చు వస్త్రపులతోఁబోల్చి యిట్టి వట్టి దని తలంపరాని పృథూపస్వభావ
 మహిమలు గలవాడును. తేతనాచేతిమొలం దన్నిటఁ బ్రవేశించి వ్యాపించు
 టచే విష్ణు వసుకీర్తిని నహించినవాడును, నగు శ్రీమన్నారాయణుండు, శ్రీమ
 హాల్మీర్తిదేవితోఁగూడి, భక్తియోగమును సాధనముగాఁ గొని మోక్షముపొందిన
 వారితోను, బ్రహ్మల్లి తనయొద్దకు వచ్చి సేవించు భాగవతులతోను, బ్రకృతి
 మండలమున కంతకుఁ జేసున్న పరబ్రహ్మలోకమందు, వైకుంఠ మనుషేగుల
 స్థానవిశేషమందు శ్రీమహామణిమంటపమున శ్రీభూనిలాపమేతుండై రత్నసిం
 హాసనంబు నలంకరించి, నిర్మలు ముక్తామృతము తనపాదపద్మములను నిరం
 తరము నేదించుచుండుటయు, వల్లు స్వచరణశుశ్రూషలేక ప్రకృతియందు నచిత్తు
 తోఁగలిసి కమసాలి మైనపు టుండయందుఁ గలిసిచ బంగారు రేఖపులను హోలఁ
 బ్రత్యేకించి మొఱుగ వలనులేక యజ్ఞానుల్లి చెడుచున్న సంవారితీవులు,
 శ్లో॥ ఏవంసంసృతి చక్రస్థే బ్రాహ్మమాణే స్వకర్మభిః । తేవేదుఃఖాతులే విష్ణోః, కృపా
 తాప్రసజాయతే॥ సంవారచక్రమునఁ దగులుకొని తమ పుణ్యపాపకర్మలచే
 బుట్టుచుఁ జచ్చుచుఁ జచ్చుచుఁ బుట్టుచు నిధివిరామములు లేక నుఖించుచుండుట
 గని దయోమయుండైన భగవంతుడు వారివిషయమున నపరిమలంబగు కరుణ
 జనింప వారల యజ్ఞానముఁ దొలగించి జ్ఞానవంతులఁ జేయనెంచి “శ్లో॥ విచిత్రా
 జేహసంపత్తి, రీశ్వరాయనిజేదితుమ్ । పూర్వమేవకృతాబ్రహ్మన్, పాస్తపాజారి
 సంయుతా॥” జేవమనుష్య తిర్యక్స్థానరములుగను, వానిలో ననేకభేదములు
 గలవిగాను, బహువిధముల విచిత్రమైనట్టిదియుఁ గాలుసేతులు మొదలయిన యవ
 యువములతోఁ గూడినట్టిదియు నగు జేహసంపదను సర్వస్వామియు సర్వేశ్వ
 రుడు నగు తనకు సేవచేసి సమర్పించుటకుఁగా పమప్రీవ్యప్రీయాపంబున జగంబు

సృతించి తనసేవకై జీవులకుఁ గరణకళేబరాదులను నడిని బాటగోరువానికిఁ బడివ నిచ్చినటు లిచ్చెను. నడినిఁ దరింపఁగోరివాఁ డనమస్థుడై, దానిని మంచి స్థితియందుంచి చక్కఁగ నడిపి యేలుదాటి యొడ్డుచేరలేక, ప్రవాహము వెంటఁ జోయి సముద్రమును తొచ్చినట్లు జీవులు సంసారమును దరింపవలయునని తా నొనంగిన జేహముతో విషయాదీసుఖముల మరగి సంసారమహాప్రవాహమున మునుఁగుచుఁ జేలుచు నాదుఃఖమునే సుఖమని తలంచుచుఁ తెనుటగాంచి భగవంతుఁడు స్వాత్మాహూపములగు వేదశాస్త్రముల నిచ్చి యామూలమున సరియయిన మార్గమును బోధించినను సంసారు లన్యథాత్మాన విపరీతజ్ఞానములచే నా శాస్త్రములకు విపరీతార్థములఁ గల్పించి వాని నుల్లంఘించి ప్రవర్తించుచుండుటయే గాక వారిలోఁ గొందఱు తిడాజ్ఞా చౌప్పన వర్తించువారిని బీడింపను సాగిరి. తన యాజ్ఞ నుల్లంఘించి వర్తించువారిని శిక్షించుటకును, వారిచేఁ బీడింపటకు సాధువుల రక్షించుటకును దనపరివారముతో దండువెడలు రాజవలె భగవంతుఁడును స్వాత్మాలివ దుల దండించుటకును, దనయాజ్ఞా చౌప్పన వర్తించువారిని రక్షించుటకును, దనయాజ్ఞా యప్రతిహతముగ నిలుచుటకును, దత్సమయోచితములైన రూపములు ధరించి యవతరించుచుండును. ఇట్టి సంకటసమయంబు త్రేతాయుగాంతమున సంఘటించె.

అకాలంబున బ్రహ్మచే వరంబులనొందిన రావణుఁడు లోకంబు నాకులం జూన రించుచు, సాధువుల బాధించుచు, బతివ్రతలఁ జెఱుచుచు, జనుల నల్లాడఁజ్ఞెఱుచుండెను. వానినెల్లు వధింపవలయునని శ్రీమహావిష్ణు వాలోచించునెడ బ్రహ్మాది దేవతలును నస్త్రానినే కోరిరి. అశ్రితజవరహ్న ధురంధరుండైన శ్రీమన్నారాయణుండు పూర్వజన్మంబునఁ దన్నారాధించి తనచే వరంబుఁ గాంచి యుండిన దశరథుని యభీష్టము నేఱవేర్చి, సతవిభుమానులై శ్రీరామ భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్ను లను పేర నాలుగు రూపంబుల నవతరించెను.

జను లనుష్ఠింపఁదగిన ధర్మములు రెండు విధములు. అం దొకటి సామాన్య ధర్మము, రెండవది విశేషధర్మము. జనులలోఁ బ్రవృత్తిమార్గమందుండు బుధుజీవులు సామాన్యముగ ననుష్ఠింపవలసిన ధర్మము సామాన్యధర్మము. జ్ఞానాధికులు ముముక్షువులు భగవద్ధర్మనిష్ఠులు ననుసరింపవలసిన ధర్మము విశేషధర్మము. పత్న్యమును తెప్పమును వేదానుశాసనము సామాన్యధర్మమును దెలుపును. ఈ ధర్మము నుల్లంఘించి భగవత్పరతిర్మాకుడై మెలగిన వసుదేవుఁడు విశేషధర్మనిష్ఠుఁడు. పితృవాక్య మనుల్లంఘనీయ మనుట సామాన్యధర్మము. ప్రహ్లాదుఁడు విశేషధర్మనిష్ఠుఁడు.

భగవంతుఁడు తనసంకల్పముచౌప్పన దశరథునకు నాలుగు రూపములఁ బుష్కలై జనించెను. శ్రీరామరూపమున నవతరించి, పితృవాక్యపరిపాలనము

గావించి, పల్లెవసుడై, రావగాది దుష్టుల వధించి, కర్మయోగియై, స్వధర్మనిష్ఠ యుట్టివని యనియే యెట్టివారికి శ్రేయస్కరమని లోకులకుఁ దన నడవడిచే బోధించెను. లక్ష్మణుఁడుగ నవతరించి - సర్వకాల సర్వావస్థల శ్రీరామసేవ చేయుచుఁ వద్విరోధియైన యుద్ధజిత్తును సంహరించి, యాయన యథాయ మిచ్చిన విధిమణుని దం వ్రాణమిచ్చి రక్షించి, కైంకర్యమునకు విఘ్నకారియైన యావరాజ్యాధిపత్యము శ్రీరాముఁ డిచ్చును విరాకరించి, భగవచ్ఛేషత్వమును విశేషధర్మమును; భరతుఁడుగ నవతరించి-తాను దనరాజ్యము శ్రీరామునిదే కాని తనది యనునది యేలుము లేదని హస్తగతమయిన రాజ్యసంపద ననుభవింపకయు, గంధర్వుల వధించియు, భగవత్పరతంత్ర్యమును విశేషధర్మమును; శత్రుఘ్నుడై యవతరించి- లవణాసురుఁ డుపి భాగవతుడైన భరతుని బాల్యమాదిగ, గొలిచి, భాగవత శేషత్వ మును విశేషధర్మమును, నాచరణపూర్వకముగ లోకమున విపదేశించెను. శ్రీరామచంద్రమూర్తి తన నిమిత్తమై యేమూత్రమైనను శ్రమించినవారికిని, నేడియులేక 'రామునివాడను నేను' అని ధృఢవిశ్వాసముతోఁ బ్రేమించినవారికిని, నట్టి భావమును లేక తనయం దమాయ నహింపక స్నేహభావము మూత్రముగల వ్రాణులకెల్లఁ బశువులకుఁ, బక్షిలకు, మనుష్యులకుఁ దన సమాశ్రయముఁ గోరి వచ్చినమాత్రమునఁ బుష్టిస్థ రహితమైన శాశ్వతి మోక్షపవవి ననుగ్రహించి, భుక్తి కష్టసాధ్యముగాని ముక్తి లభు సులభసాధ్య మని క్రియాయోగమునఁ బ్రకటింఁజెను.

సర్వలోకహితవసుడైన బ్రహ్మజేవుఁడు వీరల చరిత్రములును వీ రనుష్ఠించిన ధర్మములును నా కాలమునందుండు జనుల యనుహా-మాత్రమం దుండెనేని స్వల్ప కాలమున లోకమున నశించుననియు, నట్టి సవాతన ధర్మములు లోకము వారికి శాశ్వతముగఁ దెలుపు మార్గము కలిగింపవలయుననియుఁ దలంచి, తిథ్యర్మప్రకాశకమై కతకోటి గ్రంథార్మకముగు నొక ప్రబంధమురచించి నివ్యుత్తలైన నారదాది మహ్నుల కుపదేశించెను.

అంతటితో సంకుష్టిపడక దీనివలన విశేషలాభమును జొందవలసినవారు మనుష్యులై యుండుటచే భూలోకమున దీనిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయగోరి తన పుత్రుఁడైన నారదునిలిచి నీవి రామాయణచరిత్రమును శ్రావణముగ శ్రీరామభక్తుడైన వాల్మీకి కుపదేశించుము. ఆయన శ్రీమద్రామాయణమును రచించుచుగాక యని బోధించె. నారదుఁ డిట్లు చేయు సంగీకరించి వాల్మీకియొద్దకు వచ్చెను. "శ్లో॥ వాల్మీకి నా చ యత్రోక్తం, రామోపాఖ్యాన ముత్తమమ్! బ్రహ్మణా చోదితం తచ్చ, కథి కోటి ప్రవివరం । అహృత్యనారదేనైవ, వాల్మీకాయ నివేదిత" మ్మని మాత్రస్యపు రాణంబున గలదు. (వాల్మీకిచే వచింపఁబడిన యుత్తమమైన రామోపాఖ్యానము

బ్రహ్మచేఁ బ్రేరేపింపఁబడినది. అది శతకోటిగ్రంథములఁ గలది - (గ్రంథము = 32 అక్షరములుగలది) చాచిని నారదుఁడు వాల్మీకికి నుపదేశించెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి రావణవధానంతర మయోధ్యాపురంబునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై యుండు సమయంబున సీతాదేవివిషయంబున లోకు లాడుకొను నపవాదమునకు భయపడి సీతాదేవియందు కోపము లేదని యెఱిఁగి యెఱిఁగియు "శ్లో॥ రాక్షసభర్మిణీధర్మిష్ఠాః పాపే పాపాన్నిమే పమాః । లోకాస్తదనువర్తంతే । యథా రాజాతథాప్రజా॥" యను రాజసీతి ననుసరించి లోకపంగ్రహార్థ మాయెను వాల్మీకాశ్రమమునకు లక్ష్మణుల వెంటఁ బంపెను. లక్ష్మణుఁడును సీతాదేవిని గంగాతీరంబున వాల్మీకాశ్రమముపొంతి విడిచి యయోధ్యకుఁ జోయెను.

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటంబునకుఁ జోయినపు డందు వాల్మీకిని దర్శించిరి. (అయోధ్య ౧౪౭౬ న పద్యముఁ జూడుడు) అప్పుడు వాల్మీకాశ్రమము చిత్రకూటమం దుండెను. భరతుఁడు శ్రీరాముల దర్శించి పాదుకలుకొని పోయిన యనంతరము చిత్రకూటమందలి ఋషులెల్ల చాచిని విడిచి వేలు వేతాశ్రమములకుఁ జోయిరి. అప్పుడు వాల్మీకిమహర్షి గంగానది కుప్పవిడియైన తమస యను నదీతీరంబున [ఇప్పటి నదిని (Tons) టాన్సు అందును. ఇది ప్రయాగ (అలహాబాదు) సమీపంబున గంగానదిలోఁ గలియును.] నాశ్రమంబుఁగల్పించుకొనియుండెను. తనయాశ్రమముపొంతి సీతాదేవి దుఃఖించుచుండుట విని వాల్మీకి యచ్చటకేఁ జోయి యామె సీతాదేవి యని గుర్తించి యిల్లు చెప్పెను.

"సీ॥ దశరథధారణీభవు కోడలవు నీవు, మహిషివి శ్రీరామమహిపునకును
జనకవృషాలుని తమాజవును బలి, నవతల మేల్బుంతి న్వాగతము ! నీకు
నీరాక హేతువు నిఖలంబు నేయోగ, దృష్టిని జూచితి శిష్టచరిత
సర్వలోకంబుల జరిగెడి నవియెల్ల, విదితమున్ నాకు నో వెలఁది మిన్న

తే॥ మత్తపాల్కురాక్షుషమహిమఁ జేసి, కంటి, నీయందుఁ జాపమొకండునై నఁ
గలుగ నేరదు భీతిల్లవలదు తల్లి, యుండుమీ యిండు నీమది నుదిలగొనకు.

ఉత్తర. ౧౦౨౦ ప.

అని యోవార్చి కనుప్రౌఢులనుండు నిందురాలాగిని ముదిపన్నుల కప్పగించెను. ఆమెకుఁ గుశలవులను నిరువు రనుడలు కొడుకులుపుట్టిరి. ఆరాత్రి శత్రుఘ్నుఁడు లవణాసురుఁ జంప మధురకుఁ జోవుచు వాల్మీకాశ్రమంబునఁ దిగి యుండెను. ఈప్రకారము పండ్రెండు పంచత్సరములు సీతాదేవి వాల్మీకాశ్రమమున నుండెను.

"అంతటి మహాపతివ్రత కట్టి నిష్కారణవిందయు, ఎట్టికష్టము నచ్చుటయుఁ గురుణామయుడైన యమ్మహర్షి కేమియు సరిపడక, యీమె కపకీర్తి యేవిధమునఁ జోవును ? ఆమెసత్కీర్తి లోకమున స్థలు నిలుచును ? ఇంతటి శీలవతిమే

యిట్లు లవవాదహరణమయ్యేనేని యింక లోకములోఁ బాత్రివ్రత్య మేమి నిలుచును? పత్రివ్రతలెవ్వరు బాగుపడుదురు? సత్యము హరిమాలను జెలిసి తెలిసి యెట్లు తేరకానివలెఁ చూచుచుండును? దీనికి నే నేమి ప్రతిక్రియచేయు వచ్చును? ఈసీతాచరిత్రమంతయు గ్రంథముగ వ్రాయుదునా? అది కావ్యమగునే? 'కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయే' త్తని వేదానుకాపనముగదా! వ్రాసితని బోలోకు లేమందురు? 'వాల్మీకి యొక ఋషిమూత్రుఁడు. దశరథునకు రామునకుఁ బరిచితుఁడు. (ఉత్తర ౯౯౪ ప). ఆకారణముచే నామెపక్షము వహించియేమేమో వ్రాసెను. ఇది యేమూత్రము ప్రమాణము?' అందురు. మఱికొందఱు 'శ్రీరాముఁడే తనభార్యను మరల గ్రహింపఁగోరి వాల్మీకిచేఁ దన భార్య నీరపతివ్రత యని గ్రంథము వ్రాయించె' నందురు. ఇట్టి యభిప్రాయము ప్రబలినేని నా శ్రమము వ్యర్థమగుటయే గాక సీతాజీవికి మేలునగుమా తెన్నువ క్కేడుచేసిన వాఁడ నగుదును. లోకమునకై వ్రాయు గ్రంథమును లోక మాదరింపజేసి యాశ్రమ మేల చేయవలయును? లోకమాదరింపనిగ్రంథ ముండిన నేమి? మండిన నేమి? ఒకవేళ వ్రాసితనిబో నే నాగ్రంథమును దలపైఁ బెట్టుకొనిపోయి యెందఱు కని చదివి వినుపించును? తేనెయున్న చోటికిఁగలు వచ్చువల్లు గ్రంథసారస్య మెఱిగి లోకులు కామై వచ్చి గ్రహించు గ్రంథము గ్రంథముగాని ప్రతివాని యొద్దకుఁ జోయి నీవు తిసిగో నీవు తీసిగో యని ప్రార్థించి బలాత్కరించి గ్రహింపఁ జేయు గ్రంథ మది యేమి గ్రంథము?

అటుగాక కావ్యాలాపనిపేధ మనత్కావ్యవిషయమేకదా. సీతారాము లవతారమూర్తులుకదా. కావున వారిచరిత్రము గ్రాహ్యమే యందునా? నా కగును గాక. పామరలోకమున కేమి తెలియును? వారవతారమూర్తులని తెలిసియుండిన నిట్టిభోరపాపవాక్యములు వారివిషయమై లోకు లుచ్చరింతురా? ఏముష్టులకో కొందఱు కవతారరహస్యము తెలిసిన నేమిలాభము? పామరలోకమునుగదా నేను నద్దించి చక్కఁ బఱుపవలయును. కావున నేను వ్రాయునది మహర్షులు విజ్ఞులు సర్వ మని యనుగ్రహింపవలయును. పామరులు సత్యమని గ్రహింపవలయును. అప్పుడు నాశ్రమము సఫలము.

అవతారరహస్యము నేను బయలుపఱుపవచ్చునో రాదో? ఋషులు సాచర్య నామోదించునో యామోదింపరో? అవతారరహస్యము తెలిపఱుపక సీతారామచరిత్ర మెట్లు వ్రాయుదును? మహారాజపురుషుఁడని వ్రాయుదునా? ఏమి లాభము? మహారాజపురుషు లెందఱు పుట్టిరో యెందరు గిట్టిరో? ఎట్టిమహారాజ పురుషుఁడైనను మానవుఁడు మానవుఁడే. మానవచరిత్రమూ నేనువ్రాయుట. ఛీ! అది సరికాదు. భగవంతుఁడే ధర్మసంస్థానాథము - మానవుఁడై యవతరించి శ్రమించె నని యాయచరిత్రమును వ్రాసిన లోకమునకు మేలుగలదు

గాని మనుష్యుల కసాధ్యమైన భగవచ్చర్యం నృసింహావతారము. వామ నావతారము వంటివి చెప్పియు నేమి లాభము? వారివలె నే మను ష్యుఁడు చేసి మేలు పొందగలఁడు? సీతారాములొ కేవల మనుష్యులవలె జరించుచున్నాడు. కావున వారి ననుకరించి బాగుపడుట లోకమునకు సాధ్యము కావున నున్నదన్నట్లు సర్వము చెప్పుట ప్రశస్తకార్యము. ఇది యాలోచించు కొలఁది మిగుల దుష్కరముగా దోచుచున్నది. తువిషయమున నాకు మార్గ దర్శియై లేడు. దైవానుగ్రహములేక యిట్టి మహాకార్యము ఫలించదు. నీచీ శ్రోవఁజూస్తుని జోధించు మహానుభావుఁ డెవ్వఁడు లభింపఁ లేడు. ఏమిచేయుదును?"

అని యాలోచించు సమయమున బ్రహ్మపనుపున నారదముహూర్తి యాయన యొద్దకు వచ్చెను. అప్పుడు లేవకుఁ దగినగుంపు లభించెనని వాల్మీకి సంతసించి యిట్లు లాలోచించెను. సీతారాముల గుఱించి చెప్పుమని నేనడిగినా యంత మాత్రమే చెప్పును. అంతకంటె గొప్పవాఁ డుండిన తెప్ప నవకాశముగలుగదు. వేదములందుఁ బరతత్త్వమని చెప్పబడిన శ్రీరాముఁ డీ యనయా వేతోకం డున్నాఁడా? భగవన్నామ మని నే నెవ్వనినామము జపించుచున్నానో యా రామశ్రీవాచ్యుఁ డీరాముఁడా వేతోకం డున్నాఁడా? నేను దెలియగోరునది పరతత్త్వనిర్ణయము. ఇతర లొకవిషయముగాదు. కావున భగవంతుని యందుండు లోకోత్తర గుణములు గలవాఁ డికాలమున నీలోకమున నెవ్వఁ డని యుడిగిన నట్టివాఁ డీరాముఁడే యాయెనా యాయనను గుఱించియే చెప్పును. అటుగాని ముఖ్యయొకడుండిన నతనిపేరుచెప్పును. అప్పు డీరాముని గుఱించి నేను శ్రమింపఁబని యుండదు. అని యాలోచించి యట్టిగుణములు గలవాఁ డెవ్వఁ డని ప్రశ్నించెను. వారఁడు డాయని యగ్రసాయం బొకింగి శ్రీ సీతారామచంద్రితము గాయశ్రీపంపుటితముగ సంక్షేపముగ నుపదేశించి తాను వచ్చినకార్యము సుకరముగ నొటకు సంతసించి మరలిపోయి యావార్త బ్రహ్మ దేవున కెఱింగించెను. పదఁపడి బ్రహ్మ సరస్వతిని వాల్మీకితప్తాయం దుండఁబనిచి స్వయముగ వాల్మీకియొద్దకు విచ్చేసి నారదునివలన నుపదేశముగొన్న విధముగ శ్రీమద్రామాయణము రచింపు మని యాదేశించి, పకలము నాక్షిప్తింపను, దానిని గ్రంథరూపముగ రచింపను, శక్తి నొసంగిపోయెను. బ్రహ్మవరబలంబున వాల్మీకి వేదోపబృంహగాంబుగ శ్రీమద్రామాయణమును రచింపఁదొడఁగెను. ఇయ్యది వాచ్యార్థప్రధానంబై యితహాసహాసమునను, వ్యంగ్యార్థప్రధానమై మహాకావ్యరూపమునను నుండును. అదియును సంస్కృతిభాషయై దుండుటచే నీకాలమున సుబోధముగావని కొందఱాంధ్రకవులు లోకోపకారార్థమై రామా యణములఁ దెనుఁగున రచించిరిగాని యవి కథనుమాత్రము గొని స్వీచ్ఛగఁ తెప్ప బడుటచే నాకాలమున కవి చాలివను విప్పటికీ జాలినవి కావయ్యెను. అదియును

గాక శ్రీమద్రామానుజుని పానమునకు నెల్లరు యోగ్యులుగారు. కావున
వర్ణపూర్తికలిగి కావ్యేతిహాసగౌరవభూక్తియై సర్వజనపరిచియై ప్రామాణిక
యై మూలానుసారయైన రామానుజుని మూర్తిధంబును నుండుట లోకోపకారకమని
యోజించి యనుతిసంకల్పవిస్తరముగ యథాశక్తి మూలానుసారంబుగ నీయాంధ్ర
రామానుజము రచియింపఁబడియె. 'కావ్యాలాపాంశ్చివర్ణయే' త్తను శాస
నము ప్రాకృతమనవ్యవిషయముగాని యప్రాకృతి దివ్యకారణలోకోత్తరమహా
పురుషవిషయముగాదని యభిప్రాయించు.

అట్టి యాంధ్రవాల్మీకిరామానుజము వెలువడిన వెంటనే కొందఱు పెద్ద మను
ష్యులు మిత్రులు హితులు సంస్కృతరామానుజమునకు సంస్కృతంబున వ్యా
ఖ్యయున్నట్లు లాంధ్ర రామానుజమున కాంధ్రమున వ్యాఖ్యానమున్నచో సం
స్కృతమురాని యాంధ్రులకెల్ల నది యుపకారిముగ నుండు నని జోధించిరి.
మూలగ్రంథము వ్రాయుటకంటె వ్యాఖ్యానము వ్రాయుట కష్టతరము. అం
తటి శక్తిచాలమియు దానికి విరామము లేదుయు నెఱింగించు మరల రానువరి
తాముతపాన మనుకూలపడియెగదా యని సంతోషించి యిప్పుడు కీర్తిశేషు
లైన నామిత్రుఁడు ఇ. సోవిండాచార్యులవారిగో నీవిషయము ప్రస్తావించి సం
స్కృతమున నున్న విషయములు నేను తెనుఁగు చేసి యిచ్చెదను. విశేషవిషయ
ములు నీవే వ్రాయుము. ఇట్లుగ్రంథము శీఘ్రముగ సారమగునని కొంత గ్రం
థము సోవిందరాజేయ వ్యాఖ్యానము ననుసరించి వ్రాసియిచ్చిరి. ఇది యిరువది
సంవత్సరములనాఁడు ౧౮౧౩-౧౮౧౦ లో జరిగిన వృత్తాంతము. ఆయన సంస్కృత
సంధితుఁడు; తార్కికుఁడు. ఆయనకై లికి గ్రంథకర్తకై లికిఁ జాల భేదముకలదు.
కొన్నిచోట్లు కవిహృదయము కనలేక తాఱుచూఱుగ వ్రాసెను. అదిగాక యిప్పుడు
విషయములు విశేషించి వ్రాయవలసినవైనను. ఆకారణముచే నది పర్యా
ప్తము గాదయ్యెను. అయినను దానిని సహాయముగ నుంచుకొని నూతనముగ
నీవ్యాఖ్యానము వ్రాయఁదలంచితిని ఆయన ప్రతిఫలాశేషచే సహాయపడినను
కృతఘ్న తాజావళియెడనై యావిషయము వ్రాసచ్చిరి.

ఈవ్యాఖ్యానము మర్రిమానధర్మములకు విశేషభాష్యానము ధర్మజ్ఞానము
తత్త్విజ్ఞానములేని శ్రీ శూద్రాదులకుఁ ద్రైత్వాయులైన యిరులకు సుబోధముగ
భక్తిజనకముగ ధర్మబోధకముగ నుండవలయుననుట ప్రథమోద్దేశము. నాధ్య
మగు సంతవఱకుఁ బరిభాషాపదములు తొలగింపఁబడినవి. అవి వ్రాయవల
సినచోట వ్రాసి వెంటనే వానియర్థము వ్రాయఁబడెను. ఇరిర గ్రంథపరిశ్రమం దిది
సహాయపడిగలదు. ప్రతిపదార్థము వ్రాయునపుడు పద్యమునందు సులభముగ
పర్థమగు పదములకు వర్ణము వ్రాయఁబడదు. సమాసముల కర్థము వ్రాయు
నపుడు నైయాతిరణభక్తి ననుసరింపఁబడదు. తిదాః— పుండరీకాక్షః దిన్నపు

'దేవనియక్షులు పుండరీకసులవంటివో వాడు' అని వ్రాయక కమలములవంటి కన్నులుగలవాఁ డనిన సుబోధము అను భావముతో నిట్లే వ్రాయఁబడును. పండితులు తీసుకొనుదుగాక. ప్రతిపద్యమునకుఁ దాత్పర్యము వ్రాయఁబడును. కొన్ని చోట్ల వ్యాఖ్యానకోలాహలముతోఁ బద్యార్థమేమో యెఱుఁగుట కొందఱకుఁ గష్టముగా నుండును. వారి కిది యుపకారక 'మగుటయేకాక తాత్పర్యము మూలము చదువుచుఁబోయిన నది వచనరామాయణమనమగును. సంగ్రహ శక్తి చాలదని పండితు లాక్షేపించిన నాక్షేపింపనిండు. చదివినవారికి విషయము చక్కఁగ బోధపడివలయునను తెలుపుతో నేర్పినఁ జర్చింపఁబూనినపుడు విస్తర భీతిలేక విపులముగనే చర్చింపఁబడును. ఇంతయేటి ఎట్టట్టిచోట నెట్లట్లు చెప్పిన సుబోధముగనుండునని తోచుచో యట్టట్టిచోట నట్టట్టికి లియు నట్టట్టికి లియు నవలంబింపఁబడును. వాక్యములన్నియు లేదను నిందవచ్చిన రానిండు. పాత టలు సుబోధమని సంతోషించినచో విశ్రేణియు సఖలమని వీడు సంతోషిం చును. పూర్వవ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయముతో నే నేకీభవించినచోట వారు వ్రాసిన స్త్రోవాసదను. లేదచోట నా యభిప్రాయమును తెలిపియవశ్యమని తోచినచోట వారి యభిప్రాయమును తెలిపెదను. వీలయిన తోకమందు రుచిభేదము కలదు గదా! పూర్వవ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయముతో నేను తెలుపడిన స్థలములుగలవు. వానిని గ్రహించుటకు నిరాకరించుటకుఁ బాతకులు స్వతంత్రులు. వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయము వ్యాఖ్యాతల యభిప్రాయమే. అది కవి హృదయమైనను గావచ్చును; గాకున్నను గాకపోవచ్చును. నాయభిప్రాయమే సరి; అదియే కవిహృదయ మని తొమ్ముగ్రుద్దకొని వాపోవువాడను నేను గాను. వ్యాఖ్యాతలు భిన్నాభిప్రాయ ములు గలవారు. అం దేదో యొకటి కవిహృదయము గాఁగలదుగాని పరస్పర విరుద్ధములు కవిహృదయ మెట్లు గాఁగలవు? కావున నాకు సరియని తోచినది నేను తెప్పెదను. అభిజ్ఞులుమెచ్చి యానందింతురు. పురోభాగులు నిందించి యా నందింతురు. వీడు రెంటికి నానందించును.

ఈ వ్యాఖ్యానము నెవమున నొకమరిము ఖండింపవలయు ననికాని, మఱియొక దాని నుద్ధరింపవలయు ననికాని, యొక దేవతను గొందఱైఁగూర్చుండఁ బెట్టి మఱియొక దేవతను గొందఱద్రోయవలయు ననికాని యీ వ్యాఖ్యాత యభి ప్రాయముగాదు. గ్రంథముననున్నది చెప్పటే వీని కార్యము, స్వానుష్ఠానముచే నుభయలోకసాధకధర్మములను లోకులకందఱకు నన్నివర్ణాశ్రమములవారికి నుప దేశింపఁబూనినది శ్రీరామావతారము. ఇదియే పరిమైన ధర్మసంస్థానము. ఈ యుభయవిధార్థములు పాతకులకు మనస్సున నాటఁ దేటతెల్లిము చేయ వలయునియె వాఖ్యాతయభిప్రాయము. భగవత్తత్త్వము తర్కభేద్యముగాదు. దాని కదియే ప్రమాణము. కావున రామాయణ ముందిలి ధర్మముల స్థాపింప

వేటొందు ప్రమాణములనునోరుట సూర్యుని జాపుటకు దివిటీయైత్తివల్లు. పరిమళయుక్తమైన కమలమును శ్రోత్రులు చించి చెండాడును. రసకులు శిరసావహించి యానందింతురు. తుమ్మెదలు దానియందలి కేసిత్రాగును. అట్లులేకుల్పితతాత్పర్యము రామాయణమును జింపి పాఠనీయమిందు. భక్తులు దానియందలి దివ్యామృతరసమును శ్రోత్రీ యానందింతురు.

పూర్వవ్యాఖ్యాతలు వ్రాసిన విషయములు విశేషించి గ్రహించినను వారు సూచించిన కొన్ని విశేషము లిందుఁ గలవు. అంతిమాశ్రమమన నిది పర్యాప్తమని చెప్పనాహుంపను. ఒకఁడు సముద్రమున మునిగి యూపిరిపట్టఁగూడి సంతసేపుండి దొరకివన్ని ముత్యములు తీసికొని రాఁగానే సముద్రమున నితముత్యములు లేవనవచ్చునా! గ్రంథ మెల్లున్నను నెవరి యభిప్రాయ మెల్లున్నను నీ గ్రంథరచన సర్వదేశదళాకాలములందు నీ వ్యాఖ్యాతకు నిరంతర నిరంతరాదు శ్రీ సీతారామపురణమున కుత్తమసాధనమైనది. అంత్యకాలమున నీ ఖటము తరించుట కిది చాలును. ఇతర విచారములు వీని కేల ?

కొందఱు 'తనకృతికే దాను వ్యాఖ్యానమువ్రాయుట తన తనయతోఁ దాను పంగమించుటవంటి'దని నిరాకరణజల్పముల నదరుదురు. ఉపమానోపమేయములకుఁ జోలికయేలేదు. అదియునుగాక అప్రయత్నితమలవాన తమ వరదరాజస్తవమును గ్రంథమునకుఁ దామే వ్యాఖ్యానము రచించిరి. "శ్లో॥ అభివంద్యచంద్రశేఖర మాద్యం గౌరీపతిం పరంజ్యోతిః | వ్యాకుర్వే స్వేన కృతాం సూక్ష్మాం వరదరాజస్తుతిం" కాశీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారు గురువంశకావ్యము రచించి "శ్లో॥ స్వకీయగురువంశస్య, వ్యాఖ్యా లక్ష్మణశాస్త్రిణా | సంక్షేపేణ సతాం ప్రీత్యైక్రియతే భావభోధినీ." అని దానికిఁ దామే భావభోధిని యను వ్యాఖ్య రచించిరి.

పండితులగువారు కవియుద్దేశించినవానికంటె విశేషార్థములు చెప్పఁగలరు. ఇట్టివారు వంద్యులే. వారి కిది వ్రాతపదికమగును గాక.

ఈగ్రంథరచకుఁ గారణము హితబోధము శిరసా వహించి యాంధ్రలోక సేవచేయవలయునను తలంపు. ఇది మీఁదఁ జెప్పఁబడెను.

2. శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డవతారప్రయోజనమును "శ్లో॥ పరితాగాయనాధూనాం, వినాశాయచదుష్కృతామ్ | ధర్మసంస్థాపనార్థాయ, సంభవామి యుగేయుగే" అనుగా సాధురక్షణము - దుష్టశిక్షణము - ధర్మసంస్థాపనము చేయుటకుఁ గాను నేను యుగయుగమున నవతరించుచుండును, అనిచెప్పెను. రామాయణమున మొదటిరెండు పుస్తకముగఁ గావవచ్చునున్నవి. వీనిని గుఱించి పూర్వవ్యాఖ్యాతలు విశేషించి వ్రాసియున్నారు. కారణ మేమోకాని మూఁడవదాని కీయవలసినంత ప్రాముఖ్యమిచ్చినవారు గారైరి.

ధర్మము రెండువిధములు. 1 నామాన్యధర్మము, 2 విశేషధర్మము. శాస్త్రీయ సదాచారము నామాన్యధర్మము. శేషలహరిధర్మము విశేషధర్మము. మొదటిది ప్రథమసోపానము. రెండవది ద్వితీయసోపానము. మొదటిది లేకుండున రెండవది దురాలోపము.

శ్లో॥ అవిష్ట వాయ ధర్మాణం, పాలనాయ కులస్యచ,
సంగ్రహాయచ లోకానాం, మర్యాదాస్థాపనాయచ,
ప్రియాయ మమవిష్టోత్స, దేవదేవస్యకాశ్చోణః
మనీషీ వై దికాచారం, మనసాపి నలంఘయేత్ ॥

ధర్మమున కుషద్రవము రాకుండుటకును, గులరక్షణార్థముగను, లోకమును బాగుచేయుటకును, మర్యాద (కట్టుబాటు) స్థాపించుటకును, నాయొక్కయు దేవ దేవుఁడు విష్ణువు ప్రీతినిమిత్తము బుద్ధిమంతుఁడు వై దికాచారమును మనస్సున రై వ నుల్లంఘింపరాదు ఏల? 'శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాత్మా' శ్రుతియు స్మృతులు నా యాత్మాస్వరూపములు అనికదా భగవద్వచనము. చాళా! నీయందు నాకుభక్తియే కాని నియాత్మాప్రకారము నేను నడవ ననుట యెట్టిదో నేను భగవద్భక్తుఁ డను భాగవతుఁడనేకాని సదాచారమున వర్తింపజాల ననుట యట్టిద. "శ్లో॥ అగ మానాంహి షర్వేషా, మాచారః శ్రేష్ఠః ఉచ్యతే । ఆచారప్రభవోధర్మః, ధర్మాదా యుర్వివర్థతే । 'ధర్మస్య ప్రభు రచ్యుతః' అన్ని వేదములలో నాచారమే శ్రేష్ఠమని చెప్పబడెను. ధర్మమాచారమువలనఁ గలిగినది. ధర్మమునకుఁ బ్రభువు విష్ణువు అని యుండుటచే ననశ్రేయస్సు కోరుకొనువాఁడు సదాచారసంపన్నుఁడు కావ లయును. ఆచార మనఁగాఁ జక్కని నడవడి. దీనియందు స్థిరుఁడై వైదానికి యర్హింపవలెను. ధర్మసంస్థాపనార్థ మని వ్యవస్థ లేక చెప్పుటచే రెండుధర్మములు గ్రాహ్యములు. శ్రీమద్రామాయణమున నీ రెండుధర్మములు వివరముగ నాచ రణారోపమున విశేషీకరింపబడినవనియే యావ్యాఖ్యాని యగ్నిహయము.

ఎట్లు విశేషీకరింపబడెను? శ్రీరామాయణ స్వామిష్ఠానముచే. కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తిని ధర్మాచార్యుఁ డనుట యంతయుఁ దగియున్నది. శాస్త్ర ములు నదివి యాప్రకారము దాను నడచి పరులు నడచునట్లు చేయవలయుగా యాచార్యుఁడు. శ్రీరామచంద్రమూర్తియందు నీమూఁడుగుణములు సంపూర్ణ ముగఁ బర్యాప్తములై యున్నవి. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యిట్టివా డని శ్రీమ ద్రామాయణమే నిరూపించుచున్నది.

తొలుదొల్ల వాల్మీకి ప్రశ్నించుటయందే ధర్మత్వం దెవ్వఁడు? అనుటతో సంతుష్టిలేక "సంతతానుష్ఠితచార్మకః దేవ్యఁడు? దృఢనిష్ఠఁడెవ్వ?" డని ప్రశ్నిం చెను. ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటయందు నారదుఁడు శస్త్రధర్మవిదుండు, ధర్మసం

తోండు, నిజధర్మరక్షణుండు, అపరధస్మవియ్యట్టివాడు అనికదా చెప్పెను. ఇట్లులేకదా ఆరణ్యకాండముందు “రామో విగ్రహవాన్ ధర్మ” యని నూరీయఁడును, రాముఁడు రూపమేత్తిన ధర్మము అనియు “యస్మిన్న చలతే ధర్మో యోధర్మో నాతివర్తతే” యెవనియందు ధర్మము చలించుకో, యెవఁడు ధర్మము సత్కీర్తింపఁడో, యని యుద్ధకాండమున శుకుఁడును “చాశుర్వర్త్యంచ లోకేస్మిన్, స్వేస్వే ధర్మేనియోక్యతి” నాలుగువర్ణంబుల జనములఁ దమతమ ధర్మమందు నిలుపుఁదలఁగఁకుండ నని నారదుఁడును “విద్ధిమాం టుషిథి స్థుల్యో కేవలం ధర్మమౌస్థితమ్” ‘అశుచితిసర్వధర్మనియమైకరతిం జరియించు సంయమి ప్రశమితోడ సాటి నని బాగుగ నిల్పుము దేవి సీమిదిన్’ అని శ్రీరామచంద్రమూర్తియు “ధర్మాత్మా సర్వసంధర్మై, రామో దాశరథిర్యదీ” నారధర్మాత్ముఁడును సర్వసంధుఁడేని రామచంద్రుఁడు దశరథరాజసుతుఁడు అని లక్ష్మణుఁడును, “భోకానాం ర్విం పరో ధర్మ” యని బ్రహ్మయుఁ జెప్పిరి. ఈ వాక్యములవలన శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాత్ముఁడు, ధర్మవిష్ణుఁడు, ధర్మమూర్తి, ధర్మానుష్ఠానపరుఁడు, ధర్మస్థాపకుఁ డని స్పష్టమగుచున్నది.

‘అచికోతిహ శాస్త్రాస్థాన్ । ఆచారే స్థాపయ త్యపి

స్వయ మాచరతే యస్మా । త్రస్మా దాచార్య ఉచ్యతే’

ఇట్టి యాచార్యుఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తిగాక మఱి యెవ్వఁడు ?

కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాచార్యత్వమునకుఁ బ్రాముఖ్యమియని వ్యాఖ్యానము పర్యాప్తము గా దని నిరీ యభిప్రాయము.

‘శ్రీరామచంద్రమూర్తి ధర్మాత్ముల రక్షించెను, దురాత్ముల శిక్షించెను’ అని మనముచునుచోకకుఁ జెప్పుచుండిన లాభములేదు. ధర్మాత్ము లవఁబడినవారే ధర్మమున వర్తించుటచే రక్షింపఁబడిరి. దురాత్ములే యధర్మమున వర్తించుటచే శిక్షింపఁబడిరి. ధర్మాధర్మములు మనకుఁ దెలియవిధ మెట్లు ? అని విచారపడి వలసిన కారణము లేదు. శ్రీ సీతారామ లక్ష్మణ భరతి శ్రీశుభు విభీషణ హనుమ దాదులచర్యలు ధర్మమార్గము నిరూపించుచున్నవి. రావణాదిరాక్షసులయు కై కేయిమంథరాదులయుఁ జర్య లధర్మమార్గమును నిరూపించుచున్నవి.

ఓయీ! శాస్త్రోక్తమైన చర్యగదా ధర్మము. శ్రీసీతారామచంద్రమూర్తుల చర్యలు ధర్మముక్తములని నాకు శాస్త్రజ్ఞానముండినఁగదా తెలిసి యాప్రకారము వర్తించును. ధర్మాధర్మలక్షణజ్ఞానము-శాస్త్రమవలన నాకు లభించినది శ్రీసీతారామాదులచరిత్రముతో నాకేమి పని! నాకు శాస్త్రజ్ఞానము లేదాయెనా వాకు ధర్మచరిత్రులను విశ్వాసము నాకెట్లుగల్గును! కావున నాకు శాస్త్రజ్ఞానమండినను లేకుండినను శ్రీమద్రామాయణమునము వ్యర్థమేకదా ! యని యడుగ

వచ్చును. తోకమున లక్షదైత్యచక్రములు, అని లక్షదైత్యచక్రములు, యిరుదైత్యలవారు గలరు. మొదటివారు శాస్త్రజ్ఞానము పరిపూర్ణముగ సంపాదించి ప్రతికార్యము దానిననుసరించి యున్నచో లేదా యని పరిశోధించువారు. రెండవవారు పూర్వపునుహాత్ములీ ప్రకార మాచరించిరి. కావున నే నట్లులే యాచరించెద నను వారు. వీరికి శాస్త్రజ్ఞానముతోఁ బనిలేదు. తల్లిదండ్రుల ననుకరించు బిడ్డలు. గురువులనుకరించు శిష్యులీ తేగలోఁ జేసెవారు. శాస్త్రజ్ఞానము వెనుక నెప్పుడో వచ్చినరానీ, రాకున్న రాకపోనీ, విచారములేదు. జననీజనకులు, గురువులు ధర్మాత్ములై నిష్కలమైయుండవలయును. లేకుండిన వారినినుకరించువారు చెడుదురు.

సాధువులమార్గము ననుసరించి చోవువానికి దృఢవిశ్వాసబలంబున సందేహములు రావుగాని శాస్త్రజ్ఞానముమాత్రము గలవానికి నాచరణమందు సందేహములు రాకమానవు. ఇట్టివారందఱు శ్రీరామునొద్దకు వచ్చి తమసందేహములు దీర్చుకొనుచుండి రని రామాయణమునఁ గలదు. శ్రీరామావతారోద్దేశమిదియే. వ్యతిరేకమాణమైన రామాయణమునఁ జెప్పఁబడిన ధర్మాధర్మములకుఁ బ్రత్యేకప్రమాణము లనావశ్యకములైనను గొందఱు సంశుద్ధికై కొంతవఱకు ధర్మశాస్త్రవాక్యములు ధర్మకూటానుసారముగ ననువదించఁబడును. దానివలన ధర్మశాస్త్రవాక్యములకు శ్రీరామాదుల యనుష్ఠానమునకుఁ జోరక చూచుకొని రామాయణమునఁ జెప్పఁబడినవన్నియు సప్రమాణము అని విశ్వాసము సంపాదించుకొనవచ్చును. ఈవిధముగ నుభయవిధ ధర్మానుష్ఠానములు రామాయణములన నేర్చుకొనవలయునుగాని వానరులకుఁ దోక తలయందుండెనా మొలయందుండెనా? మొలయందుండిన నెల్లు వస్త్రములు కట్టుకొనిరి? యని యిట్టి సందేహములచేఁ జెఱుకులాడుచుండరాదు. రామాయణమువలన నేర్చుకొనవలసిన వివిధ కావు.

కృతఃకర్ముగలవన నందఱు జ్ఞానసంపన్నులే. అప్పు తోకరి నొక కుక్పోధింపఁబనిలేదు. ప్రతేతాయుగమున నొకపాదియు ధర్మము లుత్తము. కావున పాతకభాగము ధర్మజ్ఞానము లుత్తము. కావున శాస్త్రజ్ఞులకు సందేహము లంకురించెను. అయినను వానిస్థితి యొకరు శాస్త్రీయమార్గమున ఎత్తించిరేని దానిని తాచి శాస్త్రముతో దానిని జోల్చి శాస్త్రార్థ మిదిగదా యని నిశ్చయించుకొనుటలియుండిరి. ఇట్టివశయందు శ్రీరాముదండముార్తి యుపదేశముచని పెట్టికొన్ని వాడు కాడు. ద్వారపరయుగము రాగా ధర్మము రెండుభాగములు నశించెను. ద్వారపరశబ్దమునకే సందేహమని యర్థము. కావున వారిమనస్థితి 'పెన్దలనడవడి నరియో? వానడవడి నరియో?' యని సందేహించునట్లు యుండెను. ధర్మాధర్మములు సమానబలుము గలవై నప్పు డిది ధర్మ మని యిది యధర్మ మని తేలిసినవా తోకము నోరుతెరిచి చెప్పవలసినచ్చెను. ఇది కృష్ణావతార

ప్రయోజనము. ఈకారణముచే భగవద్గీత యర్థవగీత జన్మింపఁ గారణమయ్యెను. ఇది కలికాలము. కలి యనఁగా గలహము. ఇప్పుడా రామమూర్తి యా కృష్ణమూర్తి యవతరించి వచ్చినను బివసి యాస్పికోని పోవలసివచ్చును. నీవు చెప్పినది యేమి? నేను వినునది యేమి? నాకుఁ జెప్పటకు నీ వెవ్వడఁ పని మనవాడు కొట్టఁజోడుకు. వీరిని జక్కఁబెట్టవలసినది కల్యాణతారమే. కావున శ్రీరామావతార మనుష్ఠానావతారము. శ్రీకృష్ణావతార ముపదేశావతారము. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యనుష్ఠానముచే దేనిని భర్తృమని నిరూపించెనో దానినే శ్రీకృష్ణమూర్తి యుపదేశముచే స్థాపించెను. కావున శ్రీమద్రామాయణము లక్ష్యగ్రంథము. భగవద్గీత లక్ష్యగ్రంథము. ఈరెండు గ్రంథముల నెఱిగినవాఁడు కింకర్తవ్యతామూఢుఁడు కాఁజాలఁడు. లెక్కిన శాస్త్రములు చదివినను జదువకున్నను లోపములేదు. ఈరెండువిషయములు భగవద్గీతకు రామాయణమునకుఁ గల సామరస్యము. శ్రీసీతారామాదుల చర్యల వలన మన మెఱుంగవలసిన భర్తృము విశదీకరింప నీవ్యాఖ్యానము శ్రమింపఁగలదు. ఇది గొప్పపండితులకు సాధ్యమగుకార్యము. అట్టిదాని నెట్టిపహాయములేని యాయల్పజ్ఞుఁడు పూనుకొనుట పరిహాసాస్పదమే.

చ॥ నినుపహతిస్థలంబు, రమణీప్రియమూరిక తెచ్చియిచ్చు క

పురవిడె, మాత్మ కింపయిన భోజన, ముయ్యెలమంచ, మొప్పు త

పురయు రసజ్ఞ, లూహ తెలియంగల భేషకపాఠకోర్తిముల్

దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మటన్న శక్యమే.

వీనియం దొక్కటియైనను వీనికి లేదు కార్యవిఘ్నకరములగు ప్రతికూలప్రచారములు మొందు కాలనూ సమీపించుచున్నది. కావున శీఘ్రముగా ముగింప వలసియున్నది. ఇట్టిస్థితిలోఁ జేయు మహాకృతియం దెన్నియో లోపము లుండును. అది యేమి డై వతంత్రమో అదిమఁడి యింతివఱకు మారుమానిసి సాహాయ్యములేక యే యిన్నికృతులు రచింపవలసివచ్చెను.

అయిన పగునుగాక, వాసంధాసుఁ డొంటిమీట్ల చేరుటకుముం దాగ్రామ మందలి పెద్దమనుష్యులు సభదీరి స్వామి యయ్యాలపీఠకు గొలుసులు దెప్పింప వలయు నని చందాలువేయఁబూనుకొనిరి. చేరినిండఁ గాకితములు - బుడ్డినింప మని యినుపమఁకుక్కలము పూని యుగ్రాపనాధిపతిగారు సభ నల్లంకరించిరి. కాని - వీరు వ్రాసినవాఁడు, అంకెవేసినవాఁడు లేఁడాయె. వీరంటార్చుకుకదా నీవు పాడు నీవు పాడు మన్నెల్లు వీరును నీవు నీ వని కాలక్షేపము చేయుచుండిరి. కాలుగంట యయినను 'పారి, ఓ'మ్మని యంకెవేసినవాఁడు లేఁడాయెను. అప్పుడచ్చటికి నొక పంపముఁడు వచ్చియుండి వీరు పడుపాలు చూచి యయ్య

లాశా! యీ మాలవానిధనము స్వామికిఁ బనికవచ్చునా యనెను. దాని కేమి యాక్షేప మని సభ్యులనిరి. అట్లెన నాచందా రు. ౧౦-౦-౦ లు వేసికొనుఁడు, ఇప్పుడే తెచ్చియిచ్చెద ననిను. ఆమాట వాఁడనఁగానే యీ పెద్దమనుష్యుల ముఖమునఁ గాలువేసిన నిర్భయభేదు. నూపాయ వేయుచుమా అర్థము వేయు దమా యని యాలోచించు పెద్దమనుష్యులకు గుండెలలో రాయిపడెను. మాల వాఁడు రు. ౧౦-౦-౦ లు వేసివచ్చుడు దానికేదక్కువవేయుట యవమానమని వారు సగ్గిసముగ్గిసలైరి. సమూర్జనిభవ్యతఁడైన యీ వ్యాఖ్యాతయు మాలదాసుఁడే. స్పర్థచేనైన నీవ్యాఖ్యానమునకు మించిన వ్యాఖ్యానమును పండితుఁడగువాఁడు వ్రాయునుగాక! వాని కిది మార్గదర్శియగునుగాక! శోడ నిర్మించినఁ జిత్తరువు వ్రాయువాఁడెంతలో యుందు రనియే యీ వ్యాఖ్యాత యభిలాష.

సామాన్యధర్మవిషయమున శ్రీమద్రామాయణమునకు వ్యాఖ్యానమే శ్రీ మహాభారతము. మోక్షధర్మవిషయమున శ్రీ భాగవతము వ్యాఖ్యానము. ఈగ్రంథము సాంలేమగువఱకు నీ వ్యాఖ్యాతకు నారోగ్యము - నాయుష్యము నిచ్చి శ్రీరామచంద్రమూర్తి తపయొద్దకు రమ్మని పిలువరాడని యథాశక్తి పై విషయములందు విశేషింపఁబడును. లోపములను మహాజనులు ఓదించి తోడ్పింతురుగాక యని యీ దాసుఁడు ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

యత్ర రామో భయం నాత్ర, నాస్తితత్ర పరాభవః.

శ్రీసీతారామప్రసాదసిద్ధి రస్తు.

గ్రంథారంభము

—* ౧ స్కము. వాల్మీకునకు నారదుడు రామాయణ ముపదేశించుట *—

కం॥ త్వమున స్వాధ్యాయంబున, నిపుణుని వాగ్విద్యరేణుని * నిఖిలమునిజనా
ధిపు నారదుసంప్రశ్నిము, తపస్వి వాల్మీకి యిట్లు * తమిఁ గావించెన్. ౧౯
అ స్వ య క్ర మ ము.

తపమున స్వాధ్యాయమున నిపుణుని, వాగ్విద్యరేణుని, నిఖిలమునిజనాధి
పుని, దపస్వి యగు వాల్మీకి తమిఁ నిట్లు సంప్రశ్నించెను.

“అచార్యార్జునవిద్యానిదితా సాధిష్ఠం ప్రాపత్. అచార్యవాన్ పురుషోజేద”
గురూపదేశమున నెఱిగిన విద్యయే శ్రేష్ఠమనది. కావున నాచార్యు నాశ్ర
యించిన పురుషుడే వేదాంతమును బోధిం గ నెఱిగినవాఁ డగును. అచార్యు
నకు నాచార్యలక్షణపూర్తియు నుండవలయును. కావున నారదునికి నాచార్య
లక్షణపూర్తి కలదని (1) తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుని (2) వాగ్విద్య
రేణున్ (3) నిఖిలమునిజనాధిపున్ (4) నారదున్ - అనునాలుగు ద్వితీయాం
తములచేఁ దెలుపఁబడెను. “రజస్తమోభ్యాం నిర్ముక్తా, స్తపోజ్ఞానబలేన యే, అస్తా
శ్చిష్టా స్తే ఏవోక్తా, స్తేషాం వాక్య మసంశయమ్” రజోగుణమునకుఁ దమోగుణము
నకు నకులుగాక తపోజ్ఞానబలముచే నాత్మలు శిష్టులు నగువారు చెప్పెడు
వాక్యము నిస్సందేహముగ గ్రహింపవలయును అని గురువుల లక్షణ ముండు
టచే నట్టిగురువులను గావ్యాది మఱించి వారికి ననుష్కరించియే కావ్యారంభము
చేయవలయు ననియు నదియే మంగళకర మనియుఁ దెలుపుటకై తపమున
స్వాధ్యాయంబున నిరతుని నని తొలుతనే నారదగుణవిశేషము చెప్పఁబడెను.
ఏ విశేషకార్యమైనను దేవతాగురుస్తుతిపూర్వకముగఁ జేయవలయును.

ప్రతిపదార్థము.

తపమున స్వాధ్యాయంబునన్ = తపమునందును స్వాధ్యాయమునందును -
౨ తపముయొక్క స్వాధ్యాయమునందును; నిపుణుని = విశేషాసక్తివలనఁ
గలిగిన యభ్యాసముచే లభించిన నేర్పుగలవానిని - ఇది గురువునందుఁగల
సర్వసామర్థ్యమును దెలుపుచున్నది. “యద్వస్తరం యద్వరాపం, యద్వర్గం
యచ్చ దుష్కరమ్ | తత్సర్వం తపసా సాధ్యం, తపోహి దురత్క్రమమ్” - మనువు.
దాటరానిది పొందరానిది దుర్లభమైనది చేయఁ గష్టమైనది యీ యన్నియుఁ
దపస్సుచే సాధ్యములు. తపము దురత్క్రమముగదా యని యర్థము. స్వాధ్యాయ

యమునందు విప్రులుఁ దనుటచే నేది చెప్పినను వేదోక్తము ననుసరించియే యుండు నని యభిప్రాయము; వాగ్విల్ = పండితులయందు; వశ్యున్ = శ్రేష్ఠుని; నిఖిలమునిజనాధిపుక్ = సమస్తమైన మునులసమూహమందు నధిపఁ డైనవానిని-ఇట్లు చెప్పుటచే నతీంద్రియాభిజ్ఞుఁ డని సూచితము; నారదున్ = నారదమహర్షిని; తమిన్ = ప్రీతితో - అక్కఱతో; తపస్వియగు వాల్మీకి; ఇట్లు = ఈకిందఁ జెప్పఁబోవువిధముగ; సంపన్నము = చక్కని యర్థవంత మైన ప్రశ్నమును; కావించెన్ = చేసెను (అడిగెను).

తాత్పర్యము.

వేదాధ్యయనమున సంపన్నుఁడను, వేదాంతనేత్రీయు, బ్రహ్మజ్ఞానవిష్ణుం డును, జపవిరుండును, వేదాంగములయిన వ్యాకరణాదుల నెఱిగినవాఁడును, భక్త్యతిశయముచే నరస్వతీపుత్రులయిన మరీచ్యాదులందు శ్రేష్ఠుండును, అజ్ఞానముఁ దొలగించి జ్ఞానముకలిగించి పరమాత్మస్వరూపమును బోధించువాఁడును, యోగవేత్తలలో ముఖ్యుండును నగు నారదమహర్షిం జూచి భగవద్విషయ మును బోధింప యోగ్యుడగు గురువు దొరకకపోయెనే యను నిర్వేదముతోఁ దపించి తుష్కించినవాఁడును మననశీలుఁడును తపశ్శాలియు నగు వాల్మీకి పాష్టాంగనమస్కారపూర్వకముగ నిట్లు చక్కఁగఁ బ్రశ్నించెను.

తపమున స్వాధ్యాయంబున విప్రులుని నను విశేషణ మార్యవంతు ముఖ్యముగ నుండవలసిన గుణసంపత్తిని చెలుపును. అతెల్ల నః— తపము - చాం బ్రాయణావ్రతము, స్వాధ్యాయము ఇవిరెండును బ్రాహ్మణునికి నావశ్యకములు గావున నందుఁ దొలుతఁ జెప్పఁబడెను. “శ్లో॥ తపోవిద్యాచ విప్రస్య, నిశ్రేయప కరం పరమితలనా కల్మషం హంతి, విద్యయా మృత ముక్నుజే.” “అ॥ ప॥ భారీణీ సునునకుఁ దపము విద్యయు రెండు । ముక్తిదంబులగును మృత్యు ముండు” - భార॥ తప మనఁబడు చాంద్రదాయణములోనగు వ్రతములును వాని ననుష్ఠించుటచే లభించిన విద్య వేదము. ఈరెండు బ్రాహ్మణునకు మోక్షకారణములు. తపస్సుచే జ్ఞానవిరోధులగు పాపములను జంపుచున్నాఁడు. అప్పుడు మరస్సు నిర్మలమగును. ద్వి॥ దానంబు యజ్ఞంబు తపము మనసి, మానవోత్తమ ! చేయు నుత్త పావనువిగ॥ ద్వి. భ. గీ. ౧౨ అ. ఇట్లు మరస్సు నిర్మలమై ముఱికి కడిగిన యస్త్రమువలె గాఁగా జ్ఞానమునకు వికాసము కలుగ నారంభించును. వేద పఠనముచే జ్ఞానమును సంపాదించినాఁడు. కావున నారదుఁడు తపశ్శీలుడనియు వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడనియు వేర్పడుచున్నది.

‘తప - అలోచనే’ అలోచనార్థకమగు ‘తపో’ అను భానువుచే నిష్పన్నమైన తపశ్శబ్దము అలోచన యను వర్తము గలదియు నగును. ఈ యర్థమును శ్రుతియుఁ

జెప్పును. “యస్య జ్ఞానమయం తపః” ఎవనికిఁ దపస్సు జ్ఞానమయమో యనుటచేఁ బరబ్రహ్మమునకుఁ జ్ఞానరూపమగు తపస్సుగలదు. జ్ఞానము యోగరూపము. “స్వాధ్యాయాఽగ్యోగమాసీత్, యోగా త్స్వాధ్యాయమావసీత్, స్వాధ్యాయో యోగసంపత్త్యా, గమిష్యతి పరాంగతిమ్” అనగా స్వాధ్యాయాత్ = ఆచార్యుని వలనఁ జక్కఁగగ్రహించిన వేదమువలన, యోగ = భక్తియోగమునందు, ఆసీత్ = స్థిరుఁడై యుండవలయును. అనఁగా వసుష్ఠింపవలయును. అనఁగా భక్తిని గలిగింపని వేదాధ్యయనము ప్రశస్తముగాదని భావము. యోగాత్ = క్షత్రిభక్తియోగమువలన, స్వాధ్యాయమ్ = వేదమునందు, అవసీత్, = స్థిరుఁడై యుండవలయును. అనఁగా వేదాధ్యయనము భక్తితోఁ జేయవలయును. ఇట్లు యోగవేదములసంపత్తిచే, పరాంగతిమ్ = పరమపదమును, మనుష్యుడు, గమిష్యతి = పొందగలడు. ‘వేదాధ్యయనముచే యోగమును, యోగముచే వేదాధ్యయనమును సంపాదింపవలయును. ఇట్లు పరస్పరసహాయములైన వేదయోగములు గలవాఁడు ముక్తుఁడగును.’ అను శాస్త్రముచొప్పున నారదుఁడు వేదమును భక్తియోగమును రెంటిని గలవాఁడని యేర్పడెను. “తపోహి స్వాధ్యాయః” తపస్సు వేదమే యను శ్రుతివచనంబు గలదు. కావునఁ దప మనఁగా వేదమనియఁ జెప్పవగును. స్వాధ్యాయమనఁగా జపము. ‘స్వాధ్యాయో వేదజప్తయోః స్వాధ్యాయపదము వేదజపములకు వాచకము’ అని ప్రమాణము. “స్వాధ్యాయాన్మాప్రమదః” వేదాధ్యయనమువలన నజాగ్రత్తవడకుము. “వేదమేవ జపేన్నిత్యమ్” ఎల్లప్పుడు వేదమునే జపింపవలయును. అను శాస్త్రరీతిని వేదమునేసదా జపించువాఁడనియు నర్థము. తపము = వ్యాకరణము; ఆరన్నబ్రహ్మణస్తప్య తపసా ముత్తమం తపఃప్రథమం ఛందసా మంగ మాహు ర్వాకరణం బుధాః”॥ వేదాంగములలోఁ బ్రథమమగు వ్యాకరణము బ్రహ్మనుగ్రహంపాదకమగు ముత్తమతపము, అని వాక్యపరీక్షించునఁగలదు. ఈ తపశ్శ్రేణి మీ యధమున సకలవేదాంగముల సూచించును. దీనిచే సాంగముగ వేద మధ్యయనము చేసినవాఁడని యేర్పడుచున్నది. ఈసమస్త నిర్వాహములచేతను నారదునికి వేదాధ్యయనసంపత్తి చెప్పఁబడెను.

తప మనఁగా నాలోచన, అనఁగా ధ్యానము. దానియొక్క స్వాధ్యాయ మనుటచే ధారణ చెప్పఁబడెను. దానియందు విప్రుఁడని ననుటచే సమాధి చెప్పఁబడెను. దీనిచేత సంయమన శక్తి చెప్పఁబడెను. ‘తపస్వాధ్యాయేశ్వరప్రణిధానానిక్రియాయోగ’ యని పారంజలిసూత్రము (౨.౧) ఇందుఁ దపము స్వాధ్యాయము చెప్పఁబడెను. నారదశిల్పముచే నీశ్వరప్రణిధానము చెప్పఁబడెను. దీనివలన వచ్చాంగయోగసిద్ధిగలవాఁడని యర్థము.

తపశ్శబ్దము పరబ్రహ్మవాచకము. కావునఁ దపస్సాధ్యాయనిపుణు ననఁగాఁ బరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటయందు సమర్థుని నని యర్థము.

ఎన్ని వేదములు వల్లించినను వానియర్థము గ్రహించినను భగవచ్చింతన లేకున్న వ్యర్థముగదా. 'తైగిణ్యవిషయా వేదానిస్తైగిణ్యో భవాత్తపః. భ. గీ. ౨.౪౩ వేదముల్ తైగిణ్యవిషయముల్ గాన వాదనిస్తైగిణ్యుడగుచు, నిష్క్రియుడగుచు నిత్యంబు మొగిని యోగతేమములను ద్యతించి యగుమయాత్మస్వరూపాన్వేషణార్థి" నని కలదు. కావున నారదుఁడు గుణాతీతుడైన మహాయోగియు భక్తుఁడు నని తెలియనయ్యె. "ఋతంతపః, సుత్యంతపః, శ్రుతంతపః, శ్మాంతంతపః, దమస్తపః, శ్మమస్తపః, దాసంతపః, యజ్ఞంతపః, భూర్భువస్సువర్షప్రాతదువాప్యైతత్తపః" తైత్తిరీయము-నారాయణవల్లి, ౧౧౦ అనువాకము- అని యందుటచే ఋతము-సత్యము- శ్రుతము - శాంతము - దమము - శమము - దానము - యజ్ఞము- బ్రహ్మోపాసనము, ఇవన్నియుఁ దపస్సులే. ఇట్టి తప మని నిర్ధారించకపోవుటచేత నారదునియం దీతివములన్నియుఁ గల వని యెంచవలయును.

కం॥ తప మనఁగ, మత్స్వరూపము, తప మను తరువునకు ఫలవితానము నే నా

తపమునకే జననస్థి త్యుపసంహరణము లొనర్చుచుండుదు దనయా!

కం॥ కావున మువ్వక్తికే దప, మేవిధమున మూలధనము విడిచి నీమది రా

జీవభవ! యెఱిగి తప నిలు, గావించుట విగతిమోహకర్ముడ వింకన్.

—భాగ. ౨.౨౪౬.

తప మనఁగా భగవత్స్వరూపము కావునఁ దపమున సాధ్యాయంబున నిపుణుని ననుటచే భగవత్స్వరూపానుసంధానమందు సమర్థుఁ డని యేర్పడెను.

ప్రప్రథమంచే యిట్లు ప్రయోగించుటచే స్మిగింకమున ముఖ్యవిషయము భగవత్స్వరూపానుసంధాన మని యేర్పడుచున్నది.

వాగ్విద్యరేణువి = వాగ్విదులయందు వర్ణముఁ దని సప్తమీతత్పురుష సమాసము. అర్థజ్ఞానములేని కేవల వేదాధ్యయనము నిష్ఫలమే కల్లలవలెఁ బ్రకాశింపదు, చలువగుడ్డలుమోయు గాడిదకువలె భారమాత్రప్రయోజనము 'య దధీత మవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే, అసగ్నావివ శుష్కీంధో సరజ్జ్వలతి కన్దీచిత్' అన్నట్లు అర్థజ్ఞానములేని యధ్యయనము వ్యర్థము.

యోధీర్య విధివ ద్విప్రో వనేచార్థం విచారయేత్

ససాన్వయ శూద్రపముః, పాత్రతాం శ్చైవపద్యతే.

సవిధిగ వేద మధ్యయనముచేసియు వేదార్థము విచారించనివాఁడు వాని నంశముతోడ శూద్రపముఁడ. బ్రాహ్మణయోగ్యతకు వర్ణుఁడుకాఁడు; కావునఁ

శేవల వేదమేకాక యర్థజ్ఞానమును నారదునకుఁ గల దని యావిశేషణము వధి ప్రాయము.

వాక్కు = వేదము. 'శ్లో' అనాదినిధనోహ్యేషా వాగుత్స్పష్టా స్వయంభువాః ఉత్పత్తిలయములు లేని వేదమును బ్రహ్మ వెల్లడిచేసెను. అనుచో వాక్కు వేద మను సర్థమునఁ బఠింపఁబడినది. తత్త్వికులు = దానిని స్థాపకముగ నెఱిగినవారు. శాస్త్రవేద లిక్యాదు లిట్టి యర్థముననే వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి కదా.

వాక్కు = వ్యాకరణము. 'వాగ్గోగ విద్దువ్యతి చాపశస్త్రే' యనుచో వాక్కు బ్రహ్మ వ్యాకరణపర్యాయంబుగ గ్రహింపఁబడియె. వ్యాకరణ మను స్థముగల 'వాకో' శబ్దము సకలవేదాంగములను సూచించును. కాఁగా, వాగ్విదులు = వేదాంగవిదు లని యర్థము - వేదమును సాంగముగఁ బఠించువారికి సర్వజ్ఞానము తప్ప దను సర్థ విూపక్షమున సూచింపఁబడియె. వాగ్విదులు = తామనుకొన్న యర్థములు పదులకు సుబోధముగఁ జక్కనివాక్యములఁ బ్రయోగించువారు; అధ్యాపకులు. ఈపక్షమున విశేషణ ద్వయముచేరిను సధ్యయనాథ్యాపనములు నారదునికిఁ గలవని తెలియనగును. పూర్వవిశేషణము వేదజ్ఞానమును, ఈ విశేషణము తదితర సకల శాస్త్రజ్ఞానమును గోబలివర్థవ్యాయముగఁ దెలిపెడిది. వాగ్విదులు = సరస్వతీపుత్రులు - మరీచ్యాదులు. (నాచా = సరస్వతిచేత, విద్యస్తే = కనఁబడిన వారని పుష్పత్పత్తి) వారికంటెను భగవద్భక్తిచే, వరేణ్యుడు = శ్రేష్ఠుఁ డనుటచే వారికన్నను గొప్పకులము గుణము కలవాడని యాభిజాత్యము సూచితము. ఈపక్షమున విశేషణద్వయ మాచార్యత్వోపయోగులగు సద్వంశ ప్రసూతివిద్యలఁ దెలుపును.

వాక్కు, పర - పశ్యంతి - మధ్యమ-వైఖరి యని నాలుగు విధములు. ఇందు పర యనునది మట్టిచెట్టునకు దానివిత్తినువలె పతిపూక్త్యునైనవాదము. దీని స్థానము సుఖమ్ము. ఇది శబ్దబ్రహ్మమగు భగవంతుని సూక్ష్మశక్తి. ఈశక్తిచే ఆది లక్ష్మీయని మహాకాళి యని మహాపరస్వతి యని త్రిపురసుందరి యని యాయామతి ములవా రాయా బిర్ల వ్యవహరింతురు. ప్రలయకాలమందు వచేతివనియిన ప్రకృతితోఁగలిసి చేతనులును వచేతినములవలెఁ బడియుండుట చూచి కామన్యానూపయగు నీశక్తి వీరు కడతేలు బ్రహ్మలా యని యాలోచించును. ఇన్ని డీమెను పశ్యంతి యనిపేరు. అనఁగా వాలోచించునది యని యర్థము. "తద్దేక్షతి బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి - ఈక్షతేర్నా శబ్దమ్" అను ప్రతి. సూత్రముల యుండియర్థము చెప్పఁబడెనుగదా. ఈశక్తిస్థానము స్వాధిష్ఠానము. ఇదియేకదా ప్రకోత్పత్తి కారణస్థానము. స్వాధిష్ఠానము మేహనము.) ఇదియే ఈశక్తియే తదుపరి వ్యష్టి సమిష్టిరూపములతో భూవ్యము - స్వర్గము - నాదము - భృవి

చిందువు-వీచాక్షరములు లోనగునవి ముగియు. ఇది పరవలె నతిసూక్ష్మముగాక
వైఖరివలె నతిస్థూలముగాక మధ్యమదశయం దుండుటచే మధ్యమ యనబడును.
ఇది బుద్ధితత్త్వముతోఁగూడి యనాపాతచక్రముం దుండును. ఆ విష్ణుట
వైఖరియై కంతదేశము చేరి విశుద్ధచక్రము స్థానముగలదిగా నగును. ఇది జ్ఞాన
విషయముగలది. అర్థవంతమైన శబ్దము. మనుష్యులకుఁ దెలియునది యిదియే.
యోగు లీనాలుగింటిని నెఱుఁగుదురు. ఇది తెలిసినవాఁడే యోగి, జ్ఞాని యని
యందుటచే నారదుఁ డీనాదరహస్య ముతోఁగినవారిలో శ్రేష్ఠుఁ డని యర్థము.
“అపదం పదమాపన్నం పదంచా ప్యపదం భవేత్ | పదాపద విభాగంచ యః
పశ్యతి సపశ్యతి”యని ప్రమాణము.

నిఖలమునిజనాధిపు నను విశేషణము సమాహితత్వ మను నాచార్యగుణమును
దెలుపును. “అభిజనవిద్యాసముపేతం సమాహితం సంస్కరార మీప్పే” త్తని
యాపస్తంబధర్మసూత్రమున నాచార్యలక్షణ ముక్తము. అభిజన = వేదవేత్తల
వంశమునఁ బుట్టుక చేతను, విద్యా = సాంగవేదములచేతను, సముపేతం = కూడిన
వానిని, సమాహితం = శర్తవ్యములు నిష్పిత్తములు నగు క్రియలయందు జాగ
యాకుని, సంస్కరారం = ఆచార్యునిగ, మీప్పేత్ = పొందవలయును. మునులు
మననస్వభావులు. కలకాలము మననము చేయుచుండిన జాలదు తీవ్రనిరంతర
మననముచే గురువువలన విన్నవిషయమును సాక్షాత్కరించుకొనవలెను ఇట్టివారు
మునులు. కావున నారదుఁడు భగవత్తత్త్వమును సాక్షాత్కరించుకొనెనని తెలియ
నగు. నిఖలశబ్దము శేషములేమిని దెలుపును. జనశబ్దము అనేకత్వమును దెలు
పును. ఒక్కఁడై నను దప్పక సమస్తమునులలోను గొప్పవాఁడని యర్థము. తప
మున స్వాధ్యాయమున నిపుణు నను విశేషణము వేదార్థశ్రవణమును దెలుపును.
వాగ్విద్యలేఖ్యు సను ద్వితీయవిశేషణము మననమును దెలుపును. నిఖలముని
జనాధిపు నను తృతీయవిశేషణము నిధిధ్యాసమునుదెలుపును. అని యీవిశేషణ
త్రయముచేతను శ్రవణమహానిధిధ్యాసనాత్మికమైన యోగపూర్తి యాయనకుఁ
జెప్పఁబడియె. అటుగాక పాండిత్య బాల్యహాసములైనను దెలుపఁబడియె.
ఇవి యోగసహకారు లని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. “తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాండిత్యం
నిర్విద్యబాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్యాభ ముని” యని
శ్రుతి. బ్రాహ్మణః = ఉపాసకుఁడు, పాండిత్యం నిర్విద్య = పాండిత్యమును సంపా
దించి-ఉపాస్యమగు బ్రహ్మమును పరిశుద్ధముగను పరిపూర్ణముగను నెఱింగియని
భావము. బాల్యేన = గర్వము లేమిచేత. అనగా బాలున కెన్నిగుణములున్నను
గర్వముండదు. కావున నిట గర్వాభావము బాల్యశబ్దముచెప్పును. తిష్ఠాసేత్ =
ఉండునది. బాల్యంచ పాండిత్యంచ నిర్విద్య = బాల్యపాండిత్యములను సంపాదించి,
అభి=విష్ణుట, మునిః స్యాత్ = పరిశుద్ధ పరిపూర్ణ బ్రహ్మమును ధ్యానించునది.

తపమున నిష్ఠాః జనుటచే జ్ఞానాధిభుః జనియు, మునిజనాధిభుః జనుటచే నుపాధిభులందు శ్రేష్ఠుః జనియు, నారదునందు నీ రెండు విధములైన శత్రులు పూర్ణముగాఁగల వని యేర్పడుచున్నది.

నారదున్ = నారదు - నరునికి సంబంధించిన యజ్ఞానము - నానిది (ద=భం దనము) భండించువాఁడు గాన నారదుఁడు. “గాయన్నారాయణకథాం, సదా పాపభయావహామ్ | నారదో నాశయేన్నతి, నృణామజ్ఞానజం తమ” యని నార దీయము. (పాపభయమును నశింపజేయు నారాయణకథను సదా పాదుముఁ దన్మూలమున జనుల యజ్ఞానమును బోగొట్టుచు నారదుఁడు సంపదించు చుండును.)

నారదు = జ్ఞానము, దాని నిచ్చువాఁడు నారదుఁడు; సద్గతిని జూపించు వాఁడు గావున నాయుఁడు - పరిమార్చు. నాని నుపదేశించును గావున నారదుఁ జనియుఁ జెప్పవగు. “నరతీతి నరః ప్రోక్తః పరమార్థా సనాతన” యని భార తము. నారద మనఁగా మేఘము. అది జనుల ప్రార్థనములేకయే భగవత్సం కల్పాదునారముగ నిక్క-దెక్క-డ వర్షింపవలయునో యచ్చటచ్చట వర్షించు వట్లు తననిమిల్లెమై వచ్చి దినములకొలది మాసములకొలది సంవత్సరముల కొలది కాయకొని తనకు శుక్రూషచేయుచు శిష్యులు కాలహరణము చేయ తుండునట్లు భగవత్ప్రేరణమునఁ జెప్పవచ్చునని తోచినవారికెల్ల తానె యుత్తమమోక్షమార్గమైన భక్తిమార్గము నారదుఁ డుపదేశించుచు భావము. దీనివలనఁ దక్కి-ని గురుప్రళంబై దయాసాలభ్యవాల్సల్యములందును లోకహిత బుద్ధియందును దన గురువే శ్రేష్ఠుఁ జని వాల్మీకి గురుమహిమ నెల్లడించినవాఁ డయ్యెను. ఇట్లు నారదునాచార్యులక్షణ పరిపూర్తి చెప్పఁబడెను.

ఇక వాల్మీకికి శిష్యులక్షణపరిపూర్తి చెప్పఁబడును. ప్రశంసార్థకమైన మనున్ ప్రత్యయ మంతముందుఁగల తపస్విన్ శత్రుము ప్రశస్తమైన తపముగలవాఁడని యర్థమిచ్చును. అది బ్రహ్మజ్ఞానానుకూలమై శిష్యున కావశ్యకమగు తపస్సు అని ప్రసరియందుఁగలదు. ‘తపసాబ్రహ్మ విజిజ్ఞానస్య’ ‘సతపోఽతప్యతే’ ‘సతపర్తిత్యై ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానా’ త్రినిశ్రుతి. (తపస్సుచే బ్రహ్మము నెఱుఁగు మని యాచార్యుఁడు చెప్పఁగా శిష్యుఁడు తపస్సుచేసి యానందస్వరూపమైన బ్రహ్మము నెఱిఁగెను.)

తపశ్శిల్పము వేదవ్యాకరణ జ్ఞానవిశ్వేనవాదకము. అల్పార్థిరఫలంబైన కర్మ కాండోక్తకర్మముయొక్కజ్ఞాన మిట్ల జ్ఞానశిల్పము. విశ్వేదము అనంతార్థిరఫల మైన మోక్షార్థిలాపాదుకము. ఈనాని గర్వములును బరస్పర మన్వయించును. అప్పుడు సాంగవేదాధ్యయనానంతరము వేదపూర్వకాండోక్తకర్మముల నల్ప

స్థిరస్థలములుగా నెఱిగి యనంతము స్థిరము నగుస్థలంబైన మోక్షము నభిల
షించువాడని తపస్విశబ్దమున కర్థాంతర మేర్పడును. నిర్వేదము లేకవాడు
ముముక్షువు కాఁజాలడు. కావున వాఁడుపదేశాన్వయకాఁడు. వాల్మీకి
నిర్వేదము కలవాడు కావున నుపదేశయోగ్యుడు. ఇతర విషయములందలి
వైరాగ్యముతో నుపదేశ్యమగు నను నర్థమున వర్ణనాప శిష్యాధికారమేకదా.

తపస్వి = శరణాగతుఁడు; తపస్వియనగాఁ బ్రశస్తమైన తపస్సుగలవాడు.
అన్నితపస్సులలో శ్రేష్ఠమైన తపస్సు న్యాసము. న్యాస మనగా నేను నాది యని
దేనియం దభిమానమునీలదో దానినెల్లను భగవంతున కప్పగించి మనలను
రక్షించుభారము మనముచేయు కర్మములఫలము భగవంతునం దుంచుట. దీని
ఫలనఫల మీదేహము విడిచినపిమ్మట మరల జన్మము లేకుంటయే.

మంః జ్ఞాత్వా తమేవం మననాహృదాచ భూయోనమృత్యు ముపయాహి
విద్యాత్ । తస్మాన్నాస్యసమేహం తపసా మతిరిక్తమాహుః । తైత్తిరీయోపనిషత్సు
నారాయణప్రశ్న ౧౯-౨౦ మంత్రములు.

ఆ పరబ్రహ్మము నిట్టివానిగా మనస్సుచేతను భక్తిచేతను (హృదా యనగ
భక్తిచే ననియర్థము) తెలిసికొననవాడు మరల మృత్యువును భాంధఁజాలడు.
కావున నన్నితపస్సులలో న్యాసమే శ్రేష్ఠమైనదానినిగా బ్రహ్మవేత్తలు పలుకు
చున్నారు, అనియర్థము. ప్రహ్లాదుఁడు చెప్పిన యాత్మనివేదనము పఠించి చెప్పిన
యోగశ్వరప్రణిధానము నిదియే. న్యాసవిధ్యను విశేషముగ బోధించు రామా
యణమును రచించు వాల్మీకికి దానియందు శ్రద్ధయుండుట సమజసమేకదా.
ఇచ్చట శరణాగతి నమస్కారసూపము. 'తద్విద్ధి ప్రణిహతే పరివశ్చేనసేవయా'
యను సమస్తశిష్యులక్షణము లున్నవనియుఁ జెప్పెను. గురువునకు నమస్క
రించి తీర్త్యార్థ ముడుగుట శిష్యకార్యమేకదా. గురువు తపస్స్వాధ్యాయ నిపుణు
డని శిష్యుఁడు తపస్వియనుటచే గురువునకుఁ దగిన శిష్యుఁడని యేర్పడు
చున్నది. వల్మీకము=పుట్ట; దాని యపత్యము (= కుమారుఁడు) వాల్మీకి. ఇచట
నొక పూర్వపక్షము కలదు. ఇతఁడు వల్మీకాపత్య మనుట యుచితముగాదు.
భృగువంశమున జన్మించినట్లు ప్రమాణములు గలవు. 'ఋగ్వేదాద్భార్యవస్తస్మా
ద్వాల్మీకి శ్యాభిధీయతి' యని విష్ణుపురాణవచనము 'భార్గవేణ తపస్వివా' యని
యుత్తరకాండవచనము గలవు. ప్రచేతసుని పుత్రుఁడనియు మఱికొన్ని వచన
ములు గలవు. చక్రేపచేతనః పుత్రస్తం బ్రహ్మచ్యవ్యవస్యత" (ప్రచేతసుని
పుత్రుఁడగు వాల్మీకి రచియించిన రామాయణమును శాచి బ్రహ్మయును
మోసించె ననియు, "వేదః ప్రాచేతిసా దాసీత్" (=ప్రచేతసుని పుత్రుఁడగు వాల్మీకి
నుండి వేదము రామాయణసూపమున వెలువడియె) అనియు నుండుట ప్రసి
ద్ధము. వాల్మీకియే "ప్రచేతసోహం దశమః పుత్రో రాఘవసందన" యని యుత్తర

కాండమునఁ జెప్పకొనియెగదా. ఇట్లుండ వాల్మీకి యని పేరుపెట్టుట యిది తముగాదు, అది పూర్వపక్షము. సమాధాన మేమన.

భృగువుక్రుడైన ఋక్షుఁ డను ఋషి నిశేషతపస్సుచే నిశ్చలుడై యుండఁగా నతనిపై పుట్ట పెరిగెను. తపస్విధ్యసంతర మిది కరుగునట్లు వరుణుఁడు వాన కురియింప నది కరఁగి యందుండి యాఋషి వెలువడియె. కావున భార్గవుఁడు ప్రాచేతిసుఁడు వాల్మీకి యను పేర్లచితములే. 'సపత త్యనేన పితా నరకయతి అప త్యమ్' వీనిచేతఁ దండ్రి నరకమునఁ బడఁడుఅని. నరకమునుండి తప్పించువాఁడపత్య మగుఁగాని వల్మీకసంబంధమాత్రముననే యపత్య మనవచ్చునా? యన, గోత్ర సంబంధముచే గోత్రపుత్రుఁడు, కలశ సంబంధముచే గలశీసుఁడు, భూపుత్రిక, జనకపుత్రి, మాగ్నాతుఁడు నను వ్యవహారములు ప్రసిద్ధములేకదా! ఇట్టి బ్రహ్మ యై వత్తపురాణమునందును తెప్పఁబడియున్నది. 'అథా బ్రవి న్మహాతేజా బ్రహ్మలోకపితామహః । వల్మీక ప్రథమో యస్మా త్తస్మా ద్వాల్మీకి రిత్యసా॥' యని యందలి వచనము. (వల్మీకమునుండి పుట్టుటంబట్టి వాల్మీకి యని యాయనకుఁ బేరని బ్రహ్మయనెను) అనియొక సమాధానము. అపత్యాధ్యము గాకున్నను సంబం ధార్థకమునను పాణినీయప్రకార మీశ్వరము నిష్పన్న మగును, అని రెండవ సమాధానము.

భృగువంశమునఁ బ్రచేతసుండని యొక ఋషి ముండెను. ఆతనికిఁ బదుగురు పుత్రులు. అందుఁ బదియవవాఁడు ఋక్షుఁడు. ఈయనయే వాల్మీకి యని మూఁడవ సమాధానము. ఈయన కనేక నామధేయము లుండ నట. వాల్మీకి యను పేరుతో నిర్దేశించుట జ్ఞానమునకై యాయన మీఁదఁ బుట్ట పెరిగి నను దెలియనంతటి దీర్ఘ సమాధియం దుండెనని యాయన గొప్పతనము తేలుపు టకై. స్వగుణమహిమచే లభించిన ప్రతేష్ఠనామము నామకరణమునాటి పేరును మఱుఁగుపఱుచును. నేదవ్యాసుఁడు-రామదాసుఁడు లోనై నది సుప్ర సిద్ధములు.

భృగువంశమునఁ బుట్టినవాఁ డగుటచే వాల్మీకి జాతిబ్రాహ్మణుఁడే కాని కొందఱు తిలఁచునట్లవ్యజాతివాఁడుకాఁడు. శ్లో॥ మచ్చించాడేవ తే బ్రహ్మక, ప్రవృత్తేయం సరస్వతి. ౧.౨౩౧. బ్రాహ్మణుఁడా! నా యభిప్రాయమువలననే సరస్వతీదేవి నీవాక్కు-నంచు నిలిచి యిట్లు ప్రవర్తించెను అని బ్రహ్మ వాల్మీకిని సంబోధించెను. లక్ష్మణుఁడు సీతాదేవితో శ్లో॥ సఖాపరమతో విప్రో, వాల్మీకిస్సు మహాయశః॥ పరమసఖుఁడు విప్రుఁడు మహాయశస్సంపన్నుఁడగు వాల్మీకి (సమీప మందున్నాఁడు). ౭-౪౭-౧౬ అని చెప్పెను. ఒకానొక బొల్లిరాజు వాల్మీకి యను పేరుగల పురుషుఁడే లేడనియు నది కల్పిత నామ మనియు వ్రాసెను. శ్లో॥ ఆదిత్య

తేజః ప్రతిమానతేజః, భీష్మయథారాజసింహవత స్త్వమ్, వాల్మీకివక్త్రవిభృ
తం స్వవీర్యం, వసిష్ఠవక్త్రే నియతిశ్చ కోపః॥ భార-అది-౨౪;౨౪- 'నీ తేజము
సూర్యుని తేజముతో పమానమైనది, భీష్మునివలె నీవు సువ్రతముడవు. వాల్మీకి
వలె స్వవీర్యమును భరించినవాడవు. వసిష్ఠునివలె నీవు కోపమును నియ
మించినవాడవు.' అని జపమేజయుని యాస్తీకుడు స్తుతించెను. శ్లో॥ సహదేవః
సునిధశ్చ వాల్మీకిశ్చ మహాతపః॥ సమీక స్సత్యవాక్యైవ ప్రచేతా స్సత్య
సంగతః సభా-౨౬-౧౬. ఇంద్రుని సభయందు సహదేవుడు సునిధుడు మహా
తపస్వియును వాల్మీకి సత్యవాక్యియును సమీకుడు సత్యసంగతుడైన ప్రచేతసుడు
నున్నట్లు నారదుడు చెప్పెను. శ్లో॥ వాల్మీకిశ్చాపా భగవాన్, యుద్ధిర
మిదంవచః॥ వివాదే సాగ్నిమునులిః బ్రహ్మహ్వో వై భవానితి. భార. అను. ౪౯ అ.
శ్రీభాగవతంబున వృష్ణస్కంధంబున ౧౦౪ వ యధ్యాయమందు 'చర్షిణీ వరుణ
స్యాసీ, ద్యస్యాం చాతోభ్యగుః పునః॥ వాల్మీకిశ్చ మహాయోగీ, వర్మికా దభ
వత్కిల.' ఆంధ్రభాగవతంబున "వరుణునకుఁ జర్షిణీ యనుభార్యయందుఁ బూర్వ
కాలంబున బ్రహ్మపుత్రుండయిన భృగువును వాల్మీకియు నుదయించిరి. హరివంశం
బున ౧. ౬ వందు 'యద్వాజపీయేనకు రాజసూయాన్త్యష్టంఫలం హస్తిరథేవ
చాన్యత్' । తిల్లభ్యతే వ్యాసవచః ప్రమాణం గీతంచ వాల్మీకిమహర్షిణాచ' అని
యున్నది. ఈ ప్రమాణవాక్యమగుటవలన వాల్మీకి వాస్తవపురుషుడేకాని మిథ్యా
కల్పితపురంజనుడు కాఁడు.

సంప్రశ్నము :— సమ్యక్ అనునర్థమున సమ అను నుపసర్గప్రయోగము
ప్రశ్నము మిగుల శ్రేష్ఠమని తెలుపును. అడుగుబడిన విషయము మంచి దనుట
చేరినది, విశేషించియుండుట చేరినది ప్రశ్నము మంచిదనఁబడును. ఈగ్రంథము నే
దార్థమును విశదీకరించునది. కావునఁ బ్రథమశ్లోకముచే "పరీక్ష్యలోకాన్ కర్మ
చితాన్, బ్రాహ్మణో నిర్వేద మాయాత్; నాప్త్యకృతః కృతేన, తస్మై పవి
ద్వానుపన్నాయ సమ్యక్ప్రకాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ యోనాక్షరం
పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచకాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా" మ్మని శిష్యుడు
గురూపసత్తి చేయఁదగు విధముఁ జెల్పు శ్రుతివిఖ్యాతమయ్యెను. (అంగములతోడ
వేదాధ్యయనము చేసినపురుషుడు పుణ్యకర్మములచే సంపాదించఁబడు
స్వర్గాదిలోకములను మోక్షాంశాన్యాయములచే నల్పములు నష్టికము
లని మోక్షిని నిత్యుఁ డగుపరబ్రహ్మము ఫలాపేక్షతోఁ తీసిన యజ్ఞాదికర్మము
లచేఁ బొందఁబడిన డని తెలిసి పరితాపపడును. అట్టి పరితాపముగల పురుషుఁడు
సమిధలు లోపగుకానుకల నాచార్యున కిచ్చుటకై చేతఁబుట్టకొని వేదాంతార్థ
మును తెలిసింపఁడును బ్రహ్మసాక్షాత్కారము గలవాఁడును నగు వాచార్యుని
గుఱించి పోవలయును. సమిధలు మోసికొనిపోవుట తన యకించనర్హమును

దైవ్యమును దెలుపుటకు గురువులయొద్దకు రిక్తహస్తములఁ జోరాడు. బ్రహ్మజ్ఞానము గురుముఖముగ సంపాదించవలయును గాని స్వతంత్రప్రయత్నము నూడదని భావము. ఇట్లు బాహ్యోద్రేకజయము సంతరిండ్రియజయము గలిగి మనస్సును బయించి విశ్వాంసుఁడగు గురువు బాగుగ విశ్వేదముతోఁ గూడి విద్యాయుత్తుఁడయిన శిష్యునకు నేవిద్యచేత స్వరూపనాశము గుణనాశము లేని పరమపురుషుని నఱుగవగునో యట్టి బ్రహ్మవిద్యను తెప్పవలెను.) అదెట్లున :— తపస్వియనుపదము 'పరీక్ష్యలోకాన్ శర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో విశ్వేదమాయాత్ నాస్త్యశృతఃశృతేన' యను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును. వాల్మీకి యను పదము 'ప్రశాంతచిత్తాయ శమాన్వితాయ' యను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును. తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుఁబని నను విశేషణము 'శ్రోత్రీయ' మ్మును శ్రుతియ్యర్థమును వివరించును. నిఖలమునిజనాధిపు ననుటచే బ్రహ్మనిష్ఠశబ్దార్థమును వివరింపఁబడెను. నారదు ననుపదము గురుశబ్దార్థమును తెల్పును. గురువు = అజ్ఞాన మను చీకటిని బోగొట్టువాఁడు. నారదపదమున శిష్యార్థము మీఁదఁ జెప్పఁబడెను. 'గుశబ్ద స్వంధకారస్వాస్య, ద్రుశబ్దస్తన్నికోభకః । అంధకార నికోభిత్వా, స్థురు రితిభిధీయతే' యని కలచుకదా.

సంప్రశ్నము పరిప్రశ్నేన యను శిష్యార్థమును దెలుపును. తమిన్ = శ్రద్ధతో సక్కిఱు = కోరికగలవాఁడై యని యర్థము తమిఁగావించె నను పదము 'తద్విజ్ఞానార్థం సగురుమేవాధిగచ్ఛే' త్రిను శ్రుత్యర్థమును దెలుపును.

బ్రహ్మవాది తపశ్శబ్దము కృత్యాదియందుఁ బ్రయోగించి దేవతాశమస్కారసాపమంగళము చేయఁబడెను. తపమున స్వాధ్యాయంబున నిపుఁబని = పరబ్రహ్మమను ధ్యానించుటయందుఁ గుశలుని. ఎన్ని వేదములు వల్లించినను భగవద్భక్తి లేకున్న వ్యర్థము.

తపమున స్వాధ్యాయంబునన్ = పరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటచే వాల్మీకి యిట్లు సంప్రశ్న గావించెననియు గ్రహించవగు. పరబ్రహ్మమును ధ్యానించుటచేఁ గలిగిన తపశ్శక్తిగల వాల్మీకి పరబ్రహ్మనిష్ఠుఁడైన నారదు పరిప్రశ్నించిన యయును పరబ్రహ్మనిష్ఠయై మేగాశ నేఁగొందు గాఁజాలదు. కావున మునుఁగొప్పుల కీ కామాయుగా మనశ్శిష్యునియ మనియు, ఏది యుపదేశగ్రంథము కావున విధి కార్యమైన శిష్యుండు యోగ్యుఁడైన గురువుచే నుపదేశముపొందియ పరింపవలయు ననియు నేర్పఁగుచున్నది. 'దేవతావాచకాశ్చిత్తా' యని యుండుటచే మంగళకరములగు శబ్దములు గ్రంథాదిని బ్రయోగింపవలయు ననుట పర్యమే యయినను నవి పెక్కులుండఁ దపశ్శబ్దమే యేల గ్రహించఁబడెను ? వాల్మీకి రచించిన శ్రీమద్రామాయా మునుపదినాలుగువేల గ్రంథముల పరిమితి గలదు.

ముప్పది రెండుక్షరములకు గ్రంథ ముద్రపడి. వెంట్రోకి నొకటివంతున ౨౨,౦౦౦ గ్రంథములందు ౨౪ గాయత్రీవర్ణములు చేర్చబడినవి. అందులో మొదటి వేయికి మొదటి గాయత్రీక్షరములందు మొదటిరెండు తకారము గూర్చబడెను. పూర్వపీఠికయందలి గాయత్రీరామాయణమున వీని గలదగును. బ్రహ్మ వాచి తపశ్శబ్దము కృత్యాదిబయోగించి దేవతావమస్కారరూపముగ శముగావించబడినది.

గ్రంథము రచించుచు వానికిని బలించువానికిని తకారప్రయోగము తుభ దాయకము. తకారమునకు బలము భూతము. బ్రహ్మస్పతి దేవత. కావున నిది తుభకరము. తకారము విఘ్ననాశకము 'తకార స్సౌఖ్యదాయకః' 'తకారో విఘ్న నాశక' యని ప్రమాణములు.

తపశ్శబ్దమునకు దాప మను సర్థమును గలదుగాదా! కావున నిది యగ్నిలాఘ్య కముగదా, కృత్యాది మంజవచ్చునా! యని సంజేహింపరాదు. ఏ శబ్దమున తే యర్థమున చూచియో బహుశప్రయోగము కలిగి యాయర్థ మగ్నిల మగునా కాదా యని మూల నూలోచింపవలయును. తావార్థమునఁ దపశ్శబ్దమునకు స్వరస్పప్రయోగము లేమింకేసి వ్రతాదులందే స్వరస్పప్రయోగ ముండుటంబట్టియు వ్రతమను సర్థమే తోలుత సుస్థిండును కావున పగ్గిలకోషమురాదు. తపమున నిప్రణుఁడనినఁ దాపమున నిప్రణుఁడని యర్థమగునా! ఈ సమాధానము చామర నిటుల్ల వినియఁబడినది. తపస్సుచే దేహమును దరింపఁజేయు తపస్వియే కృత్యాదులు కాగలడు, భగవంతుడు తపోమయుఁడే. బ్రహ్మతపస్సుచే భగవదనుగ్రహణ నకు బ్రాప్తుఁడయ్యెను. తపస్సును గుఱించి "సన్న" యను పేరితో నొకకళావిదుఁడు వ్రాసిన వాక్యములు విచారపరుల కర్పించుచున్నాను.

"The Sanskrit word *Tapas* is very suggestive. It has been found that "the naturally coloured crystals as well as those coloured by exposure to the radio active rays can be made colourless by heating to a sufficiently high temperature."

The colour of the dark violet crystals found in the blue John mine in Derbyshire is frequently "so dark that large crystals appear almost black—when such a crystal is heated until it becomes colourless and is then subjected to the radium radiation, it assumes a beautiful sky blue tint and at the same time it becomes strongly fluorescent, the fluorescence continuing for some days after removal from the influence of the rays. That is the paradise of a crystal of a Tapasvi crystal which has radium as its God—Thy God, my soul I is more radiant certainly than radium."

భగవంతుడు బ్రహ్మకుఁ 'దపతప' యని యుపదేశించెను, ఆ రెండక్షరములు గ్రంథాదినుంచి వాల్మీకియు దానినే మన కుపదేశించెను. తప = ఏమని మీఁద వ్రాయఁబడెను గదా! దానినిగుఱించి మీఁద ననువదించఁబడిన కళావేత్తి యిట్లు వ్రాసెను.

"My soul! There are things which you may not understand. But every law discovered enables you to peep into the mind of God, and hear partially the real music of the visible universe John new lands so heard it when he discovered his law of octones after meditation on chemical elements. the law which Mendeleev called the periodic Law Arrange the elements in the numerical order of their atomic weights and you see a recurrence of similar chemical and physical characters at every eighth elements.

"Similarly" Say Luft and Candy each of the first seven notes of a musical octones has a distinct character of its own but the eighth note is essentially a duplicate of the first and this duplication extends not for note throughout the next octone and so on.

మన మళ్లీలముగ నెంచు నేడునం దెంత మహిమయున్నదో చూడఁడు. సరిగ మపదని యని చెప్పి మరల 'స' చెప్పుట ప్రకృతివిధానము. అంతకు మించినది లేదు. ఇట్లులే మార్వకీరణములు అగ్నితవ్యాలు ఏడింటికిమీఁద విభాజ్యము గాని సంఖ్య లేదు. గ్రంథవిస్తరభీతి బాధించుచున్నది. తక్కినవి మేధావు లాలోచింతురుగాక.

గురువు శిష్యు నొక సంవత్సరము పరీక్షింపఁ యుపదేశింపరాదని ప్రమాణము కలదు గదా. అటులండ నెట్లు నారదుఁడు వాల్మీకి యిడిగివంతమూర్తిమువనే యుపదేశించె నని ఎందేహము కలుగవచ్చును. పరీక్ష యనునవి యధికారి గాని వాని విషయము. శిష్యుఁడు గురువు నొద్దకు రాగానే యా శిష్యుఁ డుపదేశములకు నధికారి యగునా కాఁడా యని గురువు తెలిసికొని యధికారి యయ్యెనా వెంటనే యుపదేశించును. అధికారి కాఁడని వాని యోగ్యతఁ దెలిసికొని మూఁడు మాసములో యాఁడుమాసములో సంవత్సరమో పండ్రెండు సంవత్సరములో తన యొద్ద మంచుకొని వ్రతానుష్ఠానములచేరను నాహారవ్యవహారములచేరిను వానికి యోగ్యతవిచ్చిన పిమ్మట నుపదేశించును. సీతయొద్దకు హనుమదాచార్యుఁడు రానుప్రేషితుఁడు పోయిన్బొంబు లధికారియగు శిష్యుని వెదకికొనుచు భగవత్ప్రేరితఁడై గురునే యరిఁ దుండుచోటికి వచ్చును. బ్రహ్మపనుపున నారదుఁడు వచ్చి వాల్మీకి కుపదేశించుగావునఁ జరీక్షతోఁ జూచిలేదు. గురువునొద్దకు శిష్యుఁడు పోయి వపుడే పరీక్ష కావలయును అనియును గాక సంవత్సరపరీక్ష యనునది త్వష్ట పుత్రునియం దవ్వయింపదు. వాల్మీకి నారదునకు సోదరపుత్రుఁడు.

ఏ తుభాకార్యమైనను బ్రాహ్మింశుటకుఁ బూర్వము భగవంతుని గురువును స్మరింపవలయు ననియుఁ దా నెంత నొప్పవాఁడైనను దన గురువు గుణములే ముందుగ విశేషించి చెప్పవలయు ననియు, నాచార్యగుణసంపత్తి గలవానినే గురువుగా గ్రహింపవలయు ననియు, విషయవిభేదయశలచేతలు, నేనచేతను గురుకరుణఁ బడసి న్యామ్యమయిన ప్రశ్నలచేఁ దత్త్వజ్ఞానమునకు నధికారి కావల యుననియు, దా నెంత నెలిసినవాఁడైనను భగవద్విషయము గురూపదేశముల ముననే గ్రహింపవలయుననియు, దసత్కాలికానివాఁ డట్టి యుపదేశమున కట్టుఁడు గాఁడనియు నీ పద్యమువలన గ్రహింపవలసిన సతి.

రామాయణమున గాయత్రి యనుద్యుటచి యుండుటచే గాయత్రి పదిగొంతుల ప్రతిపాదక గావున నీ గ్రంథము తద్వంతప్రతిపాదికము కావున గాయత్రిచే విస్తరింపఁబడిన దందురు. ఈ విషయము శ్రీ భాగవతి విషయమునఁ జెప్ప నాధ్య పదునా ? యని సంజేహము.

అ లంకారములు

కావ్యములం దలంకారములు రెండువిధములు - శబ్దాలంకారములు - అర్థాలంకారములు అని. శబ్దములందు విచిత్రము కావవచ్చిన శబ్దాలంకారము. అర్థము నందుఁ జిత్రము కావవచ్చిన వర్ణాలంకారము. ఈ పద్యమున వకాలంకారముల కావ్యత్తి యుండుటఁ జేసి వృత్తియప్రాస మను శబ్దాలంకారము గలదు. ఒక యక్షరము పలుమాఱు వచ్చుటకే యా వృత్తియని చెను. విశేషణములు హేతుగర్భములు గావునఁ బరీక్షర మను వర్ణాలంకారము. తేజమున స్వాభావములను నిపు ఁబది నిత్యాది విశేషణములు శిష్యుఁడు ప్రశ్నింప ననువగు నాచార్యులక్షణము దెలుపును గావునఁ బదార్థహేతుక కావ్యలింగాలంకారము.

నారక వాల్మీకిల స్వరూపములఁ జెప్పుటచే లోకమున శిష్యాచార్య లుండఁదగిన స్వరూపము తెలియును గావున వాక్యగతనస్తుప్రకేత వస్తుధర్మవి.

ఉండు స్థ

ఇది శంకపద్యము. వలము - గగము - భగణము - జగణము - సగణము అను నీ మైదుగణములు తప్ప నితరగణములు రావు. వీనిలో మూడుగణములచే మొదటిపాదము మూడవపాద మేర్పడును ఏదేని గణములచే రెండవ పాదము తేర్పడును. ఈ రెండు చిన్న పాదములయందును యిది లేదు. లేనిది జగణ ముండదు. అలవ గణము నలయగనైవను జగణయగనైవ నుండవలయును. గణముఁ నెంచుచున్నను మొదటి రెండుపాదముల తొటిగఁ దక్కి-నరెంటి నొకటిగ నెంచవలయును. కావున చుత్తరార్థముఁ వివర్ణి యగు జగణము నాలుగవ

గణ మగును, గావునఁ దోషములేదు. రెండవపాదము నాల్గవపాదము కడవటగురు పుండవలయును.

వ్యాకరణము

తపమున స్వాధ్యాయంబున-వేదముయొక్క జపము అను నర్థంబున వష్టి తత్పురుషపమాసము. వష్టితత్పురుషంబులందు న గాగమంబు విభాషనగు. (ప్రా వ్యా. సమా. ౧.) నను వ్యాకరణసూత్రముచే “యోగక్షేమమున తెఱఁగు” ‘భార-ఉద్యో’ ౧-అ. ఎలజవ్యసంబున-నిలసనంబు-భార-అడి-౩ అ. ‘అదరంబున యురవడికిన్, నిర్వ-౬-అ.’ అను ప్రయోగములందువలె నకారాగమము. తపమున అనుచో సకారము “యొక్క” అను నర్థమున వచ్చెను. ‘వాల్మీకో వాల్మీకః ప్రోక్తో, వాల్మీకీ రపి వాల్మీకి’ యని శ్రీహర్షుని ద్విరూపకోశము. వాల్మీకుఁడు వాల్మీకుఁడు వాల్మీకి వాల్మీకి యని రూపాంతరములు.

సాంఖ్యము

వాల్మీకి కామాయణమునఁ బ్రథమశ్లోకాక్షరముల సంఖ్యలఁ గూడిన ౧౦౦ అగుటయుఁ బ్రథమసర్గమున ౧౦౦ శ్లోకములే యుండుటయుఁ బూర్వపీఠికయందుఁ జెప్పఁబడినది.

౬౧౫౦ ౭౪౯౧ ౧౩౦ =

౩౭

౪౦| తపమున స్వాధ్యాయంబున

౦౧౫౦ ౪౩౪ ౪౪ ౩౫౦ ౦ ౨౩ ౫౦ ౪౦ =

౫౫

నిపుణునివాగ్విద్య రేణ్యుని ఖలముని జనా

౯౧ ౦౨౪ ౭ ౧౨౫ ౫ =

౪౦

ధి పు నారదుసం ప్ర శ్నము

౬౦ ౭౪ ౪ ౩౫ ౧ ౧౧౧౬ ౫ ౩ ౪ ౬ =

౫౪

తప స్వి వాల్మీకి యిట్లు తమఁగావించెన్.

౧౯౦

సాంఖ్యశాస్త్రప్రకాశ మీ పద్మాక్షరసంఖ్య ౧౯౦ యగుచున్నది. ఈ పద్యము మొదలు ౧౪౫ పద్యమువఱకుగల వాక్యములును ౧౯౦ అగుచున్నవి. ఈ పద్యములకే సంక్షేపరామాయణమని పేరు. ఇందు సంయుక్తాక్షరములు రెంటికిని సంఖ్యలు గ్రాహ్యముఁ బాక్యమన్నచోట “నస్యా వ్యాక్యవిరామేతు” అను సూత్ర ముందలి వాక్యార్థ మీట ననుసంధించునది.

తకారము నర్హసమాన్నాయునువలి ౧౬ వ యక్షరము త=౧౬=౧+౬=౭
సప్తమంశ్చ ప్రణవసూచకము, అటుగాక తప యది రెండక్షరములు గ్రహించినను
'వద్ధానాం వామతోగతి' యనుస్మృతప్రకారము ౧౬ అగుచున్నది.

నారద పూర్వచరిత్రము

శ్రీ భాగవతము పుస్తమహింధము ౪౭౨-౪౭౬ వ వినుము పోయిననుహా
కల్పంబునందు గంధర్వులలోన నుపబర్హణం డనుచేరి గంధర్వుండనై నేను
సౌందర్య మాధుర్య గాంధీర్యాది గుణంబుల సుందరులనుఁ బ్రിയుండనై క్రిడిం
చుచు నోక్క-నాఁడు విశ్వప్రప్తతై న బ్రహ్మలు దేవపుత్ర మనెడియాగంబులోన
నారాయణకథలు గాంబు సేయుకొఱకు నప్పకోజనులను గంధర్వులనుం జీవ
తి క్రతువులోన నేను గంధర్వగణముతోఁ . గలిసి పోయి విష్ణుగాథ అరలుఁ

గొన్నిపాటి నుంబునూడి మోహితుండనై । తలఁగి చనితి నంటి ధరణీనాథ !

కంట నాదిజగంధులహస్తః । వారిం కైకొనక తలఁగి నచ్చినబుద్ధిన్

వా రెఱిగి శాపమిచ్చిరి । వారింపఁగరాని రోషవశమున నధిపా !

అ! పంకజాశం రిచటఁబాడక కామిని । గణమునూడి చనిన కల్మషమున

దగ్ధశాంతి వగుచు ధరణీతలంబున, । తొంద్రవాతిపతికి సుతుండ వగుము.

ఇ! అనియుల్లు విశ్వప్రప్తలు శపించిన నొక్కబ్రాహ్మణదాసినిఁ బుత్రుండనై జన్మించి
యందు బ్రహ్మవాయులయిన పెద్దలకు తుక్రూష చేసినభాగ్యంబున నిన్ముహా
కల్పంబునందు బ్రహ్మపుత్రుండనై జన్మించితి. మీది శాపప్రకారము తొంద్రు
సుతుండై జన్మించిన చరిత్రము వ్యాసులకు నారదుఁ డిట్లు చెప్పెను. శ్రీభాగవతము
ప్రథమహింధము. ఇదియును బూర్వకల్ప వృత్తాంతమే. “పూర్వకల్పంబునం
దొల్లిటిజన్మంబున నేదవాదుల యుంటిదాసికేంబుట్టి పిన్ననాఁడు వారలచేఁ బనుపంబడి
యొక్క వానికాలంబున యోగిననంబులకుఁ బరిచర్యఁజేయునండ వాని భగవద్వరితి
ములు పాడఁగా వర్ణింపఁగా పాదయందు మహ్మ-ని యెక్కువచుయ్యె. ఆ హరి
సేవారతిం చేసి భక్తిజనించె. అభక్తికి సంకోపించి యామునులు భగవత్తత్వము
నుపదేశించిరి. పాదపలన హరివిషయమున విజ్ఞానంబుగలిగె. ఇట్లు తల్లియందలి
క్రీడిచే దల్లితోడినింటనుండి యామెతోవాటు సేవసేయుచుండె.

ఇట్లుండఁ దల్లి పర్వదస్యము నురణించె. అంతట ఎఱియ బంధం బూరినది
సంకోపించి యిట్లు విడిచిబయలుదేలి యుత్తరాభిమంభాండై పోయిపోయి యొక
యోగియొక్కన రావిమానుయొద్దఁ గూర్చుండి మునులు తన నుపదేశించిన విధ
ముగ హానిని భ్యాపించెను ఇట్లు భ్యాపించునాయనకు పృథకుమంబునందు భగవ
ద్వివ్యూహంబు గావచ్చెను. అపంతోహతికయంబున ద్వివిధముగా నా ప్తయూ

పండు వెలుపలఁగానరాదయ్యె. మరల దానిని జూడఁగోరి యాశుకుండై తేకించుచుండ భగవంతుడు కావరాక ధ్వనిమూర్తియు వినవచ్చు నట్టిట్లు పలికెను. 'కుమారా ! నా స్వరూపము చూడఁగోరి యేల వ్యధపడెదవు ? నా స్వరూపము కామాకుల నాజీఁటిని బూర్ణముగ జయించి యోగికాని ఇంద్రులు చూడఁజాలరు. నీ హస్త-వార్తయైన గానరావన్న నీరుత్సాహపడెద నని నీ కుత్సాహంబుఁ గలిగింపఁ గానవచ్చితివి. నీ విట్లులే నాథ క్తి గలవాఁడనై వర్తింపుము. ఈ కేహంబు నీవు విడిచి రాగల ప్రలయావంతిరమందలి యుగంబున నా యనుమతిచే భాగవతుండనై బ్రహ్మపుత్రుండవు కాగలవని చెప్పెను. ఆవరము ప్రకార మీ కల్పంబున బ్రహ్మపుత్రుండై నారదుండొప్పు.

వాల్మీకి చరిత్రము.

శ్రీ సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటంబున వాల్మీకిని దర్శించినపు డాయనయే తన వృత్తాంతము నిల్లు శ్రీరాములతోఁ జెప్పెను. ఆధ్యాత్మరామాయణముం దే శ్లోకము లున్నవో యా శ్లోకములే యానంద రామాయణమునను (అ రాజ్యకాండ ౨౪ పం.గలవు.) ముందేవున్నవో వెనుక నేదిపుట్టినవో ఆశ్లోకార్థమందు వ్రాయఁబడును.

కామా ! నేను బూర్వమందుఁ గిరాశులందుఁ గిరాశులచేఁ తింపఁబడితిని. జన్మముని బ్రాహ్మణుండనై నను నాచారమున శూద్రుఁడనైతిని. నేను మనస్సు జయింపఁజాలక శూద్రయందుఁ బెక్కురపుడుల బడసితిని. ఆవల దొంగలలోఁ గలసి నేను దొంగనైతిని. ధనుర్పాణముల ధరించి నేను జీవజంతులపాలికి యనుమిషంటి వాఁడనైతిని. ఒకనాఁడు జ్వలించుచున్న పగ్గినంటి తేజస్సుగల సప్తబుధు లా భయంకర కాననంబున నాకు గోచరించి. వారి వస్తువులు గ్రహింపఁ గోరి నిలుఁడు నిలుఁడని యటచుచు వారివంటఁ బడుపెట్టితిని. ఆ మునులు నన్నుఁ జూచి 'యో నీచ బ్రాహ్మణుడా ! యేలరా ! వచ్చితి' వని ప్రశ్నించిరి. వారితో నేను 'మునిపత్నిములారా ! నాచారపుతాడులు పెక్కును గలరు. వారాతలి గొనియున్నారు. వారి పంరక్షణార్థము యీ కొండలలో నడవులలోఁ దిరుగుచున్నాను. మీయొక్కయందునవి పల్లగహితులైనవోవులనై వచ్చితిని' అంటిని. ఆప్పుడు వారు నన్నుఁ జూచి "యోరీ నీ వింటికిఁబోయి నీవారినందఱును వేలు వేలుగా, మీపంరక్షణార్థమై నేను జనదిన మిన్ని పాపములు చేయుచున్నానుగదా ! ఈ పాపమందు మీకు భాగముకలదా లేదా' యని యడుగుము. నీ విచ్చటకు మరల వచ్చువఱకు నిజముగా నింటేయుండుము. నీవు నిండేహింపగుము. బ్రహ్మ పాత్యచేసినవాఁడు - కల్లుసారాయము త్రావినవాఁడు - అంగారు దొంగిలించిన వాఁడు - గురుభార్యను బొందినవాఁడు - బ్రాహ్మణులసొమ్ము నపహరించినవాఁడు

వీరలతో సాంగత్యముఁ జేసినవాఁడు నేపాదగతికి జోవునో మేమిందుండి తరలిపోయితి
మేని మా కాగతులు గలుగుఁగాక" యని శపథముచేసిరి. ఇట్లు శపథముచేయుఁగా
వారిని నమ్మి యింటికిఁ జోయి మునులు చెప్పిన ప్రకారము నా భార్యను గొడుగు
లను నడిగితిని. వారందఱు 'నీవు లేచ్చిన వస్తువుల సంభవించువారమే కాని
నీ పాపముతో మాకేమి సంబంధము ! అది నీజే' యనిరి. ఆ మాటలు విని
మనస్సునఁ బరీతాప ముదయింపఁ గరుణాపూర్ణాత్ము లయిన యీ మును లుండు
చోటికి వచ్చి యామునుల దర్శనముచేరినీ యంతఃకరణము శుద్ధిముకాఁగా విల్లు
మొదలయినవానిని బొత్తవైచి వారి పాదములపై దండమువలెఁ బడి మునీ
శ్వరులారా ! నరకమునఁ గూలిన నన్ను రక్షింపుడి యని వ్రాస్థించితిని. వారు
నాయందుఁ గనికరించి 'యోరీ ! లేమ్ము ! సాధుసమాగమము వ్యర్థము కాదు,
ఫలవంతి మగును, నీకుఁ గొంచె ముపదేశించెదము. దానివలన ముక్తిద
నగుదువు' అని వారిలో వా రాలోదించి 'యీ బ్రాహ్మణాధిముఁడు చెకునకు
వడి గలవాఁడు, నీని నుజ్జీంచుట తగును. అయినను వీడు మనకు శరణా
గతుఁడు. కావున నేవగుల్నిముచేనైన నీనికి మోక్షమార్గ ముపదేశించి
రక్షించుట తగిన కార్యము' అని, రామా ! నీ నామమును వారు నాయందు
దయగలవా రగుటచేఁ దల్లకిందుగ నుపదేశించిరి. 'ఓరీ ! నీ విచ్చటకే యేకాగ్ర
మనస్సుతో మరా మరా యని యెల్లవేళల విశునక జపించుచుండుము. మేము
మరలి వచ్చెదము. అంతవఱకు సర్వదా జపింపుము' అని చెప్పి దివ్యదిర్ఘను
లైన మునులు వెడలిపోయిరి, నేనును వారుపదేశించిన ప్రకారము బ్రాహ్మ
మును మఱచి యేకాగ్రమనస్సుతో జపించుచుంటిని. సాక్షినిమిత్తమై యిచ్చట
నొక దండము నాటితిని. ఇట్లు సర్వసంగవిహీనుఁడనై నిశ్చలుఁడనై దీర్ఘ కాలము
జపించితిని. అంతట నాపైఁ బుట్ట పెరిగెను. నాతపోబలముచే నేను నాటిం దండమే
తృప్తమయ్యెను. ఇట్లు సహస్రాయుగములు గడువఁగా ఋషులు మరల వచ్చి లేచి
రమ్మని పిలిచిరి. నేనును శ్రీఘ్రముగ లేచి వచ్చితిని. మంచు విరియించి తోయ
సూర్యునివలెఁ బుట్టలోనుండి నేను వెలికిరాఁగా వారు 'మనీశ్వర ! వాల్మీకి !'
యని పిలిచి నీవు పుట్టయందు సంభవించితి గావున నీకిది రెండవ జన్మము." ఈ
ప్రకారము వాల్మీకి శ్రీరాములకుఁ జెప్పెను, ఆచంద్రామాయణమున మఱియొక
విశేషముగఁగా, కృష్ణుఁ డను ఋషిశ్వరుఁడు సరోవరశీరమున నాహారము వర్జించి
యూర్ధ్వలేలిస్కంఠై దీర్ఘ కాలము తపస్సుచేసి కన్నలు వెలువఁగా నాయన కన్నుల
నుండి లేలిస్క ప్రవించెను. దానిని ఋగుకాలంబున నొక యాఁడుసాము మ్రొంగెను.
దానికి జపించి యవనిలోఁ పడియుండఁగా గిళాకులు పాకినది యందున్నది. ఈ
విశునే వాల్మీకి.

నీ! ఎవ్వఁ డీధారిణీనికాలమున గుణవంతుండు సతివీర్యవంతుఁ డెవఁడు
ధర్మజ్ఞఁ డెవఁడు కృతజ్ఞుండు నెవ్వఁడు, నిజమరియును దృఢనిష్ఠఁ డెవఁడు
సంతతానుష్ఠితచారితుఁ డెవ్వఁడు, సర్వభూతహితార్థజరగు నెవ్వఁ
డెవ్వఁడు విద్వాంసుఁ డెవఁడు సమన్తండు, తలపడె శ్రమియచర్యునండు

౮౮ నెవ్వఁ డాత్మవంతుఁ డెవఁడు జితక్రోధుఁ, డెవఁడు కాంతియుక్తుఁ డెవఁ డనూయ
లేనివాఁడు కలవలీల నెవ్వఁ డూహ, వాగహంబు వజ్రకుఁ నమరతరియు. ౯౦

ప్రతిపదార్థము.

ఈధారిణీ = ఈభూలోకమునందు, ఈకాలమునన్ = ఇప్పుడునున సంభాషణ
సమయమున - ఈభూలోకమున ననుటచే నైకుంఠముననుండు విష్ణువునుగుఱించి
నే నడుగలేదు. ఈకాలమున ననుటచే బూర్వకాలము నందలి స్మరింహార్యవ
తారముల గుఱించియు నే నడుగలేదని భావము.

ఈలోకమున నికాలమున గుణవంతుఁ డెవ్వఁ డెవఁక యెవ్వఁ డనునది తొలుతనే
ప్రయోగించుట ప్రశ్నగొరవిపురుషులక్షణము తెలుపుటకే. గుణము యెవఁ
డెప్పియుండిన గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చివట్టు లగును. ఎవ్వఁ డెవఁటచే
బురుహుఁకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చివట్టులయ్యె. ఎవ్వఁడు లేకుండిన నీ గుణములన్నియుఁ
తెల్పువిడిచిన పక్షులవలె నిలువ నెలవులేక దిక్కుగా నక యల్లాడుచుండు నని భావము.
ఇట్టిపురుషుఁడు బంగారుతామరపువ్వువలె లోకవిలక్షణుఁ డనియుఁ డెలుపుటకే
యెవ్వఁడని తొలుతనే ప్రయుక్తంబయ్యె. ఎంతసెలగల మాణిక్యమైనను బంగారు
వండు బొంగిన నెక్కువగఁ బ్రకాశించును. ("అస్య మపి మాణిక్యం, హేమాశ్రయ
మపేక్షితే") గాని యూరకుంచినను బొగ్గులోఁ బొంగినను ప్రకాశించదు. 'నిచా
శ్రయో నకర్తవ్యః కర్తవ్యోమహద్భాషయ' యని కలదుగదా. అట్లులే కల్యాణ
గుణము లెల్లఁ దిమిశోభకై భగవంతు శ్రీరాము నాశ్రయించినవి.

గుణవంతుఁడును = (1) సమస్తకల్యాణగుణములే కలవాఁడు 'గుణవంతుం
డతి వీర్యవంతుం' డెవఁక 'గుణవంతుఁడును' అని 'యెవఁటనే చెప్పనేల యనిన ?
'డిను' అనునది సంస్కృతము నందలి 'ను' వంటిది దానివలె నిది నానార్థములఁ
బ్రయోగింపఁబడును. ఇవట సవకారార్థంబునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. మూడుడి
తోఁపు అన్నప్పుడు మామిడితోఁపునంగుఁ మామిడిచ్చెల్లు వికేపించి యున్న
వని యర్థమేకాని యిదిరజాతిచ్చెల్లు బిడ్డలై లే దని యర్థముకాదు. ఇట్లులే
అశోకవనము. అట్లులే గుణవంతుఁ డన్నప్పుడు అన్నియ సద్గుణములే కాక
యొక దుష్టగుణమైన నుండునని యూహింపవచ్చును. అట్టి సంజేహమును జూలఁ
గింప సద్గుణములను మాత్రమే కలవాఁ డని యర్థమును స్ఫురింపఁజేయ 'గుణ

వంతుడును అని చెప్పబడెను ఈ యర్థముండే 'కోను అస్మిన్ లోకే' యని మూలమునను బ్రయోగింపబడినది. అవ్యయ మనేకార్థములు గల దని ప్రమాణము గలదుగదా. దీనివలన హేయగుణరహితుడు కల్యాణగుణసహితుడు నెవ్వఁడని ప్రశ్న భావము. ఇచ్చట వంతుఁ డనునది నిత్య సంయోగమును దెలుపు మను ప్రత్యయము. భర్మిరా తొక యసత్య మాదీనట్లు లోకమున నొకనియందు నేకాలమందైన దుష్టుని మొడిటియైనఁ గానవచ్చును. రాముఁ డట్టివాడు గాఁడనియుఁ గల్యాణగుణము లేకాలమం దేదేశమం దేదశయందుఁ గాని (నిత్య విభూతయందుఁగాని లీలావిభూతయందుఁగాని) విదవాడక యంటియేయందు నని భావము.

ప్రపథమమండే యెవ్వఁడు గుణవంతుఁ డని ప్రశ్నించుటచే నిర్గుణబ్రహ్మమునకు రామాయణమందు నిలువ నెలపు నెలపు లేదని యేర్పడుచున్నది. నిర్గుణబ్రహ్మ మనుటకు రెం డర్థములు కలవు. ౧ గుణభావమైన బ్రహ్మము. ౨ గుణ ప్రకోపములేని బ్రహ్మము. రామాయణ మీ బ్రహ్మముల నిషయము కాదు. ఇట్లులే యందుఁ దక్కిన విశేషముల సవ్యయింపవలయును. వీర్యవంతుఁడెవఁడనుచో 'ను' లుప్తము. రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును వచ్చి రనుచో రాముఁడు లక్ష్మణుఁడు వచ్చి రన్నట్లు ఇట్లు సామాన్యముగఁ బ్రశ్నించి ప్రత్యేకించి యొక్కొక్కగుణమును బ్రశ్నించుచున్నాఁడు. కావున మీఁది రాగలవాని కిది యవతారిక; • (2) అశ్రీకులు పలుమాఱు దీనిని గుఱితురో యది గుణము సౌశీల్యము. దానిని గలవాఁడు గుణవంతుఁడఁ; తా నెంతి గొప్పవాఁడైనను లేన గొప్పతనము తిలఁచుకొని యహంకరింపక లేనకంటె నెంతో తిక్కునవాడితో నైన లేన భావములేక కలసి మెలసి యుండు గుణము సౌశీల్యము. అట్టి గుణములేలవాఁడెవ్వఁడని ప్రశ్న. భగవంతుఁడు పర్వతాఁడు పర్వశేక్తుఁడు మహాత్ములలో నెల్ల మహిష్మంక్షై యుండియు మహాపాపము లొనర్చి హేయపద్మాములం దుండు జీవుల నుద్ధరింప వానియందుఁ బ్రవేశించి వరకములందును వారిదెంట నెట్టి యుండునుగదా. అట్లులే శ్రీరాముఁడు మహారాజసమాధుండై యుండియు గుహుఁడు మొదలగు జోయలతోను, జటాయువు మొదలగు గ్రద్దలతోను, వానరులగు మృగములతోను గలసిమెలసి తిరుగుటయేగాక కొమారదిశయందును, నయోధ్యలో నెవరింటనైన యర్థమో పెండ్లియో యేదైన శుభకార్యమో జరగుచుండెనేని వారు పిలిచినను విలువకున్నను తానై పోయి యాకార్యము చక్కఁగ నెఱవేర్చి నచ్చుచుండెనని యయోధ్యాకాండమునమందు చెప్పబడును. ఎవ్వఁడు గుణవంతుఁడు వీర్యవంతుఁడు నని యడిగినఁ జాలదా? పలుమాఱెవ్వఁ డెవ్వఁడని చెప్పుట యేలయన నాదరాతిశయము చేతనేకాక పదిలోఁ బదునొకండుగఁ గాక ప్రతి గుణమును నొ ద్దిచెప్పుటకే. ఈ యర్థమునండే "వశీ వదావ్యో గుణవాస్పృశశ్చుచి"

యని వ్రోతరత్నంబున బ్రయోగింపఁబడినది. ఒక్కొక్కగుణమున ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ పడుగఁజోవుచు నీ సామాన్యప్రశ్నముచేయుట వ్యర్థముగాదా యందు రేని కాదు. మొట్టమొదట నాప్రశ్ననేయుట యేలనఁ గుణవంతుఁడని యెప్పుడు చెప్పినో ఆకారవంతుఁడని యప్పుడే యంగీకరింపఁబడెను. గుణిగుణముల కవినాభావ సంబంధము. కావున భిన్న కాలములయందుఁ బరిశోధించి తెలియవలసిన గుణములు గాక రూపము చూడఁగానే యాయన గుణవంతుఁడని లోకులకెట్టివారికైన దోచెనువాఁ డని యర్థము.

౨. అతివీర్యవంతుఁడు = మిక్కిలి వీర్యము గలవాఁడు. వీర్యము (1) తాను వికారపడక పరులను వికారింపఁజేయుశక్తి. (2) వీర్యవంతమైన యావధిమిప్పుట్లు, తాను వికారపడ నేరనిపు టున్నను నట్లు కాకుండుట. గొప్పవాడైనను గాకున్నను బలహీనుఁడును గుణవంతుఁడుగా నుండవచ్చునుగాదా, యను సందేహము దీర వీర్యవంతుఁ డెవఁడని ప్రశ్న. వీర్యవంతుఁ డయినను దన యక్కఱవసరముల దక్కువవారితోఁగలసి యుండవచ్చునను సందేహము దీర ధర్మబుద్ధి నట్లుచేయువాఁడుగా నుండవలయునుగాని ప్రియప్రయోజనార్థముగా నుండఁగూడ దనుటకై ధర్మజ్ఞుఁ డెవఁ డని ప్రశించుచున్నాఁడు.

శ్రీరాముఁడు తపకార్యము సాధించుకొనుటకు వానరులతోఁగ్నేహము చేసెనుగాని ధర్మబుద్ధితోనా యను సందేహము కలుగవచ్చును. అది నిరాధారము. ఎట్లన. — శం|| ఈ నిఖిలావని యశీల, దానవరక్షఃకళాచరితులను వలతేన, భానుజ ! యంగుళికొనచే, నే నిమిషములోనఁ జమ్మనే మిత్తి గవన్ః . ముద్ధ కరిం. ఇంతటి వీర్యవంతుఁడు లక్ష్మణసహాయుఁ డయ్యుం దన కార్యము తాను తేసికొనలేక వానరసాహాయ్యముఁ గోరినవాఁడు కాదు. ఈ యర్థమునే సుగ్రీవునకు హనుమంతుఁ డుపదేశించెను. కిష్కింధా-రెమ్మి వ ప. “ఉ! నివిలబాపైవనక నిర్వివయంతన రాముకార్యమున్’ జోవున రిత్తము నిశితభూరికరావళిచే మనుష్యభు క్తవతిపన్నగావళుఁ దత్క్షణమూరన విలుమాల్పగాఁ తేవగలండు, నీ ప్రతిప చేయుటయెట్టిదొ చూడఁదాగెడిన్.’ అట్లు వానరసాహాయ్య మీల కోరినందుకేని వారిచే నేవచేయించుకొని యానెపమున వారికి మోక్ష మిచ్చుటకే యని యెఱుంగవలయును. గీ|| అదిదేవుడైన యో రామచంద్రుని, కల్పిండ్లుఁ బుంఠ యసంగకోటి, జంపు పుంఠ కిపుల సాహాయ్యమిదియెంత సంతకొఱకుఁ గ్రీడమాడఁగాక ! శ్రీ భాగవతము-స్కం. ౯, ప. ౩౫౯ ‘సవీర్య మతిశక్తిభావో’ అనురణోశము. అర్థ్యంతిశక్తిమంతుఁడైన వీరునియందుం డుత్సాహగుణము వీరము. వీరులు మత్తరెండు దేగలు

దానవీను లని, దయావీను లని, ఇచ్చట నిట్టి దని నిర్ధారించకపోవుటచే రెండును గ్రాహ్యములే తక్కిన వేది యుండినను లేకుండినను నివి రెండు లేనివాఁడు గుణ వంతుఁ డనిపించుకొనజాలఁడు. కావున వెంటనే వీర్యవంతుఁడని శ్రేష్ఠ. అశ్రేణ రక్షణమునకుఁ గావలసిన ముఖ్యగుణము లీ రెండు గలవు. కావుననే భగవంతుఁడు సేవ్యుఁ డయ్యెను.

వీర్యవంతుఁ డనుటచే నీయన నామాక్షరములు రెండును వీర్యవంతులులే యని భావము. రామనామమే కదా తారకమని ప్రసిద్ధి. శివనారాయణ శబ్దములు వీర్యవంతులుగావా యందులేని యగునుగాక. ప్రణవాదిబీజాక్షరసంయోగము లేక వానికి మంత్రత్వప్రాప్తి లేదు. రామనామమో బీజాక్షరసంయోగము లేకు న్నను మంత్రమగును. ఏల? రామనామమే ప్రణవము కావున బ్రణవ సంయోగము దాని కనావశ్యకము. “ముముక్షూణాం విరక్తానాం, తథాచాత్రమ వాసినామ్ | ప్రణవత్వాత్సదా ధ్యాయో, యతీనాంచ విశేషతః | రామమంత్రా ధ్యవిజ్ఞానీ, జీవన్ముక్తో వసంశయః” - రామరహస్యోపనిషత్తు. మోక్షమం దాసక్తి గలవారికి, విరక్తులకు, సన్న్యాసులకు రామనామము ప్రణవమగుటచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁదగినది. రామమంత్రార్థ మెఱిగినవాఁడే జీవన్ముక్తుఁడు. “ఏకాక్షరో మనుః ప్రోక్తో మంత్రరాజః సురద్రుమః..... కేవలం మోక్ష కాంక్షయా, చింతయన్ పరమాత్మానం, భానులక్షం జపేన్మనుః |” ఏకాక్షర రామమంత్ర ముపాపశులకు గల్పవృక్షము. కేవలమోక్షకాంక్ష గలనాకు పరమాత్మను జింతించుచు ౧౨ లక్షలు దానిని జపించవలెను. “ద్వ్యక్షరో మంత్రరాజోయం సర్వాభీష్టప్రదస్తతః” రెండక్షరముల రామమంత్రము సర్వాభీష్టముల భుక్తిముక్తుల రెంటి నిచ్చును. రామో భుక్తిముక్తి ఫలప్రదః” రామరహస్యోపనిషత్తు. “రామేతి ద్వ్యక్షరం నామ మానభంగః పినాకివ” యని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురుగదా.

విష్ణుసహస్రనామములకు రామనామము తుల్యమని శివుఁడే పార్వతి కుప దేశించెనుగదా. కావున నిట్టి వీర్యవంతుమయిన నామము గలవాఁ డని యర్థము.

3. ధర్మజ్ఞుఁడు = ధర్మముల నానరించుపట్లు తెలిసినవాఁడు - ధర్మము పర లోకమునందలి సుఖమునకు హేతువు. అది నామాన్య మని విశేష మని ద్వివిధ మని పూర్వము చెప్పఁబడెను. దాని నెఱుఁగువాఁడు ధర్మజ్ఞుఁడు. పరిత్యజింప వలసిన ధర్మములు తెలిసినవాఁడనియు నిపదతాత్పర్యము. ధర్మాధర్మములు తెలిసి వంతుఁడగుటయునఁ బ్రయోజనమేమి? అచరణమం దుంచుకొన్నవాఁడుగా నుండవలయునని కృతజ్ఞం దెవ్వఁడని యడుగుచున్నాఁడు.

౪. కృతజ్ఞుడు = ఉపకార మొనరింపవాడు - పరిణామ తనకు తేసిన యుపకార ముల్పమైనను బ్రాహ్మిక మైనను దానిని గొప్పగా నెంచి జ్ఞప్తియందుంచుకొనువాడు. అపకారము స్మరింపనివాడని 'ను' అను సముచ్చయము తెలుపును. భగవంతునివల్ల మనముచేయు సపకారములకు మనల నాయన కిష్కింపఁబూనిన మనగతియేమో? "కం॥ ఉపకార మేమి పని కే. నిపుడే నించుక మొనర్ప నెలఁదు గను; సదా! యపకారశతము సన్నివ. విపరీతము లెంచఁ దార్మనిజ్ఞుడగుటన్"- అయోధ్య ౧౧. భగవంతుడు సర్వశక్తుఁ డవాస్తవమస్తకాముఁడు కదా. అయనకు మనము చేయువలసిన యుపకార మేమి? అది లేనప్పు డాయన కృతజ్ఞుఁ డెల్లగును? అని ప్రశ్నము. భగవంతునకు మనము చేయు సుపకార మేదియు లేదు. అయన విషయమై మనము చేయునవన్నియు మనశ్శీఘమునకే. భగవత్కార్య మేదియుఁ జేయలేనివా రాయననామమును స్మరించుచుండినఁ జాలును. ఇట్లు స్మరించుచుంటి మేని అయ్యో! మనవామమును వీడు స్మరించుచున్నాఁడే, మనవలన వీఁ డేప్రతిఫలమును గోరినవాఁడు కాఁడీ, వీని ఋణము మన మెట్లు తీర్చుకొందమా యని నేచియుండి ప్రాణాపాయము కలిగినపుడు మోక్షసుఖము నిచ్చును. ఈ యర్థమునే "శ్లో॥ సత్యం బ్రవీది మనుజాః స్వయమూర్ధ్వబాహుః | యోమాం మఃకుంద సరసింహ జనార్దినేతి | శేవన్ జప త్యనుదిశం మరణే ఋణేవ | పాపాణాకామ్యపవృళాయ దదామి ముక్తిమ్"- 'అహం'స్మరామి మద్భక్తి' మ్మను వాక్యములు ఘోషించెడివి.

౫. నిజమరి - (నిజము + అరి) = సర్వశీలుఁడు - మహాసంకటములందును వన ర్యము పలుకనివాఁడు, (అరణ్య. ౧౩౬. ప. చూడుఁడు.) "కం॥ ఎన్ని విపత్తుల మునుఁగును! నున్నన్ సరధర్మలోప మొల్లమి గల్లన్ | మున్నెన్నఁడాడ వికన నెన్నం డాడంగజోన విది నిజమనఘా॥"- కిష్కింధ. ౩౬౭. అన్నిటిలో సత్యము శ్రేష్ఠము గావున సత్యవాది యెవఁ డని ప్రశ్న.

౬. దృఢనిష్ఠుఁడు = నిశ్చలసంకల్పుఁడు. కం॥ "విడిచెదఁ బ్రాణములై నన్ | విడిచెద నిన్నెన దమ్మనిన్ విడిచెద నే | విజయనే ప్రతిజ్ఞ సంచుం | బుడిమిసురుల తోడఁబల్కి ముగ్ధా యెపుడేన్"- అరణ్య. ౧౩౪. కృతజ్ఞుడై పను సత్యవాదియై పను జంచలచిత్తు నమ్మరాదు. గావున దృఢనిష్ఠుఁ డెవఁడని ప్రశ్న.

౭. సంతతానుష్ఠితచార్మకుఁడు = సదా సదాచారము మీఠనివాఁడు. శ్రీరామ చంద్రమూర్తి ప్రతిసంధ్యమున వేళకు సంఖ్యావందన మాచరించుచుండె నని ముందుఁ జెలియఁగలదు, చర్మితము = ఆచారము. ఆచారమే ప్రభుమధర్మము. 'ఆచార ప్రభవోధర్మః, ధర్మస్యవభారమ్యుత'యని భారతము. చర్మితమే-చార్మితమని స్వాధికప్రత్యయము- రాక్షస వాయస పూరుష నారక శబ్దములవలె.

ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కగుణ మడుగనేల యని భక్తులుం దిన్నిఁట మొనటికైన సదాచారమును గుఱించి ప్రశ్న. అదియుండి నన్నియున్నట్లే. ఎంతటి సదాచారసంపన్నుడైనను సర్వభూతములయందును నేకాకారమైన హితబుద్ధిగలవాఁడు దుర్లభుఁడు. కావున నట్టివాఁడు గలఁడా యని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు. ఆచారము లోనైనవి కాయకములు. ఇది మానసికము. అర్థ విషయము.

౮. సర్వభూతహితాత్మ జరగునెవఁడు-సర్వభూత = సమస్త ప్రాణులకు, హిత = మేలుచేయునట్టి, ఆత్మ=ప్రయత్నము, శోరకగలిగి, జరగువాఁడు = వర్తించువాఁడు. భూతము లని చెప్పటచే వీఁడు తనవాఁడని, వాఁడు పరుఁడని భేదబుద్ధి లేదని తెలుపుచున్నది. అపరాధము చేసినవారికిని మేలుచేయువాఁడని సర్వశ్రద్ధాత్పర్యము. శత్రువునిలేమ్ముని రక్షించు మీమిలెక్క? శత్రువైన రావణాసురుఁడు వచ్చినను రక్షించెదనని శ్రీరాముఁడు చెప్పునుగదా. రావణాసురుని ప్రథమయుద్ధమునఁ దనచేతఁ జిక్కినవానిని ఇంపక విడిచెనుగదా, కాకాసురుని రక్షించెగదా ఇట్టి వాఁడు పామరుఁడుగా నుండరాదు. పండితుఁడుగా నుండవలయునని తలఁచి విద్వాంసుఁ డెవఁ డని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.

౯. విద్వాంసుఁడు = సమస్త శాస్త్రములు తెలిసినవాఁడు. కొందఱు విద్యా పంతులు నొకకన్యవహారముం దసమర్థులై యుందురు. కావున సమర్థు డెవఁ డని యడుగుచున్నాఁడు.

౧౦. సమర్థుఁడు = సమస్త శాస్త్రములు తాను స్వయముగ నిర్వహించుకొనఁ జాలినవాఁడు. నొకకన్యవహారమునను బ్రజల రంజించుటయందునుగల చాతుర్యము సామర్థ్యము- దానిని గలవాఁడు.

౧౧. తతస్పదైకప్రియదర్శనంతు = ఎవ్వనిదర్శనము లోకులకుఁ బ్రియమో వాఁడు ప్రియదర్శనంతు. సదా = ఎల్లప్పుడు, తత = విస్తారము, అట్టివాఁ డొక్కఁడే యగువాఁడు. ఎవ్వఁడైన జరావ్యాధికారణముచేఁ బ్రియవిన్య సుఁడు కాకపోవచ్చును. అటుగాక సర్వదా యతిశయించియుండు ప్రియదర్శ నము గలవాఁడు, అట్టి వాఁడుతప్ప నేతోకరుఁడుండరాదని భావము. (2) ఎవ్వని దర్శనము ప్రియస్వభావము నొక్కట కలదో యట్టి వాఁడు ఏకప్రియ దర్శనుఁడు. “తస్మాద్భూత్యైకం వాస్తి, నచ కించి న్సుఖాత్మకమ్” పూర్వము చెప్పిన కారణముచే “దుఃఖమే కలిగించు వస్తువుగాని సుఖమే కలిగించు వస్తువుగాని యొకటియైన లేదు.” ఇన్నట్లు చందనకుసుమలొంబూలాదులగు ప్రియవస్తువు లన్నియు నొకప్పుడు సుఖము నిచ్చును. నే శోకప్పుడు దుఃఖ మిచ్చును. ఒకరికి సుఖకరమైనది నేతోకరికి దుఃఖకరముగా నుండును.

'ద్వివిధం చ తద్వ్యాఖ్యలవలనను బుట్టు, పంచేంద్రియములు వరుసగ విషయములను గూర్చిన శీలమును వేడి, సౌఖ్యములును దుఃఖములును బొడచుచుండును. అని యుత్పత్తింబులు ననుబెంచు బోవు' - ద్వి, భ, గీ. అధ్యా. ౨. నా ప్రశ్న యిట్టి వానిని గూర్చి కాదని భావము. 'క్షణక్షణే యత్నవతా ముపైతి, తదేవసూపం రమణీయతాయాః' నిమిష నిమిషమునను క్రొత్తతనమును తొందునటు యేది కలచో యాకొత్త యగుటయే అందమునకు స్వభావము. ప్రతి నిమిషమందును క్రొత్త క్రొత్తగాఁ బ్రీతిని గలిగించు నందమే యంద మని భావము అన్నట్లు పాతౌ స్మృష్టౌ మృత్యుః కైస యతని దర్శనము చేయువాడు ఇతను దర్శనముచేయ నలయునని కోరునేకాని యిక్కఁబాలు ననరాదని భావము. 'పుంసాం మోహన రూపాయ' పురుషులనుగూడ మోహింపఁజేయు సౌందర్యము గలవాఁ డనికదా చెప్పఁబడెను. (అరణ్యకాండము ౯ వ పద్యము చూడు)

ఇట్టి యందముగలవాఁడు కాముకుఁడుగా నుండిరాదని యాత్మవంతుఁ డెవఁడని యడుగుచున్నాఁడు.

౧౨. ఆత్మవంతుఁడు తనకు స్వాధీనమైన మనిషులగలవాఁడు. ౩. నిశ్చల ధైర్యవంతుఁడు.

౧౩. జితక్రోధుఁడు = (1) కోపమును స్వాధీనపఱచుకొన్నవాఁడు. అపరాధ ములఁ జేసినవారియెడ నెంత కోపింపవలయునో యంతమాత్రమే యపరాధ మునుబట్టి కోపించువాఁడు. నేరమునకు మించిన దండనము చేయుఁడని భావము. "క్రోధ మాహారయ త్త్రివ్రహ్" "తెచ్చికొంచుఁ గినుకన్". - అరణ్య - ౩౭౯ ప. తీవ్రకోపమును తెచ్చుకొనెను అని ముందు చెప్పఁబడును. జితక్రోధుఁడు = అరివ ద్విర్గముల జయించినవాఁడు.

౧౪. కాంతియు క్షుఁడు = ఆశ్చర్యకరమైన కాంతిగలవాఁడు, కం॥ ఆ రాముని సంహవనం । బా రూపము పాకుమార్య మా తేజంబున్ । శ్రీరమణీయసుదేవము! వాగక కని యుబువడికి ననసంవాసుల్ । అరణ్య! ఊ! దేవకుమారరూపు నరదివ్య దలంకరణాభిరాము సీ । తావిభు, నాచునందనుని, దాయఁగ నచ్చెడువానిఁ జూచి లో । భావన చేసి పొంగిపడువాడ సమక్షముఁ జూచినంతనే । యానన మచ్చుడే యొదవిన ట్లగు నాకు ననర్థకారిణీ! అయోధ్య-౩౮౫.

౧౫. అనియలేనివాఁడు = పరుల గుణములందు దోషబుద్ధి - యసూయ, యది లేనివాఁడు.

౧౬. ఎవ్వఁ డాగ్రహమును గలన నీల నూఁ నమరతితియు నగుచును = నీ పురుషుఁడు కోపమును యుద్ధిరంగమందు నేడుకై తెచ్చుకొనినను దేవరిల గుంపుగూడ భయమున గడగడలాడును. అనుగులు = దేవరిలు- చావు లేనివాఁడు.

చావులేనివారుకూడ వచనవస్తువును ముక్కులమూట చెప్పవేల ! దేవతలు వణకగా రాక్షసులమూట యేల యని తెలుసుకొన్నాయమున సిద్ధము. కోపము శత్రువులగు రాక్షసులమీదనే కలిగినను దానిని జూచి విక్రతులగు దేవతలుకూడ భయపడుదురని భావము. అమరతతియు వసుచో పనుచ్చయ మీ యుద్ధము నిచ్చుచున్నది.

అని వాల్మీకి నారదుని ప్రశ్నించెను. ఇప్పుడు చెప్పిన గుణములు సర్వసాధారణమైనవి. కావున నిట్టి గుణములుగల రా శివ్వఁ డని వాల్మీకి ప్రశ్నించివచ్చును. భగవద్విషయము గొరచి యొకఁడు వ్రాసెను. అది సరిగాదు. ఇం దట్టిమాట లేదు. "వీర్యవంతుఁడు" "కలన శివ్వఁడౌగ్రహించిన వమరతతియు వణకు"నివి త్త్రయినఁ దెలుపవా యనినఁ బరశురామునివంటి బ్రాహ్మణులనుగూడఁ దెలుపును. ఈప్రశ్నలు ప్రాకృత మనుష్యమాత్రుల గుఱించియే యందులేని యా కాలపు రాజులలో వాల్మీకి యెఱుఁగినవాఁ డెవఁడు! అట్టివానితోడ నాయన కేమిపని ? అట్టి వానిని గుఱించి నారదు వడిగి తెలిసికొనవలయునా ? త్రిలోకజ్ఞుడైన నారదు నట్టివాఁ డాలోచించి చెప్పవలయునా ? నారదునివంటి భక్తాగ్రేసరుఁడు మెచ్చి సంతోషింపఁ దగిన విషయము లిందేమి యున్నవి ? బ్రహ్మాయంతరివాఁ డట్టి ప్రాకృత మనుష్యుని గూర్చి కావ్యము వ్రాయుమని చెప్పనా ? అట్టి కార్యమునకై వాడేవి వచ్చి యాయన నోర నిలువవలయునా ? 'కావ్యాలాపాంశ్చ వర్ణయే' త్తను వేతాను కాసేనము నుల్లంఘించి వాల్మీకి పరమాత్ముని చరిత్రము గ్రంథస్థముచేయునా ? అట్టి పరమాత్ముని విష్ణువని చెప్పనా ? అట్టివాని కథ మోక్షసేతువని చెప్పనా ? అట్టివానిని బ్రహ్మగుప్తాదులు సీతే నారాయణమూర్తిని, సీత మహాలక్ష్మియుని సుత్రిధియించుచురా ? ఇత్యాద్యనేకకారణములచే సంలితాధ్యాత్మచింతాస్వాంతం డైన వాల్మీకి యడిగిన విషయములు మనుష్యుఁడుగా నవలరించిన భగవంతుని విషయయే యగుట నిస్సందేహము. సకైకప్రీతుడవర్కముఁ డిత్యాదు లే ప్రాకృతపును ఘనియం దవ్వయించును ?

ప్రశ్నములు పడునాఱు. ఇది తపస్సంఖ్యాకము. ఈరాకాశాత్రికాలములోఁ బడునాఱు కశలతోఁ గూడినవాఁ డెవ్వఁడనినఁ జంద్రునిఁ దప్ప వేతొకనిఁ తెప్ప సాధ్యపడదు. పడునాఱు కశలతోఁ గూడినవాఁడు పూర్ణచంద్రుఁ డై నట్లు లీ పడునాఱు ప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగ శ్రీరామచంద్రునిఁ దప్ప వేతొకనిఁ తెప్ప సాధ్య పడదు. పడునాఱు కశలతోఁ గూడినవాఁడు పూర్ణచంద్రుఁ డై నట్లు లీ పడునాఱు ప్రశ్నలకు విషయమైన శ్రీరామమూర్తి పూర్ణావతార మని యేర్పడుచున్నది. శ్రీరాములవిషయమై లిం యభిప్రాయము దృఢపఱుచుకొనుటకును భగవద్విషయము నుపదేశహాసముగ గ్రహించుటకై యీ పడునాఱు ప్రశ్నలదుగఁ బడెను.

గుణవంతుడనుట బాల్యమునందే గుహాది నీచజాతులవారితో సహవాసము చేయుట తెలుపును. వీర్యవంతుడనుట తాటకాసుబాహు తిరుధ్వజ వధమును దెలుపును. ధర్మజ్ఞుడనుట గురుజనవాక్యము మీఱరాదని తాటకను జంపుటయు. జనకాజ్ఞలేక నీతను వినాహమాడ నొల్లమనిఁ దెలుపును (మా-అయోధ్య-౨౧౮౮.) కృత్జ్ఞుడు- తన మేలుగోరి దివ్యాస్త్రముల నుపదేశించిన విశ్వామిత్రుని బంధు వని స్మరించి. పరశురామునిఁ జంపక విడచినవాడు. దీనిచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి తనకు మేలుచేసినవారినేగాక. వాకివారినిగూడ రక్షించునని యేర్పడుచున్నది. భగవంతుడు తన భక్తునికి మోక్ష మిచ్చుటయేగాక యతని కాస్త్రులుగ నుండువారికిఁగూడ మోక్షమిచ్చునుగదా. ఇంతవఱకు బాల కాండ కథ.

సత్యవాది, దృఢవ్రతుడు, సచ్చర్మితుడనునవి యయోధ్యాకాండ కథను దెలుపును. సచ్చర్మితుడు. సర్వభూతహినుడు ననునవి కాకాసుర రక్షణమును అరణ్యకాండకథను దెలుపును విద్వాంసుడు సమర్థుడు ననునవి హనుమత్సంభావణము. వాలినధము లోనగు కష్కింధాకాండ కథను దెలుపును. క్రియదర్శనుడనునది సుందరికాండమున సీతాహనుమంతులు రామసాందర్యము వర్ణించుట తెలుపును. ఆత్మవంతుడనునది విశ్రమణ శరణాగతిఁ దెలుపును. శత్రుకోధుడనునది తనసేనను మాయచేఁ జంపు నింద్రజిత్తుపై నలుగళుండుటను, చేఁ జిక్కినే రావణాసురుని జంపక విడచుట దెలుపును. కాంతియుక్తుడు = శ్రీరాముని తేజస్సు చూచి రావణుఁడును నోటువడియొగదా. అసూయలేనివాడు = వికోధి నైన రావణుఁగూడ రామచంద్రమూర్తి మెచ్చుకొనెగదా. యుద్ధమున భయంకరుడనునది రామరావణయుద్ధమునాటిచర్యఁ దెలుపును. ఈ గుణము లన్నియుఁ బుంశీభవించి భగవంతునియందఁ డప్పు బూర్ణములై మనుష్యునందుండవు. కావున శ్రీరామచంద్రమూర్తియే సాక్షాద్భగవంతుఁడని సిద్ధాంతమయ్యెను.

సాంఖ్యకాస్త్రప్రకారము తపయనగా ౧౬ అగుచున్నది. ఈ శబ్దము తప మున స్వాధ్యాయంబున నిపుణుడనవ నారదునిపల్లను తపస్వియని వాల్మీకిపల్లము బ్రయోగింపఁబడుటయేగాక ప్రశ్నములు పదునాఱుగానుండుట చిత్రము. శ్రీభాగవతమున ౧వ స్కంధమున ౬౨వ పద్యములో మహాదహంకార తన్మాత్రసంయుక్తః సై చారుషోవశేకలాపహితుఁడగుచు ౩౦ భగవంతునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడెను. కావున నీ పద్యము మనుష్యస్వరూపము ధరించిన భగవత్పర్యాయమేకాని కేవల మనుష్యపర్యాయము కాదు.

తాత్పర్యము.

౧. ఈ భూలోకమందు నిపుటికాలమున సమస్తకళ్యాణ గుణములుగల వాఁ డెవఁడు? ౨. ఎవఁ డెట్టిచర్యముంచును. వికారపడుటకు హేతువు

లున్నను దాను వికారవడక యిరులను వికారపటచుటయం దత్యంతము మనో
బలము జేహులము గలవాడు ! ౩. ఎవఁ జనుష్ఠానమునకు పర్వతములు తే
దగిన సామాన్యధర్మముల లక్షణముల్లివి, యం దీవర్ణమువా రీయోక్తేమమువా
రనుష్ఠింపవలసిన ధర్మము లివి, విశేష సందర్భములందు వానికి నియ్యముగ
ఁజువఁగిన విశేషధర్మము లివి, యాచరిణముం దుంచుకోరాని యధర్మము లివి
యని చక్కఁగా నెఱిగినవాడు ! ౪. ఎవ్వఁడు తన కెవ్వరైన నెప్పుడైనఁ గొంచె
ముగనైన, గొప్పగనైన, బుద్ధిపూర్వకముగనైన, నబుద్ధిపూర్వకముగనైన తేసిన
మేలు మఱవక ప్రత్యుపకారము చేయువాడు ! ౫. ఎవఁడు తనపర్యవసరము దాను
నిల్పుటయేగాక యిరులను దాను శ్రమించియైన సత్యవంతులఁ జేయువాడు !
౬. ఎవఁడు తాను బూనిన కార్యమో, చేసిన సంకల్పమో ఫలవంతి మగువఱకుఁ
బట్టినప్పుడు వదలకుండువాడు ! ౭. పర్వతేశల సదాచారమును మానక యనుష్ఠించు
వాఁ డెవఁడు ! ౮. పర్వభూతముల కనిగా మనుష్యులకేకాక పశుపక్ష్యదులకు -
జేవతలకు - నల్పజంతువులకును - మిత్రులకును - శత్రువులకును మేలేకోరువా డెవఁడు !
౯. ఎవఁడు బలమే ధర్మమని స్వేచ్ఛగాఁ జరింపక యే శాస్త్రములు జేమి చెప్పఁ
బడెనో యవియెల్లఁ జెలిసినవాడు ! ౧౦. ఎవఁ జేకార్యమునైన నితరపాపాఽయ్యము
లేక తానే నిర్వహించు శక్తి గలవాడు ! ౧౧. ఎంతకాలము చూచియు నిమిష
నిమిషమనకు ఓణఓణమునకుఁ బ్రొత్తిప్రొత్తిగా మనోహరమైన సౌందర్యము
గలవాడై యెల్లవారికిఁ స్త్రీలకుఁ బురుషులకు) గూడ వింకను జూతచూ, యింకను
జూతచూ యను నాకను కలిగించువాఁ డెవఁడు ! ౧౨. తన మనస్సును తన
స్వాధీనముం దుంచుకొని యెట్టి సందర్భముందును జరింపనీయనివాఁ డెవఁడు !
౧౩. కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మత్సరముల జయించి, వానిని దసవ్యాధీన
మందుంచుకొనిన జితేంద్రియుఁ డెవఁడు ! ౧౪. సూర్యచంద్రాగ్నులకు విలె
వృద్ధిహాస్యములు లేక సర్వదా యేకరీతి కాంతితోఁ గూడియుండువాఁ డెవఁడు !
౧౫. పకుల ధనమునకుఁగాని విద్యాసాంధిత్వములకు. గాని కేజగునకుఁ గాని
యసూయపడనివాఁ డెవఁడు ! ౧౬. రణరంగమునఁ గోపించెనా యెననిని జూచి
పగవారైన రాక్షసాదులేకాక తనవారైన జేవతలుగూడ గజగజలాడుదుని ?

అలంకారము :—సమృద్ధిమత్వస్తువృద్ధిసలవలన నుదాత్తాలంకారము.

భందస్సు:—నీసపద్యమునకుఁ జాదమున కెవిమిదిగణములు, అందు మొదటి
యాణు విందగణములు - కడపటి రెండు సూర్యగణములు - నాలుగు గణము
లొక దశము - చాదమునకు రెండుయశులు, మొదటిదశములో మూడవ గణము
మూడను రెండవదశములో మూడవ గణము మూడను యతి - ఇట్టి చాదములు
నాలుగు చెప్పి మూడ నాలువెలదిన్దైనఁ జేటగీర్చిననఁ తెప్పవలయును. ఇంద్రియుఁ
గలిసి నీసమగును. నీసము లెనిమిది విధములు.

వ్యాకరణము—పంష్కలమిస ధారణి ధారణియని రూపములు గలవుగాని ధారుణియని రూపములేదు. అయినను వన్నయభిప్రాయ భారతమున 'ధారుణి ప్రజనేలుచున్ విగతరోషుడవై' యని ప్రయోగించెను ఈ రూపసాధుత్వము విచార్యము. నిజము+అరి = అరిమత్ప్రత్యయము. సుంకరి, భూదరి, జాలరి, భాగరి లోనై నవి. ఇది కలయును వృత్తిమునఁ ప్రయోగింపఁబడును.

గుణవంతుఁడును = నామ సర్వనామంబులకును, గళ లగు సవ్యయంబు లకును గడపలసముచ్చయార్థవిశేషపాదపూరణంబు లందును 'ను' శబ్దంబు తఱచుగ నగు. గళలగు ననుదంతశబ్దంబులమీఁద నయ్యది యవర్ణ పూర్వకం బుగ విభాష నగు. ఇది నిజమరియును. ఇచ్చోట్లుల వర్ణవిశేషంబుల నుద్ద్యులు ప్రయుక్తము

చ॥ పరమమహాహలంబు వినఃఖానమనం దుదయించె నీని, నో
పరమమహాహ్ని వర్య ! తెలుఁపం దగువాడవు నీవ యట్టి స
త్పురుషు నటన్ని నట్లజనుతుండు త్రిలోకవిదుండు పార్థసం
భరతమనోంబుజుండు వినుఁమా యని యిట్లను నాచరంబుగన్.

౯౧

ప్రతిపదార్థము.

అవతారిక:—ఇన్ని గుణము లొక్కనియం దుండఁజాలవు. కావున నిట్టి విషమప్రశ్నలచేఁ దన్నఁ బరాధవింపఁజాలచితి నవి నారదుఁ డెంచునేమో యని నాల్గొక కలఁచి నేను వాస్తవ్యాము తెలియఁగోరి యకుసుమమ్నాను గాని నిన్నుఁ బరీక్షించుటకుఁగాదని చెప్పుచున్నాఁడు. ఆచార్యుఁడు జ్ఞానవంతుఁ డని శిష్యుఁ డెఱిగి గురూపసత్తి చేయవలయును - కావున శిష్యుఁడు నాల్గొక గురువగు నారదువకుఁగల జ్ఞాన మెఱిగినవాఁ డనుట సూచించుచు సంఖా భించుచున్నాఁడు.

ఓ పరమ మహాహ్ని వర్య = ఓ గొప్ప ఋషిశిష్యుఁడా ! గమనార్థకముగల ఋషిధాతువునందే ఋషిశిష్యము పుట్టినది. గమనార్థకము లన్నియు జ్ఞానార్థ కములని జ్ఞానాకరణుల సంకేతము. కావున ఋషి జ్ఞానవంతుఁడని యర్థము. బ్రహ్మపుత్రుడవై యాయనయొద్ద పకలంబెఱింగిన నీవే యట్టి సత్పురుషునిఁ తెలుప శక్తిగలవాడవు పరమమహాహ్ని యనిననే చాలునే 'ఓ' యేల ! యనిన నీ ప్రశ్నలను విని యాయన యేయి యిట్టి విషమప్రశ్నలను వేయచున్నాఁడే యనికాని తాను వచ్చినకార్యము సుకరమైనదని సంకోచముచేఁగాని యాలో చించుచుండు నారదుని మనస్సు లేనవంకఁ ప్రశ్నకొనుటకే - దీనికి = ఈ గుణం బులుగల వస్తువును, వినన్ = వినుటకేకాని యాలోచించుటకుఁ బరీక్షించుటకుఁ గాదు. పరమమహాహలము = ఉత్కిప్తవంతుఁడము. భావంబునన్ = మనసు

నందు. ఉదయించెన్ = పుట్టెను కావున వినఁగోరెననుగాని నిన్న నిర్బంధ
పట్టెను. నీ కమగ్రహము గలదేని చెప్పఁగూడునని దయచేసి యాఁతిమ్మని
భావము. ఇట్టి విషమప్రశ్నలకుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుకొని నా కెక్కడిది? ఎవరి
వైన గొప్పవారి నడిగి చెప్పదనను నేమోయని నీకంటె గొప్పవాఁడు లేఁదని
'పరమ మహర్షి వర్య'యని సంబోధించెను. ఋషులు అలౌకికార్థములను పాఠ్యోక్తి-
రింపఁ జేసికొనువారు. వారిలో గొప్పవాఁడు మహర్షి. వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు
మహర్షి వర్యుఁడు వారిలో శ్రేష్ఠుఁడు పరమ మహర్షి వర్యుఁడు. ఇట్టి నీక
నీతెల్ల యితరులకుఁ దెలియని పరమరహస్యములుకూడఁ దెలిపియుండును.
కావున నిట్టి సమర్పమున్ = సమర్పమునని, యనఁబోస్తరాదిత్యే హిరణ్మయః
పునుహోద్యత్యే. పునుః పుండరీకాక్షః, అను శ్రుతిస్మృతులయందలి పునుః
శబ్దము లిట స్మరింపదగినవి. పునుఃక్షనఃగా దేహముండు శయించువాఁడని
యర్థము.

తెలియఁదగువాఁడవు నీవ = తెలిసికొని యోగ్యతగలవాఁడవు నీవొక్కడ
తేకాని నీకంటె నితరుఁడు లేఁడు. అని చెప్పఁగా, అజ్ఞానసుతుండు = బ్రహ్మదేవుని
కొడుకైన నారదుఁడు; త్రిలోకవియండు = (i) స్వర్గ మర్త్య పాతాలము
లను మూఁడులోకములలో మూడుకాలములలో జరిగినవానిని జరుగుచున్న
వానిని జరుగఁగలవానిని జ్ఞానముచేతనేకాక తిరిగి ప్రత్యక్షముగఁ జూచియుఁ
దెలిసినవాఁడు, (ii) త్రిలోకమనఁగా బ్రహ్మాండము; దానినంతయుఁ దెలిసిన
వాఁడు; (iii) కృతికము - అకృతికము - కృతాకృతికమని లోకములు మూడు
విధములు. మహర్షి కవర్యంతము కృతికము - జనలోకము కృతాకృతికము సత్య
లోక మకృతికము. వీనిని దెలిసినవాఁడు. (iv) లోకులు = జనులు, బర్హులు
ముక్తులు - నిత్యులు అని మూడుతెగలు. వీనిని దెలిసినవాఁడు; శ్లో. ౬ ఋషయ
స్సంయతాత్మానః, ఫలమూలాదిలాశనాః। తపసైవ ప్రపశ్యంతి, త్రైలోక్యం
నచరాచరమ్' మను. ౧౧-౨౩౬. మనోజయములిగి పండ్లు మూలములు గాలి
యాశోకముగాఁ దీసికొని ఋషులు తపస్సుచేరినే చరాచరములతోఁగూడిన
మూఁడులోకములు చూడఁగలరు. మీఁద పరమ మహర్షి వర్య యనుటచే నిట్టి
దృష్టి నారదునకు విశేషముగఁ గలదని భావము. హస్తసంధరిత మనోంబు
జండు = సంతోషముచే నింకిన మనస్సెడి కమలముగలవాఁడు; నారదుఁడు
తా దేవిషయమును బ్రహ్మచలన గ్రహించి వాల్మీకికి నుపదేశింపవచ్చెనో యా విష-
యమునే వాల్మీకి ప్రశ్నించుటచేతను తదితోటివరిమిత్తైన రామాయణము
తాను బ్రహ్మచలన విన్నదే కావునఁ దనకుఁ దెలిసినవిషయమే వాల్మీకి ప్రశ్నించు
టచే సులభముగాఁ జెప్పవచ్చునగా యనియైనను, రామగుణస్మరణ మను
నమృతపానమునకు నవకాశము లభించెనగా యనియైనను నిట్టి సచ్చిహ్మండు

దొరికేగదాయని మైచను తాను సకర్ముచూచునొద్ద 'సోహంవిదేవాస్మి వాత్సవి' త్తని మననిచేసికొనుచు నుపసత్తి నల్ల యితిఁజూచొనర్చి యా విషయమును దనకు జ్ఞాపకపఱచుటచేత. నైవను వారదునికి నవరిమితానందముగలిగెనని చెప్పుచును. కావుననే, సాదరంబుగన్ = ప్రీతితోఁగూడ, విధియొకర్కమా యని వినుగు కొనక యని భావము వినుమా యని = ఇతర చింత లేక విసవలసినవని, శ్రీ రామగుణస్మరణమున మనస్సు పరవశ మయ్యెనా నేను చెప్పుచున్నది నీ మనస్సున కెక్కడు. కావున నన్యధ్యానము లేక మువస్పించి విసవలయును. భగవద్వీక్షయ మొకరు చెప్పుచున్నప్పుడు దానికి విఘ్నము గలుగ లోకవాక్తలు చెప్పువారు గాడిదలై జన్మింతురు. కావున నేకాగ్రచిత్తుడనై విను మని భావము. 'విను' అనికాని 'వివరా' అనికాని యుపక వినుమా యనుట యాదరాతిశయమును సూచించుచున్నది. శ్రద్ధతో శిష్యులు సద్వీక్షయ మొలుంగఁగోరి యడిగినపుడు గురువు లాదరముతోఁ బ్రత్యుత్తిర దియవలయు నని యిది సూచించు చున్నది. "కృపయా నిస్పృహో వదేత్" దయచే ప్రతిఫలకాంక్ష లేక గురువు శిష్యునకు బోధింపవలె నని ప్రమాణము. ఇల్లు = ఈ క్రిందఁ జెప్పబోవు విధముగా అనున్ = చెప్పును.

"లద్వీక్షానార్థం పగురుమేవాభిగచ్ఛే" త్తను శ్రుతియందుఁ జెప్పబడిన గురూప సత్త్వి నీ పద్యము పూర్వాధ్యక్షముదాఁకి చెప్పి యా విఘ్నము నాదార్యుఁడు శిష్యున కుపదేశింపవలసిన విధమును "యేనాత్మరం ప్రమమం వేద సత్యం ప్రాపాచ తాం లత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యా" మ్మను శ్రుతియందుఁ జెప్పినట్లు వివరించుచున్నాఁడు.

ప్రశ్న

ఓయీ ! తనకుఁ దెలియని విషయమును గదా ప్రశ్నింపవలెను. శ్రీరామునిఁ జక్కఁగ నెఱిగిన వాల్మీకి యాయనను గుఱించి ప్రశ్నించె ననుట యసంగతము. శ్రీరాముల నుద్దేశించి ప్రశ్న యంటివి. ప్రత్యుత్తిరము శ్రీరాముల విషయమే యయ్యెను. శ్రీరాముల గుఱించి వాల్మీకి చెప్పిన విషయము అన్నియు వాల్మీకి యెఱిగినవే. ఇంక వారదుఁ డేమి యుపదేశించివ్వు? వాల్మీకి యేమి గ్రహించి వ్వు? వాల్మీకి శ్రీరాముల నెఱిగినవాఁడనుటకుఁ బ్రమాణములు విను (1) వాల్మీకి శ్రీరాముని రాజ్యమండే యయోధ్యకు సమీపమండే యుండెడి వాఁడు. (2) దశరథునకుఁ బరిచితుఁడు. "ఇట దశరథభూరమాఁ సఖం డగు చ్చిత్తుడు విమలమనస్కుఁడు లిపస్వి నిదితయశుండున్ మునివాల్మీకి వసించును." ఉత్తిర, ౧౯౩-౧౯౪-౫. (3) చిత్రకూటమందు నీతారామలక్ష్మణులు వాల్మీకిని విశ్రింపి యీ ప్రాంతముండే పర్వ కుటీరమును గల్పించుకొని యుండితి. కం ౪౧ రాముఁడు లక్ష్మణుతో, జనకతనూజాతతోడ సత్సక్తి వెనం, జనియె మహాత్ముని

వాల్మీకిః, గవి ముని కభివాదంబుఁ గావించెకొగ్గ.' (అమోఘా-౧౪౭౪-౧౪౭౫ ప. చూడుము.) [4] 'రాముఁడు రాముఁడు రాముఁడు రాముఁడటం చరివికథలు ప్రజ వర్ణింపన్ రామమాయమయ్యె భువనము' యుద్ధ-౨౪౩. అని వాల్మీకియే వ్రాసెనుగదా. లోకుల కందఱకుఁ దెలిసినా రితేవచ్చియును వాల్మీకిః ఇలి యుదా! రామభరతినిమాగవని గుఱుని బుద్ధులతోపాటు పథయందున్నవాఁడు. బుద్ధిశ్వులు సమాధియందుఁ దప్ప కెరి యెములు 14 మాసములు ముక్కు పెట్టు కొని యుండిరి. ఈ లోకమన వారెవ్వ రెఱుంగనిదిగదా సర్వలోకవాసియును నారదు సడుగవలయును. కావున నీ ప్రశ్ని యుత్తమకాదు.

సీ దాంతము.

శ్రీరామచంద్రుల గుఱించి వాల్మీకియు నెఱుంగును. నారదుఁడు నెఱుంగును. లోకములో నందఱెఱిగిన విషయమే యమునయెడల దానియం దడిగెడి వాల్మీకిః బరమశుభాపాల మొల్లుగలుగును? నారదువంతివాఁడు 'మన ముఁగఁ బక్కఁగ యాశించి చెప్పిద' నని యేలయును? అట్టిదానిని తెప్పల యందు నారకుఁ కేల యంతి సంతోషమున నుప్పొంగవలయును? కావున గీని వలననే ప్రశ్ని లోకోత్తరవిషయమై యని గ్రహింపఁచును. అడిగెడివాఁడు చెప్పెడి వాఁడు నిమిపుకు వేదాంతజ్ఞులు. పర్వదా భగవద్చింతనము చేయువారు. కావునఁ బ్రశ్నయు సమాధానము దాని ననుసరించియే యుండవలయునుగదా. గుణవంతుఁ డెవఁడో, వీర్యవంతుఁ డెవఁడు అని యడిగినపు డాయాగుణములు పూర్ణముగాఁ గలవాఁ డని గ్రహింపవలయునుగాని గోకార్థముగ నల్పగుణుని కల్పవీర్యుని గ్రహింప రాదు. ఈ గుణములు పూర్ణముగ భగవంతునియందే కలవని వేదాంతముల నాయా ప్రకరణంబులఁ తెప్పఁబడివని. అయినను నీగుణములు పూర్తిగ నీ కాల మున శ్రీరామచంద్రులందును గానవచ్చుచున్నవి. కాన వేదాంతప్రతిపాదితుఁడైన భగవంతుఁ డాసాక్షాచ్ఛ్రీరామచంద్రమూర్తిగ నవతరించెను! విష్ణుపుకదా శ్రీరామ చంద్రమూర్తియే యవతరించినవాఁడు. అట్లన విష్ణువేదా వేదాంత ప్రతిపాదితుఁ డైన భగవంతుఁడు. బ్రహ్మకులు కాదుకదా అట్లన మోక్షప్రదానశక్తి. పరత్వము శ్రీరామునకుఁ గలవా యని ప్రశ్నభావ మని గ్రహింపవలయును. అట్లట, సత్త్వ-బ్రహ్మ అర్థిలోనగు శబ్దము లను అపర్యవసానవృత్తి ప్రకారమో, యవయన ప్యుత్పత్తితో సాక్షాత్తుగానో యాపరమపురుషునే బోధించును. 'పర్వవేదా యత్ప్రద మామనంతి' అని శ్రుతి - అను భావముతో నకల కల్యాణ గుణములు శ్రీరామచంద్రమూర్తియందే కలవని చెప్పుచున్నాఁడు. అట్లుగలచే బరత్వ మీయనయందే కలవని యాయనయే మోక్షిదాత యని యేర్పడు చున్నది. మోక్షిదాత శ్రీమన్నారాయణుఁడే యనుటకు శ్రీకృష్ణలీలామృతములోని ఘంటా కన్ఠ చక్రీతము శ్రీరామ పరత్వముఁ జదువుడు. ఆంధ్రహాసంశినులందుఁ జదివి

ప్రయోజనము లేదు. అందుముఖ్యవిషయములు పుష్టము - మూలానుసారమును గాదు. ఎట్లన :-

హరివంశే విష్ణుపర్వణి చతుర్వింశదిశిః స్వతః తమోధ్యాయః.

పితౄచా.

శ్లో॥ క్రూరుతా మభిధాన్యామి, సమాహిత మనాభవి,
నమస్కృతం జగన్నాథం, హరిం శృష్టం జగత్ప్రతిమ్.
ఆదిదేవ మజం విష్ణుం, వరేణ్య మనఘం శుచిమ్,
వత్సోమి సకలం యద్య, త్రిభాగుణ యదీచ్ఛసి,
ఘంటాశ్లోస్మి నాన్నాహం, పితౄచో ఘోరదర్శనః,
మాంసాదో వికృతో ఘోరః, సాక్షో నృస్మ్యోరీవాపరః.
ధనదన్యానుగంతాహం, సాక్షో ద్రుద్రసఖస్యద,
మమాయ మమజ స్సాక్షో, దంఠికన్యాంఠికో హ్యాయమ్.
మృగయేయం సుమహతీ, విష్ణోః పూజార్థమిన్యతి,
మమేయం వర్తతే సేనా, శ్వగణోపి మమైవతః.
ఆగతోహం మహాశైలా, క్షిలాసా ద్భూతిపేవితాత్,
అహం పితౄచవేషేణ, సంవిష్టః పాపకర్మకృత్.
సతతం మాషయ నిష్ఠుం, ఘంటా మాబధ్య కర్ణయోః,
మమ ప్రవచితే న్నామ, విష్ణోరితి విచింతయన్.
అహం కైలాసనిలయ, మాసాద్య నృషభిభ్యజమ్,
ఆరాధ్య తం మహాదేవ, మస్తువన్ సతతం శివమ్.
తరిః ప్రపన్నో మా మాహ, వృణీష్వేతి వరిం హరః,
తతోముక్తి ర్మయా తత్ర, ప్రార్థితా దేవసన్నిహృ.
ముక్తిం ప్రార్థయమానం మాం, పున కాహ త్రిలోచనః,
ముక్తిప్రదాతా సర్వేషాం, విష్ణు రేవ ననంశయః.
తస్మాద్గత్వాన బదరీం, తత్రారాధ్య జనార్దనమ్,
ముక్తిం ప్రాప్నుహి గోవిందా, న్నరనారాయణాశ్రమే.
ఇత్యుక్తో దేవదేవేన, శూలినా జ్ఞాతవా నహమ్
తమేవం పరమం మత్వా, గోవిందం గరుడధ్వజమ్.
తస్మాత్ప్రార్థయమాన పు, న్ముక్తి దేశ మముం గరః ।

అర్థము.

పితౄచ మిట్లు చెప్పెను. సావధాన మనస్సు గలవాడవై వినుము, చెప్పెదను. జగన్నాథుఁడును, గృష్ణుఁడును. జగత్ప్రతియు, వాదిదేవుఁడు నజయు, విష్ణువు, వరేణ్యుఁడు, ననఘుఁడు, శుచియు సగు హరికి నమస్కరించి సర్వము

చెప్పువను. ఇష్టముగలదేని వినుము. నా పేగు ఘంటాకన్ఠుడు. నేను భయం కరసికాచమను మూంభక్షకుడను. వికార స్వరూపము గలవాడను. రెండవ మృత్యువువంటి వాడను. ముద్రుని పఖండైవ కులేరుపరిచకుడను. అంతకువకు సంతుక్డైవ వీడు నా తిన్నుడు. విష్ణుపూజార్థమై వెదకుచున్నాను. ఈ సేన నాది. ఈ కుక్కలగుంపునాది భూతసేవితమైన కైలాసమునుండి వచ్చుచున్నాను. పాపకర్మములు చేయు నిశాచరేషమున నే నిట వచ్చితిని. విష్ణుదూషణమే మొప్పుచుచేయుచు విష్ణునామము నాచెవిలోఁ బడకుండుటకై చెవులకు గంటలు కట్టుకొని యుండువాడను. కైలాసవాసీయు, వృషభధ్వజుడును మహాదేవుడగు శివుని నేను బూజించి సుతించితిని, నాయుండిమగ్రహించి హరుడు వరము కోరు మనెను. ఆదేవస్మిధానమున నేను ముక్తికోరితిని. ముక్తినిమ్మని ప్రార్థించు నన్నుఁ జూచి త్రిలోచనుడు మరల నిట్లనెను. అందఱకు ముక్తిసీయఁ గలవాడు విష్ణుఁ డొకఁడే. సందేహము లేదు. కావున వరనారాయణాశ్రమమైన బదరీవనమునకుఁ జోయి జవార్దను నారాధించి ముక్తిఁ బడయుము. ఇట్లు దేవదేవుడయిన తూర్గిజేఁ డెలిసికొంటిని. సోవిండుడగు గరుడధ్వజుడే యందఱకుండు బరముఁ డని యెంచి ముక్తి జేకమగు నిచటికి వచ్చితిని.

ఇది ఘంటాకన్ఠుడు శ్రీకృష్ణునితోఁ జెప్పినమాటలు. తాళేవ్రతగంధము నుండి గ్రహింపఁబడినవి. ఆంధ్రకపులు వ్రాసిన హరిహరసామ్యము లోనగు చిత్రములు మూలగంధమందు లేవు. విష్ణువే ముక్తిదాత యను వాక్యములు మ్రింగివేయఁబడినవి. స్వమతదురభివచేశముచే సత్యము దాచి మిథ్యలు చెప్పు వారి నేమనుకొనవచ్చును? మిథ్యలచే స్థాపింపఁజూచుమత మదియేమి మతిమో. ఇట్టికోగము క్షేదముద్రాక్షరకాలవారియందు నున్నది. చ్రౌపదీపస్తోత్రహరణ కాలమున నామె సుతివాక్యములలో నొకశ్లోక మూంభముద్రిత ప్రతులందు లుప్తము. ఎంత కాలమునకై ప దొంగతనము. అంకురవము బయలుపడును గాని కలకాలము చాంగదు.

ప్రశ్నము.

‘త్వంసమర్థోఽసి జ్ఞాతు మేవం విధం పరమ్’ ఇట్టి ననుని డెలిసికొన నీవు సమర్థుఁ, డవని వాల్మీకివాక్యము. ‘శ్రూయతాం పరాః’ అట్టి ననునిగుఱించి విను మని నారదువాక్యము. వరుడవఁగా మనుష్యుఁ డనుటకు ‘మనుష్యా మానుషా మర్త్యా మనుజా మానవా పరాః, స్యుః పుమాంసః పంచజనాః పులిపాః పూరుషా పరాః’ అని యమరము. ఇట్లుండ నీవు పరమ పురుషుఁ డని చెప్పెదవే! అది యెట్లు పొసఁగును?

ఉత్తరము.

సరశబ్దము వాల్మీకి ప్రయోగించినది వాస్తవమే. ఆ శబ్దమునే నారదుడు ప్రయోగించినది వాస్తవమే. తక్కిన పర్యాయపదములన్ని వదలి సరశబ్దమునే యిరువురు ప్రయోగింప నేల ? సరశబ్దము నీ వేయర్థమునఁ ప్రయోగించితివో యా యర్థముననే నేను నీ భావము గ్రహించి చెప్పినది వాల్మీకి గ్రహించుటకుఁగదా యీ సరశబ్దమునే నారదుడు ప్రయోగించెను. వాల్మీకి మనుష్యునే యుద్దేశించినయెడల 'శృణు మానవ' అట్టి మనుష్యుని గుఱించి విను మనియే చెప్పియుండును. నరుడనగా 'నయంతి ఇతి నరః' అన్నిటిని స్వవశముఁ జూపించుకొనువాఁ డని వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఇది యెవరియందు స్థావకము ? మనుష్యుఁడు సర్వమును వశపఱచుకొనఁగలఁడా ? 'సృ నయే' యను భావపునుండి పుట్టినది. సరశబ్దము 'సరతి నృణాతివా నరః' పురుషుల నుత్తమగతికిఁ దీసికొనిపోవువాఁ డని యర్థము. ఈయర్థ మెవరియందు స్థావకము ? 'సరోఽతేమనుజేఽన్తనీ' యను మేదినీనిఘంటువుప్రకారము నరుఁ డనగాఁ బురుషులేనివాఁడు. భగవంతుఁడని యర్థము. నరుఁ డనగా తయములేనివాఁ డని యర్థము. (రజ్=జయే) మనుష్యునకు మరణములేదా. కావున సరశబ్దము పరమపురుషునియందు నుఱ్ఱము. మనుష్యునియందు గౌణము, అట్లులే పురుషశబ్దము రెండువిధముల నన్వయించును. 'సరాభ్యస్య పరమాత్మనః' నరుఁ డను పేరుగల పరమాత్మ యొక్క యని క్లుప్తాకభట్టు. 'అపోవై నరిసూనవః' జలములు నరునివలన (బిడ్డలు) సృజింపఁబడెను. అనికదా ప్రమాణము. 'అపనీవ ససర్వాదౌ' యని కలదు గదా ? జలములను దొలుత సృజించిన నరుఁ డెవఁడు ? ఈకాలమందలి యీలాకోక మందలి నరుఁడనుటచే మనుష్యాకారము ధరించిన భగవంతుఁ డను సర్థమే సమంజసము.

ప్రశ్న

ఓయీ ! వాల్మీకిప్రశ్న భగవంతునిగూర్చియే యగునేని యాయన సగుణుఁడా, నిష్గుణుఁడా, సాకారుఁడా, నిరాకారుఁడా, ద్రవ్యమా, అద్రవ్యమా, ఏకతత్త్వమా, అనేకతత్త్వమా యని యిట్టి ప్రశ్నలు వేయక గుణములగుఱించి యడుగనేల ?

ఉత్తరము.

నీవు చెప్పునది విచారమార్గము. అది విచారముతో నారంభము, విచారముతో సంతమేకాని ఫలవంతము కాదు. ఆ మార్గమునఁ జోయి తరించినవారు లేరు. అది నాదమునకే కాని యనుష్ఠానమునకుఁ గాదు. అనుష్ఠానము ప్రభావముకాని వాదముకాదు. మామిడిపండు తీపా, పులుపా యని విచారించిన వాని రుచిలేలియదు. తినిననే వాస్తవము తెలియును. వాక్కునకు మహమ్మద

కందరానివస్తువు నెవడు సంపూర్ణముగ మనస్సుచే తెలిసికొనఁగలడు ? మన శక్తికొలది భ్యానింపఁగా నాయన యనుగ్రహించి చూచినంత చూడఁగల వారమే. కాని పూర్ణముగా నెవ్వఁ జెఱుంగఁగలడు ? కావున ననుష్ఠానరూపక మైన భక్తిమూర్తయే శ్రేష్ఠము. నారదుడు భక్తుడు. నీవుజెప్పిన తత్త్వవిచారముకంటె గుణవిచారమే శ్రేయస్కరమని నారదుని మతము. వాల్మీకియు నామతములోఁ జేరినవాడే. కావుననే భగవద్గుణవర్ణనము వాల్మీకి చేయఁగా నారదుడు హర్ష సంభరితమనోబ్బుఁ డయ్యెను. తిరగోపాయము గుణవర్ణనమే యని నారదుడు వ్యాసున కుపదేశించెను, 'శి. అందితిమైన ధర్మచయ మంతయుఁజెప్పితి నందులోన. నిం చించుకగాని విష్ణుకథ లేర్పడఁజెప్పవు ధర్మముతో బ్రపంచ, చించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము లెన్నినఁగాక, నీకు నీ, కొంచెము వచ్చు తెల్ల హరిఁ గోరి నులింపమి నార్యసన్నతా' యనికదా నారదుడు చెప్పఁగా వ్యాసుడు శ్రీభాగవతము రచించెను. నారదుడు రచించిన పాంచరాత్రాగమ మంతయు నీవిషయములేకదా బోధించెను.

తాత్పర్యము.

ఇట్టివా డెవఁడో వానిని విస మిక్కిలి కుతూహలపడుచున్నాఁడను - ఓయీ ! తిత్తమ మహర్షి సత్తమా ! ఇట్టి సత్పురుషుని బెలుపందగువాడవు. త్రిలోక జ్ఞుడవు. త్రికాలజ్ఞుడవునైన నీవేకాని యితరులుగాని అని వాల్మీకి నచింపఁగా బ్రహ్మపుత్రుండును త్రిలోకవిదుండును నైన నారదుడు వాల్మీకి జిజ్ఞాసకుఁ దాను వచ్చిన కార్యము ఫలమగుటకు భగవద్గుణవర్ణనానుభవము గలిగెఁగదా యని మిక్కిలి సంతోషించివచ్చి వాల్మీకి ! నీ ప్రశ్నమునకు దగినసమా ధానము చెప్పెదను. సావధానుడవై వినుమాయని యాచరముతోడఁ ప్రబోధించి యుల్లసెయెను.

అలంకారము

ఈ పద్యమునఁ బ్రథమపాదార్థమునకు ద్వితీయపాదార్థము హేతువు. కావునఁ గావ్యలింగాలంకారము. ' పరమమహర్షి వర్య ' యనుపదము సాధిప్రాయము గావునఁ బరికరాలంకారము. ఏదికీ బూర్వార్థమునఁ దలరెండుల న్యాయమున సంస్పృష్టి.

వ్యాకరణము

త్రిలోకసమాహారము త్రిలోక మని (పాంచరాత్రమువలె) సమాహారద్విగు పుగాఁగాని త్రిత్వవిశిష్టలోకము త్రిలోక మని శేవల ద్విగుపుగాఁగాని త్రిలోకము లెందున్నవో యది బ్రహ్మాండము అని బహుప్రహీగాఁగాని త్రిలోక శబ్దమునకు సమాసము.

ఫం ద స్సు

చంపకమాలాపద్యము-దీనికి సజభజజరగణములు ౧౧ వ స్థానమునయితి.

సీ॥ నీవు కీర్తించిన నిరుపమగుణములు, బహుళముల్ ముఖి దుర్గ * భముల నైన
మోసింబ్రా! చక్క-గ * మనమున యోజించి, వచియింతు నేనిట్టి వరగుణాఘ్య
జనియించె నయ్య యితోవ్వొనునంశంబున, రామనామంబునఁ బ్రజల వొగడ
నియతార్థుఁడు మహానిస్తులపీఠ్యుండు, ద్యుతిమంతుఁడును ధృతియుతుఁడువశియు

తే॥ బుద్ధిమంతుండు నతులప్రసిద్ధసితి,

వరుఁడు వాగ్మియు శత్రువిఘ్నర్హుండు

శ్రీయుతుండును విప్రులాంసుఁ * డాయతంబు,

లై నభుజములుగలఁడు మహాహనుండు.

౯౨

అవతారిక:- ప్రశ్న మొక్కటి, ప్రత్యుత్తరము ముఖియొక్కటి నైవయోవ
రెంటికిని యుక్తి యనుకూలమై యుండదు. కావున శిష్యుఁడొక విషయము నే
యభిప్రాయముతో నడిగెనో యది తెలిసికొనలేక యాచార్యుఁడు ముఖియొక విధ
మున నుత్తరమిచ్చెనని యది సదుత్తరము కాఁజాలదు. కావున నట్టిదోషమున
కేడములేకుండునట్లు నారదుఁడు వాల్మీకి యభిప్రాయమును గ్రహించునట్లు లతనికీ
తెలియఁబట్టె మొదటి రెండుపాదములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

అ న్వ య క్ర మ ము

మోసింబ్రా ! నీవు కీర్తించిన నిరుపమగుణములు బహుళములు. ముఖియు దుర్గ
భములు. అయినను నేను మనమునఁ జక్క-గ యోజించి యిట్టి వరగుణాఘ్య
వచియింతును.

అ ర్థ ము.

నీవు కీర్తించిన = నీవు సుతించిన, ప్రశ్నించునపుడే యాగుణము లానంద
కరములై ప్రోతప్రేరేపకములయిన, వని భావము. నిరుపమగుణములు = అపమా
నములయిన విర్యాదిగుణములు. 'గగనం గగనాకార' మన్నట్లు పరమాత్మగుణ
ములకు సమానగుణములు పరమాత్మగుణములే కాని నాగుణముల కాశ్రయుఁడు
ముఖియొక్కఁడు లేడని భావము. బహుళముల్ = విప్రులములు. నీవు ప్రశ్నిం
చిన గుణములు పదునాల్గవను వానియందీ యనేకగుణములు పుట్టునంతటివి.
వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములం దంతరూపియై ముఖిని కలవు. కావున
విప్రులములైన ప్రశ్నగుణములే యనేకగుణములకును బ్రశ్నయగును. బహుళ
ములు = ఇన్నియని లెక్కింపరానివి. 'యతో వాచో నివర్తంతే ఆప్రాప్య మనసా
సహ' 'అనందం బ్రహ్మణో విద్యాన్' 'భిభ్రతికుశిక్వ' యని శ్రుతులు గుణ
ముల శపరిమితత్వమే చెప్పుచున్నవి. ఈ శ్రుతియం చాపంద మపరిమితి మని

చెప్పియున్నను సర్వగుణములు నిష్ఠే యని యెఱుఁగునది. కావుననే 'ఉపయోగ
ర్యజ్జిభకోపి పూనుమా, ప్రకల్ప్యతేయే శతమిర్యనుక్రమాత్' 'గిరాత్వజేకైక
గుణాపథీభ్యయా స్థితా' అని ప్రోత్సహమునఁ జెప్పఁబడినది.

మఱి=అంతియకాక మఱియును - సముచ్చయార్థకమగు నీశబ్దము పూర్వోక్త
గుణములు స్వాభావికములు అనవధికారికయములు అసంఖ్యేయములు తుభ
రూపము లని తెలిపెడిని.

దుర్లభములు - దుర్లభములు + అ = వాస్తవముగ దుర్లభములే. 'అ' ఇది
నిశ్చయార్థకము. నీవు చెప్పినగుణములు సరమపురుషునియందుఁ దప్ప నితరులయందు
దెందును లేవు. 'సప్రహ్లాకేశాన' యను శ్రుతి యన్య లెవరియందును నీ గుణ
ములు లేవల్లు చెప్పుచున్నదిగదా. దీనిచే వాల్మీకి ప్రశ్నించిన గుణములు గలవాఁడు
విష్ణునే యనియు విష్ణువునుగుఱించియే యాయన ప్రశ్నించె ననియు నా ప్రశ్న
భావమును జెప్పఁగఁ దా నెఱింగె ననియు తెలిపెడిని.

ఓయీ ! ఈ గుణములు వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాదిమహర్షులందు లేవా ? వారిని
జెప్పక రామచంద్రమూర్తి నే చెప్పవలసిన కారణమేమి ?

ప్రత్యు :- వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులం దీగుణములు గలవు. కాని వారు ధర్మ
మార్గామం దుండి ిలిపల్లె మరలఁ దపస్సుచేసి బాగుపడినవారు - శ్రీరామ
చంద్రుఁడో యాచినుండి యంతిమువఱకు స్థలసములేని ధర్మనిష్ఠుఁడు - శ్లో. ధర్మ
వ్యక్తికమో దృష్టా మహతాం సాహసం తథా । తదస్విశ్వప్రయంజానస్సంసేద
త్యవతో జనః - మనుస్మృతి. మహాత్ములందు సాహసముచేఁ జేసిన ధర్మవ్యతి
క్రమము గాఁవచ్చుచున్నది. వారిని జూచి యంతటివారు కానివారు వారి
వలెఁజేసిన నాశమగుదురు. అట్టికోపము వసిష్ఠ విశ్వామిత్ర భరద్వాజ పరశు
రామాదులందు గానవచ్చెడిని. కావున వారిమార్గము లన్నియు సనుసరిగేయములు
గావు. కావున వారిని గేవలధర్మాత్ము లనరాదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి
చేసిన యేకార్యమైనను మనము సాచర్యములేక చేయవచ్చును. కావుననే
భట్టాచార్యులు 'రామవ ద్వర్తితవ్యం-సధర్మః, రావణవ ద్నవ ర్తితవ్యం సోఽధర్మ'
యని వచించిరి. ఇచ్చట నొక సందేహము. నిర్మోఘురాలని తెలిసి తెలిసి
లోకులేమో యనుకొన్నారని భార్యనుపదలెసుగదా. మన మెట్లుచేయవచ్చునా ?
"యద్వి వాచరతి శ్రేష్ఠ, త్తత్తే వేతిరోజసః, సయత్ప్రమాణం కురుతే. లోకస్త
దనున తతే" శ్రేష్ఠుఁడనినొకొక్కవాఁ డేది చేయునో యితరు లదియే చేయుదురు.
వాఁ డేది ప్రమాణమని చేయునో లోక మామార్గమువనే పడచును.
రామచంద్రమూర్తి సీతను విడివాడకుండిన లోకమునఁ బాతివ్రత్యము నాశమై
యింటింట గులటలు వెబలియుందురు. మగవారు నోరుమూసికొని పడియుండ

వలసినప్పుడు. సీతను రాముఁ డేలుకొనలేదా, మీశుమాత్రమే' మని వారు సీతారాముల దృష్టాంతముగఁ జెప్పుదురు. చెప్పిదురసనేల? చెప్పనే చెప్పిరికదా. తత్తరకాండము. ౯౩౬. ౯౩౭ ౯౩౮ పద్యములఁ జూడుఁడు. 'కం! తామసుఁ డగు రాక్షసుగృహ. సీమను జరకాల మల్లు చెఱఁబడిన సతిన్, రాముఁడు రోయక కూడెడుఁ, గాముకులగువారి కెండుఁ గన్ములు గలజే.' "కం, రాజాను మతిమా ధర్మము, రాజవిధంబనుసరింపఁ బ్రజకర్తృంతా, రాజవలె మనకు నాత్మీయ, తీజనచర్యలు సహింపఁ దీరగు నింకన్." "కం. అని వారు వారు దోచిన, యనువునఁ బురిజనవిదముల ననుకొనువారల్, జనులెల్ల ననిన రాముఁడు, మనమునఁ బరమూర్తి కతన మల్లుడిగొనుచున్."

గురువు - తలివండులు - భర్తలు - పెద్ద లనిపించుకొన్నవారు తాము ధర్మ కార్యమే చేయుచున్నను బానియ్యము కారణము తెలియక శిష్యులు - బిడ్డలు - భార్యలు - పిన్నలు వట్లే చేసి చెడిపోవు నట్లుండినచో నాధర్మకార్యము వారు నూనవలయును. శృష్టేఁడు సూత్రముగఁ జెప్పెను. రామచంద్రమూర్తి లక్ష్మ్యము కనఁబడిచెను. "కం! పాపాత్ములఁ బాపములం, పాపంగానోపునట్టి పద్మాక్షునిపైఁ, బాపము గల దని పలికిన. పాపాత్ములపాపములనుఁ బారముగిలదే" భాగ-౧౦ యున్నట్లు పరమపాపులుగాని రామచంద్రమూర్తియంచు దోష మెంచరు. విసన్ = ఆటలున్నను, మానీంద = ఋషిశ్రేష్ఠా; (1) ప్రవాహమున మునిగినవాఁడు తన్నుద్ధరింప నితిరుల సాహాయ్యమును గోరునట్లు వారదుఁడు రామచంద్రప్రవాహ ములో మునిగి దిక్కుతోడక ఋషిని చిలుచుచున్నాడని భావము. (2) మిక్కిలి బాగయాకతతోఁ బ్రశ్నయుడుగుటవలన క్లాఘించి సంబోధించుచున్నాడనియుఁ జెప్పవచ్చును. (3) ఇట్టి ప్రశ్న యడుగ నీరుదప్ప నితిరులకు సాధ్యముకా దను సభిప్రాయముతో సంబోధించుచున్నాఁడు; మాని = మననము కలవాఁడు - తాను తెలిసికొన్న విషయములు మఱపు రాకుండుటకై అవి యుక్తియుక్తముగా నున్నవా యని చక్కఁగఁ దఱచి యాలోచించుట మననము. అట్టి మానులలో నీవు శ్రేష్ఠుఁడవు. కావున నీ కుపదేశించినదానిని జక్కఁగ మధించి సారము గ్రహించి మేలుపడఁగలవాఁడవు. కావున నీ వడిగినది దుర్లభమైనను నిది శ్రేష్ఠ ప్రశ్నమని నిరాకరింపక యాలోచించి మనస్సునకుఁ దెచ్చుకొని బోధించెదనని భావము.

నేను = (1) బ్రహ్మవలన నీవిషయమంతయు నెఱిగిన నేను (2) నేను వచియింతు ననుటచే నీప్రశ్నలకు బ్రత్యుత్తరమీయ నాకుఁడవు నితరులకు సాధ్యముగాదని భావము.

వరగుణాధ్యక్ష = శ్రేష్ఠమైన గుణములచే సంపన్నుని - కళ్యాణగుణములు కలవానిని, పరమాత్మ పర్యగుణహీనుఁడు. గుణములన్నియు నాయనయందు

శ్రమకల్పితము లను వాదము నారదునకు సమ్మతము కాదని దీనివలన తెలియుచున్నది.

చక్కఁగ మనమున యోజించి వచింతును. మనస్సునందుఁ బక్కఁగ నాలోచించి చెప్పెదను. త్రిలోకవిభుఁడవైన నీకు సర్వ వింతకుఁబూర్వమే విచారము. తెలియని విషయముగదా యాలోచింపవలయును. తెలిసిన విషయము వెంటనే చెప్పుటకు చక్కని యాలోచన యేల? యనిన (1) రాములవారి గుణములు స్మరించి యానందసాగరమున మునిగి ద్విగ్రహమౌనియున్నాను. కొంత నిదానించితివేని చక్కఁగ నాలోచించి చెప్పెదను. (2) ఇప్పటికేజో యొకటి రిటాలున నాకుఁ దోచినది చెప్పెదను. నాల్గొకటి బ్రహ్మతోడ నేను జదివిన శితికోటి పరిమితి రామాయణమునందలి రాముగుణములను స్మరించి వీప్రశ్నలకుఁ దగిన ప్రత్యుత్తరముల నిచ్చెద నని భావము.

తాను వాల్మీకి కుపజేశించినచ్చివది రామచరిత్రయైయుండ నీయవ యింకేజో ప్రశ్నించుచున్నాఁడే యేని చేయుదునని యాలోచించి యాయవ ప్రశ్నలకు సదుత్తరము తాను జెప్పవచ్చిన రామచరిత్రయే యని స్వస్థచిత్తుడై సంతోషించె ననియు నిఱుంగవగు.

ఇక వేదాంతోక్తపకలగుణములు గలవాఁడు రామచంద్రమూర్తిగా నవతరించిన వేదాంతసేద్యుఁడు పరతత్త్వమును శ్రీవిష్ణుమూర్తియే యని నారదుఁడు నిరూపించుచున్నాఁడు. ఇదియొకటి ౯౬ వ పద్యముదాఁక నేకాన్వయము. ఆయ్య = నాయనా, ఇది శిష్యునందు గురువునకుఁగల వాల్సల్యాతిశయమును తెలుపును. ఇత్వోకువంశంబునన్ = ఇత్వోకువు నైవస్వత మనువుయొక్క త్యేష్ఠపుత్రుఁడు. అలెని వంశమునందు, ఇతరమహావంశము లెన్నియో యుండ వానినెల్ల వదలి యీ వంశమున జన్మించుటకుఁ గారణ మేమన - ఇత్వోకు మహారాజ విష్ణువుఁగూర్చి బహుకాలము తపస్సుచేయుఁగా శ్రీమహావిష్ణువు ప్రత్యక్షమై వరముఁగోరు మనెను. ఆయనయు నీ వీరూపముననే నాయుంటఁ బ్రతీదినము పూజగైకొనుచుండవలసిన దని కోరుకొనెను. నారాయణుఁడు పట్లగాకయని యనుగ్రహించి యర్చామూర్తియై యాయనయింట నిలిచి ప్రతీదినము గృహారాధనమున నర్చింపఁబడుచుండెను-అని పురాణకథ గలదు. కావున సూర్యవంశ మని చెప్పక యిత్వోకువంశ మని చెప్పెను. మఱియు 'వైష్ణవో నః కులే జాతే సృ న స్సంతారయిష్యతి' అను స్మృతివాక్య ప్రకారమే వంశమున నొకఁడు విష్ణుభక్తుఁడుగాఁ బుట్టినను నావంశమున నిరుపదియొక్క తిరమువారలు తరించురు. (ప్రహ్లాదునకు నృసింహమూర్తి చెప్పినవాక్యము శ్రీ భాగవతంబునఁ జూడుఁడు) ఈ వంశమునం దన్నవో యిత్వోకులేరము

మొదలు భగవంతుడు విష్ణుమూర్తి శ్రీ రంగనాథమూర్తియై వెలిసి నిత్యము పూజింపఁబడుచుండెను. కావున నిట్టి సాత్త్వికవంశము వేటొందు లేదని యభిప్రాయము. దీనివలన భగవంతునకుఁగల యాశీర్వాదపాతము తెలియఁజెప్పును. వంశ మనఁగా మనుష్యులను నెదురు తృణప్రాయమైవట్లు దేవతలకుఁ బరదేవతయైన భగవంతునకు మనుష్యులు నల్పులేకదా అట్లుండినను నెదురునందు ముత్యము వలె మనుష్యులందు జన్మించినాఁ డనుటచే భగవంతుని సౌశీల్యము ప్రకట మాయెను. ఈ సౌశీల్యమే ప్రశ్నయందలి గుణవంతుఁ డనుమాట కర్థము. “రమంతే స్మిన్ సర్వజనా గుడైరితి రామః” సమస్తజనులు గుణములచే నితని యందు రమించుచున్నారని కావున రాముఁడు “గుడై ర్దాస్య ముపాగతః” ఈయన గుణములచే నీయనకు దాసుఁడ నైతివని లక్ష్మణుఁడు చెప్పుచుగదా.

రామనామరాయణన్ = రాములవారను పేరితో (1) అందఱును దన గుణము లచే రమింపఁ జేయువాఁడు “రమయతి సర్వాన్ గుడైరితి రామః” “రామో రమ యతాం సర్వ” యని ఋషి నిర్వచనవాక్యము దీనికిఁ బ్రమాణము. (2) ఈయనను యోగులు హృదయమునఁ గవి సంతోషింతురు. “రమంతే యోగినోఽసంతే సత్కృతంజే చివాత్మని ఇతి రామపదే నాసౌ సర్వప్రహృభిధీయతే” యను వగప్రస్తావనాశాసనము దీనికిఁ బ్రమాణము. శ్రుతియ వంశమందుఁ బుట్టుటకు మఱియొక కారణము గలదు. పరశురాముఁడు శ్రుతియవంశమునెల్ల నిర్యూ లించెను, కాబట్టితాతము శ్రుతియధర్మముగాని యితరులధర్మము కాదు. శ్రుతియ వంశముల మరల స్థాపించుటకు శ్రుతియుఁ డస్మఁడుగాని తక్కినవర్ణములవా రధికారులు గారు. ఈ విషయము విపులముగ శ్రీరామనామమాహాత్మ్యమునఁ గనవగు.

ప్రజలు పొగడన్ = జనులు స్తుతింపఁగా - తాతకావధము మొదలు రావణ వధ పర్యంతముగాఁ గల శ్రీ రామకార్యములను జనులు పొగడుటయే కాక యూరక యుష్మహుడు ఆ రామనామమందుఁ గల మాధుర్యము ననుభ వించుటకై లోకు లెల్లవేళ రామ రామ యనుచుండును. లోకములో నందఱకుఁ జెలిసిన విషయము నీకు మాత్రము తెలియదా ! గుణములు లేందు విధములు - స్వరూప నిరూపకములు - నిరూపితస్వరూపవిశేషణములు అని. నీ గుణము తెలియనపుడు వస్తుస్వరూపమే తెలియదో యట్టి గుణములు స్వరూపనిరూపక ములు. వస్తుస్వరూపము తెలిసిన కిమ్ముట నా వస్తువును నింకను విశేషముగఁ జెలుపునది నిరూపితస్వరూపవిశేషణము. అందు స్వరూపనిరూపక విశేషణములను జెప్పుచున్నాఁడు.

నియతాత్మకుఁడు = ఒక్క-విధమైన స్వభావము గలవాఁడు - నిర్వికారుఁ డని భావము. అదిక్కు సదా మాఱుచుండును. ఇతఁడెట్లు మాఱువాఁడుకాదు. ‘నాప

జరయైతత్తీర్యతే నవధేనాస్యహస్యతే - అపహతపాపా విజరో విమృశ్యత్విశోశో
జఘతోస్సపిపాసో యని శ్రుతి.

మహానిస్తులవిర్యుఁడు = సాటిలేని గొప్పతక్తిగలవాఁడు. అచింత్యవివిధ విచిత్ర
తక్తిమంతుఁడు. “పరాస్య తక్తి ర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియాచ”
యని శ్రుతి.

ద్యుతిమంతుఁడు = స్వాభావిక ప్రకాశముగలవాఁడు - స్వయంప్రకాశుఁడు -
జ్ఞానస్వరూపుఁడు. జ్ఞానముగదా స్వయంప్రకాశము - “విజ్ఞానఘన ఏవ ప్రెక్షాన
ఘన” యని శ్రుతి. ఘన యనఁగా గడ్డ.

ధృతియుతుఁడు = నిరతిశయమైన యానందముతోఁ గూడినవాఁడు. “అనంతో
బ్రహ్మ” యని శ్రుతి. “ధృతిర్యోగాంతరేధై ర్యే, ధారణే ప్రీతిసాఖ్యయోః” నానా.
‘ధృతి స్తు తుష్టి స్సంతోషః’ వైజయంతి అను నిఘంటువులబట్టి ధృతి యనఁగా
సంతోషము.

వశీయును = సకలజగమును దన స్వాధీనమం దుంచుకొన్నవాఁడు - సర్వమున
కును స్వామి. ‘సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన’ యని శ్రుతి. ఇంద్రియములను దన
స్వాధీనమం దుంచుకొన్నవాఁడు - పౌషీ శేశుఁడని భావము. ‘కారణంతు ధ్యేయ’
యని ధ్యేయుఁడగు పరమార్థకు జగత్కారణత్వముగూడ నొకగుణము కావున
జగత్సృష్టి కనుకూలములగు గుణముల నింకఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

బుద్ధిమంతుఁడు = సర్వజ్ఞుఁడు. “య సర్వజ్ఞ స్సర్వవి” త్తని శ్రుతి.

అమలప్రసిద్ధనీతిపరుఁడు = సమానములేని ప్రసిద్ధమైన నీతియే ప్రధానముగాఁ
గలవాఁడు. నీతి = మర్యాద - పాలిమేర. వస్తువులు తమతమ స్వభావమును
మీఱకయుండునట్లు తెల్లరాయిగా నుండువాఁడు. “ధాతా యథాపూర్వ
మకల్పయత్ - ఏష శేతు ర్విధరణ ఏషాం లోకానా మసంభేదాయ” యని శ్రుతి.

వాగ్మీయును = మంచివాక్కు గలవాఁడు. పరహితమైనవాక్కు మంచివాక్కు
‘కమలాక్షీ వర్షించు కరములు కరము’ లన్నట్లు - సర్వలోకహితమైన వాక్కు
వేదమే. కావున వాగ్మీ = సర్వవేదప్రవర్తకుఁడు. “యో బ్రహ్మణా విదధాతి
పూర్వం యోవై వేదాగంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై” యని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు.

శ్రీయుతుండును = ఉభయవిభాతులతోఁ గూడినవాఁడు. నిత్యవిభూతి, లీలా
విభూతియని విభాతులు రెండు. లీలావిభూతి జగత్తు - నిత్యవిభూతి పరమపదము -
“సర్వ మిద మభ్యాత్” యని శ్రుతి. శ్రీయుతుఁడు, లక్ష్మీదేవితోఁ గూడినవాఁడు -
శోభతోఁగూడిన మంచివేషముగలవాఁడు.

శ్రీశ్రుతిబర్హులుండు=అపిభూతిసమృద్ధికి విరోధులగువారి కశింపఁ జేయువాఁడు. విభూతిపాలకుఁడు. “ఏష భూతపతి కేష భూతపాల” యని శ్రుతి. “సాతక్రమావర్థత్రమో బలీయా” నను న్యాయమున నిట నవ్యయును చూపుకొనవలయును లేన్ను ద్వేషించినారను బుద్ధితో నెవరిని భగవంతుఁడు ద్వేషింపడు గాని తిన్నాశ్రయించిన నాభువుల ద్వేషించువాఁడని దమకు శ్రీశ్రువులుగా భావించును. శ్రీశృష్టుఁడు రాయబారమునకు వెళ్ళినప్పుడు విదూరునింటఁ జాను విందు గ్రహించుటకు దుర్యోధనువీట గ్రహింపమికిఁ జెప్పినకారణము స్మరించునది.

క॥ పగవారియింటఁ గుడిచిన. నగుఁ దమ కనుమాన మమృతిమైనను దాగుం బగతురకుఁ గుడువఁబెట్టఁగఁ దగ దొడఱుల కెప్పు డెప్పుధము వాటిలునో.

న॥ నేను బగతుండని యంటినేని

క॥ అలుగుదు పాండవులకు వారలు నాకుం బ్రాణములు భరావల్లిభ యిట్టలముగఁ దమప్రాణములకు, నలుగుఁ జమలు పగతురనిట యనుమానంబే.

ఉద్యోగ. ౩.౨౨గ.

న॥ భగవంతుఁడు విష్ణువు. భక్తజనహితపాతి.

శ్లో॥ రక్షతే భగవాన్ విష్ణుః పృథ్వా నాత్మశరీరవత్. భగవంతుఁ డగు విష్ణువు తన శరీరమువలె భక్తులను రక్షించునని యర్థము.

“అథయ ఏహంతి రాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే హిరణ్యశ్శుద్ధిరణ్యకేశ ఆప్రణాభా త్సర్వ ఏవ సువర్ణ స్తస్య యథా కప్యవం పుండరీక మేవ మక్షిణీ తస్యాదితి నామ పవష సర్వేభ్యః పాపృభ్య ఉదిగ ఉదేతి హస్త సర్వేభ్యః పాపృభ్య య ఏదం వేద” యని ఛాండోగ్యమున సంతరాదిత్యవిద్యా ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారము భక్తులచే ననుభవించ యోగ్యమైన సర్వాంగ సుందరమైన యాకారము స్థాపనయు నితఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఇది ప్రయోచిర్యముఁ దెవ్వఁ డను ౧౧ వ ప్రశ్న కుత్తరము.

నిశ్చలమైన నిత్యమై నిరుపమానమైన సౌందర్యగుణ మెచ్చనియందుఁ గల దను ప్రశ్నకు శ్రీరామచంద్రుని యాకారము వర్ణింపఁ బడెను. దీనివలన “యతాకృతి స్త్రై గుణా” యనుపల్లు (ఆకారమున్నచోట గుణములుండును.) రెంటికి నవిసాధాన సంబంధము చెప్పబడెను. కావున భగవంతుఁడు సత్త్వినితో సాకారుఁ డనియే యర్థము. ఉండుట యనునదిగూడ గుణమే కదా. సాకాగుఁ డంటిమా గుణవంతుఁ డనియే యర్థము. ఒకటి యంగీకరించిన రెండవది యంగీకరింపక లేవుదు. గుణములవలన గుణికిఁ బ్రశస్తి. కావున గుణవర్ణనమే ప్రధానము. “ధర్మముల్ ప్రపంచించిన మెచ్చునే గుణవిశేషము తెన్నినఁగాక” యనికదా నారదుఁడు వ్యాసులకుఁ జెప్పెను. విప్రులాంసుండు=కన్నలేము లగు

భుజశిరస్సులుగలవాడు మహాపురుషుడు, “కక్షః కుక్షీశ్చ పక్షశ్చ స్రూణుకంఠో
లలాటికా, సర్వభూతేశునిర్దిష్ట ఉన్నతాస్తు సుఖప్రదా” యని సాముద్రిక
లక్షణము. కడిములు - కడుపు - ఎరులుతోమ్ము - నాసిక - మూత్రములు -
నొసలు ఇవి దుట్టలయి యుండిన సుఖప్రదములు.

అయితములై న దుజములు గలవాడు = బలిసి గుండ్రముగాఁ దీరిన రెట్టలుగల
వాడు. అకానుదీర్ఘములైన బాహులవాఁడని భుజముల నికుపు ముందు
చెప్పబడును. కావున నిచట నాయశిశ్నమునకు బలిసి గుండ్రముగా దీరిన యని
లాక్షణికార్థము ‘అకానులంబినో బాహు వృత్తకీనో మహీశ్వర’ యని నాము
ద్రికలక్షణము. గుండ్రములై బలిసినది మోఁకాలినటు నిడివిచేతులవాడు
రా జగును. మహాహనుండు = బలిసిన చెక్కిశ్చమిఁది భాగముగలవాడు.
“మాంసతో తు మామా యస్య భవతి స్త్రీషు దుష్ణతా, స సహో మృష్ణమశ్నాతి
యావదాయు స్సఖ్యాద్విల” యని సాముద్రికము. ఎవనికిఁ జెక్కిశ్చ బలిసి
కొంచెము దుట్టగానుండునో వానికి జీవించి యుండువఱకు దేహశాఖ్యము
భోజనసాఖ్యము కలవు.

భందస్థుఁడు— సీపపద్యము. హ్యకరణము :- కలవాడు=కలవాడు. “ఎల్లవారి
కంటె నిలుకగలవు.” అరణ్య-౩-౩౭౭. ‘ఎఱుకగలరె తరుణు లెందు’ అరణ్య
౩-౧౮-భాగ. ‘వెరవుగలను’ ఉద్యోగ-౪-౪౧౦ ప. ‘గెల్వగలారు’ భీష్మ-౨-౧౧.
‘ప్రణానగలవె’ ద్రోణ. ౧-౨౬౩. ‘కలవేని’ అరణ్య ౧-౩౧౦ - మిముచిల్ల
మిగులు భుజగర్వము మదముగలవాడు గొవఁ జరాతుల నధిపా’ ఉద్యో. కాంతి,
౫-౩౫౪. ఈ ప్రయోగములంబట్టి కలవాఁ డనుటకు కలవాడి - కలవాడ
వనుటకు కలవాడి-కలవాడ ననుటకు గల నని-నూపంబు లేర్పడుటకాక సు-వ్యా-
క్రియసూ-౧౨౮ ప్రకారము కలఁ డనియు నేర్పడును.

తాత్పర్యము.

అయ్యా, మునిశ్రేష్ఠా! నీవు శ్లాఘించినగుణము లపమానములు. ఒక్కొక్క
గుణమునం దంతిహృతములై మఱికొన్ని యుండుటచే ననేకములు. మనుష్య
సూత్రులయందుఁ గానవచ్చునవికావు. అయినను నీ వేయర్హిప్రాయముతో నిర్రక్ష
లక్షితితో యా యర్హిప్రాయమును జక్కఁగ మనస్సునం వాలోచించి తెలిసికొని యిట్టి
సుగుణసంపత్తిగలవానిని నీకుఁ జెప్పుచున్నాను. పరాశురూపి విరుము నాయనా!
యేవంశంబున వివరియింప విద్యము భగవంతుఁ డారాధింపఁబడుచున్నాఁడో
యిట్టి యిహ్మనుషోభావంశమున రామా రామా రామా యని లోగులు
యోగులు పండితు లొగడుచుండ రామచంద్రమూర్తియను నామధేయముతో
నా మన జన్మించెను. ఆయన మెప్పుడును వికారము పొందిక యేకవిధముగ నుండు

స్వభావము గలవాడు. దుగుల గొప్పదై యుమానమైన వికింధమై విచిత్రమైన శక్తి గలవాడు. స్వయముగ ప్రకాశము గలవాడు. నిశితశయమైన యానందము గలవాడు. ఇంద్రియములను సకలభూతములను దనకు వశముచేతఁ జేసికొనివాడు. సర్వము దెలిసినవాడు సమానములేని ప్రసిద్ధమైన నీతిచేఁ ప్రధానముగా నుండు కొన్నవాడు. పరులకు హింసయు ప్రియమునై న వాక్కులు గలవాడు. శ్రీమంతుఁడు ఎవరియందుఁ దనకు శత్రుభావము లేకుండినను దన్నాశ్రయించిన సాధువులపై ద్వేషించువారల నాశము చేయువాడు. ఎదైన మూఁపురములు గలవాడు. బలసిన చెక్కిఁబు గలవాడు.

కంః కంబుగ్రీవుఁడు విప్రులో,రంబు విడంబించువాఁడు * రాజతికోదం

డంబు గలవాఁడు శత్రుగ,దంబక కాలాంకికుఁడు * నాయఁడు దాజన్. ౯౩

కంబుగ్రీవుఁడు=కంఠముతో సమానమైన మెడ గలవాఁడు. మూడు లేఖలు గల మెడ కంబుగ్రీవ. “కంబుగ్రీవశ్చ వృషతి ద్దంబకన్తోఽతిభూషణః” అని లక్షణము. విప్రులోరంబు విడంబించువాఁడు = వికౌలమైన అమ్ము గలవాఁడు. విడంబించువాఁడు = అనుకరించువాఁడు. భక్తానుగ్రహార్థమై భగవంతుఁ డిట్టి యాకారము పరిగ్రహించియున్నాఁడు. తనకై యే యాకార ముక్కజలేనివాడని సూచితము. ఈ యర్థమునే జరంతాస్తోత్రమున విల్లు చెప్పుబడియున్నది.

శ్లో. ౩ నతేహం నచాకారో, నాయథాని వచాస్పదమ్

తథాపి పురుషాకారో, భక్తానాం త్యం ప్రకాశసే ||

నీయ్యుమైన రూపము నీకు లేదు. అట్టి యాకారము లేదు. అట్టి యాయుధములు లేవు. అట్టి స్థానము లేదు. అట్లుండియు భక్తులకుఁ బురుషునికలఁ గనవచ్చుచుండువు. ‘విపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మగో యాపకల్పనా’ విపాసకులవిరుత్తిమై బ్రహ్మము రూపము కల్పించుకొనునని యుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది.

రామావతారిము మనుష్య విడింపజే కదా. ‘మాయామానుషవిగ్రహ’యని గదా ప్రసిద్ధి.

రాజతికోదండంబు గలవాఁడు=ప్రకాశించునట్టి పెద్ద ధనుస్సు గలవాఁడు అట్టి దీర్ఘమైన ధనుస్సును ధరించు నొడ్డుపొడుగు గల దేహము కలవాడని భావము. కావున నవయనవర్ణన ప్రకరణమున నాయుధకీర్తనము వలచి ప్రకమ భంగము లేదు.

శత్రుకదంబక కాలాంకికుఁడు = విరోధుల సమాహమునకుఁ బ్రళయకాల యమువివంటివాఁడు, శత్రువులు = పాపములు - పాపవిరోధియు నపహితపావుఁడు నగువాఁడు భక్తానుగ్రహార్థమై దేహము ధరించి దేహివలె నటించును.

అప్పుడాదులకువలె గర్భకారణమైన జన్మము సాంవత్సారిక జేహము గలుగవు అని వ్యంగ్యము. కావున బ్రహ్మభంగము లేదు.

అజన్ దారుణుడు=యుద్ధమునందు భయంకరుడు

తాత్పర్యము

శంఖమువలె మూడు రేఖలు కల కంఠము గలవాడు వికాలమైన వక్షస్థలము గలవాడు. గొప్పదగు విల్లుధరించువాడు. అశ్రుతపాపము అనిది శ్రేకు సమూహములకుఁ బ్రళయకాలయమునివంటివాడు. యుద్ధమునందు భయంకరుడు.

ఛందస్సు:—కందవద్యము

సీ॥ అజానుదీర్ఘంబు * తైవబాహులవాడు, రమణీయ మైనయు * రంబువాడు తాము లేట్టి సుం * దరలలాటమువాడు, కమనీయమైనవి * క్రమమువాడు అంధైన పరపరి * యంగముల్ గలవాడు, మనమిన మనుమేని* మెఱుగువాడు దారుణ మైనప్ర * తాపంబు గలవాడు, చానుదీవర సువ * తంబువాడు

తే॥ శేయముగువాల విరివికంఠోయివాడు, మెచ్చుగొలిపెడిలచ్చిచే* మెచ్చువాడు సవ్యభుధిలక్షణంబును*భవ్యమూర్తి, రామచంద్రుడునుగుణాభి*రాముడనఘ, అజానుదీర్ఘంబులైన బాహులవాడు=మోకాటివఱకు నిడుపైన భుజములు గల వాడు.

రమణీయమైన శిరంబువాడు=పరుమైనది. ఛత్రాకారమైనది, గుండ్రమైనది గనుకనే మనోహరమైనదియు నగు తలగలవాడు. ఇట్టి తలగలవాడు దీర్ఘాయువు నేక చ్ఛత్రాధిపతియు నగునని సాముద్రికము—“సమవృత్తశిరాశ్చైవ ఛత్రాకారశిరాస్తథా, ఏకచ్ఛత్రా మహీం భుంక్తే దీర్ఘమాయశ్చ జీవతి” యని లక్షణము.

ఏకచ్ఛత్రాధిపతి=పూర్వకాలమున మనరాజులు ర్యామేలు చుండినపుడు రాజ్యముచే గొడుగు పట్టుకొనవచ్చునుగాని ప్రజలలో నెవ్వరు పట్టుకొనరాదనియు, దానివలననే రాజునకు నేకచ్ఛత్రాధిపతి యని పేరనియు నొక పాశ్చాత్యుడు వ్రాసియున్నాడు. ఏని మాధ్యాతిశయము జేనోళ్ళు తొగడవగును. శ్వేతచ్ఛత్రము రాజచిహ్నము. ఒక్కడే సమస్తభూమి నేలునని వాచేకచ్ఛత్రాధిపతి.

తలములేనట్టి = సమానములేని, సుందర లలాటమువాడు = అర్థచంద్రునితో సమానమైనదియుఁ బైనదియుఁ గాన నందమైనదగు నొసలుగలవాడు.

కమనీయమైన ఏక్రమమువాడు = అందమైన నకలగలవాడు, ఏమిగు వలెనో-సింహమువలెనో నమచుట యంద మన కవిసమయము. క్రమము=పద

న్యాసము. 'సింహర్షభ గజవ్యాఘ్రగతయో మనుజా మునే, సర్వత్రసుఖ మేధంజే
సర్వత్ర జయిన పృథా।' యని లక్షణము. ఇది పురుషులవిషయము. ఈ
యోగమాసములు స్త్రీలకుఁ జెల్లవు. వారినడకను హంసనడకతోను మదపుటనుఁగు
నడకతోను బోల్తురు.

'ఏమతేదపుసుమీ యెప్పుడైన నీమనంబుననేని రాముఁ జేగ వనాధి' -
ననికదా సుమిత్ర లక్ష్మణునకు బోధించెను. (అయోధ్య-౧౦౦౪ ప) రామచంద్ర
మూర్తియొక్క గమనసౌందర్యమును జూచి తదనుభవమువలనఁ గలిగిన యానంద
మునఁ బరవశుడైన రామచంద్రమూర్తి నేమతేదపు సుమీయని దీని యర్థము.
అంగై న = అందమైన.

సరిసరియంగముల్ గలవాఁడు = ఎచ్చుదక్కువలులేక ప్రమాణమునకు సరి
యైన పరిమాణముగలిగి యొకదానినొకటి సరియయిన యవయవములు గల
వాఁడు. "శ్లో॥ భ్రువౌ నానాపుటీ నేత్రే, కర్ణౌ వోష్ఠౌ చ చూచుకౌ, తూర్పరా
మణిబంధౌ చ, జానువీవృషణౌ కటి, కరాపాదౌ స్థిచౌ యస్య, సమాజ్ఞే
యస్పృహపతి" యని సాముద్రికము. కనుబొమలు, ముక్కుపుటములు, కన్నులు,
చెవులు, పెదవులు, చేనుముక్కులు, మోచేతులు, మణికల్లు, మోకాళ్లు, వృషణ
ములు, పిఱుచులు, చేతులు, కాళ్ళు, పిక్కలు, నెవనికి సమానములుగనుండునో
వాఁడూ భూమి నేలును. జంటజంటగానుండు నీయవయవములలో జంటలోని
రెండు నొకదానికి నొకటి సమానముగా నుండుటయేగాక యాకారము పరిగా
నుండవలయును. అట్లునుని పిక్కలు వరిపొట్టలవలెఁగాక కొలఁత సేయలవలె నుండుటచే
గట్టజివి యయ్యె నని భారతమునఁ గలదు.

మినమిన మనుమేనిమెఱుంగువాఁడు = తళతళ మెఱయుచుండు దేహకాంతి
గలవాఁడు. "శ్లో॥ నేత్రస్నేహేన సౌభాగ్యం, దంతస్నేహేన భోజనమ్ త్వచ
స్నేహేన శయ్యాద, పాదస్నేహేన వాహనమ్" అని వరకుచివాక్యముగలదు.
కన్నులమెఱపు సౌభాగ్యకారణము దంతములకాంతి మంచిభోజనమును తెలు
పును. చర్మము నిగనిగలాడుచుండిన శయ్యాసుఖము గలదు. పాదముల మెఱ
పుండిన వాహనలాభము గలుగును.

ప్రతాపము = పరాక్రమము. సేనువిన్నంతమాత్రమున శత్రువులు జడియనట్లు
చేయుకత్తి.

చారువీరసంపత్కంబువాఁడు = మనోహరమై బలిసినమంచితోమ్ము గలవాఁడు.

గేయమగు వాలు విరివికందోయివాఁడు = క్షౌఘ్యమై నిమ్మచె విశాలమైన
రెండు కన్నులుగలవాఁడు. 'రక్తాంతైః పద్మపత్రాశ్చైశ్లోచనైః స్ఫులిభోగిన' యని

సాముదికము. ఎట్లని కొనలుగలిగిన తామరరేకులతో పమానములైన లోచనములు గలవాఁడు సుఖభోగి.

ఈ నేత్రముల యందమును దలంచి నీతాజేవి యిట్లు ముఖించెగదా.

కం॥ ధన్యులు రఘుకులమూ, ర్థన్యుని నాహృదయనాశు రాముని నత రాజన్యుని రాజీవాక్షుని, మాన్యుని గను జేవసిన్ధుమాన్నిపవరుల్. సుం. ౬౭౬

కం॥ మాన్యుని గృతజ్ఞ నుతపా, జన్యుని గమలాక్షు సింహసమగతి: గృతిమూర్థన్యుని నాప్రాణవిభుక్, ధన్యులున్ గన్నులార దర్శించుజనుల్. సుం ౬౭౭

హనుమంతుఁడు శ్రీరాముని లక్షణములు నీతాజేవితోఁ జెప్పవపుడు రాముఁడు కమలవైరవికాలలోచనం దనికదా ప్రారంభించెను. సు. ౮౨౦

శూర్పణఖయు రావణునితో నిడుదబాహులవాఁడు దెడదకన్నులవాఁడని ప్రారంభించెను.

లచ్చి=(1) అవయవకాంతి. (2) నీతాస్వరూప యగు లక్ష్మీజేవి. లక్ష్మీశల్లభవము లచ్చి.

నవ్యశుభలక్షణుఁడు = క్రొత్త క్రొత్తవియు మిగతకరములు నయి యిప్పుడు చెప్పని యనేక లక్షణములు కలవాఁడు. భగవంతుని లక్షణములన్నియుఁ జెప్పవలయు ననిన నెవ్వనికి సాధ్యము? కావున పమిష్టిమీఁదఁ జెప్పెను. భవ్యమూర్తి = దర్శనమాత్రమున శుభమొసంగు నాకారము గలవాఁడు.

సుగుణాధిరాముఁడు = మంచిగుణములచే నొప్పువాఁడు.

రామచంద్రుఁడు='చది ఆహ్లాదనే' యను భాగువుపలవఁ గలిగిన చంద్రదశేల్లముచు నాబ్జలగోపాలము సంతోషపెట్టువాఁ డని యర్థము. ఆ చంద్రునికంటె సుధిరాముఁడు రామచంద్రుఁడు. ఈరామచంద్రునిఁ జూచినపిమ్మటఁ జంద్రునిఁ జూచిన నందముగఁ గావలడఁ డని భావము.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి నిడుదల్లి మోకాళ్ళనంటుచేతులు గలవాఁడు. అందమైన వక్షముగలవాఁడు. సౌందర్యమందు సమానము లేని నొసలు గలవాఁడు. చూచువారిని మైముఱపొందఁజేయు నవకగలవాఁడు అందమై యొకదాని కొకటి శాస్త్రమును, జెప్పినపరిమాణమునకు పరిమైన యవయవములుగలవాఁడు మినమిన మని ప్రకాశించు జేహకాంతిగలవాఁడు. భయశరమైన శత్రువులకు సహింస రాని ప్రతాపము గలవాఁడు. మనోహరమై బలిగిన బాందివక్షిము గలవాఁడు. కీర్తింపఁదగి నిజిని వెడలుపుగల గన్నులు గలవాఁడు. ఎదుటివారు మెచ్చుకొనుశోభతోఁగూడిన వేషముగలవాఁడు. జ్ఞాన్యుమైన శుభచిహ్నములుగల

వాఁడు చూచువారికిని, శుభముకలిగించు నాకారము గలవాఁడు. మంచిగుణములచే మనోహరుఁడు.

సీ॥ శస్త్రధర్మవిదుండు * సత్యసంధుండును, సకలభూజనహిత * వతతిరతుఁడు
సద్యశఃపూర్ణుండు * జ్ఞానసంపన్నుండు, శత్రుంశిశుచియు సమాధియునుఁడు
విశ్వంశునుం బ్రహ్మపతిసన్నిభుండును, శ్రీమంతుఁడును ఛాతి * రిపుహరుండు
జీవతోకావః * శీలుండు ధర్మసం, రక్షిండు నిజధర్మ * రక్షిండుండు

తే॥ స్వీయజనోప్తయును పాంగ * వేదతత్త్వ విప్రుణతియుఁడు ధనుర్వేదివిష్ణీతుండు
సర్వకాస్త్రాత్మకత్త్వజ్ఞ * చతురుడనభు, స్వప్రతియునుండున్న బలిభావి * నేషయుతుఁడు,

ఇట్లు నాశ్రీతు అనుభవించ యోగ్యుడగు దివ్యమంగళిచ్చిగహమును చెప్పి
యింక నాశ్రీతుల రక్షింప ననువగు గుణములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శస్త్రధర్మవిదుండు=శుభమైన ధర్మమును తెలిసినవాఁడు. శరణాగతరక్షణకు
ప్రశస్తధర్మము.

తే॥ మైత్రీ భావించి కాన సంప్రాప్తఁడైన, వాని జలులైనఁ జేపిడువాఁడఁగాను
వాని యెకనుండనేని నిర్దేవిడోష, ముద్ది గ్రాప్యంబుగాను సదాశులకును.

అని రాముఁడు విభీషణుఁడు శరణువొచ్చినపుడు చెప్పెను.

సత్యసంధుండును = నిజమైన ప్రతిజ్ఞ గలవాఁడు.

కం॥ విడిచెడఁ బ్రాణములైన, నిండిచెడ నిశ్చైనఁ దమ్మునిన్ విడిచెడ నే

విడుతున్నప్రతిజ్ఞ నందుం, బుడమిసురలతోడఁ బల్కి-ముగ్ధుడైపుడున్ ఆరణ్యగిరి

సకలభూజనహితపతితిరతుఁడు=సకలప్రాణులకును మేలుచేయుటయందెల్లిపుడు
నాసక్తిగలవాఁడు - ప్రజలమేలునకైకదా తన సంసారసుఖము నాశము చేసికొని
సీతను వార్మికాశ్రమమునకుఁ బంపుట.

సద్యశఃపూర్ణుండు=ఆశ్రీతసంరక్షణములోనగువానివలన సంపాదించిన యశస్సుచే
బరిపూర్ణుఁడు. "సద్యనామ మహద్యశ" యని శ్రుతి.

ఒక శ్రీని గాపాడుకొనలేక పరులపాలుచేసి నని నీతావిషయంబునను, భార్య
నిమిత్తమై తమ్మునిఁ గోలుబోయెనని లక్ష్మణమూర్ఖ సమయంబునను నపకీర్తి వచ్చె
ననికదా శ్రీరామచంద్రమూర్తి యుభించెను.

యశశ్శబ్దముచే గీర్తియును గ్రహింపవలయును. శత్రువధవలనఁ బరాక్ర
మమువలనఁ గలిగినది కీర్తి. జ్ఞానసంపన్నుండు = (1) సర్వవిషయికజ్ఞానముతోఁ
గూడినవాఁడు. "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవి" త్రిని శ్రుతి. సర్వకాతియేకదా యాశ్రీతిరక్ష
కాస్త్రుండు - (2) బ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడు. కావుననేకదా జటాయువునకు మోక్ష
మయ్యుఁడైతిగెను.

అత్యంతశుచి = మిక్కిలి శుభ్రుడు - ఋజుస్వభావము గలవాడు.

సమాధియుతుడు = (1) అశ్రుల నెవ్వరెవ్వరి నెప్పుడెప్పు డెట్లు రక్షింతునా యని నిడదెగని యాలోచనము గలవాడు. (2) తన తత్త్వమును యోగ సమాధియందుఁ దెలిసికొనువాడును.

వశ్యుండు=(1) అశ్రులకుఁ బరతంత్రుడు, (2) వీతాదులకుఁ బరతంత్రుడు.

ప్రజాపతిసన్నిభుండు = బ్రహ్మతో సమానుడు, బ్రహ్మాదులకంటె సర్వోత్కృష్టుండయ్యుఁ బ్రజారక్షణార్థము బ్రహ్మచిన్ముఖహేళ్యులనునట్లు బ్రహ్మాదులలో నొకఁడుగా పవతరించెనని భావము. త్రిమూర్తులలో నొకఁడుగా నెప్పటినుండ విష్ణుమూర్తి యవతారమూర్తియే కాని పరవాసుదేవమూర్తి గాదు. నిజాంశమూర్తిలైన బ్రహ్మగురులను రెండు చేతులవలె గ్రహించి వారిచే పృష్ఠీసంహార కార్యములు చేయించుచు రక్షాకార్యము తాను జేయుచుండును. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సాక్షాద్విష్ణువేదావునఁ బ్రజాపతిసన్నిభుండని చెప్పబడినది.

శ్రీమంతుడు = అగ్రదక్షిణమునఁ బురుషకారయగు లక్ష్మితో నిత్యసంబంధము గలవాడు. ఇచ్చట మత్స్యపుత్రయము నిత్యసంబంధమును దెలుపును. “రాఘవత్వే భవేత్సీతా, దుష్కిణీ కృష్ణజన్మని, అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేషా సపాయినీ” — విష్ణుపురాణము.

• భాత = పోషకుడు.

శివుహంతుడు=(తనకు విరోధి యని చూడఁదగినవాఁ డెవ్వఁడు లేడుగావున) అశ్రుతవిరోధుల సంహరించువాడు.

జ్ఞాక భగవంతుఁ డవతారముల నొందఁ గారణములగు గుణములఁ దెప్పుచున్నాడు.

జీవలోకావనశీలుఁడు = ప్రాణిజమీనాహములఁ గాపాడుట స్వభావముగాఁ గలవాడు. కొందఱు తనువారిని మృత్యువు భరింతును, ఈయనయూ సమస్త లోకములందలి సమస్త ప్రాణులను భరించువాడు “కం॥ లోకచయభర్త శుభమతి, యాకోసలతనయ గాంచె మహానీయున్” - ఇది నీతోక్తి. సంపద ౪. ౯౪౭ లోకములో సమస్తప్రాణులను రక్షించునెడల బాపాత్ములనుగూడ రక్షింపవలసి వాని నేల శిక్షించుచున్నాఁ డని ప్రశ్నింపరాదు. వీలన :

ధర్మచరక్షకుండు = తా నాచరించెయ్యుఁ బ్రజలచే నాచరింపించెయ్యు ధర్మసంస్థాపనము చేయువాడు. ధర్మమం దుండువారి విప్రుడే రక్షించును. అధర్మమం దుండువారికో ప్రణాశోగికి శత్రుచికిత్సి గావించి యాకోగ్యముకలిగించు శత్రునై ద్యునివలె వారి పాపము కష్టనాభవముచేఁ జోవునట్లు చేసి రక్షించును కష్ట

ములు పాపపరిహారకములు, భోగములు పుణ్యపరిహారకములు. కావునఁ గట్టములు దాపరించినపుడు మన పాపము హరింప భగవంతుఁ డట్లు కావించెనని తలఁప వలయునేకాని ద్వేషబుద్ధిచే నట్లు చేసె నని తలఁపరాదు. బంగారును బుటము వేసినట్లుని తలఁపవలయును.

నిజధర్మరక్షణండు=(1) తనదియగు శరణాగతరక్షణ మను విశేషధర్మమును విశేషముగా రక్షించుకొనువాఁడు; (2) వారివారి వర్ణాశ్రమధర్మములను రక్షించు వాఁడు; (3) తాననుష్ఠింపవలసిన ధర్మములను దాను దప్పక యనుష్ఠించి కాపాడు కొనువాఁడు. శ్లో! ధర్మోపదేశసమయే, జనా స్పృశ్యేవి పండితాః । తదనుష్ఠాప సమయే ముచయోపి నపండితా' యన్నట్లు లోకులందుఁ బరులకు బోధించు పండితులు తఱుచు గానవస్తువుగాని వానిని స్వయముగా నాచరించువారు కావరాదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి యట్లు కాదు. తా నాచరించి యితరులకు మార్గ దర్శి యగును. 'రాముఁడు చేసినట్లు చేయుము: కృష్ణుఁడు చెప్పినట్లు చేయు' మనికదా లోలో క్తి.

స్వీయజనగోష్ఠ యను=తనవారినిఁ గాపాడువాఁడు. (1) కొందఱు ప్రభువులు పరులనుమాత్రము కాపాడుదురుగాని తమవారిని రక్షింపరు. ఈయనయో తమ వారిని రక్షింపఁ దమకపడుచుండును. శ్లో! దాస్య మైశ్వర్యభావేన జ్ఞాతీ నాంచ కరోమ్యహమ్, అర్థభోక్తాచ భోగానాం వ్యాసుక్తానిచ ఓమే! యని భగవద్వాక్యము. స్వీయజనమునకును గోష్ఠ యని సముచ్చయగర్భిత విగ్రహము; స్వజన రక్షణము దుర్లభమని సముచ్చయభావము. (2) స్వీయజనులు శరణాగతులు. వారిని విశేషించి రక్షించువాఁ డని విగ్రహములోని సముచ్చయ వర్ణిపాయము. రక్షణమందలి విశేషముమన :- శరణాగతి చేసినవారియందు దోషము లున్నను వానిని లక్ష్యపెట్టక రక్షించుట. తే! మైత్రీ భావించి తాన సంప్రాప్తుఁడైన । వానిని నెఱులైనఁ తేరీడువాఁడఁగాను । వాని యెడ నుండెనేని నేదేనిదోషమింద్రి గర్హ్యంబుగాదు సదాభులకును । అని తాని చెప్పెఁగదా. (3) సాధుజనంబుల సంరక్షణముప ! బాధింప దుష్కృతి పరులైనవారి । జగతి ధర్మంబు సంస్థాపన సేయ । యుగయుగంబునఁ బుష్కలమందుకునేను. ద్వి. భ. గీ. ౪ అధ్యాయము. ఈ వాక్య ప్రకారము నాలుగుపదముల కర్థమగు జీవలోకావసరీలుఁ డనుపదమునకు స్వీయజనగోష్ఠ యనునది వివరణము ఈ పదములు సాధుజనవర్తితాణమును తెలుపును. ధర్మసంరక్షణం విజధర్మరక్షణం డనునది సామూహ్య ధర్మములను విశేషధర్మములను రక్షించువాఁడని తెలుపును. స్వీయ జనగోష్ఠ యను నను సముచ్చయము దుష్టపంహర్త యనుటను తెలుపును. (2) ధర్మరక్షణండు = తన వర్ణాశ్రమ ధర్మముల రక్షించుకొనువాఁడు (3) నిజధర్మము = తనస్వభావము - పరమునకంటెఁ బరమనుట-దానికి రక్షకుఁడు-శివధనుర్ధంగ పరశురామజయాయులచే

నది స్థాపితముగదా. ధర్మము = ధనుస్సు. విజధర్మరక్షణము = సదా ధనుర్ధ
మడు. ఇతశ్రీరాముః శష్టాదశవిద్యాభాసముల నెఱిగినవాఁడనుట తెలుపఁ
బడును.

సాంగవేదతత్త్వవిపులముడు = పదంగములతోఁ గూడిన వాలుగు వేదముల
తత్త్వార్థజ్ఞానమున మిక్కిలి నేర్పరి. వేదము = తెలియఁదగిన సకల ధర్మములను
తెలుపునది యని వ్యుత్పత్తి. అది ఋగ్యజుస్సామాధర్వణము లని నాలుగు విధ
ములు కలది. వేదాజ్ఞానమున సాయపడునది వేదాంగములు. శిక్ష - వ్యాకర
ణము - ఛందము - నిరుక్తము-త్యోతిషము-కల్పము నని యవి యాఽవిధములు.
వేదములోని అకారాద్యక్షరములకు స్థానస్వరాదుల జోధించునది శిక్ష. వేదశబ్ద
సాధుత్వమును తెలుపునది వ్యాకరణము, పద్యలక్షణములు తెలుపునది ఛందము.
ఇట వర్ణాగమము ఇట వర్ణలోపము ఇత్యాదులను నిశ్చయించునది నిరుక్తము.
వేదోక్తకర్మానుష్ఠానమునకు వర్ణనేతః తెలుపునది త్యోతిషము. వేదోక్తకర్మముల
యనుష్ఠానక్రమమును తెలుపునది కల్పము.

ధనుర్వేదనిష్ఠితుండు = ధనుర్వేదమును జక్కఁగ నెఱిగినవాఁడు. ధనుస్సు పట్టవల
సిన విధము బాణము సంధింపవలసిన విధము దానిఁ బ్రయోగించువిధము లోనగు
నవి మెప్పు శాస్త్రము ధనుర్వేదము. ఇది యొక యుపదేశము. ధనుర్వేదశబ్ద
ముపలక్షణము. ఇతరములైన యుపవేదములనుగూడ నెఱిగినవాఁడని గ్రహింప
వలయును. ధనుర్వేదము క్షత్రియులకుఁ బ్రధానము గావున నది దెప్పుబడినది.
ధనుర్వేదము-అయుర్వేదము - గాంధర్వవేదము - అర్థశాస్త్రము అని యుపవేద
ములు నాలుగు. వైదికధర్మానుష్ఠానమునకు విరోధముగా రోగము వచ్చినపుడు
బొవఁగప్రతిపాదకమును నాయుర్వేద ముపయోగించును. ఇవి ధన్వంతరి చరక స్మృతుల
వాగ్విటాది కృతిములు. నాట్యగీతశాస్త్రము గాంధర్వవేదము. ఇది సామ
గానమున నుపయోగించును. ఖరతకాస్త్రాదులు, చాణక్య కామందకాది నీతి
శాస్త్రము - అర్థశాస్త్రము - వైదిక కర్మానుష్ఠానమునకై వలయు ద్రవ్యములు
సంపాదించుటయం దుపయోగించును.

సర్వశాస్త్రార్థచతురుండు = సర్వ శాస్త్రములు గోటివర్తన్యాయముగ
ముందు చెప్పిన శాస్త్రములు గాక తక్కిన యుపాంగములైన శాస్త్రములు.
ధర్మశాస్త్రము, పురాణము, న్యాయశాస్త్రము, మీమాంస యని యవి
నాలుగు విధములు. ధర్మశాస్త్రము వేదపూర్వకాంధార్థ వివరణము పురాణము =
వేదాంతార్థ వివరణము. న్యాయమీమాంసలు సకలపదార్థజ్ఞానమున కుపయో
గించును. వాని తత్త్వార్థములు తెలిసినవారిలో నేర్పరి. శాస్త్రార్థచతురుండు =
శాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞ చతురుండు.

స్మృతియును = శాస్త్రము తెన్ని నేర్చినను జ్ఞప్తియం దుంచుకొను శక్తి లేదని వ్యక్తమేకదా! కావునఁ దెలిసిన విషయమును మఱవక బాగుగ జ్ఞప్తియం దుంచుకొనువాడు.

ప్రతిభావిశేషమునఁకు = ప్రతిభ యనఁగాఁ బూర్వము విన్నదియైనను విని నది కాకున్నను వ్యవహారములందు యుక్తికిఁదగిన ప్రతియుక్తి యప్పుటి కప్పుడే తోచుబుద్ధి. అట్టి విశేషములతోఁ గూడినవాడు.

ఆ త్మ ప ము

ఓయీ! వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములందును, నారదుఁ డిచ్చిన ప్రశ్నలైన ప్రశ్నలైన మందును విశేషములన్నియు భగవంతుని పర్యాయముగ నన్వయించి రామా యగామును బెద్ద వేదాంతగ్రంథమును జేసితివి. ఆగుణములన్నియు సామాన్యముగ నుత్తమపురుషులయం దుండునదేకదా, మనుష్యపర్యాయమున నన్వయించుట కేదైన ననుపపత్తికలదా! అటు లేనప్పుడు నీవు క్లిష్టకల్పనముచేసి గందరగోళము పెట్టడవేల!

స మా ధా న ము

క్లిష్టకల్పనముచేసి లేనిది సృష్టించి చెప్పవలసినంత కష్టదశ నా కేమియు కాలేదు సామాన్యజనులను భగవదవతారమూర్తియని చాఁటించి మసిపూసి మారేడు నేరేడు కాయ చేసి జనుల వంచించవలసిన పనియులేదు. అట్టిమాధ్యము పట్టు దలయు లేవు. ఉన్నదున్నట్లు పూర్వులు చెప్పినట్లు నాకుఁ దెలిసినంత చెప్పవలయు ననియే నావెయత్నిము. శ్రీమద్రామాయణము భవికావ్యము. గూఢార్థ గుంధితము. వ్యర్థపదము వ్యర్థవిశేషణ మొక్కటియుఁ గానరాదు. రామాయణార్థమును జక్కఁగ గ్రహింపవలయుననిన ననేకశాస్త్రములందు జ్ఞానమును సంపాదించి యుండవలయును అజ్ఞానము లేనివారికి దాని యథార్థజ్ఞానము గలుగదు. అట్టి వేద వేదాంతశాస్త్రజ్ఞానములేని యంధప్రాయులు తామునేర్చిన మూఁడు ముక్కలతో బద్ధము చెప్పఁబూనినప్పుడు వారికి వాస్తవార్థ మెట్లు తెలియఁ గలదు? తమకుఁ దెలియనిదాని నితియులు చెప్పినపు డసూ మచేరిను నజ్ఞానము చేరిను నహంకారము చేరిను వారు దుకాశపములు చేయుచుందురు. వాస్తవార్థమందు నారద మఁగా మేఘము-జలము నిచ్చునది. అట్లులే నారదమునకు నీరము లిచ్చుట స్వభావము గాని నిప్పులు గురియుట స్వభావముగాదు.

నారదుఁడనఁగా జ్ఞానదాత యని వ్యుత్పత్తిర్వ్యర్థము మున్నే చెప్పఁబడెను. అట్టి జ్ఞానదాత శిష్యునకు జ్ఞాన ముపదేశించుట స్వభావముగాని తుచ్ఛమనుష్య వర్తనములు నవలలు జోధించుట స్వభావముగాదు. స్వభావవిరుద్ధము. కావున నారదుఁడు వాల్మీకి కుపదేశించినది మోక్షవిషయమే యయి యుండ

వలయును. ఈనారదుఁడు నారాయణునివలన భాగవతశాస్త్రము విని పాంచ రాత్రాగమము నేర్పఱచినవాఁడు. నారదపాంచరాత్ర మనియేకదా పేరు. సాత్త్వికశాస్త్ర మియ్యదియే. దీనినే ప్రాచీతసుల నుపదేశించెను. వాల్మీకి వ్యాసులకు నుపదేశించెను. వాల్మీకి యుపదేశము గొని శ్రీమద్రామాయణ మును రచించెను. వ్యాసు లుపదేశము నొంది శ్రీభాగవతమును రచించెను. ఇత్యాదితారణములచే నారదశబ్ద మాయనయందు సార్థకమైయున్నది. ఇన్నిఁ టియం దాయన యుపదేశించినది. మోక్షవిషయమైన భగవద్శాస్త్రమేకాని త్రివర్గము గుఱించితాకు. ఇన్నిఁటియం దాయన పచించినది భగవంతుని విష యకమైన సత్యచరిత్రములేకాని పామరజనకథలు గావు. ఇచ్చటను భగవంతు నుద్దేశించిన భగవద్శాస్త్రమునే యుపదేశించె ననుట యుక్తియుక్తముగాని స్వరూప విగుఢమైన యేకోయొక రాజకథను తెప్పిననుట యుక్తియుక్తము గాదు. ఋషీశ్వరులు ఋషీశ్వరులు సంభాషించునపుడు లోకక ప్రసంగములు చేసి రనుట హాస్యాస్పదము. కావున వాల్మీకి ప్రశ్నించినది యనతారమూర్తిని గుఱించియే. నారదుఁడు బోధించినది యనతారమూర్తిని గుఱించియే. కావున మనుష్యపర్యాయముగను భగవత్పర్యాయముగను నవ్వయించుట స్వారస్యము. కాని యొకటిమాత్రమే యనుట సరసముకాదు. రామానతారమందుఁ బరత్వము గూఢము. మనుష్యత్వము ప్రకటము. కావునఁ దద్గ్రంథ మట్లైయున్నది. కావున రెంటి జ్ఞాన మానశ్యకమే. లోకములో హరిశ్చంద్రులు సత్యసంధులులేరా ? కార్త వీర్యాపునుఁడు లోనగు బలశాలులులేరా ? రామచంద్రమూర్తికంటె నెక్కవదుఁబ మనుభవించిన నల హరిశ్చంద్రులు లేరా ? శ్రీరామచంద్రుఁ డనతారమూర్తిగానున్న నాయనీయందేటు విశేషముగలదు? ఇట్టి యర్థము ప్రశస్తమో 'నారదుఁడు మేఘుఁడు. మేఘుఁడు ఆవిరిస్వరూపము గలవాఁడు. వాల్మీకి పుట్టలోనుండి వచ్చిన పాము పాము బుసకొట్టిఁగా మేఘముజీమె నని. బుస్సుబుస్సు బినునుగానఁ బామె సుబ్బు రాయఁడు. ఆయన దానిని వ్రాసె' నని యీకాలపు భక్తిహీనులు చెప్పునర్థమే గ్రాహ్యమో బుద్ధిమంతు లాలోచింపవలెను.

ఇక వాల్మీకి తపస్వి. మీఁద బుట్టలు కెరిగినను బెలియనంతటి సమా ధిలో దీర్ఘకాల ముండినవాఁడు. ఇట్టివాడేలాభముఁ గోరి రాజమాత్రుని గుఱించి ప్రశ్నించియుండును ? వాల్మీకి యడిగిన ప్రశ్నములందలి గుణము బెట్టివానియందైన నతిగొఱగా నుండునుగాని పూర్ణముగా నుండవు అన్ని గుణములు పుంజీభవించి పూర్ణముగ నొకభగవంతునియందే యుండునుగాని నరమాత్రులందుండవు. ఇట్టి సామాన్యవిషయ మెఱుంగక వాల్మీకి ప్రశ్నించియుండునా ? సామాన్య ప్రశ్నయేని నారదునంతటివాఁ డాలోచించి చెప్పెద ననునా ?

భగవంతునియందుఁ బుంజీభవించి పూర్ణముగనుండు గుణము లట్లులే పూర్ణ
ముగ మనశ్శానియందుఁ గావవచ్చెనేని యతఁడు సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపుడగును
గాని నరమాత్రుఁ డగునా ! కావున వాల్మీకివత్స యవతరించిన భగవద్విషయమే
ఉత్తరము అవతారమెత్తిన భగవద్విషయమే

తాత్పర్యము.

ప్రశస్తమైన ధర్మజ్ఞానము గలవాఁడును, క్షత్రియులకుఁ బ్రశస్తధర్మము
శరణాగతరక్షణము కావున దానిని ముఖ్యవ్రతముగా నాచరించువాఁడును,
ప్రతిజ్ఞ చేసి తప్పనివాఁడును, సమస్తభూజనులకు మేలైనకార్యములను చేయుట
యందే యాసక్తిగలవాఁడును, దానధర్మములు స్వాశ్రితరక్షణము మొదలైన
వానివలన లభించిన యశస్సును, శత్రువుల నణచుటచే గలిగిన గీర్తియును
గలవాఁడును, పర్వవిషయములు తెలిసినవాఁడును, బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నుఁడును,
మిక్కిలి పరిశుద్ధుఁడును, ఋజుస్వభావము గలవాఁడును, అశ్రితరక్షణమందుఁ
దత్తుఁడును, ఆత్మతత్త్వ మెఱిగినవాఁడును అశ్రతులకును మాతాపితృచాచార్యా
దులకును నృధ్దులకును నశపడియుండువాఁడును, విష్ణువుతో సమానుఁడును,
శ్రీమంతుఁడును జగమును ధరింపఁ బాలింప సమర్థుఁడును, అశ్రిత శత్రువులను
దన శత్రువులను నణచువాఁడును, ఏల్ల ప్రాణికోటుల రక్షించు కోరికగలవాఁడును,
ధర్మముదా నాచరించుటయే కాక యితరు లాచరింపజేయువాఁడును, స్వధర్మ పరి
పాలకుండును, స్వజనరక్షకుఁడును, వేదవేదాంగములను రహస్యాధ్యములతో
నెఱిగినవాఁడును కోదండదీక్షాగురుండును, పర్వశాస్త్రముల యర్థము నిస్సం
దేహముగ నిర్ణయించుటయందు నేర్పరియు, జ్ఞాపకశక్తిగలవాఁడును, విశేష
ప్రతిభ గలవాఁడును. ✓

ఉ॥ సర్వజగత్ప్రియంకరుఁడు * సాధువదీనవిచక్షణుండునున్

సర్వసరిత్తులన్ బలధి * నా సతతార్జునసాధిగమ్యుఁడున్,

సర్వసముండు, నార్యగుణ * శాలి, సదైకమనోజ్ఞ దర్శనం,

దుర్విర సర్వపూజ్యుఁడు, గు * శోత్తరుఁ డన్నిట, మానిపత్తమా ! ౧౬

ఇక శ్రీరామచంద్రమూర్తి పదా సమపాస్యఁ డగుట చెప్పఁబడును. సర్వ
జగత్ప్రియంకరుఁడు = రావణాది రాక్షసవధచే ముల్లోకములకుఁ బ్రియము చేసిన
వాఁడు, యజ్ఞాదులు చేయుటచే దేవరిలును, న్యాయపాలనముచే భూలోక
వాసులకును ప్రియము చేయువాఁడు; శోకుల కందఱకుఁ బ్రియమును గలిగించు
వాఁడు; దానివలననే సత్పురుషు లీయవను సమీపింతురు. అపత్పురుషు లేల
సమీపింప రన :

సాధువు = పనులనర్పించుటకు స్వప్రతిష్ఠా సృష్టించుకొని రక్షించుకొనుటకు “పటాటోపో భయంకర” యన్నట్లు వాగాడంటరముగాని వేమాడంటరముగాని లేనివాడు; ఆకారణముచే సాధువులుమాత్రమే చేరవత్తురు. నిపునుగప్పిన నిప్పువంటి యాయననుహిమ గవలేక యసాధువు లీయనయందు గొరవమొందక చేరరాదు. విభీషణుడు వచ్చేగాని రావణుడు వచ్చేవా? భగవంతుడు కృష్ణుడే.

ద్వి. ఆలేతమా నామహాభావ మెదను | కెలియంగఁజాలని ధీవిరహితులు వలనుగ మనుజునంబంధ దేహమును | కేకొన్న సన్నుపేక్షింతురు సార్థకై వియో ప్రకృతిని దవిలి మహాను | భావులు, భూతాద్య వ్యయవిరహితుని | నేకచిత్తమున వన్నే భజియింతు | కేకాలమున సన్నియెలమిఁగీర్తింతు | నాకొఱకై ప్రయత్నిముచేయు చుండు | ప్రాకటఁజుగ దృఢ ప్రతిపరులగుచు | నాకుఁగా నభివాదనములు గావింతు || ద్విపద భ.గీ. అధ్యాయము; యిట్లు చెప్పిగదా.

అదీనవిచక్షణుండునున్, అగీనుడు = గంభీరప్రకృతిగలవాడు, విచక్షణుడు = వివిధవిషయములను జక్కఁగఁ తెప్పవాడు.

అదియునుంగాక, దివంబునుంబోలెను మహాకవిప్రయోగములవలె నిండు ద్రుతంబుపై ద్రుతంబు గానంబడియెడి. ఈగుణ ముండుటఁబట్టి సత్పురుషు లీయనను సేవితురని చెప్పుచున్నాడు.

సర్వసరిత్తులన్ = సమ ప్రసదులచేత, జలధివాన్ = సముద్రమువలె, సరిత = ఎల్లప్పుడును, ఆస్త్రాభ్యాసాదికాలములందును, ఆర్యజన = సత్పురుషుల సమూహముచేత, అభిగమ్యుడున్ = పొందఁదగినవాడును, నాము గరిడిలు చేసి విలు విద్య నభ్యసించుచు నడుమ నడుమ విశ్రాంతికై యొకచోట నిలిచినపుడు విశేషార్థములఁ కెలిపికొనుటకై సత్పురుషు లవటను వీరిని జ్ఞానకొని ప్రశ్నించు చుందురని భావము. అభియను మపసర్గ ప్రయోగముచేత గుంపులుగ నలు నైపులు జ్ఞానకొని యుందురని యేర్పడుచున్నది. సర్వసరిత్తుల ననుచో సర్వశిల్ప మిదే యర్థముచే బోధించును. నాలుగుదిశలయందుండియు నడులువచ్చి సముద్రములోఁ బడునుగదా. అధికప్రవాహముచే నదులన్నియు నేకకాలమున వచ్చి ప్రవేశించినను సమద్రిము కలఁత నొందనట్లు చిత్రకూటమందు మరల రాజ్యముఁ గొమ్మని జాబులి నాస్తికవాదము చేసినను, భరతుడు వినయముతోఁ బ్రార్థించినను, వశిష్ఠుడు నీతి మపదేశించినను, దల్లులు దుఃఖించుచుండినను రావిని ముసెప్పు ట్లే భజించలే దని భావము. (2) కొన్ని సదులు వర్ణాశాలము సనే సముద్రముతో సంగమించును. మహానదులైన నెప్పుడు నేకవిధముగరావు. ఈయనయం దట్లుకాదు. సత్పురుషు లెల్లవేళల నేకరీతి నానాదేశములనుండి

యోశ్రయింపవచ్చుచుండునది సతతశబ్దభావము. తనవలన నొక ప్రయోజనము నొరివచ్చినవారితో విలంబవాదములాడియో కపరియో పంపినయెడల నొకవారి వచ్చినవారు మరల రాకుండుటగాక యూహ్యత్యంత మెఱిగిన యితరులును రాకుండురు. కాము వల్లుచేయక వచ్చినవారిని మచ్చికతో నాదరించి, చెప్పువలసినవి నుంచినూటలతోఁ జెప్పిపంపుచుండుటచే నదావచ్చుచుండిరనియు భావము. విరుద్ధకథాభిలాషిగాఁడని ముందుఁ జెప్పఁబడును.

రత్నాకరుఁడగు సముద్రునితో సంగమించిననదుల నీటియందుఁ గొన్నిరత్నములు కలుగులాగున నీయన న్నాశ్రయింపవచ్చినవారి కీయన తన సన్మణములు కొన్ని పట్టు పడునట్లు చేయుచుండెని యభిగమ్యపదవ్యంగ్యము.

రాజునూరు లొకప్పుడేని వినోదార్థము శృంగారాది రహస్యవేత్తలచే విటవిటగాడుటచే న్నాశ్రయింపఁబడును. ఈయన యల్లుగాడు. ఈయనియొద్దకు నామ్యులేవత్తురుగాని యనార్యజనులు రారని యార్యజనపదధ్వని. “సదీహం నాగనో గతిః” వదులకు నముద్రములేప్పు నేఱుగతిలేనట్లు ఆర్యజనుల కీయన తప్ప వేతొక యాశ్రయములే డని సౌలభ్య ముపమానమువలన నేర్పఁచుచున్నది.

విద్యాపసక్తి లేనిచోటనే యిందఱువచ్చి లేని నిక నింటనుండునపు డెవఱు వచ్చియుండురో యూహింపవలయును. అదియునుగాక విలువిద్య నేర్చుచోటఁ జూచి చెప్పుటకు శాస్త్రగంధములుండవుగనుక నన్ని శాస్త్రములు ముఖ్యములనియు నందు నెట్టి సందేహములు లే వనియు నేర్పఁచుచున్నది.

తే॥ అతఁడు విలువిద్యఁగఱచెను నప్పుడై న, జ్ఞానవృద్ధి నయోవృద్ధి నజ్ఞులును

శీలవృద్ధులు నయిన విశిష్టజనులుఁ, గూడ తత్పింప్రచాయంబు నోడ్చిజరుపు

— అయోధ్య. ౧౨

మహావకులు మాత్రమే సముద్రములోనికి వచ్చునట్లు గొప్పవారుమాత్రమే యాయవను తేరవత్తురని గ్రహింపవలయును. మఱియును సత్పురుషులు సమీపించుట శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ దెలియనివిషయము లుపదేశించుటకుఁగారు. ఆయవలన నేర్చుకొనుటకే యని సతతార్యజనాభిగమ్యుఁడనీ అను పదము వకు భావము. ఈ తార్పిర్యము పర్వచక్రలన్ జలధినా నను మపమానమువలన నేర్పఁచుచున్నది. ఎదులన్నియు వచ్చి కలియుటచే సముద్రమున కేలాభములేదు. నీరెక్కువయుఁగారు. సముద్రములోఁ గలియునది మహానది యను భ్యాతి యవి తెచ్చుకొనును. ఈయన శ్రీరామచంద్రమూర్తితో మాట్లాడివచ్చినాఁడే - ఈయన ముంతిగొప్పవాఁడో యను భ్యాతి సంపాదించుకొనుటకే విద్వాంసుఁడాయనియొద్దకుఁ జోవుట.

ఎంత పెద్దపదియయినను సముద్రము చేరఁగానే దాని పేరుపంపు మాయమై పోవునట్లు లెంతిగొప్ప విద్వాంసుఁడై పను జ్ఞానియైనను యోగియైనను

శ్రీరామచంద్రమూర్తియొద్దకు రాగానే సూర్యునిముందట చంద్రునివలె నగును యాదృశ్యుడైన భద్రాస్త్రీ, సంముత్యేత యథావిధి । తాదృశ్యుణా సాభవతి సముద్రే దేవ నిమ్మగా:— మను.౯-౨౨. ఎటువంటి గుణములుగల భద్రను స్త్రీ గలసి కొనునో సముద్రముచేత కానిలో: గలసిన యేటివలె నాస్త్రీ యట్టిగుణములు గలదేయగును. అని చెప్పుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి గుణములవంటి గుణములు గలవా రగుదురని యుపమాన సారస్యము. ‘యథోదకంశుద్ధే శుద్ధమాసిక్తం తాదృగేన భవతి. ఏవం మునే ర్వీచాసత - ఆత్మాభవతి గౌతమ: యను కళోపని ష్కసూత్రము. తీవాత్మ పరమాత్మను జేరినప్పుడు పరమాత్మ పత్యకామ పత్యసం కల్ప త్యాది గుణములే తీవాత్మకు: గలుగుననికదా తెలుపుచున్నది. తాదృగేన = అటువంటిదే.

సన్నవంకనై నను మహానదియైనను సముద్రు: డెల్లు తలలోనిది: తీసికొనునో యట్లే తనయొద్దకు వచ్చినవారిని నల్పులనై నను సభికుల నై నను వాదరించునే కాని నెనుకకు: బంపఁడని భావము.

శ్రీరామచంద్రుడు రాజకుమారుఁడుగదా మెవరనినవాని సమయాసమయ ములుగనునింపక సేవకుల యనుజ్ఞ లేక ముందుగా: తీటిల నంపి యనుమతిపొందక తటాలునఁ జోవచ్చునా? యనిన, నదులు సమయాసమయములు వేచి కాచియుండి సముద్రములో: గలియునా? అట్లులే యందఱు: వన్ను నిల్లి వేళలఁ గొలువఁ గూడి నంతటి సర్వజ్ఞున సులభుఁడని యింకఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

ఆర్యజనాభిగమ్యు: డనుటచే సహాయులకు దూరమున నుంచువాఁడని భావము. దూరస్థం చాంతికేన తతో - భ. గీ. ౧౩-౧౪ అని కలదుగదా.

ఆర్యగుణశాలి: ఆర్యులు=అందఱు నాశ్రయింపఁదగిన గొప్పవారు. అట్టి వారి గొప్ప గుణములతో: బ్రకాశించువాఁడు. అట్లైన గొప్పవారికి సులభు:డే కాని కొలఁదివారికి గాఢుగదా యనరాదు. ఏలన :

సర్వసముంశు = పశ్చుకుశులకు మాత్రమే కాక జాతి వయస్సు గుణము సంపత్తు లోనగు భేదముల నెన్నక సమస్త జనులకు సమానుఁడు. బాలురు, పేదలు, నల్పులు నై నను దమకు విరామమున్న కాలములో శ్రీరామచంద్ర మూర్తిని దర్శింప నై నఁ జోవచ్చును. గాని రామచంద్రమూర్తి కిది విరామ కాలమా దర్శింపఁ సమయమా యని విచారంప బవిలేదు. నేఱుపని యేదియు లేక స్వామి దర్శనమునకై వచ్చితి ననినను ద్వారపాలుండు లోపలకు విరువవల యునేకాని యడ్డగింపరాదు. “అసతిబాధకే సర్వంవాక్యం సాధారణ” మ్మను న్యాయ మనునరించి యాయన సర్వసముండే. మఱియొకప్పుడు రా- మఱియొక విధముగ రా యని చెప్పలేదు.

సర్వసముః డవఃగా యోగ్యతాయోగ్యతా విచారములేక యల్పులను నభిమతి ను సమముగా నాదరించి మహర్షుల కిచ్చు నాపవములను బామనుల కిచ్చి వారికిఁ జేయు గౌరవము వీరికిఁ జేయునని యర్థముగాదు. యోగ్యతానుసారముగా నాదరించుచు గొప్పవారికిఁ దగినట్లు గొప్పవారిని గోలఁచివారి యోగ్యతకుఁ దగినట్లు గోలఁచివారిని నాదరించునని భావము.

ధర్మసంక్షేపములు గలిగి పరిష్కరించుకొన వచ్చువారియందు మాత్రమాయీ సర్వసమత్వము. లేక పామరులయందును గలదా యను సంక్షేపము దీక్షఁ జెప్పుచున్నాడు.

సర్వైకమనోజ్ఞ దర్శియండు = ఎల్లప్పుడు సేకవిధముగ మనోహరమైన దర్శన మిచ్చువాఁడు. ఈయనను సదా దర్శనము చేసికొనుచున్నను జనులకుఁ జాలు నను తలంపు గలుగదు. ఎప్పుటి కప్పుడు త్రొత్తగానే కనఁబడుచుండును. విజ్ఞులగును సమస్తార్థముల నుపదేశించుటచే నట్టివారే రావచ్చునుగాని యితరులు రాఁగూడదను మాట లేదు. ఈయన సౌందర్యమును జూచి యానందింపఁగోరు వారును సేవల దర్శనార్హులై వస్తు రనుట. భగవద్దర్శనమునకు సమయాపమ యూహియమములు లేవు. సవకసవండాదులు జయ విజయులను శరించిన కథ స్మరించునది. కావుననే.

ఉర్వరసర్వపూజ్యండు = కావుననే భూలోకమున నందఱుచేతను బూజింపఁ బడ యోగ్యుడు. వీరువా రణక యెల్లవారికి సులభుఁ డగుటచేతనే మెల్లని పూజింతురు.

అన్నింటి గురోత్తరుండు = అన్ని విషయములందును సమస్త గుణములచేతను శ్రేష్ఠుండు - శ్లో! ఇషుష్యయా వ్నివర్తంతే. నాంతరిక్షక్షితిక్షియాత్ । మతితయా వ్నివర్తంతే, నగోవింశగుణక్షియాత్, విలుకాండు బాణములు ముగియుటచే నివర్తించుచున్నాఁడుకాని యాకాశమున నెడములేక కాదు. అట్లే స్తుతి చేయువాఁడు మనస్సునకు శక్తిలేక చాలింపవలసినదే కాని భగవంతునియందు గుణములులేక కాదు అనునట్లు భగవద్గుణము లసంఖ్యములు గావున నన్నిటిని బ్రత్యేకించి చెప్పుట శిక్యముగాదు. కావున సంక్రమించి గురోత్తరుఁ డని కని చెప్పెను. ఇది యనిర్వచనీయ లక్షణముఁ దెలుపుచున్నది. కొందఱు భగవంతునియందు గుణములు లేకుండుటచే శిష్టుల కేమియు లేమిని ననిర్వచనీయుఁ డందురు. కొందఱు భగవంతుండు సత్తుగాఁడు, అసత్తుగాఁడు; కావున ననిర్వచనీయుఁ డందురు. ఆ యభిప్రాయముల నిది విరాళించి భగవంతుని కల్యాణగుణము లసంతము లగుటచే వానిని మనస్సుచే నూహించుటకు వాళ్కుచే వర్ణించుటకును సాధ్యముకానివి ననిర్వచనీయుఁ డను వారి యభిప్రాయము

స్థిరపఱుచుచున్నది. “యతోవాచో నివర్తంతే ఆప్రాప్యమనసాసహ” యదికదా శ్రుతి-ఆకాశమున బాణము చిమ్మిన నది వోవుట కాకాశమున నివర్తములేకయూ వెనుకకు వచ్చుట ? కాదు. వోవ తక్కిలేక. అట్లులే భగవద్విషయమున వాక్కు, మనస్సు.

ఫం ద స్సు.

పద్యము ఉత్పలమాల, భ-న-న-భ-భ-ర-వ గణములు. ౧౦ వ స్థానమున యతి

తాత్పర్యము

సమస్త ప్రపంచమునకుఁ బ్రിയమును తేమువాడును. సాధువును, గంభీర ప్రకృతిగలవాఁడును, అన్నివిషయములు చక్కఁగ జోధించువాఁడును, సమస్త నదులు సముద్రమునకై పోవున పైల్లప్పుడు నార్యులకుఁ జొందఁదగియుండువాఁడును, అందఱయందును పనుముగ వారివారి యోగ్యతకొలది వర్తించువాఁడును గొప్ప గుణములు గలవాఁడును, ఎల్లప్పుడు నేకవిధమై మనోహరమైన దర్శనమిచ్చువాఁడును. సమస్త భూతకోటికిఁ బూజ్యుఁడును, అన్నిట గుణశ్రేష్ఠుఁడును ఇట్టివాఁడెవఁడయ్యా, యందుజేని.

సీ॥ అతఁడు కొసల్యార్థహర్షవృద్ధికరుండు, గాంధీర్యమునను సాగరముఁ జోలు
ధైర్యంబునను హిమధరగోధరముపాటి, వీర్యసమున్నతివిష్ణునిభుండు
ద్విజరాజగతిని సత్త్రియదర్శనుండును, బ్రహ్మగ్నిసముండు కోపంబు గడుర
నోరుపుగుణముననుర్వీసమానుండు, భవవసంకాశుండుత్యాగమునను.

తే॥ నవరథపునియట్టివాఁడతులసత్య, పరలే మునిరాజచంద్ర ! యాపరమపురుషుఁ
డతనికిని నుద్దిగలరయ్యయరయ నెంత, రాజమాత్రుండె శ్రీరఘురామవిభుండు.

అతఁడు = మీఁదఁజెప్పిన గుణములు గలవాఁడు, కొసల్యార్థహర్షవృద్ధి కరుండు = కొసల్యదేవి మనస్సున సంతోషమును వృద్ధిపఱచువాఁడు, కోసల దేశపురాజు కూఁతురు కొసల్య, రాముండు తిండ్రిపేరు చెప్పఁజాలనివాఁడని యాకవి తిండ్రి పేరు చెప్పక తల్లిపేరు చెప్పెనని తలఁపరాదు. దశరథుండు కామపాశబద్ధుడై తన యసత్యఫలముఁ దా ననుభవించక నిష్కారణముగ శ్రీరాము నడవులకుఁ బూఁడందోలెను. ఆయన స్వలాభము మాచుకొనిఁగాని పరుల కష్ట మాలోచింపలేదు అట్టివానిపే రేమని ముందుగఁ జెప్పవలయును ? కొసల్య నవమోవతములుచేసి యుప్పిడి చప్పిడి కొని కనినది. భర్త లోకాంతరగతుడైనను బుత్రవాత్సిల్యముచే జీవించియుండి శ్రీరామచంద్ర మూర్తి పట్టాభిషేకముఁ గన్న భన్యరాలు. అట్టి భన్యత దశరథునకులేడు. అతఁడు “భువిజను లెవ్వ రా భువన పూజ్యుని రాము సేతు లక్ష్మణున్ సపురుగ నెండి రాగనగఁజాలుదు రట్టివాలు భన్య” అని దశరథుండు యేడ్చి యేడ్చి

చెప్పెను. పండ్లఁడు వెలలు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని గర్భమున భరించినది
కొసల్యయే. ప్రథమ ముఖదర్శనము కొసల్యయే. పాలు పిమ్మివాసి ముద్దులాడి
సంతోషించినది కొసల్యయే. బాలక్రీడలు చూచి యానందించినది కొసల్యయే.
అట్టి ధన్యత కొసల్యకుఁ గలిగెను.

కొసల్యాశ్శుభజారామా ! యని విశ్వామిత్రుఁడు రాముని సంతోషించెను 'లోక
వయభర్త తుభమతి యా కోసలతనయ గాంచె' నని సీతాదేవినచనము.
సామోద్విష్టువు ముఖదర్శనము మొదలుఁ గొసల్యకేగాని దశరథునకుఁగాదు.
అనందానుభవము వట్టులే.

దశరథపుత్రుఁ డనిచెప్పిన వాయవకుఁడల నూర్లకొలఁది భావ్యులలో నీయన
యెవఁతెనుఁబుట్టెనో రాజ్యార్హతి కలదో లేదో యను సందేహము కలుగకుండు
లకై పట్టమహిషియైన కొసల్యచేత కవి చెప్పెను కొసల్యకొక్కఁడే కొడుకు.
లేకలేక పుట్టినవాఁడు. కావున నెక్కువ ప్రీతిపాత్రుఁడు. దశరథునికో నలుగురు
కొడుకులు అల్లులుండియు విశ్వామిత్రుఁడు శ్రీరామచంద్రమూర్తినిఁ దన వెంటఁ
బంపు మని యడిగినప్పుడు సామరుడై స్వసంతోషలాభమును జూచుకొని నేను
బంపుటలే దనెను. కొసల్యయో పుత్రుని శ్రేయస్సు కీర్తిపతిష్ఠలు కోరి మాఱు
మాటచెప్పక యంగీకరించెనుగాని తనయొడిలోఁగూర్చుండఁజెప్పికొని ముద్దులాడుచు
నానందము ననుభవింపవలయు నని తలఁపలేడు.

శ్రీరామచంద్రమూర్తి కొసల్యానందవర్ధకుఁ డనుటచే దశరథునకు దుఃఖ
ప్రదుఁడని యోచనముకాదు. 'రామోరతికరః పితృ' అని కలదుకదా. ఈవాక్యము
చేతనా, రామవియోగము పహింపలేక ప్రాణములవిడుచుటచేతను గొసల్యకుంట
దశరథుఁడ కెక్కువప్రీతి యనిచెప్ప సాధ్యపడదు. లోకమునందు సాధారణముగా
విక్షలభుండుఁ దండ్రులకుండు ప్రీతికంటఁ దల్లులకే యెక్కువప్రీతి. కాపచోడిత
యైన దశరథునిమ్మరికి రామవియోగము నిమిత్తమయ్యెను. వాచ ప్రస్థవికాపము
లేచేది దశరథుఁడు రామవియోగముచేఁ బచ్చియండునో యుండఁజో
కొసల్యానందవర్ధకుడని వారదఁడును. కొసల్యాశ్శుభజారామ యని విశ్వామిత్రుఁ
డును, 'కొసల్యా లోకభర్తారం సంఘసేయం మవస్విహి' యని సీతయుఁ జెప్పి
నపుడు దానికి విరుద్ధమైన వాఖ్యానము చేయుట సరిగాదు. ప్రేమదాసి
కొసల్య కామదాసుఁడు దశరథుఁడు "ప్రాణానురుడై నకోఁ బరిణయంబుల
పట్టును పల్కుబొంతు సత్కౌతిశయంబు యంబు" వారిజాక్షులందు నైవాహికము
లందుఁ బ్రాణ విత్త మానభంగమందు బొంకవచ్చు పథుము పొందె" డని
తాత్రుములు చెప్పుచుండ రత్తికై కైకేయికోఁ తేసిన ప్రమాణమొనకు భంగము
కలిగిన నసత్యభయములేదు. అందుదానికి లోపకి కామదాసుడై కొడుకును
కోడలిని నడపుటచాలుచేసి నని లోకమున సవమానము ప్రాప్తించుననియు

జెఱుంగును. అకారణముచే బొంకినను బొంకియుండవచ్చును. ఈయన పొమ్మన్నను బొవలదనినను కై కేయితోఁ జెప్పినమాటప్రకారము శ్రీరామచంద్రమూర్తి యడిపు లకుఁ బోవుట సిద్ధము. అట్లుండ నడవికిఁ బొమ్మని వచ్చాదులు మూటకట్టి యాయ్య కుండిన నీవుపోవుట నాకు సమ్మతములేదని మాటయైనను జెప్పియుండవచ్చునుగదా. అప్పుడు నింద యాయనయందు లేకపోవును.

దశరథునకంటఁ గొసల్యయే ప్రశంసనీకునుగుటచే నామెకేసు చెప్పఁబడెను. కుశలభావము కొశల్యము. కుశల కథేదముకావునఁ గొశల్యమే కొసల్యము. కొశల్యయనియు మౌహంతరిముగలదు కుశలశబ్దమునకు సామ్యము పుణ్యము నేమియు నిపుణత్వము నను వర్తములు గలవు. ఇవన్నియుఁ గలది కొసల్య అతఁడు కొసలార్హిహర్ష పృథ్వికరుండు = వివాదఁజెప్పిన గుణము గలవాఁడు కొసల్యాత్మకుండగు విష్ణువేదాని బ్రహ్మాదులలో నెవ్వఁడు కాఁడని భావము. "నాహంనాహం నచాహం నచభవతి పున స్తాదృశో మాదృశేష్ఠ" నేనుగాను నేనుగాను అట్టివాఁడు మాలో లేడు. అని గతేంద్రుని మొఱవిన బ్రహ్మాదులన్న వాక్యము స్మరించుఁది, "గీ. విశ్వమయతలేమి వివియ నూరకయుండి. రంబుజాప నాదు లక్షణవిక, విశ్వమయఁడు విభుండు విష్ణుండు జ్ఞుండు" భాగ. ౮-౮౩. గొప్పవంశమున జనించుటచేతను, బట్టపుదేవి పుత్రుఁడగుటఁ బట్టియు రాజ్యార్హత యును గుణములును నీయనకుఁ గలవని చెప్పఁబడెను. ఇక (నీయనకు సరివారును మించినవారును లేరని చెప్పబట్టె) లోకములోని యుత్కృష్టవస్తువులతో నీయన యొక్కొక్క గుణమునకు సామ్యముఁజెప్పి యట్టి గుణములన్నియు నీయనయం దుండుటఁబట్టి యాయనకు సరివారును నీయనను మించినవారును లేరని తెలుపు చున్నాఁడు.

గాంధీర్యమునను సాగరముఁబోలున్ = గాంధీర్యమున సముద్రమునకు సమా నుఁడు. గాంధీర్యము = తపఃశోభ (రహస్యవిషయము) బయలుపడకుండ వాచు కొను గుణము. సముద్రము తనయందలి రత్నాదులను వెల్లడిచేయవల్లు నీయనయుఁ దనవరత్నము బయలుపడినీయఁ దని భావము. మనుజుఁడనని దశరథన్మిత్రు తప యుండ నని రాముండ నని తెలుఁకును...." యుద్ధ ౨౭౦౫ ప. అని ముందు చెప్పఁ గలఁడు. ఇది యుపమేయమునకుఁ దగిన యుపమానముగాదు. నీచోపమయనియుఁ జెప్పినగు. అయినను మనకుఁ గానవచ్చు లోక పదార్థములలో గాంధీర్యమున సముద్రమునకంటె గొప్పదిలేదు. మనకుఁ గానవచ్చు సముద్రములోఁను మనకుఁ జెలియదే. ఇక నిట్టి యనేక కోటిబ్రహ్మాండము లొక్కొక్క రోమకూపమునఁ గల భగవంతుని రహస్యము నెవఁ డెఱుంగఁ గలఁ డని యూహించినాధ్యపకులై యీ యుపమానము ప్రయోజనపడును. ఇట్లులే తక్కినవియు నని తెలిసికొన వలయును.

సముద్రములోను శేవలము గూఢముగాను, సముద్రమున మునిగి మత్స్యములు బెచ్చువారుకలరుగదా. త్రాహణేనీ కొలిచినవారు కలరుగదా. అట్లులే కాముడు తనయందు నిండుమనస్సుతో మునిగింపవారికిఁ దనరహస్యము వెలిపుచ్చును. కామ్రవాక్యములచేఁ బెరిగికొనువారి కామాశ్రమే తెలియనిచ్చును. సముద్రమునందు మహాపర్వతములు గలవు. తిమి - తిమింగిల - తిమింగిలగిలాది మహామత్స్యములు గలవు. చేపవిల్లులు వెండ్రకాయలు గలవు. ఇన్నిటివిషయములో సముద్రుఁ డేకవిధముగానే యుండును. అట్లులే శ్రీరామచంద్రమూర్తి తిన్నాశ్రయించినవారిలో వీరు గొప్పవారని వీరు కొలఁచివారని యాలోచింపక యందఱు సేకవిధముగ రక్షించును. ఈ యపమానమునుబట్టి భగవంతుఁడు తనతత్త్వమును నెవ్వరికి నేదెందుఁ దెలియకుండఁ బూర్ణముగఁ జాంపవలయు నను నభీప్రాయము కలవాఁడు కాడనియు నెవరి కెంత శక్తి శ్రద్ధయో యంతిమాత్ర మెఱుంగనిచ్చుననియు భావము. అదినుండి యంత్యము వఱకుఁ దన యవతారరహస్యమును వెలిపుచ్చినవాఁడుకాఁడు. బ్రహ్మాదిదేవతలు నీవు నారాయణుండ వని స్తుతించినపుడును.

‘శం మనుజుఁడవని దశరథవృష । తనయుఁడ నని రాముఁడవని తలఁచును నన్నున్.’ అనియే మర్మమవిడువక మాటలాడెను. వేషమునకుఁ దగినభాషగదా యుచితము.

దైర్వ్యమానను హిమధరణీధరమునాటి = దైర్వ్యగుణమున హిమాలయ పర్వతముతో సమానుఁడు. దైర్వ్యము = దుఃఖకారణ మున్నను దుఃఖపడకుండుట. వర్షము పడుగు తనపై బడుచున్నను హిమాలయము స్థిరముగా నున్నట్లు దుఃఖకారణము లనేకము లున్నను నీయం దుఃఖంపఁ డని భావము. “గిరయో వర్షభారాభిర్వ్యమానా నవివ్యధుః । అభిభూయమానావ్యసనై. ర్యథాఽధోఽక్షిజతేతస” యని ప్రయోగము. (విష్ణువును మనస్సునందుంచుకొనినవారు వ్యసనపీడితులైనను జలింపనట్లు వర్షభారలకుఁ బర్వతము వ్యథ పడలేదు.) విష్ణువును మనస్సునం దుంచుకొన్నవారే వ్యసనపీడితులు. కానప్పుడు విష్ణువు కాంగలుడా ? ఇదియును వేఱుగతిలేక ‘ఇమవ ద్దచ్చతి నవితా’ ఖాణము వలె సూర్యుఁడు సూటిగాఁ జోవుచున్నాఁ డని చెప్పినట్లని యందవలయును. పట్టాభిషేకభంగపమయమునఁ దగనిమిత్తిముగా నిలరులు దుఃఖంచెదరే యని లోకవిడంబనార్థము దుఃఖవటఁము గావించెననియుఁ దెలియునది. చూ. అయోధ్య ౫౨౧-౫౨౨ ప.

హిమవత్పర్వతము ఎండతాఁకునఁ దపించి కరంగిపోవుచున్నట్లు కైకిగనునీచి నను లోపల నెట్టితాపము లేకయున్నట్లు రాముఁడును గన్పములచేఁ జైకి వ్యసన

పక్షినిల్లు కానవచ్చినను నవి యాయన యంతరంగమును భేదింపఁజాల నయ్యెనని తెలియవలెను.

వీర్యసమున్నతి విష్ణువిభుఁడు = వీర్యగుణాతిశయమున విష్ణువిభుఁడు - ఉపమానంకారమున నుపమానము ఉపమేయము భిన్నములైకదా యుండవలయును. కాముఁడు విష్ణువిభుఁ డన్నప్పుడు వా రిరువురు భిన్నులేకాని యొకరు కాదుగదా యని పూర్వపక్షము. సిద్ధాంత మేమన తిక్కిన యుపమానమాలు నాటికి నేటికి జనులకుఁ గన్పలకు నోదరించువవియై యున్నవి. వీర్యము = నా కాలమువారితోఁ బోల్చిన నీ కాలమునందలి మన మెట్లూహించఁ గలము? కావున లోకీకసామ్యము గ్రహించఁబడలేదు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి విష్ణు సత్త్వాంశము. కావున సంపూర్ణ విష్ణుభేదము చెల్లును ఏకదేశమునఁ బూర్ణత్వాంశము లేకుండుటచే సంపూర్ణ వస్తు భేదము చెల్లును. "స ఉక్రేయాన్ భవతి బాయమాన" పరివృద్ధత కంటె ఎవతార దేశయం దెక్కువ శ్రేయోపాయంఁ డగుచున్నాఁడు. యని శ్రుతియుఁ తెప్పటఁబట్టియు సంకాంశులకు సామ్యము యుక్తము. (2) విష్ణువిభుఁడు = మీఁదఁజెప్పిన కారణముచే మనుష్యు పపమానముగా గ్రహించి వలనుపడవపుడు ఇక దేవతలం దొకని నుపమానము చెప్పవలయును. దేవతలయం దాయఁతో సమానుఁ డాయెయే కాని నేతో కఁడు లేడు. కావున నాయన కాయనయే సమానుఁడని చెప్పఁబడెను. అనన్యమూలంకారము. ఉపమేయమునకు గుణమున నేతోక యుపమానము లేకుండుటచే నా యుపమేయమే యుపమానముగా గ్రహించిన పాన్వయాలంకార మగును. సముద్రమునకు సముద్రమే సాటియన్నట్లు. ఏ వస్తువును వర్ణింపఁదలఁతుమో యట్టి ప్రస్తుతవస్తువు ఉపమేయము. దానికి సమానము గ దూరమాన నుండు నే వస్తువును తెప్పకుమో యది యుపమానము. శ్రీరామ చంద్రమూర్తి ఉపమేయము. సముద్రము హిమాలయము లోనైనవి యుపమానములు. రెంటియందు సమానముగా నుండు గాంధీర్యము. ధైర్యము మొదలగువానికి అలంకారశాస్త్రమున సామాన్యధర్మము లని పేరు. వీర్యమున విష్ణువిభుఁ డనుటయందు మఱియొక విశేషము స్ఫురించెడి. దుర్వాసునిపైఁ బ్రయోగింపఁబడిన విష్ణువక్రము బ్రహ్మాది సమస్తదేవతల కెల్లపతిహతిమో రామబాణ మట్టిది యని తాత్పర్యము. కాకాసురునిపై నైచిన దర్భ పోతను నివారించి బ్రహ్మాకు లెవ్వరు సమర్థులు కాకపోయిరికదా.

సముద్రము నుపమించుటచే గాంధీర్యతాపహరత్వసౌలభ్య తేజోవత్త్వాది గుణంబులు గ్రాహ్యములు.

ద్వితరాణాం . . . ఇత్యుక్తి చుదర్శనంకు = ఇట సర్వదము సమస్త లోకమున మహతీణము. ఇతికంటె ప్రయదర్శనము గల . . . తోండు

తేవని భావము. ముఖనివృత్తియు నాహ్లాదమును గలిగించుచు యాయుష మానము భావము. వృద్ధిక్షయము కలంకముగల చంద్రునికంటె శ్రీరామచంద్రుడు సదా ప్రియదర్శనుఁ డని భావము.

కోపంబుగదురన్ = కోపము గలిగెనేని యనుటచే స్వభావముగాఁ గోపగుణము తేవనియుఁ జూచుకూరివ స్తువు నీయూరికిఁ జెప్పించుకొనినట్లు రర్పించుకొనవలయు ననియు, నదియు నాయన కపరాధము చేసినపుడు రాదనియు, నాయనయోశ్రీకుల కపరాధముచేసిన వచ్చుననియు గ్రహింపవలయును.

ప్రలయాగ్ని సముద = ప్రలయాగ్ని జ్వాల శీతలమైన నీటియగు జెల్లు కలుగునో యట్లు శాంతియుక్తమైన యాయనమనస్సున నొకానొకప్పుడు కోపముకలుగు ననియు వచ్చినపు డది యప్రతిహతమనియు నెఱుంగవలయును. అగ్ని హోత్రమును జల్లార్చవలసివడి నీళ్లు. అట్టి వీళ్ళతోనే యగ్ని పుట్టిన చాని నెల్లు చల్లార్చ సాధ్య పడును! ఈకోపము తిన్న పరాధవించువారిపై రాదు. తనయోశ్రీకులఁ బరాధ వించినను వారి కోరికేడు గలిగించినను వచ్చును.

ఓరువుగుణమున నిర్వీర్యమానుండు = తన విషయమున నెవరెంతటి యప రాధము చేసినను వచేతనమగు భూమివలె సర్వము సహించు సని భావము. “అపరాధశతము పల్పిన, విరీతము నించఁ దాత్పర్యం జగుటన్” అని ముందు చెప్పఁబడును. భూమికివలె శ్రీరామచంద్రముార్తికి వోర్పు సహజగుణ మని భావము.

త్యాగమునను ధనదసంకాశుండు = దానమునఁ గులేరునివంటివాఁడు. ‘త్యాగీచ ధనదో మథా’ యని ముం దనేకవచనములు కులేరునిదానగుణమును జూటించు చున్నవి. ‘రాజాపైశ్రవణో దదాతు’ అనియును గలదు. కులేరుడు లోభి యని యెచ్చలను జెప్పఁబడలేదు. కావున నీయుపమానము యుక్తము. త్యాగమునను = దానముచేయుచున్నను, ధనదసంకాశుండు = కులేరునివంటి ధనికుఁడని యెఱుగు వ్యాఖ్య వాసితి. అదిపరిగాదు గుణవర్ధనము చేయునపుడది యుక్తియుక్తముగాదు. ధనికత్వి మొకల్లఁబుగఁగదిగదాను. దాత్పర్యమే గుణము. దాత్పర్యము చెప్పక ధనపతిత్వము చెప్పిం లోభగుణము చెప్పినట్లగు. ‘కృతేయకే బలిర్దాతా తేజాయాం రఘునందనః । ద్వాపకేమూర్యపుత్రశ్చ’ యను నదియు స్మరింపవగును. ఎవని యనుగ్రహమస్తేశ్వర్యములకు పంతును చిన యుత్తమదశకుఁ గారణమగునో యట్టివాఁడు తనకుఁగలదానిలో ఏచ్చువానికంటె ముత్తముఁడుకదా. ధన + ద = ధనము ఏచ్చువాఁడని ధనదశబ్ధార్థము. దానము చేయునపుడు వికేషించి దానము చేయుటయందు వ్యష్టియుంచునుగాని ధనము పోవునమో యని తలంచు వాఁడు కాఁడని భావము. అనులపత్యవరతన్ = సాటిలేని పర్యమే ప్రధానముగాఁ గలిగియుండుటయందు.

అపరధస్సువి యట్టివాడు = రెండవధర్మ దేవతవంటివాడు. ఇట నుత్తేమ లంకారము. లోకములోని హరిశ్చంద్రునివంటి సత్యపంథులందఱు సత్యదోషము లే మ్మంటకుండఁ గాపాడుకొనుచుండిరిగాని యిదియిల కపర్యదోషము రాకుండఁ గాపాడినవారుకాదు. రానుచున్నచో తాము సత్యమందునిలచుటకాక దళిరభుని సత్యవలెమును కాపాడెను. (2) అ+పరధస్సుడు = విష్ణువుయొక్క యుక్తపుష్క ధర్మమును గలవాడు. అకారవాచ్యుడు = విష్ణువు. అకారమే నారాయణుని మొదటిపేరు. ఆయన పరధర్మ మేదిగలదో లోకరక్షణము దానిని గలవాడు. సత్యస్వరూపుడు సత్యమయుడు సత్యకాముడు సత్యసంగల్గుడు భగవంతుడే. అతలశబ్దమువలన నిది శవాత్మల కవ్వయింపదు. అట్టివాడనుట అంశాంసుల భేద ముచే నని యెఱుంగవలయును.

రాజమాత్రుఁ డే=ఇది వ్యతిరేకార్థమును బోధించు ప్రశ్న. అసఁగా శ్రీరామ చంద్రమూర్తి అందఱు రాజులవంటి రాజు గాఁడు. మనుష్యమాత్రుడును గాఁడు. కావున నాయనయందుఁ గేవల రాజను బుద్ధిసంపదక పరబ్రహ్మమనియే యెఱుఁగు మని భావము.

తాత్పర్యము.

అట్టి వానిని తెప్పెద వినుము. ఆయనయే కౌసల్యానందము నభివృద్ధిఁజేయుచుఁ గౌసల్యానందనుఁడని పేరొందినవాడు. గాంధీర్యమునందు సమద్రుది వంటివాడు. ధైర్యమున హిమవత్పర్వతమునకుఁ దుల్యుడు పర్యాధిక్యమునందు విష్ణువుతో సమానుడు. చంద్రునివలెఁ జూచుటకుఁ బ్రయత్నింపవాడు. కోపంబును బ్రలయ కాలాగ్నికి నుద్ది. ఓరుపునందు భూమి, దానమునందుఁ గులకుని బోలును. అస మానమైన సత్యసంధత్వమునందు ధర్ముని మాఱుమూర్తి ఇటువంటి పురుషోత్తము నకు సరియైనవారు లోకమున పెదకినను లేరు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సామాన్య రాజని, తలంచితినా యేమి ?

క. రాముని నేరత్సుగుణ, రాముని నిర్వక్తఘనపరార్థము క్షేప్తమ్

సామగుణాధ్యనిఁ బ్రియునిన్, భూమిజసహితప్రపత్తిః తారఁ బ్రకృతులై. ౧౫

జగత్కారణుండునియు సర్వజ్ఞుండనియు, సర్వశక్తిుండనియు, పర్యాంతర్యామి యనియు, వేదాంతముల సకలకల్యాణగుణనంతుడుగాఁ జెప్పఁబడు బ్రహ్మ శక్తియు శ్రీరామచంద్రమూర్తిగా నవతరించిన విష్ణువా ? బ్రహ్మేంద్రులలో నొకఁడా ? యని వేదార్థము విశదీకరించుటకై వాల్మీకి ప్రశ్నింపఁగా వేదాం తోక్త సకలగుణములును ఇతరులయందు లేమింటేనియు విష్ణువునందు మూర్తిమే యుండుటంజేసియు విష్ణునే వేదోక్తపరబ్రహ్మమని జూచు లిందివాఁడ నుప దేశించెను వేదాంతములయందు బరితెల్పనిర్ధారణ ప్రక్రియముల నుపయో

గించిన స్వయంభూతివాచిశబ్దములు అవయవవృత్తిగానో పర్యవసానవృత్తిగానో విషృత్యకే వాచకములు అయిటయు నిట మాదితము కాఁగా నింతవఱకు వేదాంతసారము చక్కఁగా వివరింపఁబడెను. వేదాంతములయందు బ్రహ్మ స్వరూపమువలె మోక్షమును దగుపాయంబును జెప్పఁబడియున్నవి వాని నేల వార్మికి ప్రశ్నింపలేదు? అని ప్రశ్న. ప్రత్యుత్తర మేమనగా సంత్రస్త్విము గావించె నవఁగా బొగుగాఁ బ్రశ్నిముచేసి ననికదా యర్థము. మోక్ష లేదుపాయములుఁగూడఁ బ్రశ్నించె ననుట “బొగుగా” నను పదమునకుఁ దాల్పర్యము. “తద్విధ్యి ప్రణివాతేన పరివశ్శేవ సేవయా” అనుచోట నుపాయముగూడ విధిమగుట కలదుగదా. కావున వార్మికి ప్రశ్నింపలే దనుట యుక్తముగాదు. ఉత్తరము చెప్పనపుడు “నకలభూజనహితసతతరతుఁడు” అని భగవంతుఁడు మోక్షోపాయంబుగాను, “సదై కప్రియదర్శనుఁడు” అని భగవదనుభవమే మోక్షఫలముగాను నారదుఁడు పఠజేతించెను. గావున వేదాంతోక్తనకలార్థములును నిందుఁ జెప్పఁబడియె. భగవంతుఁడు మోక్షసాధన మయ్యెనేని యతఁడు పర్యవసానముఁడయి సర్వత్ర యుండ నందఱ కేకకాలమున మోక్ష మేల కలుగలేదనుట యుక్తము కాదు. భగవంతుఁడు పర్యవసానముఁడయి సర్వత్ర యున్నను సాధికారులకే మోక్షమిచ్చును. అసాధికారుల కియ్యఁ జని వ్యవస్థితాశ్రములం దున్నది. సర్వవసానముఁడన యోగ్యతాయోగ్యతలు విచారిచి తారివారి యోగ్యతకుఁ దగిన ఫలము నిచ్చుచుపాతబుద్ధిలో నిచ్చువాఁడని యర్థమేకాని త్రిగుణాతీతుఁడని కిచ్చు ఫలమునే తమోగుణభూయిష్టుఁడైన వానికి నిచ్చునని కాదు. మోక్షోపేక్షయు సాధనాంతరపరిత్యాగ మనునవి యధికారి లక్షణములు. ఎవ రేది కోరిన నది యిచ్చుట భగవంతుని వ్రతము. ఏహికసుఖములు కోరినవానికి నైహిక సుఖముల నిచ్చును. మోక్షము కోరినవానికి మోక్షము నిచ్చును. ఉల్క్లిష్టమైన మోక్షసుఖముఁ గోరువాని కదియు నాను మంగికముగ నైహికసుఖముల నిచ్చును. గాని నిష్క్లిష్టమైన నైహిక సుఖము లాసించువానికి వాని యోగ్యతకుఁ దగిన నైహికఫలములనే యిచ్చును గాని మోక్షమియ్యఁడు. మోక్షాధికారులు కొందఱే యప్పుడప్పుడు పుట్టుచుందురు. అందఱును గాలక్రమమున ముక్తులే యగుదును. రామాయణము వేదార్థమును వివరించునది యని మొదటనవతారికలోఁ జెప్పఁబడెను. రామరామ వేదాంతార్థమే చెప్పఁబడుచున్నది. వేదపూర్వభాగార్థ మురిచాడ నేలచెప్పలేదు? ఇకఁ బైగ్రంథమునఁ జెప్పఁబోవు నర్థమేది?

ఇంతవఱకుఁ జెప్పిన శ్రీరామచంద్రమూర్తియొక్క గుణంబులకును, జెప్పని గుణములకును, వారి చరిత్ర మూలకముగా దృష్టాంత మిఁకిల పైగ్రంథమునఁ

తెప్పఁబడును. శ్రీరామచంద్రమూర్తి మొదలయినవారి యాచారముల మూలమున సామాన్యవిశేష ధర్మములను నటఁ జెప్పఁబడును గావున వేదపూర్వభాగార్థమును విశదపడును.

బాలకాండమున శ్రీరామచంద్రమూర్తియొక్క గుణముల కుదాహరణమగు విషయము లంతగా లేవు. కావున విశదముగాఁ జెప్పలేదు. కాని యంతకు ముందే సూచనగాఁ జెప్పఁబడెను. ఎట్లనఁ :-

‘జనియించెనయ్య యిహ్మృతువంశజున’ ననుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి అవతారమూర్తియనియు, ‘కౌసల్యాశ్చహన్ వృద్ధికురు’డనుటచే జగనము, మహావిష్ణులవిద్యుఁడని తాటకాది వధయు, వరధనుర్వేదవిష్ణుఁడని విశ్వవిద్యునియొక్క సకలాశ్రుగ్రహణమును, శ్రీయుతుఁడని సీతావివాహమును, చారుణఁడనీ అని పరశురాము భంగపాటును గల బాలకాండ కథలు సూచితంబులు. ఇంక పరమోధ్యాకాండ కథను బ్రారంభించుచున్నాఁడు.

కం॥ రాముని నేతఁబ్బునుగా, రాముని నిర్వక్తఁడునకఁరాకము త్యేష్ఠున
సామగుణాధ్యునిఁ బ్రియనిన్, భూమిజనహిత ప్రసక్తుఁడొరెఁ బ్రకృతులకై ॥౧౮

కం॥ తనయుని దశరథమహిపతి, దనమతి యువరాజుఁ జేయఁదలఁపఁయుచుఁ జ

య్యన జితనము గావించుగఁ, జనన్రు మెయిం దవధిషేకఁపంభారంబున్. ౧౯

దశరథమహిపతి = దశరథుఁడు-పదిదిక్కులయందును దనరథమున కెదురు లేనివాఁడు. ఇంతటి పర్యక్తమశాలి కావున భరతుఁడు లేనిసమయమున శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమియ్యఁబూనుట కేకయరాజునకు భయపడికాదనియు న్యాయమనుసరించి యునియుఁ దాత్పర్యము.

మహిపతి = మర్వభూమికిని దానే స్వామి. తన సొత్తును దా నొకని కియ్య స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడు, కాబట్టి తన సొత్తునే తన కొడుకునకు నిచ్చెను. కాబట్టి మరలఁ దీసికొనుట కనవరములేదు. ఇట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమిచ్చుట యందు దశరథుఁడు తప్పుచేయలేదని చెప్పి గృహీతయుగు రామచంద్రమూర్తి యందును దోషము లేదని చెప్పుచున్నాఁడు.

నేతఁబ్బునుగారామునిన్ = ఇంతదాఁకఁజెప్పిన సమస్తగుణములచేతను మనోహరుని. (2) ఆరామము = ఉద్యానవనము. దానియందు జనుల కుపయోగపడు ఫలవృక్షములు పూలచెట్లు లెట్లు పాచుకొని స్థిరముగ నుండునో యట్లు సుగుణములన్నియు శ్రీరామచంద్రుని యందుఁ బాచుకొని స్థిరముగ నిలిదియున్నవని భావము.

మూర్ఖునివనము - అశోకవనము అన్నట్లు రాముడు సుగుణరాముడు. ఇట్లునుటచేఁ గల్యాణగుణములు భగవంతువందు స్వభావసిద్ధములేకాని యారోపితములు కావు. మాయగాదని భావము. మఱి యెందుండి యైనఁ తెల్లుకొట్టి తెచ్చి యొకచో వేసిన నది యా రామ మనఁబడదుగదా. అరామము దానియందు విహరించి క్రీడించి ఫలాదుల గ్రహించి సంతోషించువారికి లాభకరమేకాని దాని కేలాభము లేదు. అట్లులే భగవంతుని కల్యాణగుణములవలన నాయన కేలాభము లేదు. వానివలన మేలుపడువా రాయన నాశ్రయించినవారే యని భావము.

ఇట్టివాఁడు సర్వజగత్పతి యని భావము.

నిర్వక్రమనపర్యక్రమున్ = అకుంతితమైన గొప్ప పర్యక్రమము గలవానిని సర్వరక్షిణశక్తుని యనుట. దీనివలన కాజ్యభరణసామర్థ్యము చెప్పబడియె.

తనయునిన్ = తన కుమారుని. కావున రాజ్యాప్తుని 'కులం మువం వా తనోదీతి తనయః' 'తను విస్తారే' కులమునుగాని సంతోషముగాని విస్తరింపఁ జేయువాఁడు.

శ్రేష్ఠున్ = అందఱు కొడుకులలోఁ బెద్దవాఁడు గానఁ బ్రథమముననే రాజ్యాప్తుని.

సామసుగాధ్యునిన్ = (1) సామదానభేద దంతోపాయములను నాలుగుచాయముల సంపత్తిగలవానిని, (2) సంధి, విగ్రహము, యానము, ఆశీషము, ద్వైధీభావము, సమాశ్రయము వను నాఱుపాయములు తెలిసినవానిని, దీనిచే రాజ్యరక్షణోపాయము తెలిసినవాఁడని చెప్పబడియె.

ప్రియునిన్ = పదాప్రితిపాత్రుని. కాత్కారిక ప్రితిచే రాజ్యమీయలేదని భావము. ఇతరులకుఁ దనయందుఁ బ్రితిగలిగించుట యర్థము కమలము ఫలములకుఁ బోలె శ్రీరామచంద్రమూర్తికి పహజగుణ మని భావము.

జనహితప్రసక్తున్ = జనుల కందఱకు మేలు చేయువానిని. అనగా సర్వానుకూలుని. అందఱు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమీయఁగోరితే కాని ఈరాదని యాక్షేపించువాఁడెవ్వఁడు లేడని భావము. దీనిచే శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బ్రజారక్షణకాంక్ష ముఖ్యమనియుఁ దక్కినరాజులవలె భోగకాంక్ష కాదనియుఁ జెలియసగును.

రామునిన్ = ప్రజల మనస్సును రమింపఁజేయువానిని "రమయతి సర్వాన్ గుణై రితిరామః." ఈమాట గుణములను గని యతనియందు జనులందఱు రమింతురు కావున రాముఁడు "రమస్తేస్మిన్ సర్వేణా గుణై రితి రామ" యని యోగార్థములు.

ఈ విశేషణములు రాముడు రాజ్యమును బాలింప యోగ్యుడగుటవలన జని తెలుపుచున్నవి.

పారిష్ ప్రకృతులకై = ప్రకృతు లనగా మంత్రులు రామాస్యులు లోనగు వారు. ప్రకృతులకై = మంత్రులు లోనగువారికోరిక నెఱవేర్చుటకై పుత్రుడని యభిమానము తవకున్నను, శ్రీరామచంద్రమూర్తి ప్రజామరాగము కలవాడైనను, రాజ్యాంగములోఁ జేరిన మంత్రులు మొదలగువా రొల్ల లేని యాకార్యము చేయరాదు. అయినను ఆ మంత్రులే శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యమిమ్మని కోరుటచే వారికోరిక నెఱవేర్చుటకుఁ బూనినవాడై. ప్రకృతులకై - ఈపద్యమందుఁ గ్రియలేదు. కావున వాక్యము ముగియలేదు. క్రిందిపద్యములతో నవ్వయించినఁగాని ముగియదు. ఇట్టి యన్వయము రెండుపద్యములలోఁ గుదిరిన యుగ్మక మందును. ఈ విషయమున నీ శ్లోకములు ప్రమాణంబులు. “కులకం బహుభిఃశ్లోకైః వాకాంశ్చై రేకవాక్యతా, ద్వాభ్యాంతు యుగ్మకంనామ తుల్యాభ్యాభ్యాంతు చుంబకమ్.” “ద్వాభ్యాం యుగ్మ మితిప్రోక్తం త్రిభి శ్లోకై ర్విశేషకమ్ । కలాపకం చతుర్భి స్స్పాత్ తదూర్ధ్వం కులకంస్పృతమ్.” ఏకాన్వయముగల రెండుపద్యములకు యుగ్మక మనియు మూఁటికి విశేషకమనియు నాల్గింటికిఁ గలాపకమనియు నంతకుఁ బైపడినఁ గులక మనియుఁ బేరు

పారిష్ = మిక్కిలి-లి-అనుటచేఁ దన పుత్రతాభిమానమునకంటె మంత్రుల కోరిక నెఱవేర్చుచని గొప్పదిగాఁ దలఁచెనని భావము.

చనపునన్ = మచ్చికచే, మంత్రులతో నాలోదించి తాను మిక్కిలి ప్రీతితోఁ దలఁచుకొన్న కార్యము కావున నిక తప్పుట యసాధ్యము.

యవరాజన్ + చేయన్ = తండ్రి రాజ్యమేలుచుండఁగా నాయనకుఁ గార్య భారము తగ్గించుటకు, రాజకార్యముల నెరవేర్చుకొనుటకు రాజుగా నభిషేకింపఁ బడువాఁడు యవరాజ. వెనుక వీఁడే రాజగును.

తనమతిఁ దలపోయుచు బలసము గావింపన్ = తన మవస్సున నాలోదించి యభిషేకము చేయఁ బ్రయత్నింపఁగా యత్నశల్లభవము జరసము. తనమతి ననుటచేఁ బాను గోరె కాని రాముఁ డడిగినవాఁడు కాఁడు. కోరినవాఁడు కాఁడని భావము ఈవిషయము విశరథుఁడు చెప్పవలయు శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ దెలియదు కదా ! “అతులభవార్థనంబు పరమార్థముగాఁగ దలంప” నని శ్రీరామచంద్ర మూర్తి చెప్పటచేతను ఆయన రాజ్యముకావలయునని కోరకుండుటచేతను నది పోయి నను ఆయనకు నుభయము కలుగలేదు. కామముండి విఘ్నపడిన శ్రోధము నుభయము కలుగును. కామము లేనప్పుడు నుభయమే లేదు. దీనిచే నవతారప్రయోజనము సుఖానుభవమునకై కాదనియు లోకరక్షణార్థమే య్యయు గ్రాహ్యము.

లోకరక్షణము యోగముచేతను క్షేమముచేతను తేయఁదగినది. యోగము = చేసిది కలిగించుట, ఇది యోగము. ఈమార్గ మనుష్టానభూర్వకముగఁ దెలిపెను. క్షేమము = ఉన్నదానిని రక్షించుట. ఇది వర్ణాశ్రమధర్మరక్షణముచేతను న్యాయ పరపాలనముచేతను కలిగించెను.

తాత్పర్యము.

ఇటువంటి సుగుణాభిరాముడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని, త్యేష్ఠకుమారుని, మహాపరాక్రమశాలిని, సామగ్రిగణపంపదగలవానిని, తనకుఁ బ్రజలకుఁ బ్రియుడైన వానిని, భూజనులక్షేమమే లోక ప్రవర్తించువాని, సమాత్యులు మృత్యులు లోకను వారి యభీష్టము నిజపేర్చుటకై దశరథమహారాజ యువరాజుగాఁ తేయఁ దన మనస్సునం దాలోదించి పట్టాభిషేకమునకుఁ గావలసిన సంభారము లన్నియు సమకూర్చి యత్నింపగా.

చం॥ కనుఁగొని ధారిణీశుపతిః కైకయి యాధరణీశు వేదఁగన్

మను తన కిచ్చినట్టివరఃముఖ నెఱవేర్పఁగ, రాముఁ గానకుం

బనుప, నిజాత్మజున్ భరతుఁబట్టముగట్టఁగ, ధర్మపాశబం

ధనములఁ జిక్కి సత్యవచఃన ప్రవణుం డయి కూర్చివుత్తునిన్.

౧౦౦

దశరథుఁడు తాను మనలఁ దీసికొనుటకు వలనుపడనట్లు రాజ్యము రామున కియ్య యత్నించె నని చెప్పి, యంతటిబల్కిష్టమై దశరథునకుఁ ద్రోయరానిదైన కైకయీ యాచనను తెప్పుచున్నాఁడు. ౧౦౦-౧౦౧ పద్యము లేకాన్వయము.

ధారిణీశుపతి = రాజున దశరథుని భార్య. దశరథుఁడు తాను రాజగుటంబట్టి భోగార్థమై వివాహము చేసికొన్న భార్య కావున నామె ప్రార్థనము శ్రోయుట సాధ్యముగా దని భావము.

కైకయి = కైకయి యను పేరుగలది. క x ఏక + యి = కము = సుఖము, ఏకము = ముఖ్యము, కైకము-దానిని బొందించునది కైకయి. భోగశ్రీ యని యేర్పడుచున్నది. ఇట్లుని శిరోమణికారుఁడు వ్రాసెను.

“కం. శిరోఁబుసువే శ్రీలక్ష్మీ” వానా. కం = శిరస్సు - ఉదరము - సుఖము అని యర్థము. ‘యస్త్యగే నిలయే వాయా యమే చాతిరి యాతిరి, యాశ్రీయాం యానమంబర్యోశోభాలశ్శ్చేచ్ఛిర్నికృతే.’ వానా. యప్ర. త్యాగమునకు, స్థానము నకు, వాయువునకు, యమునికి, తాతికు, చావుచున్నవానికిని లేదు. యా. శ్రీ ఇది వాహనమునకు-పుష్పపుగుత్తికి-కాంతికి-లక్ష్మీకి. చేయుటకును లేదు.

వ్యాకరణవిషయము

కేకయదేశమునకు రాజు కేకయుడు కేకయశబ్దమునై త్సదావార్థకము అలో ప్రత్యయము వచ్చి లోపింపగా కేకయుడని రూపమేర్పడియె. కేకయరాజు కూతుడు కైకయి. కేకయశబ్దమునై అపత్యార్థకము. అలో ప్రత్యయముచేసి శ్రీ ప్రత్యయము చేర్చగా కైకయియని రూపమగును. అపత్యార్థకము అలో ప్రత్యయముచేసినపుడు ఇయాదేశము వైకల్పికము. ఇయాదేశమువచ్చినపుడు కైకయి యని రూపము. ఇయాదేశము లేనప్పుడు కైకయి యని రూపము. “కైకేయీ కైకేయీ” యని శబ్దభేదప్రకాశిక. “ప్రాకైకయీతో భరత స్థాభూ” త్తని భట్టికావ్యము.

కేకయి యనియు నొక రూపముగలదు. దానిరూపనిష్పత్తి యెట్లున:- కేక యుడు అనునది పూర్వమువలెనే. కేకయనియోగము కలది కేకయి. యోగము = సంబంధము. విత్పపుత్రీభావ మిట సంబంధము. కేకయశబ్దమే శ్రీ లింగాంతమై గుణముగాఁ బుత్రియం దుపయోగింపఁబడునని న్యాసకారుడు.

తదభిషేకసంఖారంబుల్ = ద్వితీయార్థమునఁ బ్రథమ రామపట్టాభిషేకము నకుఁ గావలసిన పదార్థములను “బేదుంబర్యాసంఘీతస్యై ప్రాదేశమాతాః కాన్య” యనునదిమొదలు “దధిమధుసర్పిరాలిపవన్యాలప” యనునంతవఱకుఁగల త్రాహ్మణ మునఁ జెప్పఁబడిన యుపకరణముల నని భావము.

కనుఁగొని = తెలిసికొని, స్వయముగాఁ జూచినంత దృఢముగ మంధరచే విని, మును = శంభరాసురయధమున.

వరముల్ = రెండుకోరికలను. శంభరాసురునితోడ దశరథుడు యుద్ధముచేసి మూర్ఖిల్లఁగాఁ జైక దశరథుని వానిబారినుండి తప్పించి మూర్ఖదేవునఱకు శిశిరోపచారములు చేయఁగా దశరథుడు సంతోషించి యిట్లు రెండుమాన్లు రక్షించుటచేత రెండువరముల విచ్చెను. అవి తనయిచ్చవచ్చినపుడు కోరికొను నట్లు కైక వాఁచియుంచెను. అవియే యీవరములు. ఇక వాకోరికలఁగోరిన రీతిని చెలుపుచున్నాడు. “రాముఁగానకు” ననునదిమొదలు ‘పట్టము గట్టఁగ’ ననువఱకు.

ఆమహిపతి = మర్రితొలతోను బ్రజలతోను నాలోచించి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి రాజ్యముచ్చునట్లు సభలోఁ బ్రతిజ్ఞ చేసిన యా దశరథమహారాజు.

మహిపతి = భూమిని బాలించువాడు అనుటచే నీయనకుఁ బాలనమందు మాత్రమే యధికారము వంశపారంపర్యముగ వచ్చినదగుటచే శాస్త్ర ప్రకారము జనుల సమ్మతిప్రకార మెవరికిఁ బోవలయునో వారికిఁ జోవలయునే

కాని స్వాస్థితిమునలై దన యిష్టప్రకారము వినియోగింప వధికారములేనివాడు అట్టివాడు త్యేష్ఠున కీయక కనిష్ఠున కిచ్చుట మహాపాపకార్యము.

ధర్మపాశబంధనములన్ = ధర్మము పాశమువంటిది. ధర్మపాశము, పాశము = ఉరి-దానియొక్క బంధనములన్ = ఉరి తాళకట్టియుండు, ధర్మమే పాశము. ధర్మ పాశము-రూపకసమాసము. మయూరవ్యంస కాదులలోఁ జేరినది.

సత్యవచన ప్రవణుండయి = స్త్రీవిషయమునఁ దా నాడిన యథార్థపుమాట లకు లోపడినవాడై; కూర్మిపుత్రునిన్ = ప్రియకుమారుని 'రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మ' యనునట్లు ఆకారముగొన్న ధర్మమగు శ్రీరామచంద్రుని వదలి స్త్రీవిషయ మగు నీచధర్మము నవలంబించెను అని భావము.

'శ్లో' సాంకేత్యం పారిహస్యంవా, ధీభం హేళనమేవవా । వైకుంఠాను గ్రహణ. మ కేచాఘవివాశిన'మనియు, 'కామోత్కంఠినిగోవికల్ భయమునంగంసుం' డనియు నిట్లులేచిన వొక్క విధమున భగవన్నామస్మరణము చేసినవానికి మోక్షము కలుగునని శాస్త్రములు చెప్పుచుండ శ్రీరామచంద్రమూర్తియందుఁ బ్రీతి కలిగియు నదా రామరామ యని పులివాల్సల్యముచే విలుచుచున్న వాడయ్యును దశరథుడు ధర్మములలో హెచ్చుతగ్గులు తెలియక కాశ కుశన్యాయ మనఁబించి సిద్ధమును ద్యజించి సాధ్యోపాయమును గ్రహించుటంబట్టి మోక్షంబునుం జెందక నశ్వరంబైన స్వర్గంబునే చెందె నని యెఱుంగునది. సామాన్యధర్మమైన సత్యమౌడులవలనఁ గలుగుఫలము స్వర్గము. భగవంతుని నాశ్రయించినఁగలుగు ఫలము మోక్షము. రాముని జేరిడినందున నిది దశరథునకు లేదాయె. ఇట్టిసంపర్కమున వసుదేవుడు కొడుకును జంపఁ గంసుని కిచ్చెన నని ప్రమాణముచేసి చెప్పియుండియుఁ గృష్ణునియక రక్షించుటఁజేసి యాయనకు మోక్షప్రాప్తి ముముక్షువుగా నుండువాఁడు దశరథునివలె సూక్ష్మమణుఁగక యుండు నూడదను నీతి యెరిఁగ్కాలమున ముషి చడువదులకుఁ దెలిసెను.

తా ల్ప ర్య ము

అయత్నమును గై కేయి యను దశరథునిభార్య చూచి 'రాజా ! పూర్వము నాకు నీవు రెండు వరము లిచ్చితివి. వానిని నేను నెఱవేర్పవలసినది. అని యేవనఁగా శ్రీరామచంద్రమూర్తి నరణ్యమునకుఁ బంపుట యొకటి, రెండవది వా కొడుకైన భరతునకు యావకాభ్యుపహారిషేకము చేయుట,' యని వేడఁగా సత్యముఁ దప్పరా దను ధర్మమును మీఁజాలక రామునియందు కంటె పర్య ముండే యొక్కవ ప్రీతిగలవాడై తన ప్రియకుమారుని.

శం॥ రామునిఁ గావకుఁ జను మని, మామహీపతి పంప వీనుఁడయ్యుం జనియెన్

నేనుము ననుపఁగఁ గయికను, నామోదము గూర్పు జనకుఁనాజ్ఞం దీర్చన్-౧౦౧

ఇతరః చిత్తవచనపరిపాలనము పుత్రుల కవశ్యక ర్థవ్యమ్మను భర్తమను శ్రీరామ చంద్రమూర్తుల యాచారమూలమునఁ జెలుపుచున్నాఁడు.

వీరుఁడయ్యున్ = (1) రాజ్యపరిపాలనశక్తి గలిగియు (2) దశరథునిఁ దిరస్కరించి పట్టాభిషేకము చేసికొన శక్తిగలవాఁడయ్యు.

కయికకు నామోదముఁగూర్చు జనకు వాఙ్మందీర్పన్ = తండ్రి స్త్రీకిఁ బరవశుఁడై యుక్తమమున వర్తించినను నతని యాఙ్మ యనుల్లంఘనీయ మని భావము. తండ్రి న్యాయముగఁ జెప్పినను అన్యాయముగఁ జెప్పినను గొడు కా ప్రకారము నడచు కొనవలయునుగానీ తండ్రినాక్షేపించు కథికారము కొడుకునకు లేదని భావము. తండ్రి యన్యాయమున వర్తించిన నాఫల మతః డనుభవించును. దానిని విచారించుటకుఁ గొడు కధికారి గాఁడు.

నేమము నమపంగన్ = తాను గైకొనియెడుటఁ జేసిన ప్రతిష్ఠ నెఱవేర్చుట కను "కంఠా భూమిపతి గురువు తండ్రియు, నామే లెవఁడోయ నెపు డోనర్తు నభీష్టం, బోమాత బాసచేసెద, రాముం డిరుమాటలాడ రా దెఱుఁగు మనన్" అయోధ్య. ౨౧౪ ప. యని చెప్పెను.

అమోదము = సంతోషము.

*చనియెన్ = దండకారణ్యమునకుఁ బోయెను.

తా ర్ప ర్య ము

శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నడపుటకుఁ జొమ్మని యారాజు పంపఁగా రాజ్యపాలన శక్తియుఁ దండ్రిని ధిక్కరించి రాజ్యము గ్రహించు శక్తియుఁ గల వీరుఁడయ్యును గైకకు సంతోషము గలిగించు జనకువాఙ్మ నెఱవేర్చెను, దాను గైకయితోఁ జెప్పిన మాట నిలుపుటకును నరణ్యములకుఁ బోయెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తిని నరణ్యమునకుఁ జొమ్మనివది కైకగదా యను సందేహ ముక్కుఱలేదు. తొలుతఁ బ్రేరించినది కైకయయ్యును దాని నిరాకరింపక పోవుట యలుండ దానిని సమ్మతించి "గచ్చ స్వారిష్ట మవ్యగ్రః పంథాన మతుతో భయమ్" అయోధ్య. ౩౪-౩౧. స్పష్టముగఁ జొమ్మనియె దశరథుఁడు అని చెప్పెను.

సీ! ఆడపుల శారీరికనరగు శ్రీరామనిఁ, గని తమ్ముఁగుఱ్ఱఁడుఁకరముఁ బ్రియుండు నయధురంధరుఁడు నశిష్టకుఁ బ్రితిమంతుండు, ననభుసుమిత్రకుఁహర్ష దుండు నగు లక్ష్మణుండు నశియ్యంబు దీపింప హా! సాధ్రాత మేపారఁజనియె వెంట రాముని ప్రియభార్యఁరమణీయగుణచర్య, నయశీలహితలోలఁవాధుసతును

అ॥ సతముః బ్రాణతుల్యః జవకావనిశ్వర, మహితశలః జేవః మాయాన్ము
సంభవించి యెట్టి బానకి పగుగా, స్వీత వినుతచరితః జాతిపూత ౧౦౨

“జనియించెనయ్య యిట్వోకువంశంబున” ననునది మొదలు పకలకర్మాణ
గుణపరిపూర్ణతనుజెప్పి శ్రీరామచంద్రమూర్తికి పర్యస్పాత్పరత్వమును తెప్పెను.
“రాముని నేతఁకుగుగా రాముని” ననునది మొదలు సిద్ధిముగానున్న పట్టాభిషేకము
తిప్పిపోయి యదవులగు వెడలెనమటవలన భగవంతునియగు సాలభ్యము
చెప్పబడెను ఇట్టి పరత్వసాలభ్యములు గలవాఁడే కా యశ్రయంప యోగ్యుఁడు.
కావున వికేక దడనుగుణముగ సమాశ్రయణంబు చెప్పబడుచున్నది. (2) సిద్ధి
పాయంబు నవలంబించువారు లక్ష్మణునివలె పరా భగవత్కైంకర్యపనులై యను
కూలురై యుండవలయునని యింకఁ జెప్పచున్నాఁడు. సిద్ధోపాయము =
రక్షించువాఁడు భగవంతుఁడే. మన పురుషశక్తి సాధ్యములయిన కర్మజ్ఞులయోగా
దులు గావని భగవంతు నాశ్రయించుట.

పద్యద్వయ మేకాన్వయము.

లిమ్ముఁగుట్లుఁడు = భ్రాత - “భ్రాతా స్వామూర్తి రాత్మన” యనఁజ్ఞు లివ
యాకారమే యని భావము. లిమ్ముఁగుట్లుఁడు = చిన్న తమ్ముఁడు

ప్రియుఁడు = శ్రీరామచంద్రమూర్తి యందుఁ బ్రేమగలవాఁడు. ప్రేమరూప
మగు భక్తిగలవాఁడు కావున నన్నతో కడవికిఁజోపుట యుక్తమే. ‘నా ప్రేమ
రూపా’ భక్తి ప్రేమరూపముగలది యని నా రక్షిభక్తి సూత్రము లక్ష్మణునిభక్తి
చాన్యభక్తి. ఇదియే శేషత్వము. లక్ష్మణుఁడే హేమమంతునతో “తద్వరధీపర్ణుగా
రాజకిన్ వశుఁడనై చాన్యంబుఁ గావించెదన్” అని (కిష్కి-౦౪ ౧౩-౪)
చెప్పెనుగదా.

నయధురంధరుఁడు = రామకైంకర్యాను కూలమగు వినయ భారమును వహించిన
వాఁడు. వినయము = శేషత్వజ్ఞానము. శ్రీరామచంద్రమూర్తి అని స్వామియని తాను
దాసుఁడని తెలఁచి స్వామి కనుకూలమగు కార్యములు జేయుటయే శేషత్వజ్ఞానము.
శరణాగతునకే కాక యెట్టి విద్యావంతునకు వినయము ప్రథమచిహ్నము.
శేషుఁడు = శేవకుఁడు.

అన్నకుఁ బ్రీతిమంతుఁడు = అన్నయొక్క ప్రీతికర్తుఁడైనవాఁడు. దాసునికి
స్వామియందుఁ బ్రీతియందీ స్వామికి దాసునియందుఁ బ్రీతిలేదేని శోధింపదు.
దాసునియందే దోషమున్నదని యూహింపవలసియుండును. అట్టి దోషము
లక్ష్మణునియందు లేదని భావము. ‘యమేనైషవృణుశే శేవ లభ్య’ యను శ్రుతి
రీతిని ప్రియుఁడై వరింపదగియున్నాఁడు. అర్థ నెవరు వరింపరా? వారికి
యోగ్య లభించును. అర్థ = పరమార్థ - “చిరముగ బ్రహ్మకుం దపముచేసి”

యన్నట్లు 'అన్నకు' అనుచానికి అన్నమగుగూర్చి ద్వితీయార్థమున వచ్చి అన్న విషయమున ప్రీతిగలవాఁ డని యర్థము. దీనివలన బరస్పరప్రీతి చెప్పఁ బడియె.

అనఘసుమిత్రకు నాత్మజుండు = పాపహీనురాలైన సుమిత్రకుఁ గొడుగు. కైకేయివలె సుమిత్రయు శ్రీరామచంద్రమూర్తికి సవతిత్వలియైనను నామెవలె శ్రీరామచంద్రమూర్తి విషయమున దురభిప్రాయము లేనిది. అనఘరాలైన సుమిత్రకు నాత్మజుండు కావున నామె యభిప్రాయము వనుసరించి లక్ష్మణుండు నడుచుకొనెను. "రామునితోడ సరణ్యమునకుఁ జోవ జన్పించితివా మౌఠిచ్చెద" ననియు "తే! రాముఁడ యెఱుంగుచు దళిరఘుండు నిజము" ననియుఁ జెప్పెనుగదా. (అయోధ్యా ౧౦౯౭-౧౦౯౮ ప) సుమిత్ర మగధరాజు కూతురని కాళిదాసుండు రఘువంశమునఁ జెప్పెను. సుమిత్రకుమారులు సుమిత్రులై యుండుట వింతగాదు. ౨౦౯ ప. బాల. చూడుము.

సర్వభూతేషు మేద్యతి స్నిహ్యతీతి మిత్రః - ఇమిదా స్నేహనే. సర్వభూతము లందు స్నేహయుక్తుఁడు (గురుబాలప్రబోధిక). సుమిత్ర కౌసల్యతో స్నేహ యుక్తయైయుండినను గైకయియందు ద్వేషభావముగలదికాదు. అనఘయను విశేష గణము కౌసల్యవలె రాగముగాని కైకేయివలె ద్వేషముగాని లేనివని తెలుపు చున్నది.

లక్ష్మణుండు = లక్ష్మీశంపన్నుండు- రామశుశ్రూషయే లక్ష్మీ, లక్ష్మణము = చిహ్నకుఁ రామశుశ్రూషయే చిహ్నముగాఁ గలవాఁడు. ఇతఁడు రామశుశ్రూషా పనుడు కాఁగలఁ డని యోజించియే పసిష్ఠు లీజేను పెట్టిరి. భగవద్భక్తియే లక్ష్మీ. శ్రీకృష్ణుల పాదఘట్టనముచే నలిగులియై గర్వ ముడిగి భగవంతుని నాశ యించిన పిమ్మట నతనిని "పతు నాగవర శ్రీమాన్" "సర్వ కేష్ఠః" డని "శ్రీమంతుఁ" డని శుకుండు చెప్పెను. ఇల్లు వాకిలి పెండ్లాము విద్వంశ ధనము లోనైన వన్నియు వదలి కట్టువస్తువులతో శ్రీరామచంద్రమూర్తి నొప్పకు గరితా గతి సేయవచ్చిన విధిమణునిగూర్చి 'అంతరిక్షగత శ్రీమాన్' అని వాల్మీకి చెప్పెను. కావున నుభయలోకముల రక్షింపఁగలది శ్రీ = భక్తియే కాని యుండినను లేకు న్నను బాధాకరముగు పెండి బంగారు మొదలైనవి కావు. ఇవి క్రమముగ నశించు నవి. అది క్రమముగ వృద్ధి నొందుఁది. వానివలన దుఃఖము లాభము. దీనివలన నవి. అది క్రమముగ వృద్ధి నొందుఁది. వానివలన దుఃఖము లాభము. దీనివలన నాశ్వతసుఖము లాభము. ధనమును మనము రక్షింపవలయును. భక్తి తల్లివలె మనల రక్షించు. వాల్మీకియు నిట్లే లక్ష్మణునినిగూర్చి ముందు చెప్పఁగలఁడు. 'లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణః' శ్రీమాన్' అనునవి పర్యాయముగ నుపయోగించెను.

నైయ్యము = స్నేహము.

ఉ॥ చిన్నతనానమండియును శ్రేష్ఠుడు శ్రేష్ఠుడు లోకరాముడొ
నన్నకు లక్ష్మీవర్ధనుఁ డనంతముఁ గూరుచు స్నేహభక్తి పం
పన్నుఁడు లక్ష్మణుండు వెల్లిపొగాము స్వీకమునా శరీరమున్
కన్నను మిన్నయున్ సకలకార్యహితాచరణుం డజ్ఞసమున్.

బాల - ౫౩౨

అని చెప్పఁగలడు. దీనివలన భక్తియనునది పూర్వజన్మపంపూరమువలన బాల్యమునుండి లభింపవలయును. గాని పులులు చెప్పిననైన విశేషమైన నేమి చ్చిననైన గానలకు నేగిననైన రాదు లక్ష్మణుఁడు రామునిపెంట పర్యాయములకుఁ బోయిన కారణము స్నేహభావమేకాని సీత సందేహించినట్లు చెడు తలంపుచే గాదు.

సాధాత్ర మేపారన్ = (1) లక్ష్మణునికి శ్రీరామచంద్రమూర్తిపట్ల గల చక్కని త్రాత్మస్నేహము నృద్ధియగునట్లు - లక్ష్మణునికి శ్రీరామచంద్రమూర్తి యందలి స్నేహము శ్రీరామచంద్రమూర్తిని వదిలి యీగమైనను తివింప సాధ్యము కానంతటిది యని ముందు చెప్పబడును.

మత్త॥ నిన్నుఁబాసి ధరాతమాజయు నేను నొక్క ముహూర్త మే

ని నిల్చిలంగలవారమే తమనీటిఁబాసిన చేపల

ట్లన్న యాజనకాఖ్యుఁడేటికి నంబయేటికి దమ్ముఁడేన్

నిన్నుఁబాసిన వృద్ధమేటికి విక్క-వియ్యది రాఘవా. అయో.

౧౮౨౬.

ఇట్టి భక్తియే పరమభక్తి. “పుణర్విశ్లేష భీతుత్వం తీరమా భక్తి రిచ్యతే” అని పరమభక్తి లక్షణము. నారదమతిమున భక్తిలక్షణ వియ్యదియే. అట్టి లక్ష్మణునియొడ శ్రీరామచంద్రుని స్నేహమును.

క॥ బనయితియె మృష్టాస్నము । గొనివచ్చి య దెంతజేడుకొన ముక్తిండున్

గనుమూయుఁడు పురుషోత్తముఁ । డనులగుచమ్మాండు లక్ష్మణాఖ్యుఁడు లేమిన్.

బాల. ౫౩౩

సాధాత్మభావము = సాధాత్రము (2) లోకమున సాధాత్ర మిట్లు లేపార వలయు నని నేర్పుటకుఁబోలే సవతితెల్లుల విడ్డతనను అన్నదమ్మ లిట్లు పర స్పర ప్రీతిగలవారై యుండవలయు నని దృష్టాంతముచేఁ జూపుటకుఁగావో యేమో యని యీ యథమున ‘పోతెన్’ అనునది యథ్యాహార్యము. గమ్యా త్పేక్ష యలంకారము.

అరీతిన్ = మీఁదఁజెప్పిన విధముగ.

అడవుల కిరుగు రాముని పెంటన్ = అడవులకుఁ బోవు శ్రీరామచంద్రుని పెంటనీ, పెండ్లిండ్లకుఁగాదు, విందులుభుజంపఁ గాదు, సారచీరలుగట్టి జడలు ధరించి

కాయగసురులు కందమూలములు దివి కాలినడకన ముండలలో గండలలో కన్నులను
టై యడవులకుఁ బోవు శ్రీరామచంద్రమూర్తి వెంట నరిని సవతితల్లి కొడుకు
లక్ష్మణుఁడును బోయెను. ఏల ! అయోధ్యలో నున్నప్పుడు సేనలు చేయువారు
పెక్కురు గలరు. కావునఁ దనకుఁ గొన్ని సేవలే లభించుచుండెను గాని యన్ని
చేయుటకు వలనుపడలేదు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యెంటరియై యడవులం
దున్నప్పుడో యన్ని సేనలు తానే చేయవచ్చుచు నాశతో నడవులకుఁగూడఁ బో
యెను. ఇంతమాత్రము ప్రీతియే కాదు. "మాతాపితాచ బ్రాతాచ" నివా శ్శరణం
సుహృత్, గతిర్నారాయణ" యనునట్లు శ్రీరామచంద్రమూర్తి సకల విధముల
విరుపాధికబంధువు. ఈ యర్థమునే లక్ష్మణుఁడు సుమంత్రునితోఁ నిట్లు ముందు
చెప్పుచుండు.

కం॥ రాముఁడె భ్రాతృయు భర్తయు । రాముఁడె ప్రియబంధువరుఁడు రాముఁడె చుమ్మి
రాముఁడె నా జననండును । భూమిపు నెడలేదు జనకబుద్ధి సుమంత్రా.

అయో. ౧౧౧౩.

చనియె హా ! = అహా పోయెనుగదా ! యది నారదుఁడే యాశ్చర్యము
యన్నాడు. లోకములో నొకతల్లికడుపునఁ బుట్టిన కొడుకులే లెండి సంపాదించి
న భవమునకై కలహించురు. ఒకని కీర్తిప్రతిష్ఠలు మఱియొకనికి నమూనా
జంకములై యుండును. ఇట్లుండ రామలక్ష్మణులు సవతితల్లుల కొడుకులు, పోవు
నది. దుఃఖముయైనైన యడవికిఁగొని సుఖభోజనమునకు సుఖానుభవమునకుఁ
గాదు. కై కేయీ దశరథులు రాము నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనిరి కాని లక్ష్మణునిఁ
బొమ్మనలేదు. పోతున్న బోలేదని యాశ్చర్యమును లేదు. ఇట్లుండియు నన్నకు
వదినకు సేవ సేయుటకై లక్ష్మణుఁడు పోవుట యాశ్చర్యకరమైనదేకదా హా =
అశ్చర్యార్థకము భగవంతునియందుఁ దాను గొంచెము ప్రీతియించుచు భగ
వంతుఁడదియే మిక్కిలి గొప్పగ భావించి తనయం దతివాత్సల్యముఁ జూపఁగా
నరిని నేకాంతిమునకుఁ దన యిష్టానుసారము సకలవిధముల శుశ్రూషింపవలయు
నని యాశపడు నొక్క చేతనుఁ దీ సందర్శమున సూచింపబడెను.

చేతనుఁడు మోక్షమునకై భక్తి సేయునపు డతినియందలి పగ్గణములను
మాత్రము గోరంతలు కొండంతలుఁ జెప్పి పురుషకారము చేయుటకును
మోక్షము లభించినపుడు భర్తతోడఁ దానాని బ్రాప్త్యరాలగుటఁబట్టియు సీతకు
భర్తతో నిత్యసాన్నిధ్యము గలవని చెప్పుచున్నాఁడు.

రామున్ప్రియ = సాక్షాత్సన్నిధిమన్మథుఁడై జనమనోహరమూర్తియగు శ్రీరామ
చంద్రమూర్తికి మనోహరురాలై ప్రియురాలై నది. శ్రీరామచంద్రమూర్తికి
ప్రియురాలైన సీత యాయనకుఁ దుల్యయో యధిపతిలో యయి యాయన

కంటె నభిరామయై యుండవలయును. కావుననే “రాముఁ డభిరామయై”ననినాండు చెప్పఁబడును. (బాల. ౧౩౬౮ పద్యము).

రాముని ప్రియభార్య యనుటచే నప్రియభార్య మజీయొకతె గలదని యభిప్రాయముగాదు. అటుచెప్పుట విపరీత ప్రజ్ఞాలక్షణము. అట్లుని శ్రీరామచంద్రమూర్తికి లక్ష్యముఁడు ప్రియుఁడు లేమ్మగుఱ్ఱుఁ డనిన యుపయోగఁజైన లేమ్మఁడు మజీయొకఁడు కలఁ డని యర్థమా? నా ప్రియ మిత్రుఁ డనిన నప్రియమిత్రుఁడు వేరొకఁ డున్నాఁ డని యర్థమా?

సతము భార్య = సతము - ఎల్లవేళ - భార్య = హృదయమున భరింపఁ దగినది. సత మను పద మిచ్చటికి నాకర్షింపవలయును. నాథునకు సతముఁ గ్రాణగుల్య = ప్రాణముతో నమానురాలు కనుకనే ప్రియయు భార్యయు నయ్యెనని యెఱుంగు నది. సతము రమణీయగుణదర్శ = భర్తకు నెల్లవేళ మనోహరమైన గుణములు నడవడులు గలది - పత్నివత.

సతము నయశీల = ఎల్లప్పుడు వివయమే స్వభావముగాఁ గలది - వివయము శేషత్వ లక్షణము.

సతము హితలోల = (1) ఎల్లవేళల నాశ్రయలకు మేలుచేయుటయుం దత్వం తానక్తి కలది - నాథునకను శల్పము కాకాశీన్యాయముచేఁ బూర్వోత్తర మన్వయించి నాథునకు హితలోల యనియుఁ జెప్పినగు.

“కాదని నిం దలపించితిం జమీ! మఁముననీ నెఱుంగని సుమార్గము నేర్పుట గాదు” అని నీత చెప్పినగుదా (అరణ్య. ౧౧౬ ప.)

జనకావ నీశ్వర మహితకులజ = జనకమహారాజయొక్క శ్లాఘ్యమైన వంశమునఁ బుట్టినది. కర్మంబుచేతనే కద జనకాదు! లందిరి సంసిద్ధి” ద్వి. భ. గీ. ౩ అ. అని జనకుఁ దాచార ప్రధానుఁడు గావున నీమెయు నాచార ప్రధానురాలని భావము.

దేవమాయయట్లు = (1) అమృతము సంచిపెట్టుటకై యసురమోహనాథము విష్ణుదేవుఁడు చేసిన మాయను బోలినది. మాయచే విష్ణుదేవుఁడు ధరించిన మోహినీ రూపమును బోలినదానినని భావము (2) సుందోపసుండులను రాక్షసులను మోసముచేయ దేవతలు మాయచే నృతించిన తిలోత్తమవంటిది. (3) విష్ణుదేవుని యాశ్చర్యకర్తవంటిది - ఈయర్థమున సౌందర్య మత్యంతాధికమని భావము. ‘అతిరూపవతి నీతా, అతి మూర్ఖశ్చ రావణ’ అను చాటు వసుసంధించునది. (4) మాయ = లక్ష్మీదేవి. లక్ష్మీదేవియే జానకిగా సంభవించినదని యర్థము. మా + యా = ఎవతె లక్ష్మీదేవియో - లక్ష్మీదేవి యెవతెయో యామెమాయ. “లోకమాతా మా రమామంగళదేవతా” అని యనుచుఁడు.

“మమమామ, శ్రీవిశాలాక్షి పూర్వపద్మిగహంబు, గాఢమౌవళు త్రైలియంగః
గలడు నిన్ను” ఇత్యం ౧౬-౪౪. ఈయ్యమున ‘జట్టు సంభవించినట్టి = అప్ర
కారమనఁగా జగత్ప్రసిస్థముగా పయోనిజము భూమినుండి పుట్టినట్టి యని యన్వ
యింపవలెను.

వినుతిచరితజాతిపూరి = ప్రసిద్ధికెక్కిన సత్కారసమూహములచేఁ బుష్కరాలు.
జాతి మనఁగా సమూహము.

మాయ = మహానారాయణోపనిషత్తు — “వివిధచిత్రానంత మహామాయా
విశేషః పరవేష్టతాం, అనంతమాయాశక్తి సమప్త్యాకారా, మనంతదివ్యతేజో
జ్వాలాబాహై రలంకృతామ్, మూర్త్యవకృతిజననీం.

ఈశ్వరస్య మాహామాయా, తదాజ్ఞావశేనర్తినీ, తత్సంకల్పానుసారే, వివిధా
నంత మహామాయాబాల జననమందిరా, మహావిష్ణోః క్రితాశరీర రూపినీ, బ్రహ్మ
దీనా మనోచరా, ఏతాం మహామాయాం తరంత్యేవ యేదిష్టు మేవ భజంతినాన్యేతరః కి
రదాచన,”

మహామాయ యెట్టి దనఁగా వివిధములై విచిత్రములై యనంతములైన
సౌప్యమాయావిశేషములచేఁ జట్టుకొనఁబడినది. అనంతములైన మహామాయా
శక్తుల సమిష్టి యాకారము గలది. అనంతములైన దివ్యములై తేజోజ్వాలల
సమూహము నలంకరింపఁబడినది. మూర్త్యవకృతికిఁ దల్లిమైనది. ఈశ్వరుని
మహామాయ యాయనయాజ్ఞకు లోపడి వర్తించునది. అనేకవిధములై యనంతము
లైన మహామాయాశక్తులచే బాగుగ నేవింపఁబడినది. అనంతములైన మహా
మాయాసమూహములకుఁ బుట్టినిల్లు. మహావిష్ణువుయొక్క క్రితాశరీరరూపము
గలది. (మహావిష్ణువు తనతోడఁ గ్రహించుటకై శరీరము ధరించునది.) బ్రహ్మ
దులకు నోచరింపనిది. ఇటువంటి మహామాయను నెవరు విష్ణువును మాత్రమే
భజంతురో వారుమాత్రమే తరింతురు. ఇతరు లెప్పటికిఁ దరింపరు.

ఈ యుపనిషద్వాక్యములు మాయాయునునది భగవంతుని యచింత్యాకృత
శక్తి యనియు నాయుపసంశోవార్థము శరీరధారణముచేసి నేవించుచు నాయన
సంకల్పానుసార మాయనయాజ్ఞకు లోపడి వర్తించు నాధ్వయేకాని మగనినజ్ఞానము
పాలుచేసి మోహపఱిచి యాయనను శివప్రచారము చేయు ధూర్తస్త్రీవంటిది
కాదనియు ‘మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే’ యన్నట్లు
విష్ణునకుఁ బ్రసన్నులైనవారలే యీమాయ దాంబుదురు. గాని యితరుల కిది
దురత్యయ మనియు స్పష్టపడుచున్నది.

కావున భగవద్దాయ యనునది శ్రీభగవతి - పైలేన్య ప్రన్యదాయని - మహా
లక్ష్మీదేవియేకాని యింద్రజాలము గాదు - సూర్యముకాదు - హుళిక్కికాదు -

వంచపగాడు - రాక్షసులమాయ లన్నప్పుడు రాక్షసుల యశ్యేచ్ఛతో కేస్తులని గ్రహించవలయును.

తాత్పర్యము

ఆ ప్రకార మజపులకుఁజోవు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని గమనొని యాయన యందు మిక్కిలి స్నేహభావముగల చిన్నశిష్యుఁడు - విషయవంశస్థుఁడు - నన్న ప్రీతికిఁ బ్రాప్తుఁడు, సుమిత్రాదేవి యను దళిరథుని రెండవ భార్యనుమానుఁడు నైన లక్ష్మణుఁడు స్నేహభావము ప్రకాశించగా నౌరా శ్యేష్ఠభారీ కేవుడను కారణముచే వెంటఁజోయెను.

శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బ్రాణసమూహరాజేన యిట్లులు మనోహరమైన గుణములు నడివడిగలది. స్వభావముచేతనే నయగుము కలది. హితియు చేయుట యందే యాసక్తిగలది. జనకమహారాజు కూఁడురు. దేవమాయవలె నయోనిజయై జనియించినది (దేవమాయకుఁ దల్లినఁడులు లేరుకదా.) మంచి గుణములచేఁ గూడినది. లోకమంతయుఁ బొగడునట్టి నడివడులచేఁ బనిత్రురాలు నగు బాసకీదేవి (ముందుపద్యముతో నన్వయము.)

కం॥ నీతి సకలశుభచిహ్నో, నీతి నరారోహ దళరంభేశ్వరు రోదత

చేతోధవు శశి రోహిణి, రీతి న్నృన్నంటి చని నారీణిరీతిన్.

౧౦౩

సకలశుభచిహ్నోనీతి = సామూహిక శాస్త్రప్రకార ముల్లెమస్త్రీకి నుండఁదగిన శుభకరములయిన సకలలక్షణములతోఁ గూడినది.

నరారోహ = పురుషోత్తముఁడగువానికిఁదగినయుల్లెమస్త్రీ. నీతి = నాగటిచాలు నకు నీతి యనిపేరు. "నీతా లాంగలచర్చితి" యని యమముడు. అందుఁ బుట్టినది కావున నీమెను నీతి యనిపేరు. ఆయోనిజగాన వైకుంఠమున నున్నపుటి సౌందర్య మిప్పుడును గలదైయున్న దని భావము.

చేతోధవురీన్ = మనోనాయకుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తిని. శ్రీరామచంద్రమూర్తి చేతోధవుఁడుగావున ధవుఁ డున్నచోటఁ తేతస్సుండుట ధర్మమని యాడు వెంటఁబడిన దనుట. ఆయన సౌందర్యాదు లామెమనస్సు వాక్ర్షించియుండుటచే నాయనను వెంటఁబడఁ తప్పదని భావము. ఒక యిసుపములికిని నయస్కాంతి మాకర్షించినపు డది పోయినట్లొకదా యిసుపములికి పోవును. ప్రత్యేకించియుండు శక్తి మెక్కడిది ? కేవలసాగతంత్ర్యమేకదా.

శశిని రోహిణిరీతిన్ = చంద్రుని రోహిణివలె - రోహిణి చంద్రుని కసాధారణ భార్య. శ్రీరామచంద్రమూర్తి సౌందర్యాదు లాకర్షించుగా నీతి యాలిని వెంటఁ జోయినదనుటమూలము గాదు. పాశ్చాత్యము ననుసరించి రోహిణి చంద్రు

నెల్లనుసరించి పోవునో యట్లే సీతయుఁ జోయెనని యీ యుపమానతాత్పర్యము. ఈ విషయమునే సీత యససూయతోఁ జెప్పఁగలదు.

కం॥ దివిజేవత యగురోహిణి, యువతిజన శ్రేష్ఠయొక ముహూర్తంబేదిన్
స్వవిభుం చారాపతి నె, న్ద్రవులకు చరియింపఁగలుగునా యెన్నుండున్.

అయోధ్య. ౨౫౭౧.

ఈరోహిణి ౨౭ నక్షత్రములలోఁ జేరిన రోహిణిగాదు. ఈరోహిణి ౨౭ దినముల కొకనాఁడేకదా చంద్రునితో సమాగమము. సర్వదా చంద్రుని నెన్నంటి యుండు రోహిణి వేతొకనక్షత్రము గలదందుకు.

అరిణాప్రీతిన్ = చక్కనిప్రీతితో - అరిణము = వంకరకానిది. సీత భర్త వెంటఁ జోవుటకుఁ గారణ మసవాదభీతి ఇతరుల బలత్కారము గాదనియుఁ, జక్కని నిండు ప్రీతి యనియు భావము.

నెన్నంటిచనెన్ - నెన్ను + అంటి = నెన్నంటి, “వయ్యెడకొం గడ్డమైనఁ బ్రాణమె పోవున్” అన్నట్లులు దూరదూరముగఁ జోవుటవలనఁ గలుగు విశ్లేషమును సహింపలేక వీఁపు నొరయునట్లు పోయెనని భావము.

తాత్పర్యము

సాముద్రికశాస్త్రప్రకార ముత్తమస్త్రీల కుండవలసిన సుభలక్షణముల నెల్ల గలదై దశరథమహారాజు కోడలై యుత్తమ స్త్రీయైన సీతాదేవి చంద్రుని రోహిణి యేప్రకార మెల్లవేళ ననుసరించిపోవునో యట్లులే నిండాగుప్రేమచేఁ దన ప్రాణేశ్వరు వెంటి పోయెను.

కం॥ వౌరులు దుస్సహించితా, భారులు దూకంబు వెంటఁబడి, రలు కించి

ద్వారము లెండియు, గంగా, తీరంబును దాసిధర్మధీవిరతుండున్.

౧౦౪

సీతాలక్ష్మణులుతోఁడె వారులును శ్రీరామచంద్రమూర్తియందలి భక్త్యతిశయ ముచే నాయనను వెంటడించి రని చెప్పుచున్నాఁడు.

దుస్సహదుఃఖవిచారులు = సహింపరాని రామవియోగదుఃఖమునకుఁ జంత పడుచున్నవారు. శ్రీరామచంద్రమూర్తియందుఁ బారులకుఁ బరమభక్తిగల దని దీని వలనఁ జెలియవచ్చును. వియోగభయమే పరమభక్తి.

వారులు = పురజనులు - అయోధ్యాపట్టణవాసులు - స్త్రీలు - వృద్ధులు - బాలుకు - పురుషులు - మిత్రులు - శత్రులు - శిష్యాసీనులను భేదములేక సమస్త జనులు. ఈజనులకుఁ శ్రీరామచంద్రునియందలి పరమభక్తిగలుగుటకుఁ గారణ మేకదేశవాసమే యని యీపదము సూచించుచున్నది. ఏకదేశవాస మనఁగా రామచంద్రుఁ డేపురమం దుండెనో యాపురమందే యాయునకు సమీపమందే

పురజను లుండుటచే నాయన మహాత్మ్యము తేజమువలన వారికాయనయం దట్టి భక్తి గలుగఁ గారణమయ్యెను. ఈ తేజస్సుచే యాంగ్లభాషయం దారాయందురు, దీనివలన భక్తిపరులు భగవత్సమీపమండే నివసించవలయు నని యేర్పడు చున్నది.

దూరము = తమసానదీతీరమువఱకు - ఒకనాటి ప్రయాణము నంతదూరము. వెంటఁబడిరి = వలకు వలదన్నను బలవంతముగా వెంటఁజోయిరి.

తల్పడియును = దశరథుఁడును - యును ఉక్తార్థసముచ్చయము. తాను దండ్రి కావునఁ బుత్రవాత్సల్యముచే ననుసరించెఁగాని పొరులవలె భక్తితోఁగాకు అని తల్పడి పదము నభిప్రాయము.

అటు = పొరులవలె - పొరులవలె వెంటఁ జోవుట సామ్యముగాని దూరము నందుఁగాని భక్తియందుఁగాని సామ్యముకాదు.

అబాలనోపాల మూరంతయు శ్రీరామచంద్రునివెంటఁ జోవునపుడు తాన మొదట వలె వెంటఁగదలక కూర్చుండుట బాగుగాదని వెంటఁడించెనని భావము.

కించిద్దూరము = నడివిధివఱకు - లోకులేమనుకొందుకో యని పోయినవాఁడు కావునఁ తాదులు పోయినంతదూరమైనఁ జోడయ్యె. వెంటఁబడిరి యనుదానిని నేకపదసక్రియగా మార్చి యిటఁ గ్రియగాఁ జేసికొనునది - కించిద్దూరము వెంటఁ జోయె నని. ఇంతవఱకుఁ బరత్వసౌలభ్యములను గుణములను జెప్పి యింక వాత్సల్య సౌఖ్యములను జెప్పుచున్నాఁడు.

ధర్మధీనిరతుండున్ = ధర్మబుద్ధియందు మిగులనాసక్తుడగు శ్రీరామచంద్రుఁడు - ఆత్మికులయెడ వాత్సల్యసౌఖ్యములను ధర్మము - పితృవాక్య పరిపాలనాధర్మము గంగాతీరమును దాసి = గంగయొడ్డు సమీపించి.

రాముని విడిచియుండఁజాలక సహింపరాని వియోగతాపముచేఁ దపించి యయోధ్యాపురవాసులు శ్రీరామచంద్రుఁడు రావలడు. రావల దని వారించుచున్నను విశక యాయన మెఱచి చాలదూరము పోయిరి. తల్పడికూడఁ గొంచెముదూరము పోయెను. ధర్మబుద్ధియం దత్యంతాసక్తిగల శ్రీరామచంద్రమూర్తి గంగానదీతీరము చేరి (ముందుపద్యముతో నన్వయము).

తే॥ శృంగి బేరపురంబును*తేరి యచట, నాత్మవిగ్రహుని గుహు నివా*వాధిపతిని

జాచి సెలవిచ్చె*బొమ్మని*సూతునకును, గుహుఁడుదాటించెనారిము*స్థరనుగంగ.

శృంగీలేరపురంబును - శృంగముకలది శృంగి = జంక. లేరము = (శృంగిని మ్రేప) యాకారముగలది. శృంగీలేరము - ఆచక్క-ణముననున్న జోయలు అడవి జంకలను వందించి చంపుటకై యాయూరినలునైపుల జంకలవలె నాకారములు చేసియుండిరి. ఆప్రాంతపు టడవులనుండు నడవిజంక లామోస మెఱుంగక తమజాతిజంక లేకదా యది సమీపింపగా వారు చంపుదురు. అంతటి క్రూర పట్టననుయ్యును భక్త నివాసముగావును బవిత్రమగు గంగాతీరమును వాసి యనుటతో సంతుష్టిలేక శృంగీలేరపురంబును తేరి యని చెప్పెను. పవిత్రస్థలముకన్నను బరమభక్త నివాసస్థానముగదా యుత్కృష్టము. ఈ యర్థమునే భాగవత్సాగ గణ్యులగు వేదాంతాచార్యులు లోనగువారు 'సా కాశీతి న చాశీతి' యని చెప్పిరి. ఊరిఁగఁగము చెప్పి యంచలి ప్రజలయు, నధిపతియు లక్షణము చెప్పుచున్నాడు.

నివాదాధిపతిని = జోయలకుఁ బ్రభునైనవానిని. - జోయలే గ్రూరులు - ప్రాణహింసకులు, అట్టివారిని నలుచి లోపలచుకొనియుండువాఁ డెంతటి కఠిన చిత్తుఁడుగా నుండవలయును.

ఆత్మర్షిమ్రుని=అట్టి ప్రాణస్నేహితుని-ఆత్మవలెఁ బ్రియమైనవానిని, గుహుని= పరులను వందించు స్వభావముగల యాతనిని, జాతిని, నడతను గుణమునను, గులమునను నీచుఁడై యున్నను భగవద్భక్తి గలవాఁడు కావున నామాత్రముననే యాదరింపఁ దగినవాఁ డయ్యెను.

“ద్వి॥ ఎవ్వారు భక్తి న న్నిలము భజింతు, రవ్వార లుండ్రునాయెంతు, నే వారి యందు వసింతు దురాచారుఁడైన, సంపక యితరులయందలి భక్తి, నన్నిభజించు మానవుఁ డెవ్వఁడైన, నెన్నంగ సాధునే యని జగతి తోలిజన్మమునఁ జేయు పాపంబుకఠిన, వెలదులు కోమల్లు పృషలులుగాఁగ, జనియించినట్టి యేజనులైనఁగాని, నను నాశ్రయించి యసంతమా గతిని, జొందుచున్నాడు.....” ద్వి.భ గీ.౯ అధ్యాయము.

“అదిగాక యథలపాపాత్ములకన్న, నధికపాపాత్ముండ నగుదువేనియును, దరియింపఁగలవు పృథాసుత సకల, దురితంబు జ్ఞానమన్ తోరపునావ....”

ద్వి.భ.గీ.౯ అధ్యాయము.

ఇక్కడ జ్ఞానమనఁగా నధికభక్తి యని శాండిల్యమతము తిక్కిన దోషము లేన్నియున్నను నిజమైన భక్తుఁడు కావున సాధు వనియే రాముఁ డాయన యున్నచోటికిఁ జోయెను. దీనివలన భగవంతుని మనము నెదకుఁచు జోవలసిన పని లేదనియుఁ బండు మనచేతిలోనున్న బాలుఁడు చేరవచ్చునట్లు భక్తి మన యందుండిన భగవంతుఁడే మనల వేదికికొనుచు నచ్చనవియు చేర్చుచున్నది.

అంతియకాదు - ఇంతియకాదు - రాముడు శృంగిలేరపురముఁ జేరవచ్చినవార్త తెలియుఁగానే పరువున వచ్చి గుహుఁడు రాముని గొఱిలించుకొనెనట. (అయోధ్య-౧౩౦౫-౧౩౦౬-౧౩౦౭ పద్యములు చూడుఁడు) దీనివలన భగవంతుఁడు భక్తుల కెట్టిచపపు స్వాతంత్ర్యము విచ్చుకో తెలియుఁడు. జీవాత్మపరమాత్మలు పరమ స్నేహమునఁ బరస్పరాలోగమము చేయుచోఁ గలుగు నానందాతిశయమున మెమట చుట ముక్తి యని శంకరాచార్యులవారి యభిప్రాయ మని కోకిలేశ్వరశాస్త్రి గారు వ్రాసిరి. పానామంతుని శ్రీరాముఁడు గొఱిలించుకొనినను, (యుద్ధ-౧౩-౧౪ పద్యములు) గుహుఁడు శ్రీరాముని గొఱిలించుకొనినను. తారతమ్య మరయుఁడు.

గుహునిఁ జూచి రాముఁడు మాతునకు సెలవిచ్చెను. సూతుఁ డవగా సుపర్యత్వ నిరసూతిః. మూఁపేరే గుప్తములను తోలువాఁడు. గుహతి గోపాయ తీతి గుహః రక్షించుకొనువాఁడు. గుహా సంవరణే. ఆత్మజ్ఞానముచే భగవత్కింక రుడై రక్షించుకొనువాఁడు ఇట్టివాఁడు దొరికినపుడు పశువులఁ గోలుకొను వాఁడు త్యాజ్యఃకేకచా. తానై రాముని గొఱిలించుస్వాతంత్ర్యము గుహు నికిఁ గలిగెఁగాని సుమంత్రునికి లేదయ్యెగదా. సుమంత్రుఁడవగా మంచియాలో చన గలవాఁడు. అవగా జ్ఞాని. గుహుఁడో భక్తిపరవశుఁడు. తావుననే యాత్మ మిత్రుఁడని చెప్పఁబడెను. “జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మతమ్ జ్ఞానీతుపరమైకాంతి” యని జ్ఞాని యవగాఁ బరమైకాంతియగు పరమభక్తుఁడు భగవంతుఁడు భక్తజన పతపాతి. దీనివలన జ్ఞానికంటె భక్తుడే భగవంతునకు, వ్రియతముఁ డని యేర్పడుచున్నది.

చూచి = రాముఁడు తాను గొప్పవాఁ డనియు గుహుఁడు నీయఁ డనియు లేనములేక యేకీభవించియుండి నిమదాధిపతిని జూచి యనుట వలన శ్రీరాముని సౌశీల్యగుణము సూచించఁబడెను. గొప్పవాఁడు తక్కువ వానితో భేదములేక కలిసిమెలసియుండుట సౌశీల్యము. ఇదియే యనన్య భావము. దీనివలన గొప్పవారు జూరులతోఁ జోరులతో జూదరులతో దురా చారులతో నీచగుణులతో స్నేహము చేయవలయు నని తాత్పర్యముగాదు. కులమున నీనుడైనను గుణమున భగవద్భక్తియం దుత్తముడై యుండవల యును. గుణహీనుఁడు భక్తిహీనుఁ డుత్తమకులములోఁ బుట్టినను స్నేహ పాత్రుఁడు గాడు. నట నిట గాయక వేద్యాపహవాసముచేయు రాజునందు సౌశీ ల్యము గల దనరాదు. నిమదాధిపతి ననుటవలన గుహుఁడు నిక్కిలి నీయఁ డనియు, ధర్మధీవిరతుఁ డనుటవలన రాముఁడు మహాత్ముఁ డనియు, జూచి యను పదమువలన భేదములేక స్నేహించుటయు, ధర్మధీవిరతుఁ డనుటవలన నిట్టి

శ్వేహము ధర్మము క్తమైనదే యనియుఁ జెప్పబడెను. వాత్సల్యము = కోపమున్నను దానియందును బ్రేమగలబుద్ధి.

సూతునకును = సుమంత్రునకును. వంశపరంపరగా వచ్చినవాఁడును మిగుల నాత్మండును నొటచే వదలుట యసాధ్యకార్య మని 'ను' కార తాత్పర్యము.

పొమ్మని సెలవిచ్చెను = అప్పుడు పుట్టిన దూడనైగల ప్రేమాతిశయముచే ముందటి యెడదూడను వదలు గోవువలె గుహునిఁ జూచి సుమంత్రుని వదలెను. దీనివలన సూతునియం దుండు ప్రేమకంటె గుహునియందు వాత్సల్యము మెండని సూచితము.

గుహుఁడు వారి మువ్వరను గంగ దాటించెను = నీతారామలక్ష్మణులను, ముగ్గురను దాటించెను. గోజంతము కావున ద్వికర్మకము.

గుహుఁడు వారిని మువ్వరను నావనై నెక్కించి యింతటి కైంకర్యము లభించె గదా యను సంతోషముతోఁ దాను సొంతముగా నావ నడిపి గంగను దాటించెను గాని తాను రాజనను గర్వముతో నెవనికో యొక్కని నావ తోలుకొనిపోయి వీరి నావలియొద్దన విడిచి రాకా యని చెప్పలేదు. మఱియొకఁడు నడుపుచుండఁ దా నూరక కూర్చుండనులేదు. అట్లుండిన దాటించఁజేసె నని కవి చెప్పియుండును. భగవత్ప్రేమయం దితరుల నియమించి తా నూరక కూర్చుండరాదు.

తా త్ప ర్య ము

శృంగిబేరపురమును తేరి యచట నుండు జోయనాయకుని గుహుఁ డను నాత్మ మిశ్రునిఁ జూచి సారథితో "సుమంత్రా ! యింక నీ పూరికిఁ జా" మ్మని సెలవిచ్చి పంపెను. అవల గుహుఁడు వారి మువ్వరను గంగ దాటించెను.

ఉ॥ రాజకుమారులున్ జనక * రాజకుమారియుఁ గానకావన బే

రోజను గాల్పించె జని, బ * పూవకసింధులు దాటి, యాధర

ద్వాజని శాసనంబున సు * పర్వనికాశులు చిత్రకూటమున్

రాజులు వేడ్కఁ తేరి, తమి * గ్రాలంగ నుండిరి పర్ణ శాలలోన్.

౧౦౬

రాజకుమారులున్ జనకరాజకుమారియున్ = మువ్వరిపేర్లుమాత్రమే చెప్పుటచే గంగ దాటించి గుహుఁడు మరల తనయారికి వచ్చెనని తెలియనయ్యెను. కావకావన్ = అడవి వెంబడిగల యడవియందును - వీపు, క్రొత్తక్రొత్త యడవులందు సంతోషముతోఁ జోయిరనియుం; జోవునపుడు అడవులలోనే పోయిరిగాని తొడియొడ్లు మీఱిన ప్లిగుసని యూళ్ళలోనికిఁ జోలేదనియు సూచితము. అడివి వెంట నడవి దాటిపోయి రనుటచే నే యడవి యందును విశ్రమింపలేదని యర్థము.

శేతోజను = మిక్కిలి సంతోషముతో - విలాసముగా. సంస్కృతమున 'తేవనేన వసం గత్వా' యని యున్నది. తే+వనేన వసమ్ = వారు అడవి వెంటడి యడవిని అని యొక యర్థము. తేవనేన + వసం = క్రిడవలె నడవినీఁ బోయి యని యొక యర్థము ఈశ్వేషము తెనుఁగునఁ గుదరడు. కావున రెండర్థములు శేతోజను కావకానన్ అని ప్రత్యేకముగా వ్రాయఁబడెను.

చని = అనాయాసముగఁ బోయి - రాజకుమారులును జనక రాజకుమారి యును అనుచో అగర్భశ్రీమంతులు సుకుమారులు నైన మహారాజపుత్రు లడవిలోఁ గాలినడక సంచరించుటయే ప్రయాసముతోఁ గూడిన కార్యము. ఒకవేళ రాజకుమారు లడవులందు వేటకై తిరుగువాచేకదా యని వప్పుడు వాహనములు పరిచారకులు పాదరక్షలు లోనైన వన్నియు నుండును. ఇప్పు డవన్నియు లేవు. మగవారుకావున వారెట్లో సహించిరనినను మహారాజపుత్రికయైన సీతాదేవి యను స్వృతే కాల్ప డ నడవులందు సంతోషముతో సంచరించెనట. వ్రతపరిపాలన కార్యమునై పోవువారు గనుక వారి కది సంతోషకార్యముగాఁ దోచెను గాని కష్టకార్యముగఁ దోచినది కాదు. పితృవాక్యపరిపాలన వ్రతము నెనుకనందీ త్రోయఁగా అశ్రితరక్షణకార్యము ముందునకు లాగుచున్నది. అని సముచ్చ యార్థము.

బహుదకసింధులు = విశాలముగను లోతుగను నీరుగల గంగానదిని. వదులలో గంగ ప్రధాన మని యెంచి వానిని బ్రత్యేక నామముతోఁ జెప్పక సింధువు లని సామాన్య నామముతో జెప్పెను.

(2) సింధులు = యమునానది - గంగానదీతరణము పూర్వపద్యమునఁ జెప్పఁ బడినది. సింధులు = ఇది జాతినాచకపదము. బహువచనాంబునది. జత్యా భ్యాయా మేకస్మిన్నహువచన ముక్యతిరస్యా' మ్మని పాణినిసూత్రము. (3) పూజార్థంబున బహువచనము - రాములు, వాల్మీకులన్నట్లు దితిపాశాన్ అను నట్లు అవయవబహుత్వముచే బహువచనము. సింధులు = గంగాయమునలు గాక మందాకిని యని చిత్రికూట పర్వతపరీసంబున నొకవది గలను. సౌకర్యాకమై యది యిచ్చటనే చెప్పఁబడినది.

గంగాయమునల దాటిగదా యడవులవెంటఁబోయిరి. అడవులలోఁ బోయి యావల నదులు దాటి రని చెప్పుటసరియూ యని సందేహింపరాదు. "అగ్ని హోత్రం జహోతి - యవాగూం పచతి" యని వేదమునఁ గ్రమముగ రెండు వాక్యములు గలవు. అందు యవాగూపాకానంతరము అగ్ని హోత్రహోమము. కావున నర్థగ్రమముగా 'యవాగూం పచతి - అగ్ని హోత్రం జహోతి' యని

యచ్చట మాన్యుకొందురు. "వాడు గుఱకపెట్టి నిద్రపోయెను" నిద్రపోయిన తరువాత గుఱకవచ్చునుగాని మేలుకొనియుండగా రాదుగదా. అట్లున్నను గుఱకముందు చెప్పుదుము. అట్లు ఇచ్చటనుబట్టి దశసింధులు దాటిదాటి కానాకానఁ బేరొకను గాల్పదం జనిచని యని యుక్తముగా మాన్యుకొనవలయును. లేదా చని = చనియిరిగి యని భవిష్యత్కాలము ఇట సన్వయము. ముఖం వ్యాదాయ స్వపితివోగు తెలుచుకొని నిద్రించుచున్నాఁ డన్నట్లు.

భరద్వాజని శాసనంబునన్ = భరద్వాజనుహస్తి యాజ్ఞచేరి ఈమన యాశ్రమము ప్రయోగయొద్ద నున్నది. (1) 'ఏవఏవ విభద్యాణా ప్రజానైవాజా తావత్ విభర్తి యద్విభర్తి తస్మాద్భరద్వాజ ఇత్యాచక్షతే'యని ఋగ్వేదారణ్యకము చెప్పు లాగున భరద్వాజుఁడు ప్రజాసంరక్షణమే స్వభావముగాఁ గలవాడనివ్యుత్పత్తి. (2) వాజము = రేతిస్సు - వాజీకరణము ఇత్యాదులందు వాజశబ్దమునకు రేతి స్పని యుండును. దానిని స్థలనముగానీక భరించువాడు భరద్వాజుఁడు - అశ్చలితనిత్య బ్రహ్మచారి యని యర్థము. 'భరద్వాజోహవై త్రిభికాయద్వి ర్విష్ణోచర్య మువాస' యని శ్రుతి. (3) చిత్రకూటమును = ఆశ్చర్యకరమైన శిఖరము కలది యని వ్యుత్పత్తి.

భగవంతుఁడు విరజానది దాటి ప్రకృతిమండలమునకు వచ్చినట్లు రాముఁడు గంగానది దాటి చిత్రకూటముఁ జేరెను. చిత్రకూటము - ప్రకృతి - ఈయర్థము వేఱొకచో విస్తరింపబడును.

రాజులు వేడ్కనుజేరి = ప్రస్తుతమైన సంతోషముతోఁ జేరి. తాము సౌఖ్యముగా నుండ ననుకూలముగా స్థలజలరామునేయకముగల యాపర్వతము దొరకై గదా యని సంతోషము. (2) చిత్రకూటము దండకారణ్యములోనిదే. కావునఁ దండ్రియాజ్ఞప్రకారము దండక చేరితిమిగదా యని సంతోషము. (3) అవతార ప్రయోజనమును నిర్వహింపఁగల ప్రదేశమునకు వచ్చి చేరితిమిగదా యని సంతోషము.

పర్వతాలలోన్ = లక్ష్మణుఁడు కట్టిన యాకులగుడిసెయందు. సుపర్వనికా శ్రులు = దేవతలతో సమానులు - లక్ష్మీనారాయణులతో సీతారాములును, నొకముత్తనితో లక్ష్మణుఁడును సమానులని భావము సుపర్వలతో సమానులని విగ్రహము. నిభసంకాశాది తీర్థములకు విల్లి గ్రహించునది. ఈ యపమానమువలన దుఃఖమేలేక యచ్చట సదా సమానచిత్తవృత్తితో రమించుచుండి రనుట వ్యంగ్యార్థము; సీతారాములు పుష్పహరణ జలక్రీడాదులచేరి రమించుచుండిరి. 'కలికి యీచిత్రకూటనగంబునందు, జారుమానసవాక్కాయ

సంఘతములు, వివిధభావము లెల్లఁగు వేక్కవరసి, కొనుమఁ గ్రీడింతువే నమ్మఁ గూడి ప్రీతి' అయ్యో. 20౫౩ వ అని రాముఁడు నీతితోఁ జెప్పిన ఇట్టి ప్రీతిలచే భార్యాభర్తలు రమింపఁగా లక్ష్మణుఁడో వారి కిరువురనుఁ గైంకర్యము చేయుచున్నట్టి యవిచ్చిన్న సేన లభించె గదా యని సంతోషించెను.

'30 వండులు గడ్డిలున్ వననివాసులు గ్రావము గాఁగ మొక్కు- వే । అందువెనైనఁ జెచ్చెదను. నువ్వొక నిపునుగూడి యాడుచున్ । గొంపల పేలుల నిద్దురగురియ యున్నను మేలుకొన్నఁ గో । దండధరుండున్ మెలిపుదాలిచి సర్వము సేన తీర్చెదన్ । అనికదా లక్ష్మణుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు లానందహేతువు వేతైనను అనందము మాత్రము విరతిశయము యొక్క భేదిధమయి యుండెను. మోక్షదేశయందు ముక్తుఁడు లక్ష్మీనారాయణుల కైంకర్యముచే నానందించుటను, నా కైంకర్య ముచే లక్ష్మీనారాయణు లానందించుటయందును నానందభేదము లేదుగదా. "పరమం నామ్యి ముపై తి- భోగమాత్ర సామ్యలింగాచ్చ" యని శ్రుతి బ్రహ్మ సూత్రములు, పరమపదమందు నానందస్వరూపు డైన భగవంతుని యానందమునకుఁ గొఱఁలేదేదు. ఆయనతోడఁ బరమసామ్యముఁ జొందిన ముక్తుని యానందమునకుఁ గొఱఁలేదేదు.

సుపర్వనికాశు లను పదమునందలి యవమాలంకారముచేతనే యొక యర్థము ధ్వనించుచున్నది. అది యేదియనఁగా :— స్వస్వరూప, పరస్వరూపాచార్య స్వరూపముల నెఱిగి తన్మూలంబున భగవంతునియందుఁ బ్రీతిరూపమగు భక్తి గల పురుషుని భగవంతుఁడు కరుణించి లక్ష్మీదేవితోడఁ దాను వానియొద్ద కేఠించి వానిని దివ్యవిమాన మెక్కించుకొని యతివాహకులచే సత్కారము చేయించి విరజాసదిని దాటి తిలకాంకారమును జేంది యమానవపురుషునిచే ననుమతి యిచ్చించి దివ్యలోకమగు నైకుంటమునకుఁ జని యట మహామణి మంటపమునఁ దానునుదేవియు సింహాసనాసీనులై నాఁడు సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థలయందును తేము పరిచర్యల సంగీకరించి యానందించుచుఁ దన్మూలమున నెరిసికొని దమతో సమానానందము నొచ్చుట నట యావత్కాల ముండునను వర్థము సూచితము.

రాజకుమారులు రాజకుమారి యరణ్యము వెంబడి యరణ్యము తిరిగి యనేక నదులన్ని దాటి భరద్వాజుని కాసనంబున సుపర్వనికాశులు చిత్రకూటముఁ జేరి రనుటచే భగవదంతమైన శివు లొక జన్మము వెంబడి వేఱొకజన్మ మెత్తి యగాధ సంసారములను దరించి కడపట గురుబోధచే దేవస్వరూపము నొంది (యప్రాకృత దివ్యశరీరము) ముక్తిపదము చేరుదు రని ధ్వని.

తమ గ్రామఁగ నుండిరి = సంతోష మితిశయించి ప్రకాశింపఁగా నుండిరి. దీని వలన మువ్వరకు సంపూర్ణ సమాన పరమానందిము చెప్పఁబడెను. అదిలి

గొని భాగ్యవంతుడు పంచభక్త్యపరిమాన్నములు భుజించిన నెట్టి సంతోషము గలుగునో యంతటి యట్టి సంతోషము యాకటివేళ సంకటి తిని మించినట్లు ప్రాచీన పేదవానికిని గలుగును సంతోషము, దుఃఖము నిచ్చుకేళి పద్ధాము లందు లేను. అవి మనోవ్యాపారములు. మారయాతిపోయిన కుట్టువాడు చేర వచ్చినపుడు తల్లిదండ్రుల కెట్టి సంతోషమో యట్టి సంతోషమే తీవ్రము తమ్ముఁ జేరవచ్చినపుడు లక్ష్మీనారాయణులకు గలుగును. పిత్రిభక్తిగల యాత్మమైన కెట్టి సంతోషమో వారిని జేరజోయిన తీవ్రము గలుగును. 'ప్రమోదము తుల్యమేలేదు వాసి.' (౨) ఆయోధ్యయం దెట్టిసౌఖ్య మనుభవించుచుండినో యట్టిసౌఖ్యమే చిత్రకూటమందును ననుభవించుచుండుటచే నయోధ్య విడిచి వచ్చిన దుఃఖము వా రెఱుంగరైరి.

కా! నానాపక్షి మృగాకులంబు సుమనోవ్యక్తదుష్ప్రభాతరం
బై నాగేంద్రమృగానునాదితముకై హరిప్రతీవాధ్యమా
కానన్ మాత్యవతీతలంబునను తోకన్ బాసకీరాఘవుల్
సానందంబుగఁ గ్రీవపల్లిరి ప్రవాసా యాపసంవిస్మృతిన్. ఆయో. ౧౪౨౭

అని ముందు చెప్పబడును. (౩) చిత్రకూటమందు మిగుల సంతోషముతో నుండి రనుటచే నయోధ్యయందు వారి కింత సంతోషము లే దని వ్యంగ్యము.

ఒక గొప్పకార్యము చేయు దలంపుగలవాడు ఆ కార్యమును జేయుటాని చేయునపుడుగల సంతోషము సోమరిగా నున్నప్పుడు కలుగదు. రావణవధాదిక వైన ఘనకార్యము ముందుండఁగా నది చేయుటయందుఁ బ్రవర్తించక యూరక యయోధ్యయం దుండుట రామునకు సంతోషకరము గాదు.

తాత్పర్యము

ఇట్లు రాజమహారు లిరువురు రాజకుమారి నీతయు మువ్వురు గంగానదిని యడవిజెంబడి యడవి వరుసగా దాటిపోయి భరద్వాజాని శాపసము ప్రకారము చిత్రకూటపర్వతముఁ జేరి యచ్చటఁ బల్లశాల నిర్మించుకొని యథాసుఖముగ నుండిరి.

కం! పుత్రకులు చిత్రకూటధర్మితీధరవాసు లయినఁ * బ్రేమభరముఁ

బుక్తునకై విలపించుచు, భాతీపతి చనియె నమరఃభామముఁ జేసె. ౧౦౭

ఇట్లు భగవంతునియందు లక్ష్మణునికిం గల దాస్యాభిలాష వివరించి యొక భరతునకు గల పారలౌక్యమును దెలుపుటకై యుపోద్ఘాతముగఁ గొంత చెప్పుచున్నాడు.

పుత్రకులు = రామలక్ష్మణులు, స్వార్థక కప్రత్యయము.

చిత్రకూటధర్మశీధరవాసులయినన్ = చిత్రకూటపర్వతమున నివసించువారు కాఁగా.

ధాత్రీపతి = దశరథమహారాజు.

ప్రేమభరమునన్ = ప్రేమాతిశయముచే. పలుగురు కుమారులలోను రాముని యందు దశరథునకుఁ బ్రేమమెం డని భావము. “వారలలో జనకునకున్, శ్రీరాముఁడు శేషురీతిఁ దియుఁ డయ్యెఁ గడున్.”—బాల ౫౨- ప.

పునుపకై నిలవించుచున్ = శ్రీరాముఁడు కలఁబడకపోయెనేయుని కు఼భముతో కడు బాధనొంది యాతనిఁ గూర్చి హాహు ! హాపుతా!, యని రోదనము చేయుచు, అమర హనుముఁ జేరం జనియెన్ = స్వర్గమును జెందెను. మరణించె నని భావము.

తాత్పర్యము.

అచ్చట నయోధ్యాపురంబునఁ దనకుమారులు చిత్రకూటపర్వతము చేరఁగా శ్రీరామునందుఁగల ప్రేమాతిశయముచే రామా రామా యని యేడ్చి యేడ్చి దశరథుడు మరణించెను.

కం॥ జనకుం డీల్లుట రాజ్యం, బునకు వసిష్ఠాదివిప్రముఖులు దన్నుం బనిపూని వేడ భరతుఁడు, గొనఁ డయ్యె న్నాసిమాటఁ • గొనసాగింపన్.౧౦౮

•జనకుం డీల్లుటన్ = తండ్రిచచ్చుటచేత పరమపురుషుఁ డగు రామునకుఁ గన్న తండ్రియయ్యు వైకుంఠమును జేరక యత్కించిస్సుకృతము చేసినవారి కందఱకు సాధారణమై నశ్వరమైన స్వర్గమును జొందుట యొక పెద్దకారని యలక్ష్య భావముతో నీల్లుట యని చెప్పఁబడెను.

వసిష్ఠాది విప్రముఖులు = వసిష్ఠుఁడు మొదలుగాఁగల బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు తన్నున్ = భరతుని, రాజ్యమునకై = రాజ్యమేలుటకై, పనిబూనన్ వేడన్ = పెద్దప్రయత్నము వహించుటకుఁ బ్రార్థింపఁగా.

భరతుఁడు = భరతి ఇతిరాజ్యస్య భరణాత్”, పిన్నవాఁ డగుటచే రాజ్య ప్రాప్తికి వలను గలుగకున్నను రాజ్యమును భరించుచు యెఱిగి వసిష్ఠుఁ డతనికి భరతుఁడని పేరుపెట్టెను. భరతుఁడు = రాజ్యభరమును వహించుటయందు సమర్థుడయ్యెను.

వారిమాటఁ గొనసాగింపఁ గొనఁడయ్యెను = వసిష్ఠాదులమాటను నెఱవేర్చు నంగీకరింపలేకు. తనకు రాజ్యమేలుటకు శక్తియున్నను సర్వశ్రేష్ఠుఁడు రాముఁ డున్నప్పుడు తా నేలుట స్వరూపవిరుద్ధ (సారతంత్ర్యవిరోధము) మగుట నంగీక రింపలే దనుట భరతుఁ డను పదమువలన గ్రహింపఁదగియున్నది.

కం॥ పుట్టియు దళరథునకు నే. క్షులు హరియించురాజ్య మీరాజ్యంబున్
అట్లులే నేనును రామునిదిట్టగుటను వీరచెప్పియీ ధర్మగతిన్. అమో. ౧౦-౧౧.
అని భరతుడు ముందు చెప్పును.

ప్రశ్న - త్రిశంకుడు చెప్పినట్లు (బాల. ౧౦౨౬) సూర్యవంశపు రాజులకుఁ
బురోహినుడైన వసిష్ఠుడే గతి దిక్కు దైవమై యుండు రాజ్యాన్ని నమస్కరించి
యాయన జోషించినదాని నెట్లు భరతుడు తీరస్కరించెను? ఇది గురువాక్యము
మీటివల్లుగాదా?

సమాధానము - రాజుచెప్పినమాటను వసిష్ఠుడే చెప్పినేకాని పెద్దవాఁడందఁ
కన్నవాఁడు రాజ్యమేలుట యన్యాయముని యాయనకుఁ దెలియకపోలేదు ఇతఁ
భరతుడో భగవత్పరితృకుడు. తిమ్మ దన దేహమును దన సర్వస్వమును
శ్రీరామునకే తక్కువర్వమే ననుర్పణము చేసినవాఁడు అట్టి దాని మరల
గ్రహించుట దత్తాపహరణోపద్రావీకి గారణమగును. అది పారతిత్వమునకు
విరోధము. దానివలన స్వరూపహాని గలుగును. ఇట్టి యాత్మహత్యవంటి ఘోర
కార్యమును నెవరు చెప్పినను తేయరాదు. తన మాట వివలేదని వసిష్ఠుఁడు
జోషించిన శాప వియ్యగలఁజేకాని యాత్మహాని గూర్చలేడుకదా. ఆయనమాట
వినిన గలుగు స్వరూపహానియందీ యాయన తప్పింపఁగలఁడా? అట్టి శక్తి లేక
యకార్యమును తేయమని ప్రేరించువా రెవ్వరైనను వారిమాట వివరాదు. ఈ
కారణము చేతనేకదా ప్రహ్లాదుడు తండ్రిమాట వివడయ్యెను. ఇంతకు వసిష్ఠుఁడు
వేదజ్ఞనేకాని శాసింపలేదు.

వారిమాట = వారి జోధమనక యాజ్ఞానునక 'మాట' యని చులకనగాఁ
చెప్పుట వారి మాటయందు గౌరవబుద్ధి లేకుండుటచేతనే.

తాత్పర్యము.

తండ్రి మరణించుటచేతను రాజ్యాస్థైర్యము త్యేష్ఠపుత్రుఁడరణ్యములందుండుట
చేతను రాజ్య మరాజకమగునని తలచి దళరథునభీచాయము పురస్కరించుకొని
వసిష్ఠుఁడు మొదలగువాకు రాజ్యభారము వహింప భరతుని ప్రార్థించిరి. కాని వారి
మాట నాయన నెఱవేర్చ సంకీర్తించడయ్యె.

సీ॥ అమ్మహాబలుఁడు ని * జాగ్రహాంధ్రీప్రసా, ద్ధాన్యమై వసయుం * కరిగి రాము
ననఘు మహాత్ము య * భాగ్యసర్వాక్రము, వార్యభాషయన * నస్థి వేద
వన్న ! ధర్మజ్ఞుండ * దైవవీరే రాజు, గానుండనే యుం * గరుణఁ జూచి
రాముండుత్యాగాభి * రాముండు సుముఖతో, దాముండు సవ్యతోధాముడయ్యు
తే॥ దండ్రయాదేశమును మది * దలఁచి రాజ్యపాలనం బొల్లి కరినికిఁబావ లిచ్చి
తనకుమాటుగఁ, బొమ్మించుఁదటిమిచెప్పి, పంచెనలని నయోధ్యకుఁభరతుఁడంతి.

అన్యుచోబలుడు = (1) రాజ్యమేలుటకు గవలపిన బలముగలవాడు. (2) కామక్రోధాదులగు సరిపడ్వ్వంబులను జయించు శక్తిగలవాడు. (3) చనురంగ బలముతోడ నొప్పునై న్యముగలవాడు.

సేనతోడఁ బోవుటకుఁ గారణమేమనఁగా:— (1) భరతుఁడొంటిఁగ బోయిన నితఁ డొక్కఁడే ప్రార్థింపవచ్చినవాడు తక్కినవా రెవ్వరికిని నేను రాజగుట యిష్టములేదేమో యని రాముడు తలచుకేమో యని యొక సందేహము. (2) పేడు రాజ్యమును గ్రహించుటకుముందు మర్యాదకొలుకు నన్నుజూడ వచ్చి యేల వచ్చితిని నీ నని నేనడగ నీకు రాజ్యమిచ్చుటకు వచ్చితి నని యపచారవాక్యము చెప్పచన్నఁడే కాని నిర్వందినముగా నీని కీ యప్రప్రయమ గలదా యని తన నడవడినే సందేహించుకేమో యనునది చెందిన సందేహము. (3) తనమాట లక్ష్యము చేయుటన్నను నిందలుచెప్పిన విషయండునాయనునూహ. (4) లోకులు తాను బారమాస్థికబుద్ధితో శ్రీరామునిఁ బిలువలేదని సందేహించు కేమో - వారే సాక్షులుగానుండిన మేలని. (5) తాను తన మంథర తిప్పఁ దన కనుకూలుగు పట్టనంబున లేరని యందఱు రామున కనుకూలులేయని కైకకుఁడెలియుటకు నిజగ్రహంఘ్రిప్రసాదార్థియై నిజగ్రహ తనయన్నగారికియొక్క, అంఘ్రి = పాదము, అంఘ్రిశబ్ద మిచ్చటఁ బూజ్యార్థకము. 'పూజ్యేషు పాదనామాంక' యని యమర శేషమునఁ జెప్పఁబడి న్ను పాదశబ్దము మాత్రము పూజ్యవాచకమై కనఁబడినను 'అస్మత్ పితౄ చరణా' యని పూజ్యార్థకప్రయోగమునుబట్టి పాదపర్యాయము లన్నియుఁ బూజ్యవాచకములు. పూజ్యుడైన తనయన్నగారిదయను బ్రార్థించువాడై (2) రామునిపాదంబులదయను సంపాదించువాడయి దయచేయువాడు రాముఁడే యయ్యను రావ పాదంబులదయ ననుట శేషభూతులవ్యవహారంబు. అత్మనై చ్యానుసంధానము. దేవరవారిపాదంబుల దర్శింపవచ్చితి యనఁగా భృత్యులు నొప్పువారిఁగూర్చి చెప్పుట వాడుక పడచిరావలసినవి పాదములే తావున వానిదయ సంపాదించుకొనుట యవశ్యకార్యము.

వనమునకిరిగి = అడవికిఁబోయి. రామునికి భరతునియందుఁ గోఁము లేదు. భరతుండు దానిపై ప్రార్థించుటయు నక్కఱలేదు. అయినను దశరథుఁడు రాజ్యంబునుభరతుని కిచ్చెనదా యన్న తలంపుమూర్ఖుటకై చేడఁబోయెనని భావము.

ఈ చెప్పితి బుద్ధి తల్లికిని చెప్పఁటి రీతిని నాకు దత్తమై

నిప్పును భాగ్యయుక్త పృథివీస్థలి నిాకు నొసంగువాడనై

యిప్పునిఁబూచివచ్చితి నహీ నగుభాగ్య యకంటకంబునో

నిప్పునమిం గ్రహించి యవనీశ్వర నన్ను గృతాఘ్నతేయనే. అయో. 23-24 ప.

అని భరతుడు చెప్పెను :

అవఘ్నన్ = ద్వేషాదిరోషములు లేనివానిని - తుచ్ఛరాజ్యము నిమిత్తమై
నన్నదవులపాలు చేసెగదా యని ద్వేషము, క్రోధము లేనివానిని.

మహాత్మున్ = గొప్ప మనస్సుగలవానిని; ప్రార్థన (మక్క-అలేతయే) స్వయము
గానే దయఁదలఁచువానిని.

యథార్థ పర్యాకమున్ = యథార్థ శబ్దము భావప్రధానము-యథార్థ్య = పథ్యము
సంఘ, పర్యాకమున్ = భ్రంశములేనివానిని - రామునిన్.

అర్యభావంబునన్ = మంచితనముతో - నాధుభావముతో.

అర్థిన్ = ఎటులైన శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బట్టాభిషేకము చేయవలయును.
కోరికతో వేఁడెన్ = ప్రార్థించెను. ఏమని వేఁడెను ?

ధర్మజ్ఞాండవై న = ద్వేష్టుఁడే రాజ్యాధికారి, ద్వేష్టుఁడుండఁ గనిష్టుఁడు రాజ్య
భరమున కనర్హుఁడను ధర్మము నెఱిగివవాడవై న.

నీవే రాజుగా నుండవే యవన్ = నీవులేవు వేఱొకఁడు రాజు కాఁనూడ
దని. ప్రార్థింపఁగా = శరణాగతిచేయఁగా, శరణాగతి = శరణ + అగతి; శర
ణము = రక్షణము - రక్షణము. అగతి = అగమనము = రాశ; వచ్చుట. రక్షణ
మునోరి రక్షింపగలవాని యొద్దకు వచ్చుట - అవఁగా నన్ను నీవు రక్షింపు
మని యాశ్రయించుటకు శరణాగతి యని చేరు. ఇంత దీర్ఘరాజ్యము వ్రాయు
టకు మాఱు సంగ్రహపదము శరణాగతి యని వ్రాయఁబడును దీనికే ప్రపత్తి
యనియుఁ జేరు. ఇట్లు భరతుడు చేసిన శరణాగతి యేలఫలింపలేదు ? శరణు
వేఁడు సధికారిలోపమా ? రాముని రక్షకత్వమున లోపమా ? అన్యోపాయో
పేయముల వదలకయున్నగదా యధికారిలోపము. భరతుడు శ్రీరామ
చంద్రునిదప్ప వే తాశ్రయ మెఱుంగఁడు. శ్రీరామచంద్రమూర్తి నే శరణు వేఁడి
శ్రీరామచంద్రమూర్తి కైంకర్యమునే యపేక్షించుటచే నుపాయముగాని
యుపేయము వేఱొండు గల దనరాదు. కావున సధికారిలోపము లేదు.
శ్రీరాముడు సర్వగుణపరిపూర్ణుఁ డగుటచేత రక్షకునియందు లోపము లేదు
అయినను శరణాగతికిఁ బ్రబలప్రతిబంధకము ప్రారబ్ధము. అదియే కారణ మని
చెప్పుచున్నాఁడు.

రాముండయ్యును = స్వరూపగుణములచేత వ్యాశితుల మనస్సును సంరోష
పఱుచు స్వభావము కలవాడయ్యును, అయ్యును అను పదము ప్రతివిశేషణమున
నన్వయించును.

త్యాగాభిరాముఁడయ్యును = దానగుణముచేత మనోహరుఁడయ్యును. 'అత్మదా బలదా' యని శ్రుతి.

సుముఖతో ద్వాముఁడయ్యును = శరణార్థులు వచ్చిరే యని మండిపడక సంతోషముకల ముఖముతో మనోహరుఁడయ్యును.

సద్యశోధాముఁడయ్యును = అశ్రిమనముల వ్యర్థపరుపక పూర్తి చేయువాఁడన్న తీర్తికి నివాసమయ్యును. "న హ్యర్థివః కార్యవశా దుపేతాః, కతుర్భవంతే విముఖాః | సయాంతి" అని విష్ణుపురాణవచనము.

తల్పడియా దేశమును మరల దలంచి - అదేశము = అష్ట - ఈ యాష్ట యేకబల ప్రతిబంధము.

రాజ్యపాలనంబొల్లక = తల్పడియాష్టాచోప్పునఁ బనువారుగఁ సంవత్సరములు రాజ్యమేలుటకు నిమ్మితింపక. ఈ ప్రతిబంధకము శరణాగతి చేసినవీడ్చుట వచ్చినది కాదు. తత్పూర్వమే పుట్టి యనుభవమునకు వచ్చియున్నది. ప్రారబ్ధ మనుభవింపక నశింపదు. కావునఁ దత్కాలమున నిష్ఫలమయ్యెను. శరణాగతి వ్యర్థముకాని యుపాయము. కావున పర్వథా భరతుని నిరాకరింపఁగూడక ప్రతిబంధము తీలు వఱకు భరతాశీశమునకుఁ బ్రతినిధిని తెప్పించున్నాఁడు.

కరుణఁ జూచి తనకుమాటుగాఁ నతనికిఁ బావలిచ్చి = వయతోఁజూచి "రాము పాదుకలు రాజ్యము నేఁబచున్నవి. నేను వానియాష్టప్రకారము నడచుకొను వాఁడను. అట్లైన నాకు స్వరూపహానిలేకు జనకుని కోరికయు వ్యర్థముపోదు" అని తలఁచుకొనుము అనిచెప్పి రాజ్యమేలుటకుఁ దనబనులు తన పాదుకల నిచ్చెను. పావలు = పాదుకలు. రామచంద్రమూర్తిపాదముల ప్రసాదము కోరుటచేఁ బాదుకలు లభించెను.

అయోధ్యకుఁ జొమ్మించుఁ దఱిమిచెప్పి పంచెను = తఱిమి తెప్పి = మీఁదమీఁద బలుమాటు చెప్పి. భరతుఁడు రామచంద్రమూర్తిని విడిచిపోలేక యచ్చటనే యుండుటచేతఁ బలుమాటు చెప్పి బలార్కరించె నని భావము.

తాత్పర్యము.

రాజ్యమేలుటకుఁ గావలసిన దేహబలము. సేనాబలము. ఇంద్రియముల నిగ్రహించుబలము గలవాఁడయ్యును భరతుఁడు శ్రీరామచంద్రచరణాకరింద ముల యనుగ్రహము కోరినవాడై, యితఁడు నా కన్నులనీకు ముడిచి యుపచారవాక్యములు చెప్పుటకై వచ్చెనేకాని నిజముగా నీఁడు రాజ్యమీయ వచ్చినాఁడా! అట్లు వచ్చియుండిన యెంటరిగా నేలవచ్చుననికాని. నేను బార మాధ్వికబుద్ధితోఁ బిలువవచ్చినను మరల నగరమునకు రావలయునని కోరువాఁడు

వీరబాహుఁడెకాని తక్కినవారు పోయినఁబోసితే యని బొడులందఱు నువాసీనులై యున్నారేమో యనికాని రాముఁడు సందేహించునో తమకే రాజ్యము దక్కివలయునని సగౌరవముగాఁ బిలువలే దని లోకులే సందేహించునో, నాప్రాప్తసముచితమును నిందఱు ప్రార్థించిన మంగీకరింపకుండునా యనియు నాలోలించి సర్వసేవలతో బయలుదేలి రాముఁడున్న చిత్రకూటముఁ జేరి తన యందు ద్వేషబుద్ధితేని గొప్పమునస్సుగల సత్యవిక్రముఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సాధుభావముతో 'నన్నా ! నీకు చెలియని ధర్మమేదియున్నది. పెన్దవాఁడుండుఁగాఁ బిన్నవాఁడు రాజై పట్టాభిషేకము చేసికొనవచ్చునా ? కావున నీనే రాజపుత్రము'లని ప్రార్థింపఁగా తనని దయాద్రౌక్యస్థితే జూచి తృప్తియాజ్ఞ యను పారబ్రహ్మమూర్తిరానిదగుటచే శ్రీరామచంద్రమూర్తి పరులను సంతోషపెట్టు స్వభావముగల వాఁడయ్యు, అట్లు సంతోషపెట్టుటకు నెంత త్యాగమైనఁ జేయువాఁడయ్యు, నీని నిమిత్తమై యింత త్యాగము చేయవలసినదైన యని ముఖము మాడుచేని వాఁడయ్యును, నర్థుల మనోరథమును వ్యర్థము చేయఁడన్న మందికీర్తికి నివాసభూమియయ్యును, శ్రీరామచంద్రమూర్తి జనకాక్షును స్మరించి రాజ్యమంగీకరింపక భరతుని ప్రార్థనము వ్యర్థముసేయ నొల్లక తనకుఁ బ్రతినిధిగఁ దన పాదుక లిచ్చి యప్పటికిఁ దన్ను విడిచిపోవుటకు సమాధానపడని భరతుని పొమ్మని పొమ్మని బలవంతపఱిచి పంపఁగా భరతుఁడు (ముందటి పద్యముతో నవ్వయము).

శం॥ కామము నెఱవేఱునీ, రాముని పాదుకలఁ గొల్చి * రామాగమనం

తే మని వేచుచు నంది, గ్రామంబున నిస్సృహతను * రాజ్యము తేసెన్. ౧౧౦

ప్రబల ప్రతిబంధకముచే శరణాగతుని యిష్టము నెఱవేఱవచ్చు డితఁ డా ప్రతిబంధకనివృత్తివలకు శరణ్యునియెడ దాసుఁ డుండవలసినవిధమును తెప్పుచున్నాఁడు. శరణ్యుఁడు రక్షించు యోగ్యత కలవాఁడు.

భరతుఁ డను విశేష్యమును బూర్వపద్యాంతమునుండి తెచ్చుకొనవలయును.

కామము నెఱవేఱునీ = రామునికే గ్రంథకర్యము చేయుచుండవలయునన్న కోరిక ఫలము కాకుండుటచేతనే.

రాముని పాదుకలఁ గొల్చి = ప్రతినిధిని శ్రీరామచంద్రమూర్తి పాదుకల సేవసేయుచు.

రామాగమనంబే మది వేచుచున్ = ఎప్పుడు పదునాల్గు సంవత్సరముల ముగియినా - ఎప్పుడు శ్రీరామచంద్రమూర్తి వచ్చునా - అనువత్సైంకర్య మెప్పుడు లభించునా యని మరస్సంతయు కానియుడే నిలిచి యెరుచు చూచుచు.

నందిగ్రామంబునకే = అయోధ్యకు సమీపమున నందిగ్రామ మనుచోక గ్రామము గలదు. దానియందుండి భరతుడు రామచంద్రమూర్తిలేని యయోధ్యయందుఁ బ్రవేశింప నొల్లఁడయ్యెను.

నిస్పృహతను = భోగాపేక్షగాని ఫలాపేక్షగాని లేక.

రాజ్యముచేసెనె = శ్రీరామచంద్రమూర్తి నియమించిన కైంకర్యముగదాయును లేలంపుతో రాజ్యమేలెను. భగవదనుగ్రహము నచ్చి యాయన నామోక్కరించు నజకు నాయనమాటుగ నాయనపాదుకతో విగ్రహమో పటమో యొకదాని నుంచుకొని దానికి సమస్త సేవలు జేసోచరణములు చేయవలయును. ఇట్టిభగవచ్చింతారతునకు సగరవాసము త్యాజ్యము.

శ్లో॥ సమ్మానకాలకూటం, రిరుణీకణపం, సభాభుజంగీంచ
పరిహరితి రాజధానీ, కుంభీవాకంచ, గుప్తమాహాన్యైః ।

ఇట్టి భగవద్ధ్యాసరతుడు సగరవాసము గాలకూటవిషము వలెను, వయసు, శ్రీలను బీనుఁగులనలెను, సభను అడుసర్పము వలెను, సగరవాసము కుంభీవాక వాసముగా నెంచవలయును. ఈ కారణముచే భరిణముచే భరితుడు సగరమును, భార్యను, సింహాసనమును, సభామందిరమును సర్వము విడిచెను.

తాత్పర్యము.

శ్రీరామచంద్రమూర్తికిఁ బట్టాభిషేకముచేసి సన్నిధినుండి సేవచేయుచుండ వలయు ననెడి తపశోరిక కొనసాగకపోవుటచే నాయన మా తాయనపాదుకలకు సేవచేయుచు రామచంద్రమూర్తి యెప్పుడు వచ్చునా ! ఎప్పుడు కన్నులార దర్శింతునా ? ఎప్పుడు సేవింతునా యని యెదురుచూచుట శ్రీరామచంద్రమూర్తి లేనిసగరము చొరనొల్లక నిరంతరధ్యానమునకుఁ బల్లెటూరు తగిన ప్రదేశ మని యెంచి నందిగ్రామమందు భోగకాంక్షగాని ఫలాకాంక్షగాని లేక రాజ్యము చేసెను.

సీ॥ భరతుఁ డట్లులు చనఁ * బాయలు మఱిమఱి, దనుఁ జూడ నస్తర * క్షలఁపుఁజేసి
దండక నిజతేంద్రి * యుండు సత్యాత్ముండు. నాచ్చి విరాధుని * స్రుక్కఁజేసి
శరభంగు దర్శించి * చని సుతీష్ఠుని గాంచి. కనుచు నగస్త్యు నగస్త్యభ్రాతఁ
గడుమోదమునను నగస్త్యమాటను యెంద్ర, ధనువుఖిన్దముఁ మాణి * సునిశితంబు
తే॥ లక్షయశరంబులం గొనె * నటవిచరుల, తోడ నుండెడిరఘరాము * తోడ చూచు
లసురరాక్షససంహార * మర్థి వేడ, నల్ల కావించు నని వారి * కథయ మిచ్చె.

అయోధ్యాకాండ్వార్థ మగు పితృవచనపరిపాలనవిధిని విగమించుచు నరణ్య కాండ్వార్థమును బ్రస్తావనకుఁ జెచ్చుచున్నాఁడు.

భరతుఁ డట్టులు చనన్ = అట్టులు=అప్రకారము అనగా సూపముధరించిన రామాన్త యగు పానుకల శిరసా వహించి రామాగమనము వేయఁ దలఁపఁ జూడఁ దలఁపఁ విధిగ నేర్పడిన రాజ్యపాలనకార్యము చేయఁజూడఁగా రామచంద్ర మూర్తియుఁ దండ్రుడియాన్త శిరసా వహించి దేవతల శరణాగతి ఫలింపఁజేయ రావణవధకాలము వేచి రాజ్యమునందు నిప్పుపూడఁ దలఁపఁ విధిగ నేర్పఁ జూచుకొన్న రాక్షసపథాది కార్యముఁ దీర్చ నా చిత్రికూటము విడిచిపోయెనని భావము.

సత్యాత్ముఁడు = భరతుఁ డెంత నిర్బంధించినను కదిలక నిశ్చలమైన సత్యమే స్వభావముగాఁ గలవాఁడు.

విజితేంద్రియుఁడు=సనుష్టేంద్రియములను జయించి స్వాధీనమం దుంచుకొన్న వాఁడు. తల్లి, భరతుఁడు మున్నగువా లెంతో ప్రార్థించినపుడును రాజ్యమునం దాత వహింపనివాఁడు.

మతిమతి = పలుమాట

వారులు దనుఁ జూడవ త్తురన్ తలఁపుఁజేసి = అయోధ్యపురజనులు తన్నుఁ జూడవ త్తు రను నభిప్రాయముతో నా స్థలమును వదలెను. (1) జనులు పలుమాటలు గుంపులై వచ్చుచుండిన నచ్చట యుఘలకు ననుష్ఠావవిరోధము. వారులు చూడ వచ్చిరా భరతుని వేడికోలు. తన నిరాకరణము స్పృతికిఁ దెచ్చి సత్యాత్ముఁడు విజితేంద్రియుఁడు నై నను మనస్సును గలవరఁజెల్లు నని "నా మనసు ప్రారేపియిం జనుచున్న దమ్మహా ! భావుఁడు చిత్రికూటమునఁ జూడములం బడఁ జేతులొగ్గ నెం . తోవడి వేఁడె న స్మరలఁ దోడ్కొనిపోవ నిరాకరించితిన్." యుద్ధ. ౨౭౬౭. అని రాముఁడే చెప్పెనుగదా.

ఇట్లయోధ్యాకాండార్థ మును సంగ్రహముగాఁ జెప్పి పితృవచనపరిపాలన మను సామాన్యధర్మమును స్వామియగు భగవంతుని విషయమున దాసుఁడు చేయవలసిన కైంకర్యవృత్తియుఁ బ్రపన్నుఁడు భగవత్పరతంత్రుఁడుగానే యుండవలయుననియుఁ బ్రవృత్తికి భంగమువచ్చు కార్యము లేవనుచెప్పినఁ జేయరాదనియు విశేషధర్మములను దెలియబఱచెను.

ఇక నరణ్యాకాండార్థ ము సంగ్రహింపఁబడును. ఎన్నికష్టములు వచ్చినను ప్రతి జ్ఞును అందు ముఖ్యముగా బ్రాహ్మణులయెనుటఁ జేసినదానిని, తప్పరాదనుట యరణ్యాకాండార్థ తాత్పర్యము.

విరాధుని స్మరఁజేసి = అయితాపహముచేతనే విరాధుఁ డను రాక్షసుని సంహరించి

శరభంగు దర్శించి=శరభంగుఁ డను మహర్షి దర్శనము చేసికొని.

'రిక్తపాస్త్రేన నోపేయాత్, రాజానం దైవతం గురు'హ్నున్నలు లుత్తరేతులతో మహర్షి ని దర్శింపఁబోవుట బాగుగాదని యెంచి విరాధపంచోరమును గానుకగా నుంచుకొని శరభంగుని దర్శించెనని తాత్పర్యము.

సంతీక్ష్ణనిఁ గాంచి = శరభంగుఁడు చెప్పినదారినిబోయి సంతీక్ష్ణనిఁ జూచి అగస్త్యు, నగస్త్యభ్రాతృఁగనుచున్ = అగస్త్యమహర్షిని, ఆ యగస్త్యుని తమ్మునిఁజూచుచు - అగస్త్యుని తమ్మునిచేను సుదర్శనుఁడు 'యవీయా నేష మే భ్రాతా, సుదర్శన ఇది స్మృతే' యని సనత్కు-మారసంహితయందు నగస్త్యుఁడే చెప్పెను. కుంభమునఁబుట్టిన యగస్త్యునికి సోదరుఁడు లేకున్నను వారనితోఁగూడఁ జెంపఁబడుటచే నిరేడగస్త్యభ్రాతృ యయ్యెను.

కడుమోదమునన్ = (తనవీర్యంబునకుఁడోడు తగిన యాయుధములును దొరకెఁగదా యని) మిక్కిలి సంతోషముతో.

అగస్త్యునిమాటన=అగస్త్యునిమాట త్రోసివేయలేక తీసికొన్నాఁడుగాని తానుగ యాచించి తీసికొన్నవాఁడు గాఁడు అని 'అ' కారము (మాటన్ + అ మాటన).

తా త్పర్యము.

ఇంద్ర ధనువును = ఇంద్రుఁడిచ్చిన వింటిని, వింద్రము. - సంబంధార్థక అగో ప్రత్యయోంతము - ఇచ్చుటయే సంబంధము (అరణ్య-౨౦౩).

వింద్రశబ్దము ధనుశ్శబ్దముతో మాత్రము సమాసమైయున్నను దూరేశరంబుల కును నన్వయించును.

తూణి = అమ్మలబోదులు రెండు. ఇట జాన్త్యైకవచనము.

సునిశితంబులు = మిక్కిలి పదునుగలవి.

అక్షయశరములం గొనెన్ = యుద్ధమున నెంతయుపయోగించినను దటగని బాణములను బుచ్చుకొనెను.

అగస్త్యమాటకొనెన్ - అనుటచే నగస్త్యుఁడు ఖడ్గాదులను రామునిచేతి కందియ్యలేదనియు అవిగో నందున్న వని చెప్పినఁ దానే యెత్తికొనెననియు గ్రహించవచ్చి. ఇఁక విల్లు విరోధినిరసనమున కౌనుకూల్యమును జూచి యిది గదా మన కవకాశ మని తలచి ఋషులు రామునిఁ బ్రార్థించుచున్నారు.

మోనులు=శరభంగాశ్రమమందలి ఋషులు. "శరభంగాశ్రమే రామ మభిజన్ముశ్చ తాపసా" యని ముందు చెప్పఁబడును.

వనచదులతోడి నుండెడి రఘురాముతోడన్ = చ్చిరికూటము పంపావనము మొదలగునడవులయందలి ఋషులతోఁగూడినరాముని (1) ఈఋషులును రాముని

యొద్దకు వచ్చుటకుఁ గారణము రాక్షససంహారము చేయుమని ప్రార్థించుటకే. శరభంగాశ్రమమందలి ఋషు లితరసకలఋషులతోడను రాక్షసబాధపడలేక రాముని వేడిరని భావము. “పంచావన నివాసానా, మనుమందాకిసి మని, చిత్రకూటా లయానాంచ, క్రియతే కదనం మహా” త్రిని ముందు చెప్పబడును. (2) ఇట్లు రామచంద్ర మూర్తి ఋషులతోఁ గలిసి వానప్రస్థుఁడై యున్నను నా యునికి లక్ష్యపెట్టి ప్రార్థించి రని భావము. “కంఠ కావున మే మెల్లరమము, నీవిషయముపండునుంట నీచే నెపుడున్ | గావంబక నప్పుల మో, భూవరతనయాగ్రణి ప్రభూతపుఁ గరుణన్” అరణ్య. ౧౪. అని ముందు చెప్పబడును.

అసురరాక్షససంహారము - అసురరాక్షసులు=అసురస్వభావముగల రాక్షసులు “విభీషణస్తథర్మాత్మా, సతు రాక్షసచేష్టిత” యన్నట్లు విభీషణునివలె మంచి స్వభావము లేక దుర్మాస్తులగు రాక్షసులు (2) అసురులును - రాక్షసులును. కలంధాదు అసురులు. రావణాదులు రాక్షసులు. యోగమును దపస్సును దుర్విని యోగపఱచి మాంసభోజలయి దుర్వృత్తి మరగింపవారు రాక్షసులు. బ్రాహ్మణులకు దుష్టస్వభావలగు స్త్రీలకు జనించినవారు మాత్సర్యదోషముచే రాక్షసులగుదురు. రాక్షసవేళల సంభోగించుటచే గర్భము నిలిచెనేని రాక్షసులు పుట్టుదురు. తల్లి క్రూరాలోచనలు చేయుచు సంభోగించెనేనియు బిడ్డలు రాక్షసులగుదురు. వీర్య బలముకొలది నీరి క్రౌర్య మతిశయించి యుండును. తమ కట్టి జన్మము కలిగించిన వారు బ్రాహ్మణులే కావున వారినే పీడి తిందురు. నేరముచకుఁ దగిలకపక్షి న్యాయ్యమే కదా. ‘ఏకః పాపాని కురుతే, ఫలం భుంక్తే మహాజనా’ యన్నట్లు పాపము చేయువాఁ డొకఁడు, చాని ఫల మనుభవించువారు పెక్కు-౦డు.

రావణాదులు పాల స్తులు. హిరణ్యాక్షాదులు కాశ్యపులు. (3) అసు=ప్రాణ ములను, ర = లాగువారగు రాక్షసులు అసుర రాక్షసులు. ఇట్టివారి సంహారము మునులు కోరినది దుష్టరాక్షససంహారమేకాని శిష్టరాక్షససంహారము కాదు. అర్థిన్ వే.దన్ = అశతోఁ బ్రార్థింపఁగా - శరణాగతి చేయుఁగా.

ఋషుల దుర్లక్షనుఁ గని వారితో వారి విరోధుల నిరసించునని ప్రతిజ్ఞ చేసెనని చెప్పుచున్నాఁడు.

అట్లు కావించును = మీరు కోరినట్లే చేయుదును.
అభయమును వారికిచ్చెను=భయముయొక్క - అభావము అభయము - భయ పడవలదని చెప్పెనని భావము. రాముఁ డను పద మధ్యాహారము.

తా త్ప ర్య ము.

భరతుః ఛా ప్రకాశము మూర్తిభవించిన రామాన్త యగుపాదుకల తిరసా
వహించి మరల యయోధ్యకై పోవఁగా పురజనులు పలుమాఱు లేన్ను
దర్శింప వచ్చుచుండుననియు, దానిచే నాశ్రమవాసులైన తాపసుల తపస్సులకు
భంగము కలుగుచుండుననియు నాలోచించి యింద్రియముల జయించినవాఁడును
సత్యస్వరూపుఁడనైన రామచంద్రమూర్తి దండకారణ్యము ప్రవేశించి విరాధు
వధించి శరభంగు దర్శించి సుతీక్ష్ణుని గాంచి యగస్త్యుని నాయన తమ్ముడైన
సుదర్శనుని దర్శించి, యగస్త్యుఁడు చెప్పఁగా నాయనయొద్దనున్న (యింద్రుఁ
డగస్త్యునొద్దనుంచిన) భనస్సును, ఖడ్గంబును, రెండుంబులపాదులను, పడునైన
యక్షయశరంబులను సంతోచముతోఁ గీసికొని మునీశ్వరులతోడ సుండఁగా నా
యాశ్రమవాసులైన ఋషీశ్వరులును దమ తపస్సు విఘ్నముచేయు హింసాపరులైన
రాక్షసుల వధింపుమా యని వేడఁగా నటులే చేయుదునని వారి కభయ
మిచ్చెను.

ఉ॥ ఆనరపాలచంద్రసుతుః * ఉచ్చట నిచ్చః జరించుచో జన

స్థాననివాసినిన్ భయదః దానవకామినిఁ గామరూపిణిన్

బూని నిరూపః తేయ నది * జోదనచేసిన సర్వరాక్షసుల్

తోనడువం ద్రశీర్ష ఖరదూషణముఖ్యులు దన్నుఁ దాఁకినన్.

౧౧౨

ఇత రాముని ప్రతిజ్ఞ నిర్వహింప విత్తినము విత్తించున్నాఁడు.

ఆనరపాలచంద్రసుతుఁడు = దశరథపుత్రుఁడగు శ్రీరామచంద్రమూర్తి.

అచ్చటన్ = జనస్థానమందు, ఇచ్చన్ = ఇచ్చగించి, చరించుచోన్ =
తిరుగుపమయమందు.

జనస్థాననివాసినిన్ = జనస్థానంబున నివసించునానిని, కామరూపిణిన్ = కోరివ
రూప మెత్తఁగలదానిని - రామునియొద్దకు వచ్చినపుడు ఆయనను కామించుటకై
సౌమ్యరూపమును ధరించిన దని.

భయదానవకామినిన్ = భయంకరముగు రాక్షసస్త్రీయగు సూర్యకాళికును-
జాతిభేద ముండినను వృత్తియం నందఱు సమాలులే కావున అసూర రాక్షస
దానవ కైత్యశబ్దములు పర్యాయపదములుగాఁ బ్రయోగించుట కవిసమయము.
కామిని = ఈశబ్దమువలన నారాక్షసి కామప్రేరితయై రామునొద్దకు వచ్చినదని
భావము. అది నెఱవేఱవపుడు సీతాపవారధార్థము భయంకరాకారము దారి
చిన దని భయశబ్దగూఢ్యము. జాతియందు రాక్షసియయ్యు దానవశబ్దప్రయో
గము కృత్యములట్టి యని యెఱుంగునది. అసూరస్వభావ యని భావము.

పూని = ప్రయత్నించి, శ్రీకచాయని రామచంద్రమూర్తి యెంత యుపేక్షించినను సీతను పొరించుటకై యని పైపడి వచ్చుటచే శిక్షించుటకై ప్రయత్నము చేయవలసినవచ్చినదని భావము. అనగా సదీ శ్రోధముచే జేసినపని కావనియు దాని బాధ తప్పించుకొనుటకై వేఱుమార్గ ములులేక చేయవలసి వచ్చి చేసి ననియు భావము.

విరూపకజేయన్ = ముక్కు పెవులు తెగఁగోసి వికారహామము కలదానినిగాఁ జేయఁగా చేసినది లక్ష్మణుఁడేయైనను ఆయన నిమిత్తమాత్రమే యగుట కర్తృత్వము రామచంద్రునికే చెప్పఁబడెను.

విధవయ్యయ్యఁ గామముగల దగుటచే దాని కాశిక్ష. విరూపకరణము మరలఁ గామభోగపరతంత్ర కాకుండుటకై యని గ్రహింపవలయును.

ఆయుధము ధరించి తన్నుఁజంపవచ్చిన బ్రాహ్మణుని, దన్నుఁబోడిచి చంపవచ్చిన గోవును, నట్టి యుద్యమముగల శ్రీని జంపినను దోషము లేనిది భారతంబునఁ గలదు. అల్పముతోఁ గార్యము చక్కఁబడునేని చంపరాదు. దాని బాధ తప్పించుకొనుటకై యెంత తక్కువశిక్ష చేయవచ్చునో యంతే చేయఁబడెను. ఒకప్రక్క కై కేయి యొకప్రక్క శూర్పణఖ లేకుండిన లోకమునకు రామాయణము లభించియుండదు. విధవయ్య కామముకలదు పుట్టినిల్లు చేరిన యాడుబిడ్డల మాట విని వర్తించువారు వంతనాశవత్తుపోదు రని శూర్పణఖవలన లోకము నేర్చుకొనవలసిన విషయము. సర్వరాక్షసుల్ జనస్థానమునందు రాక్షసులందఱు - పదునాలుగువేల రాక్షసులు. తోన్ = ఇది సహార్థ కావ్యయము. తమతోడన్ అని. త్రిశీర్ష ఖరదూషణ ముఖ్యులు = త్రిశీరుడు - ఖరుడు - దూషణుడు అను ప్రధానసేనానాయకులు. ఖరుడు - రావణాసురుని ప్రతినిధి - దండకయందుండువాఁడు. రావణునికిఁ బినతల్లి కుమారుడు. తన్నుఁ దాకినన్ = తనతో యుద్ధముచేయుటకుఁ బై పడఁగా.

వ్యాకరణము

తమతోన్ అనఁగాఁ దమతోడ ననుటకు. "గీ॥ పుంభగతరత్నపుత్రిక తనదు జోటి । యని విలోకించి తోన మాటాడకునికి । నలుగడలుచూచి తెలిసి యచ్చెలువ నెవరి । పెడలనుంకింపఁ జేదన్ముయొడిసిపట్టి"రామా. ౪ ఆ. (తోడనన్=తనతోడ) బ్రౌ. వ్యా. కారక. ౬.

తాత్పర్యము.

అవల పంచనటియందు సీతారామలక్ష్మణులు తమ యిష్టప్రకారము సంచరించుచుండు సమయంబున జనస్థానమునందు వాసముచేయు భయంకర రూపము

గల రాక్షసకామినిని కామసూపను విరూపక్షేయంగా వదిలెరింప ఖరమావణ శ్రీశిరులను రాక్షసులు సేనలతో యుద్ధమునకు రాగా.

ఉ॥ వారిని వారివారి నని*వారణవారణవిక్రముం దనిన్

వీరుల నాలుగుంబదియు*వేపుర రాఘవుఁ డేకతంబు దో

స్సారమున వృధింపఁ దన*జ్ఞాతులసంహరణంబు విన్ని-దు

ర్యారతర్కాగ్రహంబుమెయి * రావణుఁడుం దనకున్ సహాయతన్.

౧౧౩

అనివారణ = నివారింపరాని.

వారణవిక్రముఁడు = ఏనుఁగుబలమంత బలముగలవాఁడు - రాముఁడు.

ఏకతంబు = అసహాయుడయి, లక్ష్మణుఁడు సీతారక్షణార్థమై దూరమం దుండెను.

దోస్సారమునన్ = భుజబలముచేత.

నాలుగుంబదియు వేపురన్ వీరులన్ = పదునాలుగువేలపై నిరులను శూరులగు వారిని.

వారిని వారివారినిన్ = ఖరమావణశ్రీశిరస్సులను వారి యుచరులను.

అనిన్ = యుద్ధమందు, వధింపన్ = చంపగా.

రావణుఁడు=(1) కైలాసపర్వతముక్రిందఁ జేరులు తక్కికొన్నప్పుడు అప్పుడై రావణు (ధ్వని) చేసెనుగాన రావణుఁడు. 'కంఠైలాకాంతుఁడనై నీ! వీరీల మహారపంబు నిల్లజగంబుల్ | వ్యాలోలంబుగఁ జేయుట | హాసీన్ భుటియింతు రావణాఖ్యను నీకున్.' ఉత్తర. ౩౩-౪౪. (2) తన దుష్టచేష్టలచే లోక మేడ్చు నట్లు చేసెనవాఁడు. (3) విశ్రవసుని కుమారుఁడు. విశ్రవశబ్దమునకు రవాజేశము వచ్చి యపత్యాధికాగ్ ప్రత్యయము చేయఁగా రావణుఁడు అని సిద్ధించును. (4) రామపక్షిం వనస్థాం నిన్దాయేతి రావణః = రామభార్యను వనములనున్న వానిని, నయించె (హరించె) కావున రావణుఁ డని వ్యుత్పత్తులు. రావణుని కుమారుఁడు రావణుఁ డనియు వ్యుత్పత్తి గలదు. తపజ్ఞాతుల సంహరణంబు విన్నిన్ - జ్ఞాతులు - బంధువులు. దుర్యారతర్కాగ్రహంబు మెయిన్ = దుర్యారతర అగ్రహము మెయిన్ = అణంపరాని కోపముతో, సహాయతన్ = తోడుపడుటకు.

తార్పర్యము.

వారిని వారివారిని బదునాలుగువేల రాక్షసులను రణరంగమున నష్టములేక సంధరించు పరాక్రమవంతుడైన రామచంద్రమూర్తి యొకఁడే లక్ష్మణ సాహాయ్య మునులేక కేవలభుజబలములచేతనే వధింపఁగా తన బంధువుల మరణంబు విని రావణుఁ డాగ్రహించి పోయి తనకు సహాయుడవుగ రమ్మని.

శా|| మారీచుం డను రాక్షసుని పంప్రాప్తింప వాఁ జెంతయే
 నోరీ రావణ ! నీకుఁ గానిపని దఁబోద్ధిత్తుడౌ రాముతో
 బోరాటన్ ఘటియింప నం చలినీకిన్ * బోధింప, వద్దైత్యుఁడు
 ప్రేరింపన్ శమనుండు, నీతి నుచి గాఁమిం, బోయెఁ దద్యుత్తుడై. ౧౧౪

మారీచుం డను రాక్షసుని తనకు సహాయుని పంప్రాప్తింపన్ అని యన్వ
 యము. దబోద్ధిత్తుడు = భుజబలముదముచే నతిశయించినవాడు అగు
 రాముతోన్ - బోరాటన్ ఘటియింపన్ = యుద్ధముచేయుట నీకుఁ గానిపని యని
 యన్వయము.

అంచున్ అలనిన్ బోధింపన్ = అని రావణునికీఁ జెప్పఁగా.

శమనుండు = యముఁడు.

భంధస్సు.

నాల్గవపాదంబునం 'ప్రే' కును 'మి'కిని యతి. ౦ప - ౦ఫ - ౦బ - ౦భ లకు
 వర్గపంచమమైన ముతారముతో యతిచెల్లును. దీనికి చిందుయతి యనిపేరు.

తాత్పర్యము.

మారీచుండును మాయలమారి రాక్షసుని మిక్కిలి ప్రాప్తింపఁగా వాఁ డోయి
 రావణా ! మహా బలపరాక్రమవంతుడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తితో యుద్ధము
 చేయుటవలన నీకుఁ గీడగును. ఈయాలోచన మాను మని బోధింపఁగా విచక
 మృత్యువు ప్రేరింపఁగా వానిని దోడు దీసికొని సీతారాము లుచ్చతోటికీఁ
 బోయెను.

ఈ. మాయలమారి యాయసుర * మానవనాథతమాజయుగ్మ మెం
 తో యెడగల్గ రావణులఁ * దోడ్కొనిపో, కఘురాముడేవి కై
 తేయకులాధినేత గొని * తెప్పునఁ బోవుచు నాజటాయు ధా
 తాయువుఁ తేసి లంకను ధరాత్మజ నుంచె విశంకితాత్ముడై. ౧౧౫

మాయలమారి యాయసుర = మాయలు చేయుటయే స్వభావముగాఁగల
 యామారీచుండును రాక్షసుఁడు - వారిని మోపవుచ్చుటకై మిక్కిలి యాశింపందగు
 చిత్రమైన బంగారు జంకవేషము వేసికొని ననిభావము.

పసులను మోసగింపఁజేయు విచిత్రతక్తికి మాయ యని పేరు.

మానవనాథతమాజయుగ్మమున్ = దశరథుని యిద్దెఱుగుమారులను.

వసులన్ = అడవులందు, ఎంతోయెడ = మిక్కిలిమూరము, కల్గిన్ = కలుగు
 నట్లు, రాన్ = వచ్చునట్లు, దోడ్కొనిపోన్ = పిలుచుకొనిపోఁగా. ఇదిగోపదిగో

హృదయమున్న యాశతో రామచంద్రమూర్తి తన్ను వెంబడింపగా తక్కువ చాల దూరము తీసికొనిపోయి రామునివలె నార్తధ్వనిచేసి లక్ష్మణుడును వచ్చునట్లు చేయఁగా.

దై తేయకులార్థినేత - దై తేయకుల+అధినేత=రాక్షసకుల ప్రభువు.

తెప్పవన్ = (రామలక్ష్మణులు వస్తురసుభయముచేత) త్వరతో.

జటాయుప్రన్ = జటాయు వను గ్రద్దలరాజును. ఈయన సీతకు నాహాయ్యముగా నామెను విడిచింప వచ్చినవాఁడు.

జటాయుః, జటాయూ అని రూపాంతరములు.

ధూతాయువుంజేసి=ఎగురఁగొట్టఁబడిన యాయువుగలవానిగాఁజేసి-ప్రాణాంత మగునట్లు హింసించి.

రఘురాముడేనిన్=రఘువంశదీపకుఁడైన రామచంద్రమూర్తి నొక్కవాఁడైన విడువని సీతాదేవిని.

అంకితాన్ముఁడై = నిర్భయమును మనస్సుగలవాఁడై - లంకవచ్చి చేరితిమి గదా. ఈ లంకచుట్టు సముద్రమే యగడ్డగా నున్నదిగదా. ఈలంక కొండ పేటను నున్నదిగదా. కోటనఁగొట్లు రాక్షసవియలు కావలియున్నరుగదా, ఇంక రామలక్ష్మణుల లెల్లురాగలను, వచ్చి మోటుచేయఁగల రని నిర్భయత్వము.

లంకను ధరాత్మజ నుంచెను=లంకలోని యశోకవనమున సీత నుంచెను.

వాస్తవసీత రావణుని మాటలజాడచే నానిదురభిప్రాయ మెఱిగి యతనికి నర్హుడులు దెచ్చుట కని వర్ణశాలలోనికిఁ జని యగ్నిలో దాఁగెననియు నామె పృథునిదిగ మాయాసీత యర్హుడులఁగొని రాగా నామెను రావణుఁడవహరించెననియుఁ గావుననే రావణవధావంతరము మాయాసీత యగ్నిలో మాయ మయ్యెననియు వాస్తవసీత యగ్నినుండి బయలు వెడలి రాముఁ జేరెననియు గొందఁ అందును. కొందఁలు లక్ష్మణుడు వెదిలిపోవునపుడు గిణిగించి దానిలో సీతనుండి దానిని దాటిరావల దని చెప్పిచ్చును ఆ కారణముచే రావణుడు ఆమె యుండిన స్థలమునఁ బెళ్ళగా లేవతీసి యామెను దాఁకకయే తీసికొనిపోయె ననియు చెందును. ఇవి యరణ్యకాండమునఁ జెప్పింపఁబడును. ఈ రెండును వాల్మీకి మతము గాదు. రఘురాముడేని ననుటచే రావ.జుఁ డెత్తికొనిపోయినది రాముని భార్యయగు సీతనేకాని యామె ప్రతిబింబము కాదని భావము.

తాత్పర్యము.

వంచించుటయే స్వభావముగాఁ గల మారీయఁడు బుగారువన్నెగల అంకమై రాగా సీత కోరఁగా నామెనిమిత్తమై దాని వేఁటాడఁగోయి యశ్రుముచే వధిం

పఁగా నది వ్రేటుపడి చచ్చుచు హాల్మగ్నగా యని యజచెను. అర్ధవి విని లక్ష్మణుఁడు సీత నొంటిగ విడచి యన్నకొఱకై పోయెను. ఒంటరిగనున్న సీతను రావణుఁడు హరించి కొనిపోవుచుఁ ద్రోవలో సీతారక్షణార్థమయి యుష్ణమునచ్చిన జటాయునను గ్రద్దతేనిఁ జంపి తనలంకను తేరి భయమువిడిచి యంతఃపురమునకుఁ తేరి యశోకవనమందు నామె నుంచెను.

సీ॥ పక్షి రాణ్మరణంబు * భార్యాపహరణంబుఁ, గని విని రాముండు * కళవళించి
యాకులేంద్రియుఁ డయి * యాగ్మధ్రరాజున, కన్నీసంస్కారంబు * లాచరించి
హా యని పలవించి * యఖిలవనంబుల, వెవకుచో నై దేహి * వికృతరూపు
ఘోరవర్షనుని రఃక్షోనాథునిఁ, గబంధం గని త్రుంచి దహియింపఁజనియెవాఁడు
తే॥ నాకలోకంబునకు; నాతఁ * డరుగువేళ, శబరి వరధర్మచారిణి * శ్రమణి గలదు
సకలసర్ధర్మవిపుణ యాశ్రమిని జాడఁ, బొమ్మటందును బోధించి * పోవుటయును,
పక్షి రాణ్మరణంబు భార్యాపహరణంబుఁ గనివిని=పక్షి రాణ్మరణంబుకని భార్యాప
హరణంబు విని యని యథాక్రమ మన్వయము.

పక్షి రాట్ మరణంబు = సీతాదేవిని విడిపింపఁ దనపక్షమున యుష్ణము చేసిన జటాయువు చచ్చుటకు సిద్ధముగా నుండుస్థితిని - కుట్టూపిరియం దుండు స్థితిని. భార్యాపహరణంబు=తనభార్యయగు సీతాదేవిని రావణుఁడు హరించుటను. విని = జటాయువు చెప్పఁగా విని.

పక్షముగలది పక్షి - పక్షమనఁగా = చెక్క (2) ప్రీతి. అభిమానము. కళవ
లింది = మిక్కిలి దుఃఖించి.

యాకులేంద్రియుఁడై = కలఁతపడిన సర్వేంద్రియములు గలవాఁడై = మూర్ఛ
పోయి. సీతకాసరాలేదని దుఃఖము - రాక్షసుఁ డెత్తుకొని పోయెనని మిక్కిలి
దుఃఖము - జటాయువు మరణించె నని మూర్ఛ.

హా యని పలవించి = హా యని యేడ్చి.

ఉ॥ తమ్ముడ మాడువీ యకట ధారిణిరాజ్యము వేలుపాటు, ధీ
వృమ్మగుకాననస్థలిని సంకటపాటు, దరాల్మిజాత నిం
దిమ్మెయిఁ గోలుపాటు, విహగేశ్వరు త్రుంగుడుపాటు నాయభా
గ్య మెట్టువంటిదో కనితె కాల్పఁగ నోవుఁ గృకాను నేనియున్.

అరణ్య. ౧౧౫౩

అని రాముండు పలవించెను. రఘురాముడేనిన్ నై దేహి ననుటచే తన యజా
గ్రత్తచే రెండువంశములవారికి నిలువంటి యపకీర్తి కలిగెఁగదా యని రామచంద్ర
మూర్తి కత్యంతదుఃఖము కలిగెననుట సూచితము.

రామచంద్రమూర్తి విష్ణ్వవతారమైయుండ నాయనకు శోకమోహములు కలుగువా యని కొందఱ తాతేపింతురు.

ప్ర త్యు త్త ర ము

శోకమోహముల లక్షణ మాలోచింపమిదే యీ యాతీతమునకు మూలము. మనుష్యుల కెట్టి శోకము మోహము ప్రాప్తించునో యట్లులే రామచంద్ర మూర్తికిని బ్రాప్తించె నని వీరి యభిప్రాయము. అట్లునచో మనకు శోక మోహములు గలుగుటకుఁ గారణమేమి? ఇచ్ఛాద్వేషములు. ఇచ్ఛ = కామము. ద్వేషము = క్రోధము. ఈ యిచ్ఛాద్వేషములే శోకమోహములకుఁ గారణములు. ప్రకృతిపరిణామమే దేహము. ప్రకృతిగుణమే రజస్సు. రజోగుణమువలన జన్మించినది కామక్రోధములు. కామము (కోరిక) విఘ్నమైనయెడల నదియే క్రోధరూపముగఁ బరిణమించును. ఇష్టవస్తువుయొక్క అప్రాప్తిగాని వియోగము కాని శోకకారణము. ఇష్టవస్తువు లభింపకుండినను, లభించినవస్తువు నెడఁబాసి నను శోకము కలుగును; మోహము క్రోధమువలనఁ గలుగునదేకావునఁ బ్రకృతి పరిణామమైన దేహము ప్రకృతిగుణములైన సత్త్వరజస్తమస్సులను గుణములను గలదై యుండుననియు, కొలదిగానో నొప్పుగానో యీయూహించుగుణములు లేక దేహి యుండఁడనియు, అందు రజస్సువలన జనించినది శోకమోహములనియు, వివి పూర్వజన్మమున మనము రజస్తమస్సులకు నశేషు చేసిన పాపములవలన నీ జన్మమున ఫలానుభవమునకై ప్రాప్తించెననియు నేర్పడెను. దీనికిఁ బ్రమాణ వాక్యములు.

శ్లో॥ ఇచ్ఛాద్వేషం సుఖం దుఃఖం, సంఘాత తేనైవాధృతిః.

ఏతన్నేత్రం సమాసేన, సవికార ముదాహృతమ్.

భ. గీ. ౧౩-౨

ఇచ్ఛాద్వేషములేన, ద్వంద్వమోహేన భారత,

సర్వభూతాది సమ్మోహం, సర్వే యాంతి పరంతప.

౭-౨౭

సత్త్వం రజస్తమ ఇతి, గుణాః ప్రకృతిసంభవాః,

విబధ్నంతి మహాబాహో, దేహీ దేహీన మవ్యయమ్.

౧౪-౫

కామఏష క్రోధఏష, రజోగుణసముద్భవః,

మహాశనో మహాపాచ్ఛా, విధ్వేష మిహ వై రిణమ్.

౩-౩౭

ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన, జ్ఞానినో నిత్యవై రిణా,

కామరూపేణ కంఠేయ, దుష్కూరేణానలేనచ.

౩-౩౮

రజో రాగాత్మకం విధి, తృష్ణాసంగపముద్భవమ్,

తన్ని లభ్యాతి కంఠేయ, కర్మసంగేన దేహీనమ్.

౧౪-౭

సంగా త్వంజాయతే కామః కామో తోఽభోభిజాయతే

క్రోధా ద్భయో సమోహాః, సమోహో త్స్మృతివిభ్రమః.

౨౬౬౨

వీరివలన బ్రహ్మతి బద్ధుడైన పురుషుడు ప్రకృతిగుణములైన శోకమోహములచేఁ బీడింపఁబడునని యేర్పడెను.

ఇక విష్ణువో "తమహః పరః, తమహః పరస్తాత్" ఇత్యాదివాక్యములచేఁ బ్రకృతి నతీతుఁడుగదా. ఇట్టివాఁ డెల్లు ప్రకృతి గుణములచేఁ బీడింపఁబడునని ఏ యాహించె దవో. అవతారవశయంతుఁ బ్రకృతికి బద్ధుఁడుగదా యందులేని యల్పము గాను. "నృసింహ రామకృష్ణేషు, హస్తాంకం పరిపూర్ణతమ్, పరావత్థాను జేతేత, దీపా దుర్విన్నదీపవత్." పద్యం

అని యుండుటచే శ్రీరామావతారము పూర్ణావతారమే - కావుననే ప్రకృతి సంస్కములేదు. శరీర మప్రాకృతము. కావుననే ప్రకృతిగుణము లాయెను బాధింపవు. అట్లున రామచంద్రమూర్తి మనుష్యునివలె శోకించిన దనత్యమాః శోకించిల్లు వాల్మీకి చెప్పెనదా యందులేని - రామచంద్రమూర్తి శోకించిన యనత్యము గాను. మాయ గాను. ఇంద్రజాలము గాను. పత్యముగ శోకించెను. ఏలయుందులేని తఃకుఁగలిగిన శక్తమునకు గాను. వచ్చికిని గాను. తమకు దుఃఖములు వచ్చినవని మనుష్యులు దుఃఖింతురు. తంకై తన యాత్మలు బంధువులు దుఃఖింపఁగాఁ దన సమత్తముగా వీరి కింత దుఃఖము ప్రార్థించెనే. వారి దుఃఖము నాపవలసిన వాడను సేసే వారి దుఃఖమునకుఁ గారణమైతినే యని వారికి దుఃఖము కలిగివందు నకు రామచంద్రమూర్తి దుఃఖించెను. ఇక సీతావిషయముననో.

"ఛీ! బంటిమి నన్ను నీకి చన నోర్చెకవేది, వియోగబాధ ని పెంబిన నచ్చు ప్రాణములు." అని సీత చెప్పెను.

"మత్త! నిన్నుఁబాసి ధరాతమాజయు నేను నొక్క ముహూర్తమే, నిన్నిలం గలవారమే తమనీటిఁబాసిన చేపలట్లన్న" యని లక్ష్మణుఁడు చెప్పెను. అయోధ్య- గర.౨౬. ఇంతటి ప్రీతిగలదానిని, దన్ను నన్ని యడవులకు నచ్చిన దానిని, కా నజాగ్రత్తతో నున్నవేళ రాక్షసు లెక్కుకొనిపోఁగా దన్నుఁబాసిన దుఃఖముచే నామె కెంత దుఃఖము గలిగెనో యదియే రామచంద్రమూర్తి దుఃఖించెను. వియోగము వలనఁ దమకుఁ గలిగిన నష్టికై శోకించువారె మనుష్యులు. జీవులకుఁ గలిగిన శక్త ములకై దుఃఖించువాడు భగవంతుఁడు. పరుల దుఃఖమునకు దుఃఖించుట దయ. మనుష్యుఁడందుండు దయ భగవంతునిదయయొక్క యెన్నవ యంశమొకదా. చిద్దకు రోగమువచ్చి మిగుల బాధపడుచుండఁ దల్లిదండ్రు లేస్తురుగదా. ఏలీ ఆ బాధ కాము చూచి పహింపలేదేమోదా - పరమానువుదయగల మను

మ్యుల స్థితియే యిట్లుండి వయానిధిమైన భగవంతుడు లేనల్పలయిన చేత నాలు పడు దుఃఖమునకు పాతెంతి దుఃఖంపవలయునో యాలోచింపుడు. కావు ననేకదా.

శం॥ వ్యసనంబులు జనములకును, తొనగిన వా నధికదుఃఖమును తొందును; నం తనమును గిన జాములు. స॥ తనమును వా నొందుదుండు దండ్రివిధమునన్.

అయోధ్యా. ౧-౬

భగవంతుడు పరమకారుణికుఁ డని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నది. తనపరిత్తి ప్తభావముల విడువక యవలించిన నామత్వోష్ఠపువం దాగుణములు లేవా? రామచంద్రమూర్తి జితేంద్రియుఁ డని నేయిచోలులఁ జెప్పబడెను ధనము పోయెనని భార్యపోయెనని యేడ్చువాడు జితేంద్రియుఁడా? ఇట్టి దయాగుణమే లేని వాఁ డేమి చేపుడు? మనకష్టసుఖములు విచారించి మన కేదిమేలో యది చేయఁడని యట్టిచేపుఁ డుండి యేమిలాభము? లేకున్న వ్యసన మేమి? మాయా మానుషవిగ్రహ యనికదా రామునకు విశేషము. అటనిననేమి? తన దివ్యాదృశితే క్తిచేఁ దనస్వరూపము మనుష్యస్వరూపమునలె జూచువారికిఁ గనఁబడు నట్లుచేసి యావిధముగ నాటకరంగమందలి నాట్రమునలె నటించునాడు. మనుష్యాకారముగా నోచరింపనేల? మనుష్యులకుఁ దాను ధర్మమార్గదర్శి యగుటకే. మనుష్యాకారముతోఁ గ్లిష్టధర్మమందుఁ జరించెనేని యాయుఁ మనుష్యుఁడనియే తలఁచువాఁ డొక మనుష్యునకు సాధ్యమైనది వేరొకని కేల గాదని తాన్మాప్రకారము జరప యత్నించును. అటుగాక చేపుడుగానే నోచరించి యాప్రకారము చేసిన ఆయన చేపుడుగనుక నాయన యాప్రకారము చేయఁగల్గెను. మనుష్యుల కెల్లు సాధ్య మగునని నిరు త్సాహముతో నట్లు చేయఁబూనఁడు. అంది యందని ఫలము గ్రహింప నెవ్వఁ డైన యత్నించునుగాని యాకాశమున ప్రేలేడిదాని నవఁజాళించును? కాబట్టి మనుష్యవేషధారణము మనుష్యులకు మార్గదర్శిగా నుండవలయుననిన మను ష్యునివలె నటంపవలయునుగదా. కాబట్టి మనుష్యుల ననుకరించి కార్యము చేసెను. కావున మనుష్యులవలె దుఃఖించెను. నీతావియోగమున రాముఁడు దుఃఖంపకుండిన నది మనుష్యులవలన మగునా? అప్పుడు ప్రజ లేమి యందుకు? రండ్రిచచ్చిన కేకువలేదు. భార్యను గోలుపోయి యేడువలేదు, తననిమిత్తమై పట్టనమంఠియు నేడ్చినను మారకున్నాడు ఎంత కలివచిస్తుఁడు! అనికదా యందును. తాను మార్గదర్శిమై ప్రజలకు నేర్పవలసిన దిది యగునా? కావున మనుష్యవేషము వేసినపుడు మనుష్యులవలెనే నటంపవలసినదే విధి. విష్ణు వప్రసాకృతివివ్యమంగళవిగ్రహుఁడుగదా - కన్నీ రెల్లు వచ్చెను. నెత్తు రెల్లు కాతె నందులేమో మనుష్యునటనమున నవియన్నియు నుండవలయును గదాయని

యల్లు కనుబడజేసిచుగాని వాస్తవమైన కన్నీరుగాదు, నెత్తురుగాని, నాటకము లందు మనుష్యులే యల్లు తెన్న చేసెవరే ఇంక సర్వశక్తుఁడు భగవంతుఁడా చేయలేడు? ప్రాకృతిపురుషవేషము వేసినంతమాత్రమునఁ బరశక్తి స్వాతంత్ర్యము తప్పిన దని తలఁపరాదు. ఆత్మాత్రముచేతనే యాయనకు నీచదశ ప్రాప్తించినదనియుఁ దలఁపరాదు.

శ్లో॥ అవజానంతి మాం మూఢాః । మానుషీం తనుమాశ్రితం,

పరంభావ మజానంతో । మమ భూతమహేశ్వరమ్.

భ. గీ. ౯-౧౧

మానుషీం = మనుష్యస్త్రీయైన దేవకీదేవి (ఇట్లులే కొసల్యయు) యొక్క, తనుం = దేహమును - ఆశ్రయించి యుండువానిని, భూతమహేశ్వరమ్ = సమస్త భూతముల కధీశ్వరుఁడనై యుండు నన్ను. మమపరంభావ మజానంతః = నాపర మైశ్వర్యభావమును తెలిసికొనలేనివారైన మూఢులు నన్ను అవజానంతి = ఎఱుఁ గరు. దీనివలన మనుష్యస్త్రీగర్భమునం దుండుట - వెలువడుట యనునవి మనుష్య విడంబవార్థమేకాని సత్యముకాదనియు, మనుష్యస్వరూపము పోవునప్పుడు వచ్చునప్పుడును మన్మథము పూర్తిగ నుండుననియు విష్ణుమాయామోహితులై యిది తెలిసికొనలేక తమవలెనే నేను జన్మించితి ననియుఁ దమవలె నేను బ్రకృతి బద్ధుఁడననియుఁ దలంతురని భావము. విక్రమార్కుఁడు లోనగు రాజులు మాఱు వేషములు వేసికొని వేషమునకుఁ దగిన భాషలాడుచుఁ గార్యములు చేయుచు నుండిరి. ఆత్మాత్రమున వారికిఁగల బ్రభుశక్తి తప్పిపోయెనా? నీచత్వము వచ్చెనా? ఒకరాజు వ్యాయామమునకై యొంటిగఁ ద్రోవ నడచిపోవుచుండెను. అప్పుడు త్రోవలో నొక ముసలివాఁడు కట్టలమోపు తలపై మోచి తెచ్చుచు రాయీ తట్టుకొని క్రిందఁబడెను. మోపు క్రిందఁబడెను బోరగిలఁ బడుటచే మోఁకాటికి గాయము దగిలి సుఖముగ నడవలేక మోపు తలపై కెత్తుకొనలేక కష్టపడుచుండెను. అప్పు డారాజు వచ్చి చూచి తానామోపు తలపై నుంచుకొని ముసలివానిచేతిని బట్టుకొని తిన్నగ వానియిట్లుచేర్చి మోపు దించెను. ఈ రాజు నందు నీచత్వ మారోపించెదరా? తపలాభమునకై తపపరువునకుఁ దగని కార్యముచేయుట నీచత్వమును తెలుపుచుగాని పరోపకారముగ దానినే చేయుట గొప్పవాని గొప్పతనమునకు వన్నె పెట్టివట్లగునే కాని యితరము కానేరదు. అవాస్తవమై కాముఁడై సర్వజ్ఞుఁడై సర్వశక్తుఁడైన భగవంతుఁడు మనల నుద్ధరించుటకై వచ్చి మనవలె నటించి మనకు మార్గదర్శియగుటచే నాయన పౌశీల్య పౌలథ్య పరమకారుణికత్వాది కళ్యాణగుణములకు మెఱుగు పెట్టినట్లుయ్యెగాని యితరము గాదు. చిక్షమెత్తుట నీచకార్యమేకదా. బలిని భిక్షిం చుటచే బయ్యె మోసనా? కుచేయిని నీడికెండ్లకులు తనగానే కృష్ణుని దారి

ద్రవ్యము తీతనా ? ధర్మమార్గమున వీధిసాధల కుపచారముచేయుట తమ వినుపు పకుఁ దక్కువయని కార్యములు చేయనివాఁ డెంత యితరవిషయముల గొప్పవాఁ డైనను గుణమున నీచుఁడే వాని నడవడి ప్రశస్తము కాదు. కావున రామచ్చంద్ర మూర్తియం దేదోషమును లేదు. ఆయన చేసినట్లు మనము చేయవలసియుండఁగా నాయన నా మేషించుట యెట్టి తేలివిమూలినతనము.

కలఁ ఎంతటి దుష్కరమును భూ, కాంతుఁడు ఘటియించు నీమఁ గనకయు బ్రసి కెన్ చింతావ్యధఁ జక్కఁడును, వింతిగదే మిగుల రామవిభుచరితంబుల్.

అనికదా హనుమంతుఁడు తిలంచెను. దీనివలననే రామచ్చంద్రమూర్తి మన స్తత్వ మెఱుంగవగు.

అగ్నిధ్రువాజనకున్ = తనతల్లిడి ముగ్ధుఁడును-దనకై ప్రాణమువిడిచినవాఁడును వగు గుడ్డిరాజు జటాయువునకు.

అగ్నిసంస్కారములు + ఆచరించి = పరమపదయోగ్యుఁ డగువానికిఁ జేయ వలసిన బ్రహ్మమేధసంస్కారము చేసి ఇతఁడు తిర్యగ్భూతి జవించినవాఁడు కావున బ్రహ్మమేధ సంస్కారమున కన్తుఁడు కాకున్నను, విత్పసఖండును, పర్వస్వామి యగు రామునకై ప్రాణముల త్యజించినవాఁడును వగులచేతను, ముక్తిస్థిమై దేహము విడుచుటచేతను, ఇతని కీబ్రహ్మమేధసంస్కారము యుక్తమే. ఇట్టి విష్ణు పురాణమునను జెప్పఁబడినది. “మత్కృతే నిధనం యస్మాత్త్వయాప్రాప్తం ద్విజో త్తమ, తస్మాత్త్వం ముత్ప్రసాదేన విష్ణులోక మవాప్సుసి.” ఇది జటాయువునకే గాక భగవంతుని కార్యమునఁ బ్రాణము విడుచువారి కందఱకు సామాన్య మనియు సందంకుఁ జెప్పఁబడినది. “విష్ణోఃకార్యం పముద్దిత్య, దేహత్యాగో యతః కృత్తి, తతో వైకుంఠమాసాద్య, ముక్తిభవతి మానవ” యని యాగ్నే యమునను, “ప్రాణాం ప్ర్యజతి యోమక్త్యై, మాం ప్రపన్నోసి మత్క్రితే, బాల సూర్యప్రకాశేన వ్రతేద్యానేన మన్మథా” మ్మని యశ్వమేధపర్వమున మన్నచి. మానవమర్త్యశ్రేణులు ప్రాణిసామాన్యవాచకములు. తే! “ఏది గతి యర్హ శీలుర తేది యాహి । తాగులకు వపరావస్తులైనవారి । కుర్విదాతల కట్టి యుగా త్తమగతి । కరుగు మత్సంస్కృతి మదాన్త నమితిపత్త్య.” యని యాగ్రంథమున రాజోపు పద్యము. ఇందు “అపరావస్తులైనవారికి, యుక్తమున మోకంజ పెట్టని వారికి, నీపుచూపనివారికి” నని చెప్పరాదు. ఇతఁడు మహావిరుఁడు. స్వామి కై దేహము దాపక ధర్మయుక్తము చేసి యభిముఖుఁడైనవేళ హనుఁ డయ్యెను. కావున నాతని కాళలము స్వతస్సిద్ధిము. “ద్వా విమా ప్రుమహో శే, సూర్య మండలభేదినో, పరివ్రాజ్యోగయుక్తశ్చ, రణే చాభిముఖో హత” యని కలదు.

గదా. కావున ఆపరావర్తనవారి కనుగా ముక్తి చెందినవారి కని యర్థము చెప్పవలెను. “నచపునరావర్తత” యనికదాముక్తి విషయమైన శ్రుతి.

సుకృతి మొలిచేసియున్నను బ్రాణశ్వాసానంతరము అగ్నిసంస్కారము లేనివాడు అసుకృతఫలముఁ జెందనేరడుకదా. ఇరిని కల్లుగాక రామచంద్రమూర్తి సంస్కరించెనుగాన తిమ్మలమున స్వగ్నాద్భవాప్తి యని యేలమనరాదు. మల్సెంపురి నకుగు మని గ్రంథమండే (అరణ్య. ౧౧౭౬ ప.) యున్నదిగదా. నేను నీకు సంస్కారముచేయుటచే నసంస్కారునివికవలెగాక నీకు సర్వలోకములుకలుగు ననికదా చానిభావము. అల్లంక ముక్తిప్రాప్తియని యేల చెప్పవలెను అని పూర్వపక్షము చేయరాదు. ఎవ్వడు నిత్యవైముక్తి కాదికర్మముల కర్మచోవానికి సగ్నిసంస్కారాదులు లేనియెడల స్వగ్నాదులు కలుగవుగాని తిర్యగ్భూతి యగు నితఃకు శాస్త్రవశ్యుడు కాఁడు. కాన యుద్ధమరణముననే స్వగ్నాదులు స్వరస్పిష్టములు. దానికి రామానుగ్రహ మక్కఱయే లేదు. మోక్షప్రాప్తికే రామానుగ్రహ మావశ్యకము. కావున ముక్తిచెందినవారి కని యర్థము బాగు. ముక్తి చెందినవారి కిహలోకఫల మనపేక్షలేముగదా. “ఏదిగతి యర్హశిలురకు” నిత్యాదులు స్వగ్నాదు లిరిని కిచ్చు మెల్లు యుక్తమనరాదు. (1) ఫలాపేక్ష లేక యర్హాదికర్మముల నంగములుగాఁ జేయుచుఁ బ్రధానముగా నుపాసనము చేయువారికే ముక్తికలుగు ననుట సిద్ధాంతము. అంగములేక యంగి కొనసాగదు. కాన యర్హాదులు లేక యుపాసనమూలేముచే ముక్తి చెందుట యసాధ్యము. ప్రధానమున కేది ఫలమో యదియే యంగమునకు ఫలముకాఁగా నాంగముగాఁ బరబ్రహ్మము నుపాసించువారి కేది ఫలమో యాఫలము నీకుఁ గలుగునుగాక యని యాపద్యమునకు విశిష్టార్థముగాని మోక్షముతో స్వగ్నాదులను జెందవలయు నని తాత్పర్యముగాదు. (2) “ఇమాన్ లోకాన్కామామ్న కామనా వ్యనుసంచరన్” అని జేరియుచెప్పిన రీతిని ముక్తునికి పర్యలోక సంచారమును గలదు గాన స్వగ్నాదిలోకముల నిచ్చుట యుక్తమే. (3) ఈ పద్యము స్వగ్నాదుల ననుభవించి యావిమ్ముట మోక్షమును బొందుమని క్రమముక్తిని జెప్పుచున్నది.

“అత్కాసం మానుషం మన్యే” యను వక్యమాగరితిని రాము లీ యవతారమునఁ దన పరత్వమును బ్రకటింపుటలేకుగదా జటాయువున కిల్లు మోక్ష మిచ్చెనేని మోక్షప్రదాత పరతత్త్వముకాన నీయనపరత్వము వెల్లిడిచేసినట్లు కాదా యనరాదు. ‘పశ్యేన లోకాన్ అయతి’ పర్యముచే లోకంబుల జయించుచు అన్నట్లు రామచంద్రమూర్తి పర్యముచే పర్యలోకములఁ దనవ్యాధి నము చేసికొన్నవాఁడు. మోక్షమునకుఁ బొమ్మనినమూతానఁ బరతత్త్వ మన నచ్చునా? మహాత్ములు బ్రహ్మవిద్యాగురువులు శిష్యుఁడు మోక్షమునకై సందే

హించుచుండ సందేహ ముక్కలులేదు నీకు దప్పక మోక్షము కల వనిపంతమాత్రమున వారు పరబ్రహ్మ మగుదురా? కావున దెలియనివారు వారితలనే రామ చంద్రమూర్తి చెప్పి నని తలంతురు. ఇంకిత శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెప్పిన యీ మాటలను లక్ష్యఘటనలేవు విన్న మానవుడు మఱి యెవ్వఁడు లేడు. ఇది రామానుజమును సర్వమేధకాలమునఁ గుఱివవులు గానము చేసినపుడు బయలుపడినది. అప్పటికి ముందే లంకలోనే రావణ వధాపంతకము రహస్యము బ్రహ్మాదులచేఁ బ్రకటితమయ్యెను. కావున ని స్తోకములు విన్న వారు రాముని పరతత్త్వ మెఱిగినవారు జటాయువునకు మోక్షప్రాప్తి యని నిశ్చయించి యుండును. రావణ వధవఱకే పరత్వము రహస్యముగాని యావలఁ గాదు. కంపవధవఱకుఁ గృష్ణుఁడు చతుర్ముఖములఁ దాచివచ్చు రావణవధవఱకు రామచంద్రమూర్తి పరత్వమును దాచెను. పరత్వమును దాచునన్నచో రావణుఁడు చానఁడు.

అభిలవనములన్ = అన్ని యడవుల మందు.

వై దేహీన్ = వెదకుచోన్ = నీతను వెదకునపుడు.

విశ్వతనూపున్ = పొట్టయందు నోరుకలిగి వికారమైన యాకారము కలవానిని.

ఘోరదర్శనుని = తలలేని మొండెమే వాని యాకారము కావునఁ గబంధుఁ డని పేరుగలవానిని.

రక్షోనాథున్ = రాక్షసశ్రేష్ఠుని - ఇరిఁడు పంశమున దానవుఁడు, చర్యలచే రాక్షసుఁడు.

క్రమంచి = భుజముల చేడించి.

దహంపిన్ = వాఁడు జోరీనప్రకారము వాని దేహమును గాల్చుగా.

వాఁడు నాకలోకమునకుఁ జరియెన్ = స్వర్గమునకుఁ జోవుట ననుకూలమైన గంధర్వరూపము ధరించి స్వర్గమునకుఁ జోయెను.

సరధర్మచారిణి = సురుశ్రుతూష యను గొప్ప ధర్మమును జేయునది. అచా ర్యాధిమాస ము చరమపర్వనిష్ఠ గలది. పరమాత్మాధిమాసమున నిష్ఠ కల వాఁడు ప్రభును పర్వనిష్ఠుఁడు. ఇది యందఱకుఁ గలుగునుగాని చరమపర్వనిష్ఠ కొందఱకే గలుగును. “పానమూలం గమిష్యామి యానపాం పర్వచారిణమ్” మ్మౌని ముందు చెప్పఁబడును.

సకలపద్ధర్మనిపుణ = పద్ధర్మములు — అతిభిషత్కారకులు. అట్టివానియందన్నిటినుండు నేర్పరి. ధర్మసూక్ష్మము నెఱిగినది. రాముఁడు తన యాశ్రమమునకుఁ రాగలఁ డని ముందుగాఁ దెలిసికొని యాయనను పర్యకింప మనో

హరము లగు ఫలములు సంపాదించి యవి మంచి రుచిగల వస్తువో కావో యని పరీక్షించి దాచియుంచి యాయన వచ్చినపుడు ఆమె యవి రామున కిచ్చి సత్కరించె నని ప్రసిద్ధముగదా. ఇదిగదా పరమప్రేమసూప మగుభక్తి. గురు శుశ్రూషచేతనే పుణ్యలోకముల సంపాదించినవారు శేఖరియు నారదుడును.

శ్రమణి=సన్న్యాసిని “చతుర్థ మాశ్రమం ప్రాప్తా, శ్రమగా నామ తే స్మృతా” యని స్మృతివాక్యము.

శేఖరి = బోయెత - ఈమె ప్రతిలోమజాతిలోనిది - తక్కువజాతి పురుషు నకు నెక్కువజాతిస్త్రీయందుఁ గల్గినవారు ప్రతిలోమజాతివారు. ఎక్కువజాతి పురుషునకుఁ దక్కువజాతిస్త్రీయందుఁ బుట్టినవా రనులోమజాతివారు. “సృపాయాం వైశ్యతో జాతః, శేఖరః పరికీర్తితః, మధూని వృక్షా దానీయ, విక్రీణే తే స్వవృత్తయే” యని నారదీయవాక్యము. వైశ్యునకు రాచస్త్రీయందుఁ బుట్టిన వారు శేఖరులు. వీరి వంశములోఁ బుట్టినది శేఖరి. తేనె యర్చు తీవించుట శేఖ రులవృత్తి.

అసతిని - ఆనుహాత్మురాలిని.

చూడఁబొమ్ము=జాతిలోఁ దక్కువైనను భాగవతభక్తిమహిమకలవారిని భగ వంతుఁడే యెదురుకొని వెదకుచుపచ్చువని దీనివలన సూచితము.

ఆటంచును బోధించి = చిరకాలము నెడఁబొసిన స్వర్గమునకుఁ బోవలయునని తుత్సాహలమున్నను రామచంద్రమూర్తియొడ భక్తి విశ్వాసములు నుపకార స్మృతి యుంచి కొంచెముకాల మాకాశమున నిలిచి యిట్లు తెలియఁజేసి.

పోవుటయును = నాకలోకమునకుఁబోయిన తరువాత - ‘యును’ అనంత ర్భార్యకమును దెలుపును.

తాత్పర్యము.

సీతను విడిపింపఁబోయి రావణాసురుచే హతుఁడైన జటాయువును జూచి యాయనవలనఁ దనభార్యను రావణాసురుఁడు హరించెనని విని రామచంద్రమూర్తి మిక్కిలి స్రుక్కి సోలి ప్రాళి యాగ్రద్ధతేవికిఁ దవతండ్రికి యోగ్యమైనరీతిని దహనాది క్రియలు దీర్చి నా నిదురైఱు యిందట కిన్ని దుఃఖములుకలిగెగదాయని విలపించి, యడవులన్నియు వెదకుచుఁబోయిపోయి వికారస్వరూపము గలనాఁడై చూచుటకు భయంకరుఁడైన శబంధుఁడను రాక్షసుని వధించి, వానిని దహింపఁగా వాఁడు శాపవిముక్తుఁడై తన స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుచు ‘రామచంద్రా ! పంపాతీరంబున శ్రేష్ఠధర్మమగు గురుశుశ్రూషయందు వర్తించువదియు నభిధిపూజలోనగు పకల సద్ధర్మముల నెఱింగివదియువగు నొకసన్న్యాసిని బోయెది (శేఖరి) గలదు. ఆమెను నీవు చూడఁబో’ మ్మని బోధించి పోయెను.

ఇక్కడ సన్న్యాసిని యనగా గావి వస్త్రములు గట్టి తల బోడిచేయుచుకొని చతుర్థాశ్రమస్వీకారము చేసినదని యర్థముగాదు. కామ్యకర్మములు చేయమానుటయే నిజమైన సన్న్యాసము దీనికి నేషము ముఖ్యముగాదు. 'సలింగంధర్మకారణ'మైన మనుస్మృతి. 'జ్ఞానం సన్న్యాస లక్షణ'మైన కలదుగదా ?

కంఠి ఆపగిది శత్రుదమనుడు, భూపసుతుడు చక్క శబరిఃపూజలఁ గొని యి

చ్చాపూర్తి కామె చెప్పిన, యాపునఁ బంపాపరస్సుఁరోధముఁ జేరెన్, ౧౧౭
శత్రుదమనుడు = మోక్షప్రతిబంధకముల నివర్తింపఁజేయువాడు.

"సి దయార్ద్రదృష్టి నిహతపాతకదైతి నక్షయంబులైన పదము లందు దాన." (అరణ్య. ౧౨ = ౬ వ పద్యము) అని శబరి చెప్పును.

భూపసుతుడు = దశరథుని పుత్రుడు - శత్రుదమనుడు = విరాడిరాక్షసులను విరాధ మారీచ కబంధాదులను సంహరించినవాడు. అరణ్యకాండమందు శత్రు సంహార కథ చెప్పబడెను. ఇత విశ్రాంతిపొందన విషయము చెప్పబడు నని భావము.

ఆపగిదిన్ = శబంధుడు చెప్పినవిధమున.

చక్క శబరిపూజలంగొని = శబరిపూజలను సంత్పత్తిగ గ్రహించి, కొనియనుటచే నామె పెట్టునంటి తడవునుగూడ సహింపలేక తానే వానిని దీసికొని యని యర్థము. తల్లి యెడిలోఁ గూర్చుండి పాలు త్రాగుటకు సిద్ధముగానుండియు లైక యెగఁదీసి యాచునంతిలోఁ దకతకలాడు శిశువులవలె నని భావము. (1) అటు వది వేల యెండ్ల సంతానము లేకలేక కడ కత్తిప్రయాసముతోఁ దన్నుఁ గనిన దశరథునీంట నత్యాదరమున భుజించు మృష్టాన్న భోజనముకన్నను క్షణకాల స్నేహము చేసినతోయది భక్త్యతిశయముచేత నమర్పించు ఫలము లతిశయించి యుండెనని భావము. భగవద్భక్తులగు శరభంగాది ఋషులు చేసినది పూజమూత్రమే. భాగవతభక్తులగు శబరి చేసినది చక్కనిపూజ. చక్కనిపూజ చక్కఁగాఁగొని యని యన్వయింపవలెను. (2) శబరి తానుగఁబరీక్షించి రసవతంబులని యెఱియించిన ఫలములచేఁ తనని పూజల నంగీకరించి 'కౌసల్యయార్చితం గేహే, కాననే లక్ష్మణార్చితం, పంపాయాం శబరీదత్తం, భరద్వాజార్చితం జపేత్' అని.

ఇచ్చాపూర్తికిన్ = సీరిను వెదకి తేవలయునను (రామచంద్రమూర్తి) తనకోరిక నెఱవేరుటకు.

అమె చెప్పిన యాపున = అమె చెప్పిన త్రోవన.

పంపాపరస్సు రోధముఁ చేరెను = పంపయను కొలనియొడ్డు చేరెను.

ఈ పంపయే కన్నడమున హంపి యయ్యెను. ఇది బళ్ళారిమండలమునఁ గలదు.

రోధముతేరెన్ - ఒడ్డునఁ బడినాఁ డన్నట్లు సీతను సాధించు నుపాయము తెలియక సముద్రమువంటి యరణ్యములో దిక్కు తెలియక యల్లాడుచుండినవాఁడు సీతాశ్వేషణకార్యమున కనుకూలమైన ప్రదేశముఁ తేరెనని భావము.

తాత్పర్యము.

అవిధముగ శత్రుసంహారదక్షిణఁడయిన రాజగుమారుఁడు రానుచున్నదమూర్తి కబరి నిండు శ్రద్ధాభక్తులతో సమర్పించిన యాతిభ్యమును నింపారు ప్రీతితోఁ బరిగ్రహించి సీతను రోయు కార్యమందుఁ దన యిష్టము నెఱవేరుట కామె చెప్పినవిధమున బంపాసరస్సును తేరెను.

కం. హనుమత్కృపి నటఁ గని యాతని నచనముచేర్చి సూర్యతవయునితోఁ బాం దొసరించి తనదు కథయును,వినిచెన్ సర్వంబు సీరితవృతాంతంబున్. ౧౧౮

రాముఁడు తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చు గుణము గలవాఁ డనుట యరణ్య కాండ సారాంశము. దాని నింతవఱకుఁ జెప్పెను. పైహినులకై పూనిన కార్యము నెఱవేర్చుట యను గుణము కిష్కింధాకాండసారాంశము నిక సంగ్రహముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

అటన్ = పంపాసరస్సు సమీపపు టడవియందున్.

హనుమత్కృపిన్ = హనుమత్ = గొప్ప దయఁజలుగల, పరాక్రమము ప్రకటించు గాయము ముఖమునఁగల, కపిన్ = వానరుని.

హను వనఁగా జ్ఞానము; హనుమంతుఁడు = జ్ఞానముగలవాఁడు - జ్ఞాని యని యర్థము. కపిన్ = సూర్యుని, (కం+పి) నలములను జూపముచేయువాఁ డని వ్యుత్పత్తిర్థము. కపయోక్తిభావవరాఁ = కపి యనఁగా సూర్యునకు, ఏనుఁగునకు. క్రోధికిఁ లేడు, కప్యానం అని ప్రమాణము. జ్ఞాని పాపముల యజ్ఞానము బోడోలునట్లు సూర్యుఁడు చీకలుల హరించునట్లు హనుమంతునిఁ జూచుటతో రానుచున్నదమూర్తికి ముఖము దీపశ్యము సమయఁగా దీనివలన నున కార్యము కాఁగల దను ధైర్యము కలిగె నని భావము.

కపి = చూచి; భార్యావియోగమునఁ దీపించు పురుషులకుఁ బ్రాణాంతకమైన యీ యెఱువు నొడ్డున రాముఁడు దివినుఁ దన భార్యతో భుటనగలిగించు నీ హనుమంతునిఁ జూచుట యెల్లున్న దన నొకఁడు తన పొత్తును దొంగలు దోచుకొని పోగాఁ, దాను వారిచే దెబ్బలు దివి యల్లాడి యాకులు మేయుచు, గడకుఁ దన యాప్తులఁ జూచినట్లున్నదని భావము.

నిర్జనమైన యీచెరువునొడ్డున మన కేదిగతి యని రాముడు చింతించుచుండ విజయలక్ష్మీముఖమున నృత్యముచేయు చిహ్నములో యనునట్లు గాయమునైన కాయలు ప్రకాశించు నీపురుషునిజూచుట భాగ్యవశమున గలిగె నని హనుమత్పదభావము.

రావణునివలె గపటసన్యాసిగా వచ్చి మోసపుచ్చక నిజరూపమిట్టిదని తెలిపఁ గదా యని రామచంద్రమూర్తి కాయనయందు నమ్మకము గలిగెనని కపిశబ్ద భావము. కపి అయోధ్యాకాండంతమున “చొచ్చెను వివినభూమి నభ్రమండల మును జలజాప్తు లీల”నని (౨౬౦౭ ప) చెప్పఁబడెను.

ఇచ్చటఁ గపిదర్శనమయ్యె నని చెప్పటచే ముట్టువిడిచిన సూర్యుని ప్రకాశమువలె రామచంద్రమూర్తి ప్రకాశ మింత వెలుఁగఁగల దని యాశయము.

అతనివచనముపేర్కెన్ = హనుమంతుని మాటయందలి గౌరవముచే

సూర్యతనయునితోఁ = సూర్యునికొడుకైన సుగ్రీవునితో.

బొందు+బనరించి = స్నేహముచేసి - పురుషకార మనుకూలమైనది కాన నుచితజ్ఞుడైన మిత్రుఁడు లభించె నని భావము. సూర్యునికొడుకు సుగ్రీవుఁడు సూర్యునివంశమునఁబుట్టినవాఁడు రామచంద్రమూర్తి. ఇరువురు భార్యలను బోఁగొట్టు కొనినవారే. ఇరువురు యౌవరాజ్యమును బోఁగొట్టుకొనినవారే ఇరువురు నిల్లు వాకిలి లేక యల్లాడువారే, కావునఁ బొందు గుదిరెను.

స్నేహలక్షణము పరస్పరహాస్యము లడుగుట చెప్పట కావున నిక నది చెప్పఁబడును.

సర్వంబు తనదు కథయును = పుట్టినది మొదలు నిదివఱకు జరిగిన తన చరిత్ర యును. ఇది నమ్మకమునకై చెప్పెను. సీతవృత్తాంతంబు స్వయమును = వెదకి సాధింపవలసినది సీతనే కావున నామెచరిత్ర సంపూర్ణముగను, కాకాక్షిన్యాయముచే ‘సర్వము’ ఉభయత్ర నన్వయించును.

వినిచెన్ = వినిపించును.

ఆపంపాతీర వనమందు హనుమంతుఁ డను కపిని జూచి యాయనమాట గౌరవము వలన సూర్యసందనుడైన సుగ్రీవునితో స్నేహముచేసి తనకథయును సీత వృత్తాంత మును సర్వ మీయనకుఁ దెలియజెప్పెను.

కం॥ అంతయు విని కపి నలినీ, కాంతతనూజుండు చెల్మి * గావించె ధరా

కాంతకుమారునితోనే, కాంతము హుతివహుఁడు సాక్షి*గా నామీదన్. ౧౧

నలినీకాంతతనూజుఁడు = పద్మప్రియుఁ డగు సూర్యుని పుత్రుఁడు.

కపి = ఇచట సుగ్రీవుడు.

అంతయును = ప్రయోజనాపేక్షతో శ్రీరామచంద్రమూర్తి చెప్పినకథ యంతయును.

విని = ఈరామచంద్రమూర్తి తన కార్యము తప్పక నెఱవేర్చగలడు గదా యను సంతోషముతో విని.

హుతవహుండు సాక్షిగా = అగ్నిసాక్షిగా.

ఏకాంతము = రహస్యమున. మిక్కిలి.

ధరాకాంతకుమారునితోన్ = దళరథపుత్రునితో.

చెల్విగావించె = స్నేహముచేసెను. “కయ్యమునకు నెయ్యమునకు, వియ్యమునకు సమతలయునని యుండఁగాఁ గపికిని - ధరాకాంతకుమారునకు నెయ్య మెట్లు కుదిరె” నని సందేహము. దీనినే సీతయు హనుమంతుని ‘నరులకు వానరులకు నెట్లు చెలిమికుదిరెనయ్య’ యని ప్రశ్నించెను. రామచంద్రమూర్తి ధరాకాంత కుమారుడైనచో సుగ్రీవుడు నలినీకాంతతనూజుడని సమాధానము. తక్కిన విషయంబుల సమర్థంబు ముందే చెప్పఁబడెను.

ధర = భూమి, దానిసంకేతరూపము కమలము. “పద్మిని పద్మహస్తా” యని లక్ష్మీదేవికిఁ జేర్చు. ప్రపంచమునంతయుఁ దనచేతిలో నుంచుకొని యుండునది పద్మ హస్త. కావున ధరాకాంతకుమారునకు నలినీకాంతకుమారునకు స్నేహము పాపఁగ నని భావము.

లక్ష్మీదేవి కమలమందు వసించు ననఁ బ్రపంచమునకంతయు నామె యీశ్వరి యనిభావము. కమల మామెచేత ధరించె నన సమస్తప్రపంచ మామె యెట్లాడించిన నట్లాడుచు నామెకు వశపడియున్నదని భావము. “శ్లో॥ సర్వేషామేవ లోకానా, మీశ్వరీ మను నల్లభా. అన్య మమచ శేషంహి, విభూతి రుభయాగ్నికా” అనికదా విష్ణుపురాణము చెప్పుచున్నది. అనఁగా నీసమస్తలోకములకు నానల్లభ యగు లక్ష్మీదేవియే యీశ్వరి. రెండురూపములనుండు విభూతులు లీలావిభూతి (ప్రాకృత మండలము సమస్తము), నిత్యవిభూతి (అప్రాకృత మండలము) ఆమెకు నాకు లోఁబడియున్నవి.

రాముడు కపితో స్నేహముచేసె ననుటచే రాముని సౌశీల్య మతిశయిత మని సూచితము. గుహుండు హీనజాతివాడైనను బురుషుండు గావున నతని చెలిమివలన సౌశీల్యముమాత్ర మేర్పడెను. హీనస్త్రీయగు శబరితో స్నేహము చేయుటవలన మిక్కిలిసౌశీల్యము చెప్పఁబడెను. తిర్యగ్జాతివాఁ డగు సుగ్రీవునితో స్నేహముచేయుటచే మీఁదుమిక్కిలి సౌశీల్యము చూపఁబడెను. దీనివలన భక్తిచేయుటయం దెట్టి నీచులైన నధికారులే యనియు, నట్టి యధి

కారము నీచబాతులయందే విశేషముగాఁ గానవచ్చుననియు నేర్పడుచున్నది. జానముచే రామచంద్రమూర్తి నెఱింగి యాశ్రయించినవారు శరభంగాదులు గొందఱే. భక్తిచే నాశ్రయించినవారు కోట్లకొలఁదులు. ఇరువురకు ఫలము ముల్యము.

అమీదన్ = అట్లు స్నేహముచేసిన పిదప.

తాత్పర్యము.

అట్లు రామచంద్రమూర్తి తన వృత్తాంతము నీతవృత్తాంతము సర్వము చెప్పిన పిదప సుగ్రీవుఁడు రామునితో నన్నిసాక్షికముగా మిక్కిలి స్నేహము చేసెను.

చంక తనకును వారికిం బగవిధంబు దివాకరసూతి చెప్పినన్

విని ఘను వారిఁ గూల్ప రఘువీరుఁడు పూని ప్రతిజ్ఞ చేసినన్

విను మని వాలివీర్యబలవిక్రమము ల్వినిపించి యాత్మలో

నినకులుఁ డింద్రజన్ గెలుచునే యని సంశయలోలితాత్ముఁడై.

౧౨౦

దివాకరసూతి = సూర్యపుత్రుఁ డగు సుగ్రీవుఁడు.

వాలి వీర్యబలవిక్రమములు = చూచుటచేతనే వీరులు లోపడిపోవు తేజస్సు, బలము = దేహశక్తి, విక్రమము = శత్రువునై విజృంభించుట, వాలియొక్క యీ గుణములను.

వినిపించి = రామచంద్రమూర్తికి మఱింత యుత్సాహము పెంపఁ జెప్పి.

ఇంద్రజన్ = ఇంద్రపుత్రుఁ డగు వాలిని.

గెలుచునే యని = రామచంద్రమూర్తి కర్త. ఆ పదమధ్యాహారము, రామ చంద్రమూర్తి వాలిని గెలువఁగలఁడా యని.

సంశయలోలితాత్ముఁడై = సందేహముచే గలఁతపడిన మనస్సుగలవాఁడై. ఇంద్రజన్ నినకులుఁడు గెలువఁగలఁడా యని సందేహము. ఇంద్రుఁడు మూఁడు లోకములకు, సర్వదేవతలకు, సర్వగ్రహాదులకు నధిపతి. ఆయన భృత్యుని వంటివాఁడు సూర్యుఁడు కాపున నట్టి యింద్రుని సాక్షాత్కుమారుఁడు దేవాంశ సంభూతుఁడు నగు వాలిని సూర్యవంశమునఁ బుట్టిన మనుష్యుఁడు గెలువఁ గలఁడా యని సందేహకారణము.

సుగ్రీవుఁడు రామపరత్వ మెఱుంగఁడుకదా.

తాత్పర్యము.

తనకుఁ దన యన్నయగు వారికి విరోధము ప్రాప్తించినవిధము సుగ్రీవుఁడు చెప్పఁగా విని రామచంద్రమూర్తి వాలిని జంపఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసెను. అమీద వాలి

బలపరాక్రమంబులు రామచంద్రమూర్తికి వినిపించి యింకటి బలశాలిని వాలిని రామచంద్రమూర్తి గెలువగలఁడా యని సంశయించెను.

ఉ! నమ్మిక యూనుపొంటె దిన + నాథతనూజుడు గానిపింప గో
త్రమ్మననుండు దుందుభిసు + రప్రకరారి కళేబరంబు హా
సమ్మిగురొత్తఁ జూచి బల + శాలి వెసన్ పదియోజనంబులం
జిమ్మెఁ దదస్థిఁ ద్రెళ్ళ రఘు + సింహుఁడు పాదమునుంగుటంబునన్ ౧౨౧
దిననాథతనూజుడు = సూర్యపుత్రుఁడు.

నమ్మిక = రామచంద్రమూర్తి బలమున విశ్వాసమును.

ఉనుపొంటెన్ = చెందుటకొఱకు - పొంటెన్, ఇది చతుర్థ ప్రత్యయము.
'కంటెన్ఁ జొంటెవర్ణకములు పరములగునపుడు భావార్థక టవర్ణకము వైకల్పిక
ముగ లోపించు' అను సూత్రముప్రకారము టవర్ణకలోపము.

గోత్రమ్మననుండు - గోత్రము = పర్వతము, ఇది పర్వతమా యేమి యని
సందేహింపఁదగినట్లు రాశియై యెత్తుగనుండును.

దుందుభి, సురప్రకరారి, కళేబరంబున్, కానిపింపన్ = దుందుభి యను దేవతా
సమూహ విరోధియొక్క దేహాకారముగానుండు నముకల గూటినిఁ జూపఁగా
సందేహమును మనస్సులో నుంచుకొనక బయలుపడిచెప్పి యీ కార్యము చేసె
నని భావము.

బలశాలి=అపరిమిత బలముచేఁ బ్రకాశించువాఁడు.

రఘుసింహుఁడు = రఘువంశ శ్రేష్ఠుఁడు రాముఁడు - సింహము శార్దూలము
నాగము - పుంగవము - వృషభము లోనగు పదములు పుంలింగమున నుత్తరపద
ములై శ్రేష్ఠార్థంబును దెలుపును.

హాసము = చిలునవ్వు, నా బలము బరీక్షించుటకు నీ క్రోధి యెంత గొప్ప
కార్యము చేయుమని యడిగెను? ఇదియూ నా బలము తెలిసికొనుటకుఁ దగిన
పరీక్ష! యని చిలునవ్వు నవ్వెను.

ఇగురొత్తన్ అంకురింపఁగా, బిగ్గనవ్వుట యనౌచిత్యము.

తదస్థిన్ = ఆ యొముకలరాశిని - త్రెళ్ళన్ = ఎగిరిపడునట్లు.

పాదమునుంగుటంబునన్ = కాలి బొటనవ్రేలితో.

పదియోజనంబులన్ = పదియొకడ దూరమునందు.

వెసన్ + చిమ్మెన్ = శీఘ్రముగా మీఁపెను. అంగుష్ఠశబ్దభవము - అంగు
టము, ఉంగుటము. గీ! మ్రొక్కినిలిచి యతని ముందట మేదిని! నుంగటమున